

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

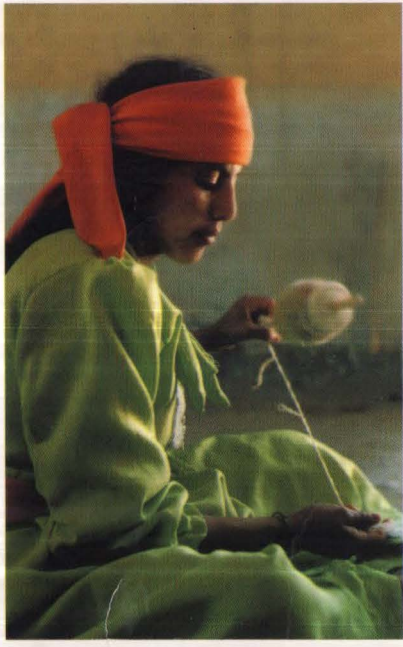
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KADINLARIN DÜNYASI

Lila Abu-Lughod

KADINLARIN DÜNYASI

Bedevi Öyküleri

Lila Abu-Lughod

"Toplular & İnsanlar"

epsilon

KADINLARIN DÜNYASI

Bedevi Öyküleri

TOPLUMLAR VE İNSANLAR DİZİSİ – 18

KADINLARIN DÜNYASI Bedevi Öyküleri

Orijinal Adı: Writing Women's Worlds - Bedouin Stories

Yazan: Lila Abu-Lughod

Yayın Yönetmeni: Şemsa Yeğin

Çeviri: Suat Ertüzün

Düzeltili: Nursel Calap

Düzenleme: Nergis Şannan

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma

Montaj: Mavi Grafik

Kapak Filmi: Ebru Grafik

Baskı: Şahinkaya Matbaası

Cilt: Güven Mücellit

1. Baskı: Nisan 2004, İstanbul

ISBN: 975 331 568-6

© 1993 by The Regents of the University of California

Türkçe Yayın Hakkı: Kesim Ajans Aracılığı ile

© Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.

Yayımlayan:

Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.

Osmanlı Sk. 24/4 80090 Taksim/İstanbul

Tel: 0212 252 38 21 pbx Faks: 252 47 29

İnternet adresi: www.epsilonyayinevi.com

e-mail: epsilon@epsilonyayinevi.com

Genel Dağıtım:

Yeni Çizgi Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Gürsel Mah. Alaybey Sk. No: 7

Kağıthane/İstanbul

Tel: 0212 220 57 70 pbx Faks: 222 61 55

İnternet adresi ve on-line alışveriş: www.yenisayfa.com

Lila Abu-Lughod

KADINLARIN DÜNYASI

Bedevi Öyküleri

Çeviri

Suat Ertüzün

©psilon°

*Fecriyye İçin,
Kızlarının bir gün bunu
okuyabilmesi umuduyla...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Teşekkürler	21
Kim Kimdir	25
Giriş	27

BİRİNCİ BÖLÜM

BABASOYLULUK.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

ÇÖKEŞLİLİK	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜREME	159

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BABAYANLI KOŞUT-YEĞEN EVLİLİĞİ.....	207

BEŞİNCİ BÖLÜM

ONUR VE UTANÇ	249

Notlar	293

Kaynakça	303

RESİMLER

Ters çevrilmiş masada iplik eğriliyor	10
İki kız kardeş	26
Akşam yemeği için doğranan <i>hubbeyze</i>	66
Oğul, torun ve Toyota ile poz veriliyor.....	112
Panayırdan satın alınanlar gösteriliyor	158
Geline takılmak için garip şekilde giyinmiş damat yakını	206
Modern İslami giyimi benimsemiş genç bir kadın	248

ÖNSÖZ

1989'un aralık ayında rüzgârlı aralık bir gün, Kahire'den Iskenderiye'ye giden çöl yolunu ilk kez katedişimin üstünden on bir yıl geçtikten sonra amcamla yolun kenarında oturuyordum. Babam kiralık arabanın ziraat mühendisi sürücüsüyle ortadan kaybolmuş, eşim de biraz önce satın aldığımız koyunları seçmeye gitmişti. Bu arada amcamla ben vakit dolduruyorduk.

1978'de olduğu gibi şimdi de babam bu çöl yolunun yakınlarında yaşayan bir Bedevi ailesini ziyaret ederken bana eşlik ediyordu. Bu insanlarla tanışırken birlikteydik, fakat aradan geçen zamanda ben, aralıklarla, toplam iki yıldan fazla onların arasında yaşamıştım. Bu, babamın tanışmalarından sonraki ilk ziyaretiydi. Bana ettikleri yardıma teşekkürlerini sunmak için onlara uğramanın uygun olacağı konusunda benimle aynı görüşü paylaştığından Ortadoğu gezisine Mısır'ı da dahil etmişti. Halam da birlikte bunca zaman geçirdiğim insanları merak edip Ürdün'den uçakla gelmişti. Ziyaret edeceğimiz insanlar hakkında, bu kitabın taslağı dahil, yazdıklarımın çoğunu okuyan eşimse onları hiç görmemişti. Onları sonunda tanıştırmak istiyordum.

Yine hareket ettiğimizde heyecanlı ve gururluydum. Evlerine Mercedes arabayla konuk olacağımız için gururluydum; bu iyi bir aileden geldiğimi ve dahası, iyi bir evlilik yaptığımı

doğrulayacaktı. (Kendi başımayken geldiğim otobüsler ve sık taksiler beni hep yol üstünde bırakıyorlardı.) Arabanın bagajında rahat durmayan büyükçe bir koyun olduğu için arka koltukta soyulmuş fıstık, yeşil çay, şeker ve bir yığın tarak, ayna, mendil, kolonya, toka, kalem ve çakmağın bulunduğu kolilerin arasında sıkışmış halde oturarak geldiğim için daha da gururluydum. Böyle bir karışım bir gelinin düğün sonrası ilk ziyareti için oldukça uygun armağanlardı ve her şeyi bu kadar iyi ayarladığımdan için kendimden hoşnuttum.

Bu tür şeyler için biraz büyük olduğumu biliyordum ve bu tavrıma da hayret ediyordum. Niçin sırf aile üyelerimle değil de bir kız çocuğu ve yeni gelin olarak –tam bir ataerkil tablo– gitmek beni daha iyi hissettiriyordu? Yıllar önce kendimi bir bilim insanı olarak kabul ettirmemiş ve Bedevi ailesiyle, bana şimdi eşlik eden insanlardan bağımsız olarak, bir ilişki geliştirmemiş miydim? İlk karşılaşmamızda, babam bu ailenin erkekleriyle benim Evlad Ali Bedevilerinin ‘gelenek ve geleneklerini’ öğrenmeme yardımcı olmak üzere onlara konuk olmam konusunu tartışırken minibüsün arka koltuğunda utan- gaç ve kendini hiç de insanbilimci gibi hissetmeyen halimden uzaklaşmamış mıydım? Ev sahibim, onunla aynı önyargıları paylaştığımı sanarak, Avrupalıları ahlaki zaaflarından ötürü eleştirirken ondan farklı düşündüğümü anlatmak için saygılı kız çocuğu rolünün ötesinde takındığım tutumdan yeterince uzaklaşmamış mıydım? Son ziyaretimde Avrupalıların kendilerine gösterdiği ilgisizlikten yakındığında çağdaş kapitaliz- min doğurduğu bir yere bağlı olmayan işgücü ihtiyacının geniş aileyi giderek dağıttığını açıklamış ve aynı şeyin Evlad Ali’nin başına da gelebileceğini söylemiştim. Ayrıca, bir femi- nist olarak, eşlerini ve çocuklarını yeterince beslemezken ko- nuklarına savurganca ilgi göstermesi yüzünden de onu azarla- mıştım. Bu topluluğun bazı üyeleri, dışarıdan saygın bir yetki-

li olarak benden, Bedevi toplumsal yaşamı ve değerleriyle ilgili gerçekleri kendilerini küçük gören ve haydutlar veya ilkel olarak değerlendiren Mısırlı yurttaşlarına anlatmamı isterken, bana ilişkin yeni bakış açısını da tescil etmemiş miydi?

Yine de heyecanlıydım çünkü onların bizi nasıl karşılayacaklarını kestirebiliyordum. Onlar için aile önemlidir; beni onların gözünde makbul kılan önemli bir etmen, ailemi tanımış olmalarıydı. Bir Arap ve Müslüman'ın kızı olmam da önemliydi. Bu, görünürdeki kültürel yetersizliğimi de telafi ediyordu. Şu anda Amerika'dan başka aile üyeleriyle geliyor olmam benim yerimi de onların yerini de yalnızca birey olarak değil, aynı zamanda bir ailenin parçası olarak sağlamlaştıracaktı –üstelik onlardan biriyle zaten iyi ilişki kurmuşlardı. Aradan geçen yıllarda babamın bana ilgisinden ve kendilerine güveninden çok kez söz edildi; onlar babamın ziyaretini kendi cömertlik ve dürüstlüklerinin doğrulanması olarak görüyorlardı.

Beni sonunda evli görmekten hoşnut olacaklarını da biliyordum. Başlangıçta benzetildiğim genç kızların hepsi artık evlenmişti ve birer ikişer çocukları vardı. Eve kabul edilmesine yardımcı olduğum bir gelin şimdi beş çocuk annesiydi. Ailenin kadınları, hatta bazı erkekleri bile hâlâ evlenmeyişi ve aile kurmayışıma ilişkin kaygılarını sık sık dile getirmişlerdi.

Bunun yanı sıra, onları bu armağanlarla şereflendirmemizi takdir edeceklerinden de emindim. Onlar Bedevi olmayanların armağan olarak koyun vermediklerini biliyorlardı; bu saygı belirtisini benim kendilerinden öğrenmiş olduğumu anlayacaklardı. Düğün sonrası ziyaretleri bu şekilde yalnızca Evlad Ali kutlar. Burada söz konusu olan simgesellik çok açıktı. Hem bu topluluğa aidiyetimizi hem de, daha önemlisi, bu ailenin benimkiyle olan 'yakın akraba'lığını onaylayacaktık. 1988'de bir gelinin, düğün ertesinde aile evini ziyarete gitti-

ğinde geleneksel olarak neleri getirdiğini bir kâğıda not almıştım. Bir kadın o zaman bu bilgileri istememle ilgili bana takılmıştı: “Lila,” demişti şakayla, “sen evlendiğinde bunları senden de bekliyoruz!” Armağanları bekleme de yaptığımız listeyi hatırlayacaktır.

Bu ziyaret benim için büyük öneme sahipti çünkü yaşamımın iki parçasını bir araya getirmeyi umuyordum. Yanlarında yaşadığım Bedevi aileleri ne ABD’deki toplumsal yaşıntım hakkında ne de akademik yaşıntım –ki tuhaf derecede nesnelleştirilmiş biçimiyle yer aldıkları bu yaşıntım içinde büyük öneme sahipler– hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorlardı. Eşimi onlarla tanıştırmak bu iki dünyayı bir araya getirmenin bir yoluydu. Onu kabul etmelerini ve benim bir yabancıyla evlenmemi –birincil kimliğim açısından doğurduğu sonuçlarla birlikte– hoş görmelerini çok önemsiyordum. Eşim Mısır’da araştırma yapmış olsa ve Arapça konuşsa da o bir İngiliz’di. Ve biliyordum ki onların gözünde Müslüman Arap bir kadın olan ben, kendi toplumumuzdan biriyle evlenmeliydim. Babamın varlığının, onun bu evliliği onayladığının ve eşimi kabul ettiğinin bir göstergesi olarak algılanacağını umuyordum; fakat ikili kimliğimin ve bölünmüş aidiyetlerimin kesinliğiyle yüzleşince nasıl tepki vereceklerinden emin olamıyordum.

Olanlar beni hem rahatlatmış hem de duygulandırdı. Tahmin edileceği üzere Hacı, yani Bedevi ev sahibim, İkinci Dünya Savaşı sırasında Batı Çölü’ndeki İngiliz birliklerinin öyküleriyle bize hoşça vakit geçirtti. Aynı zamanda eşime, kendisinin İngiliz arkadaşlarını tanıyıp tanımadığını nazikçe sordu: Bir zamanlar bölgeden geçmiş olan araştırmacı Wilfred Thesiger ve 1980’lerin başında Hacı’yla şahin avına çıkma zevkine erişmiş İngiliz diplomat Mark Allen. Ancak Hacı’nın beni asıl şaşırtan yönü, daha önce hiç duymadığım bazı öyküleri anlat-

masıydı: İngilizlerin kökenlerine ilişkin öyküler; aralarında kraliyet ailesinin de bulunduğu birçok İngiliz'in atalarının Arap olduğunu öne sürüyordu. Birkaç saat sonra, yemek bitip kalkmaya hazırlandığımızda eşime yakından bakana dek ne yaptığını tam olarak anlayamamıştık. O vakit onay için kardeşine dönüp, "Yüzüne bir bakıver," dedi. "Onda Arap kanı olduğu nasıl da belli!"

Hacı kendince benim iki dünyamı bir araya getiriyor, beni kendisinininkine dahil edebilmek için yabancı olanı içine alıyordu. Kültürel ve coğrafi bakımdan apayrı olan bu dünyalar arasındaki uzaklık son on yıldır zaten azalmaktaydı. Hacı'nın kendi kızı daha geçenlerde ağabeyi İngiltere'de tıp okuyan bir gençle evlenmişti. Kıyı kasabalarını birbirine bağlayan enerji hatları elektriği getirmişti; önceleri boş arazi olan yerlerde biten yeni briket evlerin hepsinin girişteki odalarında televizyon setleri vardı. Eskiden koyun, keçi ve bazen deve sürüleri güden çobanlarla Libya, Batı Çölü'nün vahaları ve İskenderiye'den yukarı Mısır'a dek Nil vadisi arasında ticaret yapan insanlar olarak Evlad Ali Bedevileri hiçbir zaman yalıtılmış bir şekilde yaşamadılar. Öte yandan, artık Mısır kamu kurumları ve ulusal ekonomiyi, on yıl öncesiyle karşılaştırıldığında bile, çok daha bütünleştiler.

Etnografya (Budunbilim) çalışmalarının birçoğu varış öyküleriyle açılır. İlk kitabım, *Veiled Sentiments* da toplumsal dünyalarını betimleyip çözümleyeceğim Bedevi ailelerini barındıran mezraya giden yolu anlatarak başlıyordu. Aynı topluluğa ilişkin ikinci kitaplar sıklıkla dönüşün ve uzun yokluğu sonunda yazarın karşılaştığı köklü değişimlerin anlatımıyla başlar. Bense aynı yöntemi kullanamazdım, çünkü son ziyaretimin üstünden bir yıldan az geçmişti ve daha iki yıl önce topluluk içinde beş ay kalmıştım. Babamın tersine, çölü geçen anayolun ikiden dört şeride çıkışını ve paralı oluşunu gör-

müştüm. Hacı'nın radar bulunan bu yoldan nasıl nefret ettiğini biliyordum. Sulama kanallarının yavaş yavaş yaygınlaşmasını ve çorak toprakların çoğunun bağ-bahçeliğe dönüşmesini görmüştüm. Bölge kalabalıklaştıkça evlerinin yanına çadır kuran aileler azalmıştı. Yakındaki bir kasabanın ticaretle ansızın büyümesine de tanık olmuştum; ev sahibimin kardeşi orada, içinde bir kafe ve çeşitli dükkânlar bulunan bir hana sahipti. Emlak yatırımı yapmak onların daha önce geçimlerini sağlayan sürülerden daha çekici geliyordu. Artık kardeşlerden yalnızca birisinin sürüleri vardı ve onu da develerinden bir tanesi tepince yaşlı annesi bile hayvanları satması için yalvarmıştı. "Zamanları doldu," demişti kadın.

Batı Çölü'nün Evlad Ali kabilelerinin, kültürel ve dilbilimsel olarak hem Sina'nın ve Doğu Çölü'nün Bedevi topluluklarından hem de Nil vadisindeki köy ve kasabalarda yaşayan Mısırlılardan ayrı olduklarını önceki yazılarımda belirtmiştim. Evlad Ali Bedevileri kökenlerini Libya'da görürler ve onlardan birçoğu ısrarla, artan kısıtlamalardan yakınan yurttaşlar olarak ülkeyi yönetenlerden farklı oluşlarını vurgularlar. Ancak devlet okullarında Bedevi olmayanlarla ilişki kuran çocukları, Bedevilerin ayırıcı özellikleri hakkında tereddüde kapılmaktadırlar: Güçlü akrabalık bağları, aile büyüklerinin küçükler üzerinde denetim kurmaları, erkeklerin onur duygularını açığa vuran bağımsızlık ruhu, kadınların saygınlığının işareti olan gönüllü peçe kullanımı ve erkeklerden ayrı durma.

Genç kuşak, bu kitabın okuyucuları gibi, giderek, yaşam tarzlarının Mısır'ın geri kalanında ve Arap dünyasının bütünüünün gözünde ne denli yabancı görüldüğünü anlıyordu. Yirminci yüzyılın ortasında çobanlar Ortadoğu nüfusunun yüzde birinden azını temsil ederken günümüzde onların değerleri ve toplumsal-siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimleri artık da-

ha da küçük bir azınlıkça benimsenmektedir. Bu, en açık kadınların durumunda görülür. 1980'lerde Mısır'da çalışan kadınların çoğu iş ve ailenin çatışan talepleriyle mücadele etmekteydi: Erkekleri Suudi Arabistan'da göçmen işçi olarak çalışırken aile çiftliklerini yönetmek; terzilik, seyyar satıcılık yapmak; işyerlerine ve varlıklıların evlerine gidebilmek için toplu taşıma araçlarındaki kalabalıklarla boğuşmak veya siyasetçi, işkadını, öğretmen ya da doktor olarak meslek sahibi olmaya çalışmak –bu kadınlardan bazıları feminist önderler veya İslami hareket üyeleri de olabilir. Ancak, bildiğim ailelerdeki kadınlar için böyle bir yaşam uzak bir ihtimal. Ortadoğu kadınlarının çoğunluğundan kendilerini ayıran farklar hesaba katılacak olduğunda, *Kadınların Dünyası*'nda yaptığım gibi, onların öykülerini aktarmak hangi amaca hizmet eder?

Bu kitabın amacı, bu kadınların öyküleri ve onlarla yapılan konuşmalardan oluşan etnografik bir anlatı biçiminde, etnografik tipleştirmenin genel bir eleştirisini sunmaktır. Günümüzün başka insanbilimcileri gibi ben de yeni bir etnografik üslup arayışındaydım; aynı zamanda yönetime ilişkin yaklaşımlar ile feminist kuramlardan yükselen ve Ortadoğu araştırmalarında Arap toplumların betimlenme biçimlerinden duyulan kaygılara sıcak yaklaşan sesler ilgimi uyandırmıştı. Mısır'daki bu topluluktan tanıştığım bireylerin olağanüstü karmaşık öykülerinin –bu insanların veya öbürlerinin yaşantılarını yeterince açıklayacak şekilde– insanbilimsel genellemelerin kapsamını nasıl genişletebileceğini araştırmaya karar verdim. Sonuçta ortaya çıkan anlatı dizileri Arap dünyasında kadın araştırmalarına ilişkin beş insanbilimsel tema çevresinde biçimlendi: babasoyluluk, çokkarılılık, üreme, babayanlı koşut-yegen evliliği ve onur ile utanç. Ancak burada bölüm başlıkları öyküleri açıklayacağına öyküler bölüm başlıklarını açıklamaktadır.

Bölümlerdeki anlatılardan önce çalışmayı ilgili kuramsal ve siyasal bağlamına yerleştiren alışıldık bilimsel makale biçiminde bir giriş yer almaktadır. Böyle yapmaktaki amacım okuyucuya kitabı belirli biçimlerde okuma olanaklarını göstermektir. Anlatılardan güdülen amaç yalnızca Bedevilerin 1980'lerdeki yaşamı hakkında eğlendirici ve öğretici öyküler anlatmak değil; burada aynı zamanda insanbiliminin insan varlığını kavrayış tarzlarına eleştirel bir bakış getirilir. Bedevi yaşantısının gösterimleri olarak anlatılar bile bile – içinde gerçekleştikleri bağlam çerçevesinde değil – içinde okunacakları bağlamca belirlenen hedefler çerçevesinde düzenlenmişlerdir. Yani okuyucunun– ki onların çoğunlukla Batılı veya Batı eğitilmiş olacaklarını, metni insanbilimden (ve onu eleştirenlerden), feminizmden (ve onun, Üçüncü Dünya feministleri dahil, içerdeki muhaliflerinden) ve Ortadoğu araştırmalarından haberdar olarak ele alacaklarını varsayarak, –bu kitaba eleştirel yaklaşılmasını ve etnografik gösterim ile toplumbilimsel betimleme siyasetine, feminist özlem ve yöntemlerin sorunlarına ve Müslüman Ortadoğu hakkındaki kabullerine ilişkin soruların akıldan çıkarılmasını bekliyorum.

Başında bir giriş olduğu halde kitapta sonuç bölümü bulunmamaktadır. Birinci bölümdeki öykülere tutunuyoruz ve sonuna dek onlardan ayrılmıyoruz. Kurallara uyan bir çalışma, kitabı bir sonuçla bitirirdi; okuyucuya ebeveynler, çocuklar, eşler, çatışmalar, sevinçler ve umutlara ilişkin bu öykülerin 'anlam'ını verirdi. Zamanı olmayan okuyucular böylece girişten sonuç bölümüne atlayabilir, aradıkları hakkında yeterince bilgi sahibi olduklarını sanabilirlerdi. Bunca zengin ve karmaşık öyküden çıkarılacak dersleri veren böyle bir sonuç aslında anlatıların, kuruluşları gereği, sorguladıkları yorumlayıcı/çözümlemeci yaklaşıma üstünlüğünü geri verecek, uzmanın bildik yetkesini yeniden kuracak ve en kötüsü, öykülere

kaçınılmaz olarak sınır koyacaktı. Bölüm başlıklarınca belirtilen temalara göre seçilmiş ve düzenlenmiş olmaları öykülerin anlamlarını zaten yeterince sınırılıyor. Bir de önemlerini özetlemeye çalışsam içini iyice boşaltırım. Sonunda öykülerin çözümlayici kategorileri aşma güçleri ve kapasiteleri azalır. Gerçek yaşamda, Mısır'da anlatıldıkları biçimiyle bu öyküler ve konuşmalar belirli temalar çerçevesinde –en azından bu temalar çerçevesinde– işlenmedi. Ayrıca bu öykülerin, 1990'larda ABD ve Avrupa'da çeşitli alanlarda aydınlar arasında yürütülen tartışmalara hitap etmesini istediysen de bundan daha ötelere erişmesini de istedim.

TEŞEKKÜR

Bu kitap belki de her şeyden çok konusu olan insanların olağanüstü yeteneklerine ve zengin yaşamlarına dayanıyor. Bu cömert aileleri yabancılardan korumak amacıyla takma adlar kullandım. Ne yazık ki onlara bu yüzden adlarıyla teşekkür edemiyorum, oysa onlara ne çok minnet borçluyum. Aynı dünyalar arasında bir aracı olarak onların sözlerini bir başka bağlama taşıdım ve kendilerinin şaşıracağı bir biçime soktum. Yine de öykülerini aktardığım kadınların ve erkeklerin bir gün bunu niçin yaptığımı anlayacaklarını umuyorum. O güne dek, bu kitapla onların bana gösterdikleri sevecenliğe karşılık verme isteğime, bu biraz garip görünse de, güvenmelerini umuyorum.

Bu tasarıya destek veren kişi ve kurumların listesi utanç verici derecede uzun. Henüz başlangıç aşamalarında bile tasarımın desteklenmesini salık veren çeşitli vakıf ve kurum eleştirmenlerine borçluyum; umarım bu kitap onları düş kırıklığına uğratmaz. 1986'da National Endowment for the Humanities'ten aldığım bir ödül sayesinde (College Teachers Award) malzeme toplamak üzere Mısır'a ilk gezimi yapabildim. Daha önemlisi, tasarımı formülleştirmeme ve kuramsal temelini at-mama yarayan okumaları yapabilmek için bana çok değerli aylar kazandırdı. New York Üniversitesi'nin İnsanbilim Bölümü'ne ve Kevorkian Center for Near Eastern Studies'e olanaklarından yararlandırıdıkları ve bu süre boyunca gösterdikleri

cesaretlendirici dostluk için minnettarım. Çok sayıdaki teyp kasetlerimin çevriyazımını nasıl yazmam gerektiğini açıklayan Bambi Schieffelin'e özellikle teşekkür borçluyum. New York'tayken Fransız feministlerini birlikte okuyabileceğimiz bir grup bulacak denli talihliydim; bizi bir araya getiren Carol Ockman'a teşekkür ediyorum.

Bu kitap için yaptığım alan çalışmasının büyük bölümü Islamic Civilization Program çerçevesinde verilen Fulbright Ödülü sayesinde gerçekleşti. Mısır American Research Center'dakiler beni Yüksek Öğretim Bakanlığı'ndaki yetkililerle tanıştırdılar ve oradan gerekli izinleri almamı sağladılar. Emire Hattab bana çok yardımcı oldu. Ann Radwan ve Kahire'deki Fulbright Komisyonu üyeleri araştırmamı izlediler; ulaşım ve zaman zaman ihtiyaç duyduğum konaklama konusunda destek oldular, özellikle 1987 yazının uzun ayları için onlara minnettarım. Kahire'deki dostlar bana değerli öğütler verdi, benimle hoş sohbetler etti ve bana kalacak rahat yerler sundular; Soraya Eltorki, Marilyn Booth, Ken Cuno, Nick Hopkins, Suheir Morsy ve Cynthia Nelson'a özellikle teşekkürler.

Kasetleri çözdüm, çözdüm, çözdüm (sevilen bir Bedevi öyküleme alışkanlığını kullanmak gerekirse) ve Princeton'da Institute for Advanced Study'deyken sonunda yazmaya başladım. O muhteşem yıl için bana ayrıcalık tanıyan Clifford Geertz ve Joan Scott'a yürekten minnettarım. 'Toplumsal Cinsiyet Semineri'nin diğer katılımcıları, özellikle de Judith Butler, Yasmine Ergas, Evelyn Fox Keller, Donna Haraway, Dorinne Kondo, Rayna Rapp, Carroll Smith-Rosenberg ve Louise Tilly feminist birikim üzerinde beni, çok geç olmadan, yeniden düşünmeye sevk ettiler. Enstitüdeki günlerimde bana verdikleri destek için Rockefeller Foundation'a ve ek katkıları için National Endowment for the Humanities'e minnettarım.

Yazım işinin çoğunu Pennsylvania Üniversitesi'nde burs-

lu araştırmacıyken tamamladım. Oradaki çalışma arkadaşları-
mın ve seminerlerin bana müthiş derecede yararı oldu, fakat
Arjun Appadurai'yi, Carol Breckenridge'i, Margaret Mills'i ve
South Asia Program'ince desteklenen (her zaman uygar olma-
sa da) ufuk açıcı 'Doğubilim ve Ötesi' seminerini özellikle an-
mak isterim. Oradaki İnsanbilim Bölümü beni bağrına bastı ve
Diana Long da beni Philadelphia'da evimde hissettirdi.

İlk düşündüğümde tasarı köktenci gelmekle birlikte o za-
mandan bu yana etnografik anlatılar yayımlamış olan birçok
yetenekli insanbilimci bu tasarıya içinde yüzebileceği bir ha-
vuz sağladı. Kitabın son biçimi ve içeriği hem onlara hem de
görüşüğüm kimselere ve okuyuculara çok şey borçlu. Neyin
nereden geldiğini tam olarak hatırlayamasam da bu, gelen yo-
rumlara ve sorulara daha az değer verdiğim şeklinde algılan-
mamalı. Teşekkür için yalnızca birkaç kişiyi anabileceğim.
Richard Fox'un Santa Fe'deki School of American Research'te
düzenlediği 'Antropolojiyi Sunmak' seminerinin katılımcıları
giriş bölümünde ele alınan bazı konuları etraflıca düşünmemi
sağladılar ve akademik bilgi alışverişinin ne kadar eğlenceli
olabileceğini gösterdiler. Susan Slyomovics ve Ruth Behar ba-
na destek olurken son saatte Wendy Brown, nazikçe fakat ısı-
rarla, içimde tuttuğum şeyin ne olduğunu sordu. Catherine
Lutz en başından en sonuna dek dikkatle eleştirdi ve dostluk
gösterdi. University of California Press'te yine Sheila Levine
ve Ann Canright'la çalıştığım sevindim ve daha önce olduğu
gibi kitabımın gördüğü ilgiden duygulandım. Adları belli ol-
mayan iki kişi metni eleştirel gözle okuyarak üzerinde çalışıl-
ması gereken alanları belirlediler; zaten gecikmiş bir tasarıyı
daha da geciktirdiler ama daha iyi olmasını sağladılar. Mary ve
Ted Cross'un çalışayım diye bana sundukları harika yer olma-
saydı son düzeltme sürecinden bu denli keyif alamazdım.

İlk kitabımın teşekkür bölümünün uzun arkadaş listesin-

de Tim Mitchell'e yer verememiştim çünkü o en sonunda gelmişti. Yaşamımıza ortak olan bu kitap her ayrıntısıyla ona çok şey borçlu (öte yandan, kitaptaki zayıf noktalardan sadece ben sorumluyum). O hem bu kitabı hem de başka yazılarımı kim-
senin okuyamayacağı denli çok okudu; onun iyimserliğine ve düşüncelerini benimle paylaşmasına hep minnettar kalacağım.

KİM KİMDİR

BİRİNCİ KUŞAK

Migdim: Yaşlı anne
Cevvad: Migdim'in merhum kocası

İKİNCİ KUŞAK

Hamid: Migdim'in en büyük oğlu
Sagr: (veya *Hacı Sagr*) Migdim'in ikinci oğlu
Zahab: Migdim'in en büyük kızı
Ngava: Migdim'in ikinci kızı
Levz: Migdim'in en küçük kızı
Gattfe: Sagr'ın ilk karısı ve kuzeni
Safiyye: Sagr'ın ikinci karısı
Azze: Sagr'ın üçüncü karısı
Feyga: Migdim'in diğer oğullarından bir tanesinin karısı

ÜÇÜNCÜ KUŞAK

Sabra: Gattfe ile Sagr'ın en büyük kızı
Kamle: Gattfe ile Sagr'ın ikinci kızı
Selime: Hamid'in kızı
Ayşe: Aile dostu ve Kamle'nin müstakbel görümcesi
Hvayyir: Migdim'in torunu
Salih: Migdim'in torunu

DÖRDÜNCÜ KUŞAK

Kafy: Migdim'in torun çocuğu, Sagr ile Safiyye'nin torunu

GİRİŞ

Her kitap bir öykü anlatır, kimisi bilerek, kimisi bilmeyerek. Bu kitap Mısır'da yaşayan bir Bedevi topluluğunun kadınlarınca anlatılan ve onlara ilişkin öykülerin kitabıdır. Bu kadınların birbirleriyle ve benimle paylaştıkları konuşmalardan, anlatılardan, tartışmalardan, şarkılardan, anılardan, hatta bir de yazıdan oluşur. Bunları burada, onlardan çok daha farklı bir okuyucu kesimini göz önünde tutarak, belli bir sırayla hatırlayacağım. Bu öyküleri yeniden anlatış biçimimin ve onları 'yalnızca öykü' halinde tutmayı tercih etmiş olmam gerçeğinin gerisindeyse meslektaşlarıma –bu girişin asıl olarak kendilerine hitap ettiği insanbilimciler, feminist bilim insanları, ve Müslüman Ortadoğu araştırmacıları– yönelik bir öykü yatar.

Bu etnografik çalışmanın alışılmadık biçimi bir bakıma yanlarında yaşadığım Evlad Ali Bedevi topluluğundaki dikkat çekici kadın sayesinde. Mısır'ın kuzeybatı kıyısında bulunan bu küçük mezrada 1970'lerin sonunda kaldığım iki yıl boyunca, teybe kayıt yapmaktan epey rahatsızdım. ABD'ye döndükten sonra içine notlar çiziktirdiğim parçalanmış on sekiz defterdekileri esas alan bir kitap yazdım. Burada toplumsal cinsiyet ilişkileri odağında söz konusu topluluğun toplumsal yaşamının, ahlaki değerlerinin ve şiirinin genel bir çözümlemesini sunmaya çalıştım (Abu-Lughod 1986).

Ancak insanların konuşmaları öyle zengin, yaşamları öyle karmaşıktı ki o kitapta bunların tümünü aktaramadığımı ve yazmayı tekrar denemek zorunda olduğumu düşünüyordum.

Birçok kişi gibi ben de, ne denli gelişmiş, duyarlı ve iyi belirlenmiş olursa olsun insanbilimsel monografi kurallarınca sınırlandırıldığım duygusuna kapılıyor, bu toplulukta 'yaşanan yaşam'ın niteliklerini daha iyi yakalayabilecek bir etnografik bir tarzın mümkün olup olamayacağını merak ediyordum.⁽¹⁾ Böyle bir yaşamın can alıcı yönlerinden biri, öykülerde ele alınış biçimiydi. Kadınların günlük yaşamdan öyküleri aktardıkları canlılık ve üslup beni etkilemişti. Konuşmalarındaki ritim, diyaloglar aktarılırken seslerin fısıltıdan coşkulu bir tizliğe yükselmesi, deyişler, abartmalar, ayrıntılar... Hepsi de anlatılanlara bir yoğunluk, hatta acillik katıyordu. Haberin tanımını gazete ve televizyondan alan ve imgelemimizi kitaplar ve filmlerin doldurduğu bizler için böyle bir toplumsal dünyada yaşam ve insanlara ilişkin öykülerin anlamını kavramak zor olabilir –öyle bir dünya ki orada herkes tanınır (ya da tanınan birinin bir yakınıdır) ve önemli olan şeyler ancak onların başlarına gelenlerdir.

1986 ile 1989 arasında Mısır'a döndüm, eğer bu canlı anlatıları teybe kaydedebilirsem bu kadınlarla birlikteyken sezdiğim yaşamın nitelikleri benim veya okuyucularımın dikkatinden kolay kolay kaçmaz diye düşünüyordum.⁽²⁾ Bunu sırf –kimisi bana hitaben, kimisi varlığını hiç umursamaksızın– kaydedilmiş konuşmalardan hareketle çalışacağım, bu topluluğun yaşamının gerçeklerini aslına daha sadık duyurabileceğim için beklemiyordum. Metinlerin saydamlığımdan ve gösterimlerin gerçekliği yansıtmaya kapasitesinden kuşku duymayı öğrendik. Diğer etnografik çalışmalardan az olmamak üzere bu öyküler kitabında da çözümlemeler var ve sorulan sorular ve benimsenen bakış açısı kitabı biçimlendirdi. Bu da, Clifford'un (1986) bütün etnografik çalışmalarda bulunan bir özellik olduğunu belirttiği üzere, 'kısmi bir gerçekliği' temsil eder. Fakat yine de anlatıdan daha çok yararlanması ve teybe

kaydedilmiş konuşmalara daha çok dayanması bakımından bu kitabın, ilk kitabımda olmayan bir şeyi aktardığını düşünüyorum.

Kesişmeler

Mısır'daki o topluluğun yaşamını farklı biçimde yazmaya duyduğum belirsiz özlem önce kadın yazıları ve feminist yöntem konusundaki tartışmalarda destek buldu gibi. Çeşitli uzmanlıklara (kendiminki dahil) yöneltilen feminist eleştirilere yakınlık da duyduğumdan aradığım şeyin 'farklı bir ağızdan' (Gilligan'ın [1982] deyişini kullanmak gerekirse) bir etnografik çalışma yazmak olup olmadığını merak etmeye başladım. Tasarımı ilk formülleştirme evresinde bu kitabın Bedevi kadınların (erkeklerin değil) ağzından yazacağımı düşünüyordum; daha önemlisi, kadın bir etnografin ağzından⁽³⁾ sorunun bu çerçeveye konması, insanbilimciler arasında etnografik yazılara ilişkin kargaşanın hüküm sürdüğü bir dönemde özellikle uygun görünüyordu. *Writing Culture*'a yazdığı girişte Clifford (1986a, 19), feminist insanbilimcilerin metinsel yenilikler yapmadıklarını ileri sürmüştü; bu ifade beni daha sonra duraklatacaktı.⁽⁴⁾ O zamanlarsa kendi tasarımın bu boşluğu dolduracağını söylemiştim.

Ancak yıllar geçtikçe ilk düşüncelerimden giderek kuşku duymaya başladım. Önce yazılarda özel olarak kadın ağzını benimseme fikrinden rahatsız oldum. Kadın yazarlara özgü olanı ayrı yere koymaya çalışan her girişim, sonunda hatalı bir özcülüğe ve kültür körlüğüne saplanıyordu.⁽⁵⁾ Feminist insanbilimciler kadın deneyimlerinin çeşitliliği ve toplumsal cinsiyet sistemlerinin değişkenliği üzerine öyle çok kusursuz çalışma yapmışlardı ki, çoğu toplumda erkekler ve kadınlar bir öl-

çüde farklı dünyalarda yaşasalar da, kimse evrensel bir 'kadın deneyimi' veya 'kadın tarzı' olabileceğini hayal bile edemiyordu.⁽⁶⁾ Feminist uzmanlığın kendisi, kuramsal gelişime katkıda bulunmaktan alıkonulan kadın kümelerinin (lezbiyenler, Afro-Amerikalılar, 'renkli kadınlar,' Üçüncü Dünya kadınları ve diğerleri) çokluğunun anlaşılmasıyla, özeleştirilerle sarsılıyordu. Duyarlılık, ilgi, dikkat, kucaklayıcılık ve eşitlik gibi olumlu nitelikleri kadınlar ve onların tasarılarıyla ilişkilendirmek her ne kadar çekici görünse de sonunda herkes şu gerçeğe yüzleşmek zorundaydı ki, bu "kadınsı erdemler" yalnızca çağdaş Avrupa-Amerika alt kültürüne ait erdemlerdir.⁽⁷⁾

Kadınların 'farklı bir ağız' yoksa amacımı nasıl tanımlayacaktım? Yazmak istediğim kitap için bir sonraki formülüm, feminist etnografik çalışmaydı. Bu da, en temel olanı 'feminist' olmanın anlamına ilişkin, ikinci bir sorun kümesini gündeme getiriyordu. Asgari bir tanım kadınların koşullarını ve bir toplumsal cinsiyet sisteminin onlar açısından siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamını içerebilirdi. Fakat feminizm aynı zamanda etnografik çalışmanın konusu (kadınlar) için bir kurtuluş tasarısı içeriyorsa, o da uymazdı. Ong (1988, 90), feministlerin 'toplumsal cinsiyete ve kültüre dayalı öznellik biçimlerini tanımları ve başkalarının çoğu zaman bizim kendi gelecek görüşümüzden ayrı bir yaşam tercih ettiklerini kabul etmeleri' gerektiği konusunda ısrar ederken haklıydı.⁽⁸⁾

Ancak etnografik tasarı, feminizmin de içinde bulunduğu bilim dünyasına karşı feminist olabilirdi; o genelde insanbilimin varsayımlarına, özelde de Arap dünyasını ele alan insanbilime feminist bir kavrayışla, anlamlı bir biçimde, yönelebilirdi. Önemli bir yazısında Strathern (1987) insanbilimle feminizm arasındaki ilişkiyi eğreti diye nitelemişti. Benim de başka bir yerde belirttiğim üzere (Abu-Lughod 1991) o, değerlendirmesinde haklı, ama gerilimin kaynağına ilişkin ço-

zümlemesinde hatalıydı. Strathern gerilimi, ben ve öteki arasındaki ilişkilerin feminist ve insanbilimcilerde farklılaşmasına bağlıyordu. Bunların ilkindeki erk dinamizmini görüyor, ama ikincisinde göremiyordu. İnsanbilimsel ben'in (genellikle) Batılı olmayan birini araştıran bir Batılı olarak konumuna içkin eşitsizliği önemsemeyen Strathern, Simone de Beauvoir'dan beri feminist çözümlemelerin ilk dersini görmezden gelmişti: ben ve ötekinin ilişkileri –daha doğrusu, kuruluşları– erkten yoksun değildir.⁽⁹⁾ Feminist olmak egemenliğe duyarlı olmak demektir; etnograf için bunun anlamı, betimlenen toplum içinde olduğu kadar yazarla (ve okuyucularla) haklarında yazılan insanlar arasındaki ilişkide de egemenliğin farkında olmaktır.

Tasarımı ilgilendiren bir başka şey de feminist bilim insanlarının toplumsal bilimler, bilim tarihi ve felsefeye, yöntem sorunlarını gündeme getirerek besledikleri canlı ilgiydi. Kadınlara hiç ilgi gösterilmeksizin, toplumsal cinsiyet konusunaysa çok az ilgi göstererek üretilen bilginin çokluğundan hareketle bu yazarlar, aynı bilginin nesnellik iddiasının sonuçlarını yeniden incelediler. Kimileri çeşitli bilgi türlerinin taraflılığını göstererek söz konusu iddiayı çürütmeye çalıştı; kimileri de nesnellik ve öznellik biçimindeki ikili ayrımın batıdaki toplumsal cinsiyet-ilişkili çağrışımlarını ortaya koydu (Keller 1985) ve nesnellik iddialarının erke ilişkin etkilerini çözümledi (MacKinnon 1982; D. Smith 1987). Birçoğu 'kadın deneyimleri'ne (astlar, anneler, cinsel varlıklar veya nesneler, kız çocukları vs. olmak şeklinde farklı farklı betimlenen deneyimler) dayalı alternatif bilme veya bilgiyi arama yolları önerdi ki, bu öneriler haklı olarak, işe yaramaz diye eleştirildi (Harding 1987; Stacey 1988). Ancak bu çabaların önemli bir katkısı oldu: Nesnellik iddialarının içi doldurulmuş doğasına ve tüm bilginin konumsallığına ilişkin farkındalığımızı keskinleştirdi.

Feminist kuramcılığın gösterdiği gibi, konumsallık yalnızca bir engel değildir, aynı zamanda açığa çıkarılması ve incelenmesi de gerekir.

Feminist çalışmalar böylelikle iki konuda bilinçlenmeyi özendirdi; ben ve ötekinin duruş noktası ve erk dinamiği. Bu iki konu insanbilimcilerin alan araştırmalarının ve yazılarının yansıtıcılığına giderek artan dikkatleriyle tam uyum içindeydi. Ne üzerinde çalıştığımızı, nasıl yazdığımızı ve kimin için yazdığımızı sorgulamamızı hatırlatan eleştirel sesler yükseliyordu. Ben ve öteki arasındaki ilişkiler kültürel farklılık ikilemi açısından önemliydi; yöntem sorunu ve onun tutumla olan bağı (etnografik metinlerde) disiplin olarak insanbilim siyaseti açısından olmasa bile gösterim siyaseti açısından yaşamsaldı. Marcus ve Fischer'ın (1986) 'deneysel an' dediği süreçte feminist ve insanbilimsel kuramcılığın yakınlaşması içinde ben, Mısır'ın Batı Çölü'ndeki bu küçük topluluk üzerine ikinci etnografik çalışmamda hangi sorunları ele almak istediğimi daha açık görmeye başladım.

Kültüre Karşı Yazmak

Sosyal bilimlerin çözümlemeli mesleki dilinde eğitim görmüş bir insanbilimci niçin anlatı ve konuşmalardan oluşan bir çalışma meydana getirmeyi tercih etsin? Ne de olsa böyle bir kitabın elinden belli şeyler gelebilir. Toplumlar hakkında yazma tarzlarından söz eden Jackson (1989, 186), 'farklı söylemsel üslupların değeri ve yeri içinde bulunduğumuz duruma ve ele aldığımız sorunlara göre belirlenmelidir,' der.⁽¹⁰⁾ Bir öyküler kitabı incelediğim topluluğun toplumsal yaşam mantığını, insanbilimcilerin genellikle çalıştığı biçimiyle sistemli şekilde veya kuramsal terimlerle ortaya koyamaz.⁽¹¹⁾ Bunun için oku-

yucu Evlad Ali konusunda diğer çalışmalara başvurmalıdır (örneğin, Abou-Zeid 1966; Abu-Lughod 1986; Mohsen 1975).

Ancak bu öyküler kitabı gösterim siyasetine ilişkin bir di-
zi kuramsal kaygıyı hesaba katar. Etnografik bir çalışmanın
benim için en sorunlu yönü, diğer toplumsal bilimlerin söy-
lemleri gibi genellemelerle yol almasıydı. İster insan toplum-
sallığının yasalarını 'arıyor' olsun, ister yalnızca yaşam tarzla-
rını betimliyor ve yorumluyor olsun, insanbilimciler olarak
amacımız ayrıntıları ve bireysel tikellikleri, tipleştirme üret-
mekte kullanmaktır. Aşağıda ele alacağım üzere, başka top-
lumlarla çalışan insanlar söz konusu olduğunda genellemeler
'ötekiler'i olduklarından daha tutarlı, kendine yeterli ve biz-
den farklı göstermeye yol açabilir. Oysa başka tasarılar için ya-
rarlı olabilseler bile genellemeler 'kültür' ve 'kültürler' gibi
kavramları akla uygun göstermeye neden olur. Bu da ben ve
öteki arasındaki sınırları sabitleştirmeye yarar.

Dolayısıyla benim toplumsal bilimlerin söylemlerinin ge-
nelleyici yaklaşımlarına ilişkin kaygım, bu konuya parmak ba-
san D. Smith (1987) gibilerin eleştirilerine duyarsız olmasam
da, onların soyutlama ve somutlaştırma yönleri değil.⁽¹²⁾ Mik-
ro süreçleri makro süreçlere tercih etmek için genel olana kar-
şı tikel olanı da destekliyor değilim. Günlük yaşamı çözümle-
yenlerden mikro etkileşimleri inceleyenler de toplumsal hare-
ketleri veya küresel etkileşimleri çözümleyen toplumbilimci-
ler kadar genellemelerden hoşlanırlar. Her durumda, bireysel
yaşamların tikel yönlerini dikkate almak için yerel olmayan
güç ve dinamiklerin görmezden gelinmesine gerek yok; yerel-
üstü veya uzun vadeli süreçlerin etkileri her zaman için yerel
düzeyde ve özgül olarak ortaya çıkar.

Bununla birlikte insanbilimcilerin genellemelere karşı te-
tikte olmaları için iki nedenleri var. Birincisi, mesleki nesnel-
lik ve uzmanlık söyleminin bir parçası olarak genellemenin

bir erk dili olması kaçınılmazdır. Bu dil, betimlediklerinden görünüşte ayrı duranların dilidir. D. Smith'in toplumbilimsel söylem eleştirisi burada yine geçerlidir. Ona göre (1987, 62) toplumsal yaşam üzerinde düşünmenin güya tarafsız yöntemi de aslında bir tutuma sahiptir. O mesleki ve yönetsel yapılar da yer alanların bakış açısını yansıtır ve kökenleri işçiler, kadınlar, siyahlar, yoksullar veya tutuklular gibi kapalı toplumsal kümelerin yönetiminde yatar. Dolayısıyla 'bu toplumun yönetim aygıtı' dediği şeyin bir parçasıdır. Bu eleştiri toplum içi olmaktan çok toplumlar arası bir bakış açısı olan ve ilgi alanı iç siyasal sorunlara değil, Avrupalı olmayan dünyanın araştırılması ve sömürgeleştirilmesine yönelik insanbilimi için de geçerlidir.⁽¹³⁾ Dahası, genellemenin mesleki ve yetkeci söylemiyle günlük yaşamın dilleri (kendimizin ve başkalarının) arasındaki uçurum insanbilimcilerle bir yanda onun okuyucuları öbür yanda da haklarında yazılanlar arasında temel bir ayrım koyar ki, bu da ötekilerin hem farklı hem de altta olanlar olarak kuruluşunu kolaylaştırır.

İnsanbilimciler için genellemeye ilişkin ikinci ve daha önemli olan sorun bağdaşıklık, tutarlılık ve zamansızlık etkileri üreterek 'kültürler'in yaratımına katılmasıdır. Bir topluluktan belli sayıda insanla yapılan görüşmelerden ve kazanılan deneyimden genellemelere ulaşma sürecinde insanbilimci onlar arasındaki farklılıkları giderir ve onları bağdaşık hale getirir. İnsanların inançları ve eylemlerinin genel etnografik resmini çıkarma çabasıyla çelişkiler, çıkar çatışmaları, kuşku ve tartışma konularının yanı sıra değişen dürtüler ve tarihsel koşullar törpülenebilir. Kuramsal bakımdan sağlıklı olması bir yana, zamanın ve çelişkilerin yok sayılması aldatıcıdır, çünkü bağdaşık hale getirme çabası yüzünden çizilen çerçevenin içindekiler, asli ve değişmezmiş gibi gösterilir. İçsel farklılaşmanın olmadığı şeklinde bir görüntü – şunu veya bu-

nu yapan ve şuna-şuna inanan türdeş kültürel varlıklardan oluşan 'Nuer,' 'Balililer' veya 'Evlat Ali Bedevileri'nin 'kültürler'i gibi –kümelerin ayrık, sınırları belli kendilikler olarak anlaşılmasına yol açabilir. Ayrı kültürler kavramını kabul eder hale gelmiş olmakla birlikte böyle kendilikleri tehlikeli kurgular olarak görmek ve benim kültüre *karşı* yazmak (Abu-Lughod 1991) diye adlandırdığım tutum lehine tavır koymak için iyi nedenlerimiz var.

Bu tutum şaşırtıcı gelebilir. On dokuzuncu yüzyılda insan kümeleri arasına temel farklılıklar koymanın bir aracı olarak ıskartaya çıkarılan bilimsel 'ırk' kavramı yerine kullanılan kültür, olumlu bir kavramdı. Farklılığı doğal olanın veya doğuştan gelenin alanından çıkararak 'ırk'a içkin ahlaki ve çözümlemeli sıkıntıları başta giderir gibi görünüyordu. Davranış, töre, gelenek, kural, tasarı, çözüm yolu veya programlardan oluşan bir küme olarak düşünülse de (Geertz'in [1973a, 44] kullandığı tanım yelpazesini sıralamak gerekirse) kültür öğrenilen, dolayısıyla da değişebilen bir şeydi. Daha önemlisi, ırktan farklı olarak, hatta (barbarlık karşıtı) uygarlığın eşanlamlısı olan eski 'kültür' kavramından bile farklı olarak, çağdaş kavrayış ikili yerine çoklu farklılıklara olanak tanıyordu. Dolayısıyla 'kültür'e (Clifford'un [1988a, 234] deyişiyle, "sonuna çoğul eki gelebilen küçük harfli *k*") geçiş kolay yoldan hiyerarşileştirmeyi anında kontrol altına aldı ve hatta göreceleştirici etkisi bile oldu. Bu bakımdan yirminci yüzyıl insanbilimine damgasını vuran, değer biçme ve yargılamanın önüne kültürel göreceliğin konması ve bunun geliştirilmesidir. Marcus ve Fischer'in (1986) da belirttiği gibi insanbilim ötekilerin bilgisini bile bir özeleştirici biçimi olarak kullanmıştır.⁽¹⁴⁾

Ne var ki özcülük karşıtı amacına karşın kültür kavramı farklılığı apaçık kılma ve insanları "öteki" olarak gösterme eğilimini korumaktadır.⁽¹⁵⁾ Birçok insanbilimci kültür fikrinin

farklılığı nasıl da katı ve zamansız bir şey haline getirme eğiliminde olduğuna dikkat çekmiştir. 'Yerliler'in, insanbilimsel imgelemin bir uydurması olduğunu belirttiği köktenci tartışmasında Appadurai (1988b), insanbilimsel kültür kavramının batılı olmayan halkların zaman ve mekan içinde süregelen 'hapsedilişi'ndeki suç ortaklığını gösterir. Appadurai'ye göre bu halkların tarihlerini görmezden gelerek onları, Batılıların kendileri için olağan saydıkları hareket etme, gezme ve coğrafi etkileşim kapasitesinden yoksun bıraktık. Bir başka deyişle küme, dil ve kılıgı sınırlarının akışkanlığı kültür kavramınca gizlenmiştir. E. Wolf'un (1982) 'tarihsiz insanlar' üzerine çalışması batı yayılmasının etkisiyle ve bunun sonucunda Avrupalı ekonomilerle etkileşim altında kalan insanların kitlesel ölçekte yer değiştirdiklerini ve yerel yaşamın dönüştüğünü ortaya koydu. R. Rosaldo (1989) 'Yalnız Etnograf Miti' ve onun yapısı, klasik etnografik çalışmanın ayrık ve zamansız kültürler mitini ürettiğini ileri sürmekle kalmadı, aynı zamanda sınır bölgelerine odaklanmakla daha iyi edeceğimizi de söyledi.⁽¹⁶⁾

Başkaları da kültürel kuramların kendine yeterli topluluklar içinde tutarlılığı fazla önemseme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir (Abu-Lughod 1990c). Clifford'a göre 'alan çalışmasına dayalı insanbilim, yetkesini oluştururken tutarlı kültürel ötekilerle yorumlayan benleri kurar ve yeniden kurar' (Clifford 1988b, 112). Ona göre etnografya, 'çeşitli deneyim ve olguların asli zamansal durumlarından ayrılarak, toplanarak ve koparılarak onlara yeni bir düzenleme içinde kalıcı değer verildiği' bir tür kültür koleksiyonculuğudur (sanat koleksiyonculuğu gibi) (Clifford, 1988a, 231). Bütünlüğe ilişkin organik mecazlar ve insanbilime özgü bütünlükçü yöntemliler tutarlılığı destekler ki, bu da toplulukların ayrık ve sınırları belirlenmiş –temel bir düzeyde birbirleriyle bağları koparılmış ve farklı– olarak algılanmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu nedenle kültür kavramıyla ilgili sorun, amacının olumlu olmasına karşın, 'öteki'yi yaratan temel bir araç gibi işlev görmesidir. Kültürel farklılığı açıklamak ve anlamak üzere kültürün anlamını irdeleyen mesleki bir söylem olarak insanbilim aynı zamanda farklılığı kuran, üreten ve sürdüren bir duruma düşmektedir. İnsanbilimsel söylem kültürel farklılığa (ve bunun ima ettiği, insan kümelerinin ayrı oluşlarına) kendinden menkul bir hava vermeye yardım eder.

Farklılık, feministlerin söylediği gibi, hiyerarşiyi hep işin içine sokar mı? Görünüşe bakılırsa insanbilimin, bizimkinden ayrık, farklı ve ayrı olarak tanımlanabilecek kültürlerin varlığına olan inancın korunması ve sürdürülmesinde önemli bir çıkarı var.⁽¹⁷⁾ Ötekiliğin ve farklılığın insanbilimciler için 'tılıslı nitelikler' kazanmış olduğu bile ileri sürülmüştür.⁽¹⁸⁾ Amacı ister kültürel özeleştirme ister görecelik yoluyla aydınlanmış bir hoşgörü olsun, insanbilimin ben'den farklı ötekilere ihtiyacı var. Yine de ben ve öteki ayrımı hiyerarşik olmaya mahkûmdur, çünkü ben, ille de olumlu olmasa bile birincil, ben tarafından biçimlendirilen, etken ve karmaşık olarak algılanır. En azından ben hep yorumlayan, ötekiye yorumlananıdır.

Bu hiyerarşileştirmeye karşı çalışan herkes bizimkinden farklı 'kültürler'e ve bizden ayrı insanlara ilişkin bu özcü düşüncüyü yıkmanın yollarını aramalıdır. Bunun elbette birçok yolu var ancak bu kitapta ben, genellemeye karşı çıkarak 'kültüre karşı yazmaya' çalıştım. Bana öyle geldi ki, öykü anlatmak kültür kavramını sarsmanın ve bu kavramın doğurduğu 'ötekileştirme' sürecini yıkmanın güçlü bir aracı olabilir.⁽¹⁹⁾ İnsanbilimciler belli kurumların, kuralların veya yol-yordamların belli topluluklara özgü olduğunu söyleyerek genellemeler yaparlar. Örneğin, "Bongo-Bongolar çokkarılıdır," gibi şeyler söyleyebiliriz ve söyleriz de. Peki ya biri çıkar da böyle bir tip-

leştirmeyi reddeder ve onun yerine, belli bir bireyler kümesinin –örneğin, bir topluluk içindeki üç kadın ve onların kocası– çokkarılılık dediğimiz kurumu gerçekte nasıl yaşadığını sorarsa? Akdeniz’i çevreleyen toplumlar sık sık ‘onur ve utanç’ toplumları olarak nitelenir. Peki ya biri çıkar da önemli bir aile tarafından evlendirilmeyi bekleyen Mısırlı bir kız öğrencinin 1980’lerde bu ‘kültürel’ bileşkeyi nasıl yaşadığını sorarsa?

O kızın yaşadıklarının veya o evliliğin tikelliğini vurgulayarak ve çokkarılılık veya onur ve utancın resmini bireylerin tartışmalarından, anılarından, anlaşmazlıklarından ve eylemlerinden hareketle çizerek bazı önemli kuramsal konuları somutlaştırmak mümkündür. Birincisi, genellemenin reddiyle toplumsal bilimlerde düzenli olarak üretilen ‘tipleme’nin kurusal niteliği vurgulanır. İkincisi, fiili koşulların ve bireylerin tarihleriyle ilişkilerinin betimi böyle tikelliklerin –ki, kendi yaşamlarımızdan da bildiğimiz gibi, hep vardılar– yaşantının oluşumu açısından da her zaman için çok önemli olduğu ifade edilir. Üçüncüsü, kendilerinin ve başkalarının yaptıklarına ilişkin insanların tartışmaları, gerekçeleri ve yorumları toplumsal yaşamın nasıl işlediğini daha iyi anlamamızı sağlar. Böyle bir şey, (çelişkili ve kesinlikle de tarihsel olarak değişken) sınırlı söylemler çerçevesinde insanların hedeflere yönelik tasarılar yaptıklarını, acı çektiklerini, olanlara ilişkin yorumlara karşı çıktıklarını –kısaca, hayatlarını yaşadıklarını– gösterir. Bu bir bakıma yeni değil. Örneğin, Bourdieu (1977), toplumsal kılıgyı benzer biçimde kuramlaştırır. Buradaki farksa bunun nasıl olduğunun metin aracılığıyla gösterilmesidir.

Belirli bireylere ve onların değişen ilişkilerine yakından odaklanmakla ‘kültür’ün en sorunlu çağrışımları da altüst edilir: Bağdaşıklık, tutarlılık ve zamansızlık. Yalnızca bir ailedeki bireysel yaşantıların karmaşıklığı karşısında bile, ister insanların uydukları kurallar ister bu kuralları paylaşan topluluk an-

lamında olsun, 'Bedevi kültürü' gibi bir terim anlamını yitirir. İnsanlar tercihlerle karşı karşıyadır; başkalarıyla mücadele ederler, çatışan şeyler söylerler, aynı olaylar üzerine farklı bakış açılarını tartışırlar, ilişkilerinde iniş-çıkışlar yaşarlar, koşulları ve arzuları değişikliğe uğrar, yeni baskılarla yüzleşirler, kendilerine ya da çevrelerindekiyle ne olacağına ilişkin tahminleri tutmaz. Zaman içinde tikel olaylar hep olur ve ailenin, ilgili bireylerin ve ilişkilerinin tarihinin birer parçası olur. Aktaracağım kadın öykülerinde betimlenen olayların içinde onları mümkün kılan 'büyük güçler' bile okunabilir.⁽²⁰⁾

Öykü Anlatımı

Bir metin tekniği olarak öykü anlatımının bir yararı, reddetmekle birlikte toplumbilimsel genellemenin 'kültür' üretme gücüne dikkat çekmesiye bir diğer yararı da feminizmin ikinci dersiyle ilgilidir: Konumsallığın kaçınılmazlığı. Bir öykünün hep bir konumu vardır; hem bir anlatanı hem bir dinleyeni vardır. Bakış açısı kısmi ve taraflıdır, anlatımı da güdülüdür. Burada sunulan Bedevi kadın öyküleri de istisna değil. Bu öyküler 1980'lerdeki Bedevi topluluğunun toplumsal ve duygusal dinamiklerini önemli ölçüde aydınlatmakla birlikte akıldan çıkarılmamalıdır ki asıl bağlamlarında her birinin bir anlatılış amacı vardı. Bu bağlamları yeniden üretmeye çalışmadığım gibi öykülerin topluluk yaşamı içindeki rolünü de çözümlemedim, oysa ikisi de ilginç tasarılar olurdu.⁽²¹⁾ Bunun yerine, kitaba bu öykülerin sokulmasıyla hem anlatıcıların ve dinleyicilerin hem de onların amaçlarının yer değiştirdiğini görerek, bu öyküleri eleştirel etnograf denebilecek şeyi kurmak için kullandım. Öyküleri, Bedevi kadınların belli konulara ilgi ve dikkatleriyle aynı konuların Batı'da belirli kesimler

için arz ettiği önemin birleşmesi esasına dayanarak seçtim ve harmanladım. Başlangıçta seçimimde bana yol gösteren; tanıdığım kadınları heyecanlandıran, duygulandıran ve kaygılandıran, en sık tartışılan konulardı. Bu bakımdan öyküler, insanbilimsel yazına genellikle erkeklerin ağzından giren birçok konuya ilişkin Evlad Ali toplumundaki kadın seslerini ve onların bakış açılarını yansıtır.⁽²²⁾ Ancak ne erkeklerin öykülerini ne de kadınlar kadar erkekleri de ilgilendiren öyküleri (toprak anlaşmazlıklarıyla, aileler arasındaki kavgalarla veya geçmişle ilgili olanları) dışarıda bırakmadım, çünkü her günkü cinsel ayrımcılığa karşın kadınlar kendilerini aileleri açısından tanımlarlar, eşleri, kardeşleri, babaları, amcaları, yeğenleri ve kuzenleriyle sık sık konuşurlar ve yakınlarını ilgilendiren her şeye ilgi beslerler.

En önemlisi, Ortadoğu kadınları üzerine yazılan kitap yorumcularının sıkça söylediği gibi, bu öykülerin peçeyi 'kaldırdığı' veya peçenin 'arkasına' geçtiği iddiasında bulunacak değilim. Bruner'ın (1986) bize hatırlattığı üzere etnografik çalışmalar birer anlatıdır. O nedenle bu kadın ve erkek öykülerini yeniden dizerek ve karşılaştırma için yan yana koyarak, özellikle benim ve dinleyicilerimin kaygılarına hitap edecek şekle getirmeye çalıştım. Bu öykülerin yeni anlatıcısı olarak, şu üç tür kuruluşa nasıl meydan okuduklarını göstermek istedim: Toplumsal yapı ve kültür üzerine standart insanbilimsel genellemeler; Batılı olmayan toplumlarda toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine ortak feminist yorumlar ve Müslüman Arap toplumuna ilişkin çoğunluğun paylaştığı yaklaşımlar. Elinizdeki etnografik çalışma bu bakımlardan eleştireldir.

Kadın öykülerinden bu biçimde yararlanmam beni, Appadurai'nin (1988a, 16) bütün insanbilimciler için kullandığı deyişle vantrilok yapıyorsa, bu burada yeniden anlatılan öykülerin değerini düşürmemeli. Ancak konumsal olmayan bir

öyküye beslenen yanlış inanç (ya da 'nesnellik') öykülerin ta oraldaki şeyleri yansıtış biçiminin 'gerçek' olup olmadığı sorusunu sordurabilir.⁽²³⁾ 'Yerli' sesleri koro halinde düzenlemeye ilişkin gizli güçten kaygılanan Kapferer (1988) ve Mascia-Lees, Sharpe ve Cohen (1989) gibi bilim insanları birçok insanbilimcinin zaten son derece duyarlı hale geldiği şeyi isteksizce dile getirmekle yetinmektedir: Bizden başka toplumlarda yaşayan insanların sözlerini biçimlendirmedeki rolümüz.⁽²⁴⁾ Yazmayı sürdürmek istiyorsak bundan kaçış olmadığı belli. Öte yandan, bir anlatı kurma sürecinin zorluklarını azaltmanın yollardan biri, benim de yapmaya çalışacağım gibi, nasıl çalışıldığını açık etmektir.

Öykülerin bölümler halinde düzenlenmesinde insanbilimsel açıdan bir mantık var. İnsanbilimciler toplumları çoğunlukla babasoyluluk (akrabalığa dayalı bir toplumsal örgütlenme biçimi), babayanlı koşut-yeğen evliliği (düzenlenmiş evliliklere ilişkin örüntü) veya çokkarılılık gibi toplumsal 'kurumlar' bağlamında ele alır. Bu kuruluşlar farklı kümeleri karşılaştırmaya ve belirli bir yerde işlerin nasıl yürüdüğüne ilişkin kimi temel olguları kavramaya olanak verir. Ancak çözümlmeli kategoriler olma amacı güden bu terimler, üyelerinin kararlaştırılmış roller oynadığı mekanikçi bir toplum görüşü yaratmak gibi talihsiz bir etkiye sahiptir. Stratejilere, diyalektiklere, ifadelendirmelere ilişkin ne denli karmaşık kuramsal tartışmalara girsek ve böylelikle buna benzer örüntülerde işbaşında olan süreçler üzerine kavrayışımızı geliştirsek de bu, böyle örgütlenmelere ilişkin bireysel deneyimleri ve söz konusu örgütlenmeleri oluşturan bireysel edimleri anlamamızı sağlamaz.

İngiliz toplumsal insanbilimi toplumsal örgütlenmeye odaklanmışken hem Fransız hem de Amerikan insanbilim geleneği inanç sistemleri, düşünce biçimleri ve dünya görüşleri

gibi 'kültürel' görüngülere daha çok ilgi beslemiştir. Bu söylem içinde Ortadoğu'daki gibi toplumlar İslam kaderciliğinin damgasını vurduğu onur ve utanç saplantısına sahip veya parçalanmış kabileler ya da hesapçı bireyler arasında hile ve çekişmelerin hüküm sürdüğü toplumlar olarak betimlenmektedir.

Bense bu kitaptaki öykülerin, böyle betimsel öğelerin, çoğunlukla mevcut olmakla birlikte, ille de basit örüntülere uyacak bir biçim alması gerekmediğini göstererek daha incelikli bir düşünüşün yolunu açmak istiyordum. Soyut bölüm başlıklarıyla gösterdiğim basit çözümlemeli çerçeveye, kitabın ayrıntılı ve çoğunlukla son derece kişisel tartışmalardan, deneyimlerden ve öykülerden oluşan bölümlerinin – karmaşık içeriği arasındaki keskin karşıtlık okuyucuyu sarsmak amacını gütmektedir.

Her durumda bana öyle geliyor ki öykülerden çıkarılacak ders, olayların hem göründükleri gibi oldukları hem de öyle olmadıklarıdır. Evlad Ali'de babasoyluluk hüküm sürer, ancak soyun, kabile akrabalığının ve mirasın erkek tarafından sürmesi kadınların kendilerinin veya oğul ve kızlarının yaşamlarını biçimlendirme fırsat ve arzularına ya da babalarının kararlarına karşı çıkmalarına engel değildir. Evlilikler ailelerce birinci dereceden kuzenlerin evlendirilmesinin de dahil olduğu bir dizi ülkü çerçevesinde düzenlenir fakat her bir ailenin içinde bulunduğu koşullarla aileler arasındaki ilişkilerin belli bir andaki durumu bazı olasılıkları daha tercih edilir ve gerçekleştirilebilir kılar ya da tersi olur. Çokkarınlık acı vermesi bakımından kadınlar için Baskıcı bir kurumdur ancak bunun kocalar için Batılıların harem fantezilerinin çağrıştırdığı türden bir hazza yönelik olması gerekmiyor. Böyle bir evliliğin Evlad Ali kadınları için yarattığı gerilimler bizim kendimiz için düşleyeceğimizden farklıdır; yine de gerek karı-koca

gerekse kumalar arasında gerilimler vardır. Ayrıca çokkarınlı evliliklerin ortak özellikleri olabilmekle birlikte hiçbiri birbirinin aynı değildir. Gâtife, Safiyye, Azze ve eşleri Sâgır üzerine olan 2. Bölümde de anlatıldığı gibi ilgili kişilerin yaşadıkları, kısmen onların kişiliklerine ve koşullarına bağlıdır. Bunlar zaman içinde değişir de, çünkü hiçbir ilişki durağan değildir. Toplumsal işlev düzeyinde bile çokkarınlılık hep çocuk sayısını artırıp soyu güçlendiriyor ya da siyasal yakınlaşmalara vesile oluyor değildir: Bazen geri teptiği de oluyor; bazen böyle amaçlar kelimenin tam anlamıyla ulaşılamazdır. Son olarak, çokkarınlılığı İslamî bir yol olarak haklı göstermek için Kuran'a dönenler varsa da başkaları bu uygulamayı Tanrı'nın tercih etmediğini göstermek için yine aynı ayete başvurumaktadırlar.

Öykülerin, çokkarınlılık gibi, ele aldığı diğer konular da batının insanbilim, feminizm, Ortadoğu araştırmaları ve popüler doğubilim söylemlerinin hepsini kesen bir düzlemde çoklu anlamlar taşımaktadır. Birinci ve üçüncü bölümlerin 'başlığı', sırayla babasoyluluk ve üreme, batılı okuyucular için taraflı sözcüklerdir. Ortadoğu insanbiliminde babasoyluluk ve kabilecilik fark edilmeden birbirine karışır. Ancak feministler babasoyluluğu 'ataerkillik'le kolayca aynı kefeye koyarlar ve buna erkek egemenliği, toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşi ve cinsel farklılık üzerine tartışmalarında odaklanırlar. Dolayısıyla feminist insanbilimciler babasoyluluğu ya bir tür erkek egemenliği ya da içinde kadınların sayısız stratejiler geliştirip sonu gelmez sorunlara yol açtıkları bir sistem olarak yorumlarlar. Arap toplumuna ilişkin tartışmalarda babasoyluluğa dayalı toplumsal örgütlenme biçimi ve miras sistemi İslami denerek haklılaştırılır; başka bazı durumlardaysa İslam kadınlara miras hakkı tanır ve akrabalıktan çok dine dayalı daha geniş yakınlıklar kurulmasını teşvik eder biçimde resmedilir. Birinci bölümde yaşlı kadın reis Migdim'in öyküleri babasoylu-

luğun kimi sonuçlarına ışık tutar. Babanın yetkesine karşı çıkmaktan oğul veya kız doğurmanın farklı anlamlarına, gelecek kuşakları etkileyen kararlar üzerinde yetişkin oğulların anlaşmazlıklarına, aileyle kadının kendi akrabalarına duyduğu yakınlığın çatışmasına değin çeşitli konuları kapsayan Migdim'in öyküleri, onun içinde bulunduğu koşullarda çatışmaları ve duygusal ikilemleri capcanlı ortaya koyar.⁽²⁵⁾

Üremenin yeri çokkarırlılığın veya babasoyluluğunkinden daha da karmaşıktır. Toplumsal bilimlerdeki dilde bu sözcük toplumun devamını sağlayan süreci ifade eder; Marksist uzmanlıktaysa kadınların işlerinin siyasal ekonomi içinde aldığı biçimi. Feminist tartışmalarda da üreme farklı ama kilit bir rol üstlenip bunu, değişken olarak, kadının erkek baskıcılığına duyarlılığının kökü, cinsel işbölümünün nedeni, kadınların toplumsal bakımdan aşağı olmalarının simgesel temeli, onların alternatif düşünce ve toplumsal etkileşim biçimlerinin kaynağı, farklı bir cinsellik deneyiminin temeli, benlik sınırlarının değişmezliğinin belirleyicisi veya dille olan özel bağlarının kökeni olarak çözümler.⁽²⁶⁾ Üçüncü Dünya, özellikle de Mısır üzerine olan genel geçer söylemlerde üreme başka tartışma alanlarıyla –bir yanda aile planlaması ve sözde aşırı nüfus artışı, öbür yanda çocuk ölümü oranlarının yüksek oluşu ve Mısırlıların yaşama bizim gibi değer verip vermedikleri konusu– karışır. Çocuk doğurma, çocuk isteme, çok fazla çocuğa sahip olma, çocukları sevmeye, onlara güvenme, çocuk yetiştirme, çocukları azarlama ve onlara öyküler anlatmaya ilişkin öykülerden kurulu olan üçüncü bölüm anılan diğer söylemlerce tanımlanmış olan alanı açmaya çalışır. Bu öykülerin anlattığına göre anneliğin birçok anlamı var.

Genç kuşak hakkındaki son iki bölüm evliliğin iki önemli yönünü ele alır ancak konuları öylesine örtüşmektedir ki başlıkları –‘Babayanlı Koşut-Yegen Evliliği’ ve ‘Onur ve

Utanc'— yer değıştirse bile olur. İnsanbilimcilerin soğukkanlılıkla düzenlenmiş evlilik olarak adlandırdıkları şey birçok feminist çevrede (Batı'da olduğu kadar Ortadoğı'da da) kadınların cinsellikleri ve yaşamları üzerinde erkeklerin kurduğu bir tür baskı olarak değerlendirilir. Ortadoğıya ilişkin popöler düşüncede bu uygulama kendini üstün görürcesine Araplardaki geriliğın ve özgürlüklerin kısıtlanmasının simgesi haline getirilmiştir. Ancak evliliğe taraf olanlar gibi Ortadoğı toplumlarının anlayışlı yorumcuları için de böyle evlilikler insanların aile bağlarına verdikleri önemin somut kanıtı niteliğindedir. Yine de genç kızların evliliklerinin ailelerince düzenlenmesinin uygun görüldüğü bir sistem karmaşık deneyimleri de beraberinde getirir.

Babayanlı koşut-yeğen evliliğı olarak bilinen evlilik (amca kızı ve oğluyla evlilik) Ortadoğı insanbiliminin ana konularından biridir.⁽²⁷⁾ Kafalarda yaygın olarak aile içi evlilik korkularını depreştiren bu konu, mekanik olarak görülmemesi ve bağlamı dışında değerlendirilmemesi gereken 'kurum'lara en iyi örnektir. Kuzenlerin evlendirildiğı düğünlerde kadınların ve kızların söyledikleri şarkılarda övülen ve sıcak bakılan bu evlilik türü, aileler arasındaki ilişkiler gergin olduğu zaman direnç de görür. Hâlâ evlenmemiş olan Sabra'yı anlatan dördüncü bölümün gösterdiği üzere, yaşa ve kişiliğe ilişkin koşullar her zaman işın içine katılabilir ve tek bir sözcükle yaşam farklı bir yola girebilir. Evliliklerin hepsinde gelinin bekâreti ailenin gururuyla şaşırtıcı derecede olumlu bir biçimde ilişkili olsa da gelin ve damat kuzen olduklarında kızın bekâreti ailenin tüm kadınlarını ilgilendirir. Büyük kadınların, zıfafta kız yeğenlerinin kızhlıklarının erkek yeğenlerince bozulmasına tanıklık etmelerinden söz ederken takındıkları pervasızlıklarına bakılırsa evlilik, hatta cinsellik bile aileye açık konulardır.

Son bölüm toplumsal bir 'kurum'dan çok 'kültürel' bir

kompleksi ele alır. Akdeniz'i çevreleyen toplumlarda etkileşimleri düzenlediği yaygın olarak düşünülen onur ve utanç değerleri kadınların cinsel yönden denetim altında tutulmasına ilişkin mekanizmalar olarak görülmüştür. Onuru erkeklerle utancı da kadınlarla ilişkilendiren bu kompleks hakkındaki tartışmalarda kadının rolü genellikle olumsuz veya, en iyi ihtimalle, edilgen olarak ele alınmıştır. Oysa Kamle, okula gitmiş olan genç kadın, kendisi gibi kızların (alçakgönüllülük yoluyla) onurunu gururla vurgulamakta ve bu alçak gönüllülüğü kültürel kimliğinin bir parçası olarak sürdürmeye çalışmaktadır. Dahası, güya ebedi değerlerle konuşmasına karşın bu değerlerin gereklerinden bazılarını reddetmektedir ve bunun için, çelişkili biçimde, hem din eğitiminden hem de onu büyüleyen romantik pembe dizilerden aldığı kanıtlardan yararlanmaktadır. 1980'lerin Mısır'ında biraz eğitilmiş, kentli Mısırlıların fikirlerinden etkilenen ve giderek inandırıcılık kazanan İslami çevrelerin ahlaki baskılarına duyarlı genç bir Bedevi kadın için onur ve utanç duygusu özgül anlamlar kazanır. Doğrusu Kamle örneğinin acımasız özgüllüğü 'onur ve utanç' gibi soyut bir ahlaki dizgenin ya da ebeveyn yetkesiyle desteklenen düzenlenmiş evlilik ilkesinin olabirliğini kuşkuya düşürmektedir.

Bu kitaptaki kadın öykülerinin tümünü –çocuk, ebeveyn, kardeş, cinsellik, evlilik, ölüm, içmek, okul, İkinci Dünya Savaşı– çevreleyen son bir konu var, o da dinsel kimlik. Batı'nın imgeleminde İslam'ın yeri –kimi zaman tehditkâr, kimi zaman yalnızca 'öteki'– ve ona atfedilen tüm Müslümanların yaşam ve düşüncelerini belirleme gücü hesaba katıldığında eleştirel bir etnografik çalışmanın bu imgeyi ele alması gerekliliği de anlaşılır. Ancak Tanrıya inancın veya Müslüman kimliğin çerçevesi –ki burada her bölümün başında Kuran'dan alıntılarla veya Peygamber Muhammed'in sözleriyle (*hadis*) temsil edil-

mektedir– kısa bölüm başlıklarından daha karmaşık bir biçimde işler.⁽²⁸⁾ Genel yabancı kavramlarla yerel terimler ve sorunlar ayırt edildiği gibi basit dini reçetelerle karmaşık uygulamalar ve koşullar arasında da ‘içsel’ bir ayrıma gidilmektedir.

Dini çerçeve batılı okuyucu için de Evlad Ali Bedevi topluluğunun öykülerini aktardığım kadınları için de önemlidir, ancak farklı biçimlerde. Batı’daki popüler düşüncede ve bilimsel düşüncenin de büyük bir bölümünde İslam her şeyi belirleyici olarak algılanır. Bu görüş İslam inanç ve kılığının ülkülerinin kendilerine yol göstermesi gerektiğine inanan birçok Müslüman’ınla örtüşür. İkisinin arasında duran biri olarak ise ben her iki kesime de, bu eleştirel etnografik çalışma aracılığıyla, olanların ve söylenenlerin hepsinin İslam’a gönderme yaparak açıklanamayacağını göstermek istiyorum.

Kadınlar sık sık, batılılara İslam’ın adı çıkmış kaderciliğini hatırlatan, “Tanrının dediği olur,” deyişini kabul ettiklerini belirtirler. Ancak öykülerden görebiliriz ki bu duygunun dile getirilmesi onları teslimiyetçi kılmıyor. Kadınlar hoşlarına gitmeyen kararlara karşı mücadele etmekten ve direnmekten; acıyı tedavi etmek, ıstırapı dindirmek ya da sağlıklı çocuklar doğurmak veya yetiştirmek için iyileştirici her yönleme başvurmaktan; ya da asi çocuklar onları çileden çıkardığında beddualar okumaktan vazgeçmiyorlar.

Bu Bedevi toplumunda bütün kadınlar için dindarlığın olumlu bir anlamı var, oysa birçok laik kişi için bu, mizah anlayışından yoksunluğu olmasa bile, belli bir ağırbaşlılığı akla getirir. Yaşlı Migdim için –eklemleri iltihaplı elleri yüzünden sızlansa da namaz ve Tanrıya ibadet çevresinde kurulan günlük düzende ifadesini bulan– dindarlık açık saçık bir halk öyküsüne kıkırdamayı, müstehcen bir şarkıdan keyif almayı veya komşuyu hararetle kötülemeyi belli ki engellememekte.⁽²⁹⁾ Bu

niteliklerin yanı sıra hem inananlar hem bilim insanları İslam'a bir tür zaman ve yer-üstü varlık atfetmektedirler. Ancak ister gerçeği Kuran'da ve Peygamber örneğinde görüp bunları izlemeye çabalayan Bedevilerin görüşünü benimseyelim ister bir dizi karmaşık uygulama ve ifadeleri 'İslam dini' gibi bir fikirle somutlaştıran yabancınıninkini, iki durumda da İslam'ın toplumsal ve tarihsel olarak özgül olanın üzerine oturması nedeniyle insanların gerçek ikilemelerini kavrayamayız. Öyküleri bu kitabı oluşturan Evlad Ali kadınları son on yıl içinde Mısır'daki yeni İslami hareketlerle dolaylı temaslarından ve 'iyi Müslüman'a ilişkin yeni ahlaki iddiaların öne sürüldüğü okul gibi Mısır devlet kurumları ve basınla ilişkilerinden ötürü sarsıntıya uğradılar. Eğitimli kız çocukları geleneksel uygulamalar hakkında anneleriyle tartışırken görüşlerini düzenli Mısır toplumuna ve din bilgilerine dayandırıyorlar. Yaşlı kadınlar şimdi yatırları ziyaret etmekle veya muska yazdırmak için hocalara gitmekle yanlış yapıp yapmadıklarını merak ediyorlar. Çünkü kent ve kasabalardaki insanlar –camiye gidip Kuran okuyan ve kimi kadınların ayıpladıkları şakalarda mahrem yerlerindeki tüylere benzettikleri sakala sahip insanlar– onlara böyle diyor.

Özel olarak 'İslam' konusunu işleyen öyküleri ayrı bir bölüme koymamayı tercih ettim çünkü Tanrı inancı ve Müslüman kimliğin önemi kadınların söylemlerindeki değişmez öğelerdi ve gerekçelendirmek, dilemek, paylamak, açıklamak ve yatıştırmak için her türlü bağlamda ona başvuruluyordu. Kitaptaki öyküler bu kimliğe ilişkin çeşitli gerilimleri gündeme getirmektedir: Uygulamalar ve onların gerekçeleri, basit reçeteler ve çoklu yorumlar, evrensellik anlayışı ve yerel ve bireysel deneyimlerin karmaşıklığı arasındaki gerilimleri. Umulur ki bu öyküler Müslüman geleneğe yapılan göndermeyle o gelenek tarafından belirlenme arasındaki ayrımın aydınlatılmasına yardımcı olur.

İnsancılık Çabası

Bu öyküler kitabını yazmamın gerekçesi, insanbilimsel söylemin hem zemini hem de ürünü olan kültürel farkın sorunlu bir kurgu oluşudur. Kültüre karşı yazarken kullandığım stratejiyse, birçok insanbilimcinin de yaptığı gibi, yazıyla oynamayı içermektedir. Peki yazmak bir şeyi değiştirir mi?

Geertz'in (1973b, 1988), insanbilimcilerin yazar olduklarına ilişkin içgörüsü metinsellik, etnografik yazı kılıgı ve alan çalışmasında yüzleşme üzerine ciddi ciddi kafa yormak için bir başlangıç noktası teşkil etti. Buna karşılık yazınsal eğilimleri olanların etnografik siyaseti çok kolayca şiire döktükleri yolunda kuşkularda dile getirildi. Bunu en iyi Fox (1991) ifade eder; o postmodern eleştiri adını verdiği şeyin insanbilimciler arasında onların zanaatçı olarak öz imgelerini pekiştirerek 'bilimsel emek süreçlerine ilişkin sahte bir bilinci' güçlendirip güçlendirmedigini merak eder. İnsanbilimin yalnızca 'alan'da değil, aynı zamanda üniversite bölümlerindeki fabrika koşullarında, mesleki toplantılarda, destek örgütlerinde ve önceki yetkeli metinlerin tarihsel olarak belirlenmiş bağlamında üretildiğine dikkat çeken Fox, çalışmamızın bağlamını ne denli denetleyebildiğimizi ve değiştirmekte ne denli özgür olduğumuzu sorar. Başkaları da tarihin bu anında, özellikle de ABD'de, insanbilimciler arasında metinselliğe böyle bir dikkatin ve eski biçimlerin reddedilme eğiliminin niçin ortaya çıkmış olduğu sorusunu dile getirdiler.⁽³⁰⁾

İnsanbilimin üretiminin en önemli koşullarından biri siyasal ve ekonomik gücün küresel yapısı olmuştur. Irkçılığa karşı uzun süredir devam eden bilinçli bir karşı çıkış ve insanbilimin sömürgecilik ve emperyalizmle bağları üzerine büyüyen bir özeleştiril yazın (örneğin Asad 1973; Clifford 1983; Fabian 1983; Hymes 1969; Kuper 1988) olmasına karşın in-

sanbilimciler bu yapı içindeki yerlerine ilişkin olarak söz konusu yaklaşımın sonuçlarıyla yüzleşmediler. Yapıyı değiştirmek için siyasal hareketlere destek vermek tepkilerden birisidir ama pek insanbilimsel olduğu söylenemez. Denekleri üzerinde sahip oldukları güçten duydukları rahatsızlığı gidermek için etnografik yazı yöntemleriyle deneyler yapmak da bir diğer tepki olmuştur. Ancak denekleri danışman diye yeniden betimlemek veya karşılıklı konuşmasal (Tedlock 1987) ya da çoksesli metinlerde 'ötekinin konuşmasına izin vermek' –metin düzeyinde sömürgeleştirmeden kurtarma– de insanbilimin üzerine kurulduğu temel küresel güç yapısını değiştirmez. İnsanbilimi 'yerlileştirme'nin (Fahim 1982; Altorki ve El-Solh 1988) veya Üçüncü Dünya insanbilimcilerini batıyı es geçerek birbirlerinin ülkelerine gitmeye özendirilmeninse (Scott 1989) başka çıkmazları var. Mudimbe'nin (1988, 19) *The Invention of Africa*'da yazdığı gibi, "Batıyla bilgikuramsal bir bağı olmayan bir insanbilim düşlemek imkansız gibi."

İnsanbilimi yeni (Fox'un deyişiyle) 'atölye katlarına' taşımaya karar verene –veya buna zorlanana– ya da toptan bırakana dek belki de köktencilik iddialarımızda daha ılımlı olmalıyız. En azından içinde çalıştığımız dünya bağlamına olabildiğince iyi bir yaklaşımla girişilecek bir reformdan söz etmeliyiz. İnsanbilimciler ötekileri sunma işini yaptıkça buna aracılık eden etnografik çalışmalar da muhtemelen insanbilimsel üretimin başlıca yöntemi olacaktır. Etnografik çalışmalarımızın veya bunların algılanış biçimlerinin (Clifford [1986a, 6] onların hoş bir listesini çıkarmıştır) üstesinden gelmişiz gibi yapmadan, insanbilimcilerin inceledikleri toplulukların 'öteki' görülme derecelerinin bir bakıma onlar hakkında nasıl yazdığımızın bir fonksiyonu olduğunu bilmemiz yine de mümkün.

Bireylere ve yaşamlarının tikelliklerine ısrarla odaklana-

rak hepimizin yaşantısındaki benzerlikleri daha iyi algılayabiliriz. Öte yandan hepimizin tikel olanı yaşadığımızı söylemek elbette her birimizin tikellerinin aynı olduğu anlamına gelmez. Günlük olana bakarak bile temel farklılıkları görebiliriz, örneğin yapıların, kurumların ve diğer soyutlamaların uyandırdığı etkiyi uyandırmak üzere (T. Mitchell [1988] çağdaş Batı'nın böyle olduğunu savunur) kurulmuş bir dünyada yaşananlarla böyle olmayan bir dünyada yaşananlar arasındaki başkalıklar gibi. Ne var ki gündelik olan, tutarlılığı yok ederek ve işin içine zamanı sokarak, bakışımızı akışkanlığı ve çelişkiyi görmek üzere eğitir; tikel olanlarsa başkalarının da bizim kendi yaşantımızı algıladığımız biçimde yaşadığını ifade eder: 'Kültürel' kurallara göre programlanmış veya toplumsal rollerinin gereğini yerine getiren robotlar olarak değil, yaşamın yollarından ne yapmaları gerektiğini düşünerek, hatalar yaparak, fikir yürüterek, kararsızlığa kapılarak, iyi görünmeye çalışarak, kayıplara katlanarak, başkalarıyla sevinerek ve gülecek geçen insanlar olarak.

Genelleyen dil için bu tür deneyim ve etkinlikleri aktarmak zordur. Kendi yaşamlarımızda, toplumsal bilimlerin bize ilişkin açıklamalarını kişisel konuşmalarımızda kullandığımız ve yaşamlarımızı, arkadaşlarımızı, ailemizi ve dünyamızı tartışmak için yararlandığımız gündelik dille dengeleriz. Kendi dünyamız 'dışında' yaşayanlar içinse insanbilim ve diğer toplumsal bilimlerin mesafe koyucu söylemlerini (kalkınma uzmanlarına, hükümetlere, gazetecilere ve Üçüncü Dünya'yla iş gören başkalarına da hizmet eden söylemler) dengeleyecek dolaysız bir 'tanıdık' söylemimiz yok. Günlük yaşam öykülerinden oluşan tikele ilişkin etnografik çalışmalar –yeni insan-cıl yazı uylaşımlarından yararlanılması; bu uylaşımlar iyi bilinen yazarlar ve bütün bir alternatif (ama çoğu örneği yetkin olmadığından değeri bilinmemiş) kadın etnografik yazı gele-

neğince⁽³¹⁾ de desteklenmektedir– bu tanıdıklık söylemine ulaşmada epey yol katetmektedir.

Postyapısalcı ve postmodern çevrelerce ıskartaya çıkarılmış⁽³²⁾ insancılığa başvurmak niye? Kahraman ve özerk özne sıfatıyla sözde evrensel bireyi kullanarak sistemli toplumsal farkların süregelişini gizleyen, insanın doğaya egemen olmasını onun evrenin merkezinde yer almasından ötürü meşru sayan, ‘esas insan’ görüşünün kültürel ve toplumsal bakımdan özgül nitelikleri olduğunu ve aslında insanların çoğunu dışladığını göremeyen, özneler olarak bizlerin erk bağlantılı söylemler içinde nasıl kurulduğumuzu anlamayı reddeden bu felsefeden sakınmak için çok iyi nedenler var mutlaka. Yine de insancılık Batı’da insan eşitliğinin dili olmayı büyük bir ahlaki güçle sürdürmektedir ve ben bundan vazgeçebileceğimizi sanmıyorum. Anlatı ve özne özdeşliğini dağıtan ve özdeşleşmeye müdahale eden yeni yazım biçimlerini (pastiş, karşılıklı konuşma, kolaj vs.) önerirken postinsancılar okuyucularından toplumsal eleştireliliğin yanı sıra karmaşık okuma stratejilerini de benimsemelerini isterler. Hakkında yazdıkları insanlara karşı hâlâ fazlasıyla önyargılı olan bir dünyada insanbilimciler için böyle bir şey mantıklı mı? Deneysel etnografik çalışmalar tekbenci veya okunması zor diye eleştirilirse, kuramsal, siyasal veya insancıl mesajları nasıl yerine ulaşacak? Belki de gerekli olan, siyasal bakımdan kullanışlı ancak ‘kültürel’ farklara göre eşitsiz örgütlenmiş bir dünyadan yana konumlanmış insanbilim yüzünden etkileri sınırlı bir insancılık çabası ya da “sözümona insancılık”tır.

Bu nedenle birçok insancıl yazı tekniğini benimsedim. Öncelikle kendime ait izler bırakmaktan çekinmedim. Ancak okuyucunun benden çok öykülerini anlattığım insanlarla ilgileceğini varsayıyorum; dolayısıyla araya girmemeye çalıştım. Sonuçta ‘ötekiler’le olan karşılaşmamı merkeze koyma-

makla birlikte sorduğum soruları çıkarmak veya özellikle bana yöneltilmiş soruları öyle değilmiş gibi göstermek çabasına girmedim.⁽³³⁾ Bazen olanlara ilişkin yorumlar da yaptım. Kısacası, etnografin kendisinin bütünüyle silindiği (örneğin Atiya 1982; Friedl 1989; ve Munson 1984) ya da eşit bir katılımcı olarak kendi varlığını dayattığı (örneğin Dwyer 1982, Lavie 1990, hatta Jackson 1986, yazarın kendisini üçüncü taraf olarak sunduğu karşılıklı konuşmasal çalışmalardır) iki uç arasında bir yerde olmaya çalıştım.

İkincisi, her bölümü bir-iki kadın çevresinde gevşekçe kurdum. Yukarıda belirttiğim gibi bireylere odaklanmak tanıdıklığı geliştirir ve mesafeden kaynaklanan 'öteki'liğin giderilmesine yardım eder, çünkü bu yaklaşım gündelik dünyamızda yakınlarımız hakkındaki düşünme biçimimize karşılık gelmekle kalmaz, başkalarıyla özdeşleşmemizi ve onları anlamamızı etkin biçimde kolaylaştırır.⁽³⁴⁾

Bununla birlikte belki de, çeşitli nedenlerden ötürü, en sevilen insancıl biçim olan yaşamöyküsü türüne bağlı kalmadım. Atiya'nın *Khul Khaal: Five Egyptian Women Tell Their Stories*'i (1982), Brettel'in *We Have Already Cried Many Tears: Portuguese Women and Migration*'ı (1982), Kendall'ın *The Life and Hard Times of a Korean Shaman*'ı (1988), Shostak'ın *Nisa: Bir !Kung Kadınının Yaşamı ve Sözleri* (1981, Epsilon 2003) ve M. Smith'in *Baba of Karo, a Woman of the Muslim Hausa*'sı ([1954] 1981) gibi kadınlar üzerine çekici çalışmalarla temsil edilen bu tür insanbilim için uzun süredir önem arz etse de sınırlılığı son zamanlarda dikkatleri çekmeye başladı. Örneğin Crapanzano (1984) 'bir yaşam' fikrinin herkes için anlamlı olmayabileceğini ve birisinin kendisi hakkında konuşma uyuşmasının kökten farklılıklar gösterebileceğini inandırıcı biçimde ortaya koymuştur.⁽³⁵⁾ Bu yazı türüne derin bir bakış atan Behar (1990), Frank (1979) ve Benjamin'den (1968) beslenerek

yaşamöykülerinin insanların kendileri hakkında anlattıkları öyküler olduğu gerçeğini teslim etmemiz gerektiğini vurgular; bu metinler öykü anlatımı uylasımına ve bilginin verildiği bağlama dikkat edilmesini gerektirir.⁽³⁶⁾ Meksikalı bir pazarlamacı kadının kendi yaşamöyküsünü kendisinin okuması onun durumunu dayanılmaz kılar.

Bu türü benimsemekten beni caydıran son nedenlerden biri de yaşamöyküsünün, konusu olan kişinin yalıtılmış bir birey olarak algılanmasına sebep olabileceğidir. Burada öyküleri anlatılan kadınlar ne o şekilde yaşıyorlar ne de kendilerini öyle düşünüyorlar. Geniş bir aile içinde üç kuşağı temsil eden bu kadınlar neredeyse her gün gördükleri akrabalarından ve içgüveylerinden oluşan birbirlerine yakın bir topluluk içinde yaşarlar. Bu nedenle her bölüm oradaki kilit bireyle öbürleri arasında belli ilişki biçimlerine odaklanır; öyle umuyorum ki bu kadınların farklı bölümlerde tekrar tekrar ortaya çıkmaları okuyucuya aile içi yakınlığı ve ilişki ağları hakkında bir fikir verir.

Kitabı yazarken üçüncü bir insancıl uylasımdan yararlandım: Anlatı biçimi. Elbette sahneler oluşturmam veya kadınları birer karakter olarak düşünmedim; yerine, yazın kuramcıları anlatının büyüleyici etkilerine karşı bizi uyarsalar da bunun okuyucu için en tanıdık ve doyurucu tür olduğuna inanarak, öykülerin kolayca akmasına çalıştım. Kadınların sözleriyle kendi yorumlarımı ayırt edebilirdim veya belli sonuçlara ulaşmaya yönelik olarak onların anlatılarını ne şekilde kullandığım konusunda araya hatırlatıcı uyarılar koyabilirdim. Bu son yöntem belki daha dürüstçe olurdu ama dikkati öykülerden başka yöne çevirirdi. İlkiyse 'deneklerin sözleri' ve uzmanların açıklamaları arasındaki olağan hiyerarşiyi kurardı ki; böyle bir şey amaçlanmasa bile okuma alışkanlıkları ve yetke yapıları yüzünden bundan kurtulmak zor. Yaşamöykülerine ilişkin Behar'ın (1990, 226-7) belirttiği gibi kadınların söz-

leri “kendisini yeterince savunamayabilirken” buna eşlik eden yorumlar çoğunlukla öne geçer veya Oscar Lewis örneğinde olduğu gibi onlara zarar verir.

Ham (ve eğer zorlarsanız, savunmasız) bir vefa duygusuyla duyduklarına ve gördüklerime bağlı kalmaya azmettiğimden, belki de gerekli yazınsal yetenekten yoksun olduğum için bu öykülerle etnografik kurgu alanına girmeyi istemedim. Bu alanda karşılıklı konuşmalarla ve öykülerle oynanan oyun bazen farklı ‘gerçek’leri anlatabilecek uyarıcı, kimi zaman güçlü, çalışmalara olanak tanır; ancak bunları deneysel bir çaba olarak insanbilimin geleneksel terimleriyle değerlendirmek daha zordur.⁽³⁷⁾ J. Stewart’ın (1989, 8-12), etnografik kurgunun öznel olanın araştırılması veya “insanların iç yaşamının ele alınması” için ideal olduğu iddiası, böyle bir şeyin nasıl bilinebileceği sorununu yok sayar. Ben de tutucu bir tutum benimseyerek bir bilim insanınca akademik bir kurumda yazılmış ve bir üniversite tarafından basılmış her yazının yetkili statüye sahip olduğunu kabul ediyorum. Aşağıda açıklayacağım üzere, sezinleyemedikleri konularda insanları konuşturduğumda onların sözlerini ben kurdum ve konuşmalarını düzelttimse de teybe kaydettiğim ve notlarıma aynen geçirdiğim konuşmalar için tırnak işaretlerini kullandım. Kültürü hep icat ediyor olsak (Wagner 1981) ve her yorumun kendisi de bir kurguysa (Gertz 1973b) bile ben bilerek hiçbir şey uydurmadım.

Ancak olanaklardan bazılarını araştırmak üzere anlatıyla oynadım. Bedevi kadınların konuştuklarından –gündelik yaşama ilişkin öyküler, tartışmalar, anılar, halk öyküleri, şiirler, şarkılar, hatta bir mektup ve sözle yorum getirilmiş bir yazı-bazılarını aldım ve onları beş farklı anlatı biçimine soktum. Birinci bölümde yaşamöyküsü anlatmaya epey yaklaşıyorum; orada zaman akışı duygusunu ve bir kadın ve ailesinin değişen mücadelesini vermek için önemli anılarla olayları har-

manladım. İkinci anlatı bir evliliği oluşturan ilişkiler kümesini çoğunlukla birinci eşin bakış açısından betimler. Üçüncü bölüm çiçek dürbünü gibi anneden anneye atlayarak çocuklara ve ebeveynliğe ilişkin farklı görüşlere yer verir; bu ilişkiyi anlatmaya hiçbir anne veya aile başlayamamıştı. Dördüncü bölümün esasını tek bir evlilik olayı oluşturur. Son bölümü de genç bir kadının makalesi biçimlendirir. Makale bu giriş gibi kurallı yazılmıştı ancak bir farkı vardı: Sözlü olarak yorumlanmıştı ve ben bu yorumu parantez içinde verdim. Beş bölümün ana kişiliklerinin yaşam evreleri geçmişten şimdiye doğru bir hareketi akla getirir.

Asıl editörlüğü kadınların öykülerini babasoyluluk, çokkarılılık, üreme, babayanlı koşut-yeğen evliliği ve onur ve utanç üzerine anlatılar haline sokarken yaptım. Bu öyküleri, ben onları çevirdikten sonra bile, okunaklı hale getirmek de az çaba gerektirmedi. Yeri geldiğinde sıkıcı, yinelenen veya fazla kafa karıştırıcı yerleri çıkarmak ihtiyacı duydum. En çok yinelemelerde kararsız kaldım, çünkü onlar öykü anlatımı üslubunun önemli bir özelliği gibi geliyordu. Ancak çevrildiğinde sözcükler ve deyişler İngilizce’de, asıl konuşanlarda bulunmayan çocuksu bir hava veriyor.⁽³⁶⁾ Bazı durumlarda okuyuculara anlaşılır gelmesi için öyküleri basitleştirmek zorunda kaldım. Kadınlar birbirleriyle konuştuklarında, hatta yıllarımızı paylaştıktan sonra bana öykü anlattıklarında bile yüzlerce bireyi, kabile ilişkilerini ve yeri onlar gibi bildiğimi varsayıyorlardı. Anılan birinin öykülerde bir daha ortaya çıkmadığı durumlarda akrabalık teriminin –örneğin, ‘amcası,’ ‘gelini’ gibi– yerine kişinin gerçek adını kullandım; zaten öyküyü yakınları dışında birine anlatacak olduklarında bunu kadınlar da yaparlar. Ayrıca öykü açısından önemli olmayan ve az bilinen yer adlarını, olağan dinleyiciler için bu adlar birçok şey çağırırsa da çıkardım.

Editörlüğe ilişkin bu kararlar çok daha önemli bir soruna ilişkilidir. Öykülerdeki birçok ayrıntının önemini yabancılara anlatmanın hiç yolu yok gibidir. Ayrıntılar her zaman çok fazladır: Yalnızca belirli bir etkinlikte hazır bulunan insanlar değil; giysilerin renkleri, yenen yemek, günün saati ve ödenen paranın tam miktarı da bu öykülerde yerini bulur. Olaylar elli yıl öncesine ait olsa ve böyle ayrıntılar kesinlikle unutulmuştur dense bile onlar durmadan anlatılan öykülerde değişmeden kalır. Bunca paylaşılan bir dünyada her ayrıntının bir anlamı vardır. Başkasını merak eden bir kadın, “Onun nesi var?” diye sorduğunda demek istediği, “Kaç çocuğu var?”dır. Cevaptansa anında o kadının yaşamı ve geleceğiyle ilgili inanılmaz bilgiler çıkarır. “İki kız,” ve “Beş oğlan iki kız,” cevapları arasında dünya kadar fark vardır. Oysa yabancı okuyucu için bunlar yalnızca birer olgudur.

Bu kadınların yaşamını olabildiğince canlı anlatabilmek için Bedevi öykülerinin gerçek sözcükleri ve anlatısal yapıları ne denli korunmak istense de çevrilebilirlik gibi temel bir sorunla karşı karşıyasınız. Hiçbir öykü böylesine farklı bağlamlar arasında anlam kaybına uğramaktan kurtulamaz. Bu Bedevi topluluğundaki biçimiyle yaşam için hiç de önemsiz olmayan birçok ayrıntıyı İngilizce yazılı bir metne aktarmak zordur. Bu yalnızca sözlü dilden yazılı dile aktarırken –gerçi bu da içgörüyle araştırılmış (örneğin Tedlock 1983; Tyle 1986, 1987) ciddi bir meseledir– nelerin yittiğiyle ilgili bir konu değil; deyişlerin tam karşılıklarının olmadığı ve sözcüklerin farklı çağrışımlara sahip olduğu değişik diller arasında hareket edildiğinde kaçınılmaz olarak doğan anlam kaymaları da değil. Asıl sorun, günlük konuşmaya ve anlatıya ilişkin temel niteliklerin bir türlü uygun şekilde İngilizce’ye taşınamamasıdır.

Konuşma alışkanlıklarından ikisi aydınlatıcı olabilir. Birincisi, özellikle öykü anlatımında kadınların dili küçük sevgi

ifadelerinde zengindir ama bu o denli alışılmıştır ki farkına varmak bile zordur: “Öyleyse ablacığım/anneciğim/hayatım, dedi...” diye hitap edilir dinleyiciye. Toplulukla ilgili öykülerde insanların çoğu lakabıyla ya da hiç olmazsa adlarının küçültme belirten biçimiyle anılır. Bu küçültme ifadeleri hep sevgi belirtir; çocuklar için kullanımı daha uygun olmasına karşın yetişkinler için kullanıldığında da farklı bir tatlılık verir. Aynı amaca yönelik adın vurgusunun değiştiği İngilizce’deyse “Küçük Ali” gibi bir ifade* saçma olduğu için metinde yalnızca birkaç yerde bu biçimi korudum. Bu hitap biçimlerinin topluluk içinde taşıdığı sevgi bu nedenle, ne yazık ki, metinde hemen hemen yok.

İkincisi, kadınların dilinde dinsel göndermeler de bolca bulunur. Bazı kadınlar öykülerinin etkisini artırmak için neredeyse hiç düşünmeden Tanrının ve yörenin iyi bilinen ermişlerinin üstüne yemin ederler. Çoğu kadın uygun düşen yerlerde belirli dinsel ifadeler kullanır. Çokça kullanılan deyişler: Takdir için “Şefaat ey Peygamber,” şaşkınlıkta “Tanrı büyüktür!” ve garip bir şey duyulduğunda veya bir işe başlandığında “Tanrının adıyla.” Kadınlar ölüm, hastalık veya talih-sizliklerden söz ettikleri zaman önce “[Tanrı] senin ve benim [ve kötülüğün] arasına girsin,” “[Senden] uzak olsun,” ve “Düşman başına,” gibi ifadeler kullanırlar. Bu alışkanlıklarda sözün gücü kolayca görülebilir fakat aynısı Tanrının günlük olaylardaki sürekli varlığı için de geçerli. Bu dinsel ifadelerin çoğunu olduğu gibi bıraktım ama bu konuda da pek rahat değilim; bunlar kendi çevremin günlük dilinde o denli az yer etmiş ifadeler ki, Bedevi arasında olduğundan çok daha fazla dikkat çekiyor olabilirler.

Çeviriden ve insancıl yazı uylaşımlarından bunca ödün

* Türkçe’de bunu elbette ‘Aliciğim’ şeklinde ifade ederiz ancak İngilizce’de, yazarın belirttiği gibi, böyle bir kullanım yok (çev).

vererek bu kadınları ve öykülerini, çoğu Batılı ve eğitilmiş, okuyucuya sunabiliyorum. Etnografik yazı aracılığıyla yaptığım taktik insancılık tercihinin herkes için daha iyi olacağı yollu bir yanılsamam yok. İnsancılığı aydınlanma sonrası Batı'nın yerel ve tarihsel olarak özgül bir dili olarak kabul ediyorum. Yine de bu yararlı bir dil çünkü insanbilimciler olarak konumumuz itibarıyla bizler Batılı sıfatıyla (özdeşliğimiz sığ da olsa) çalışıyoruz ve Batılı bir söyleme katkı yapıyoruz. Konumsallıktan kurtulamıyoruz. Karşılıklı konuşmasal insanbilim önerilerine eleştirel cevabında Riesman'ın (1982) pervasızca da olsa belirttiği gibi, 'başkalarını hep kendi amaçlarımız için' ve 'bize verdikleri bilgileri onların kendileri için asla düşünmeyecekleri amaçlarla kullandığımız' gerçeğinden de kaçamayız. Bu, amaçların şimdilik uğruna çalışmaya değer olmadığı veya Batılı söylem içinde çalışmanın önemli olmadığı anlamına gelmez. Said'in (1989, 224) de belirttiği gibi, "İnsanbilimsel gösterim gösterilen kadar gösterenin dünyasına da bağlıdır." İçinden yazdığım dünya hâlâ muazzam bir söylemsel, askerî ve ekonomik güce sahip. Yazılarım bu dünyanın lehine de olabilir, aleyhine de.

Kimin İçin?

'Kültürel' sınırları yerinde tutmanın zorlaştığı, kitapların yolculuk yaptığı ve küresel siyasetin belirsizliğinin giderek arttığı bir çağda en aydınca çabalarımızın yazılarımıza konu olanlarca aynı şekilde karşılanamayabileceği ironisini hesaba katmak zorundayız. Yazdıklarımızı okuyabilseler de bizimle aynı uyuşmaları paylaşmak zorunda değiller. Onların bulunduğu yerden erkle ilgili konular çok daha başka görünüyor olabilir.

Öykülerini yeniden anlattığım kadınlar ne yazık ki bu kitabın okuyucuları değiller. Buraya uygun gördüğüm sözlerin çoğu onların yazmaya değer gördükleri türden sözler değil. Erkekler bana bazen kadınlarla vaktimi boşa harcamamamı çünkü ‘onların sözleri(nin) saçma-sapan’ olduğunu söylediler; bazı kadınlar buna katıldı. Bir adam halk öykülerinin kaydetmeye değer olmadığını söylemişti; bunlar yalnızca çocukları susturmak için anlatılan ‘önemsiz şeyler’di. Gerçek olayları anlatan şiirler, öncekileri bilgeligini taşıyan eski sözler, Evlad Ali kabilelerinin tarihi, artık kimsenin bestesini bilmediği şarkılar; korunması gereken onlardı. Fakat ben o erkekleri göz ardı ettim ve bundan dolayı özür dilemiyorum. Ben başka bir şeyden kaygılanıyorum. Ben kadınların belli kimselere anlattıklarını herkese açtım ve akıp gidici olması gerekeni kalıcı kıldım. Bazı yerlerde kendimi sansürledim çünkü cinsel bakımdan kaba düğün şarkılarının bazı kadınları gücendireceğini biliyordum. Bazen de onlar beni sansürlediler; örneğin kimi kızlar Mısır devlet başkanını karalayan bir şarkı dizesini çıkarmamı istediler. Ancak genel olarak kendi istediğim neyse onu yaptım.

Gariptir ki daha uylaşımçı ve az kişisel bir etnografik çalışmanın daha zararsız olabileceğini şimdi anlıyorum. En iyi olasılıkla topluluk üyeleri herkesin zaten bildiği şeyin genel bir betimini yaptığımı düşünür, en kötü ihtimalle de grup olarak kendilerinin yanlış sunulduğuna inanırlardı. Peki bu kitabı oluşturan özgül ve kişisel öyküleri nasıl karşılayabilirler? Şimdi veya yıllar sonra, ta o zamanlar anlattıkları öyküleri ve konuştuklarını takdir edebilirler. Kitap bellekleriyle geçmiş zamanın ve insanların anılarını uyarabilir. Geçmişte onlarla konaklayanlara duyduklarını hissedebilir ve o tanıdıklara ilişkin öykülerini bitirdikleri özlemlili sevgi ifadesinin aynısını dile getirebilirler: “Tanrı onlardan razı olsun.”

Ancak bu insanların en çok tercih ettikleri fotoğraflar kendileri veya sevdiklerinin en güzel giysiler içinde katılmış, gülümsemeksizin verdikleri pozlardır; daha samimi resimleri hep kendime saklamamı söylediler. Bu resmi fotoğraflar elden ele dolaşarak göçebeler gibi büyük mesafeler katetti. Belli sözler de aynı şekilde yol alır; belli ve yineleme yoluyla kalıcılaştırmaya değer şiir ve şarkı sözleri. Kadınlar daha önceki yıllarda kaydetmiş olduğum şiir ve şarkıları onlara yeniden okuduğumda bundan hep çok hoşlanırlardı. Fakat burada yazıya geçirdiğim gündelik ve kişisel öyküleri reddettikleri samimi pozlardan daha çok takdir ederler mi, belli değil.

Bu da beni tedirgin ediyor. Bu öyküleri kalıcı kılmamın ve herkese açmamın bahanesi 'kültüre karşı yazma'nın hizmetinde olan eleştirel etnografin 'yüce amaçları'dır. Fakat yukarıda açıkladığım üzere eleştirel etnografi Batı'nın tasarımlarından biridir. Hakkında yazdıklarıma nasıl bir yararı var? Araçlar, insanbilimsel genellemeleri ve Ortadoğu'ya ilişkin varsayımları sarsmak, feminist yorumlamaları sorgulamak biçimindeki amaçları haklı kılar mı? Kitabın okunacağı yerdeki Arap karşıtı duygulardan habersiz dostlarım bundan telaşa kapılmayacaklar nasıl olsa; çünkü ahlaki ve dinsel üstünlüklerinden çok eminler. Onlara kitabımın konusunu açıklayabilirim ama bu yeterli olacak mı?

İnsanlar benim yanımda öyküler anlattılar, hatta bunları kaydetmeme göz yumdular çünkü aradan geçen yıllar zarfında kişisel yakınlıklar kurdum. Bazı kadınları çok yakından tanıdım, o toplulukta tüm bağların sağlam kurulduğu gibi bizim arkadaşlıklarımız da sağlam kuruldu: Ortak anılar yoluyla. Örneğin 1985'te döndüğümde kocasından kaçmak isteyen yeni gelin artık birkaç çocuk annesiydi ve evinde çok rahattı. Ancak başlangıçta bize ve kendisine verdiği sıkıntıyı hatırlatmak topu topu bir söze bakıyordu. 1986'daki dönüşümde açık

kalp ameliyatı geçirmiş olan hasta genç adam şimdi sağlıklı, evli ve bir oğlan çocuğun mağrur babasıydı. Vefat etmiş sevgili yaşlı teyzeler ve taşınmış komşular tanıyordum. Tıpkı onlar gibi ben de küçük çocukların yaptığı şirinlikleri sevgiyle hatırlıyordum, o çocuklar ki artık okul giysileri içinde ciddi öğrenciler veya sesi gürleşmiş boylu boslu genç erkeklerdi. Davranışlarımin hiç de örnek alınacak türden olmadığı bazı olayları da utançla hatırlıyorum.

Onlar tarafından hep *işra* (birlikte yaşamak) diye tanımlanan bu yakınlık, onlarla ne hısım ne de akraba olmayan bir yabancı olmam ve orada bir amaçla –bu amaç her ne denli belirsiz de olsa– bulunmam gerçeğiyle dengeleniyordu. Birbirimizi daha iyi tanıdığımız, hatta yaşlandıkça değiştiğimiz on yılı aşkın süre içinde birbirimize ilişkin algılarımız daha keskinleşti. Birbirimizle asla ‘Batılı ben-Batılı olmayan öteki’ veya tersi bir durumda karşı karşıya gelmedik. Orada kalmaya ilk geldiğimde kim olduğumun –genç, bekâr, kadın ve hepsinden önemlisi, Arap ve Müslüman kökenli– bu insanlarla ilişkimi nasıl etkilediği konusunu başka bir yazımda anlatmıştım (Abu-Lughod 1988b). Hem Amerikalı hem de Arap kimliğine sahip bir ‘buçukluk’ olmam neyi araştırmak istediğimi belirlememde olduğu kadar onların beni kabullenişlerinde de çok önemliydi.⁽³⁹⁾

Ancak zaman geçtikçe benim ne tür bir ‘buçukluk’ olduğum onların gözünde daha açıklık kazandı. Benim Filistinli olmam gerçeğine odaklanmaya başladılar. Vaktimin çoğunu geçirdiğim kadınlar Filistinli kimliğimden çok medeni ve ailevi durumumla ilgileniyorlardı. Evlendiğime sevinmişlerdi çünkü böylece eşler arasında olup bitenlerin şakasını daha kolay yapabilecektik. Ancak çocuk yapmamdaki açıklanamayan gecikmeden dolayı bana yine de acıyorlardı. İyi tanıdığım Bedevi erkekler gibi onlar da kitap ve makale yazmanın ve ders vermenin nasıl bir tatmin verdiğini anlayamıyorlardı. Terfi et-

menin ve iş sahibi olmanın iyi bir şey olduğunu biliyorlardı ama bütün mesele iyi para kazanmak değil miydi? Yaşamın gerçek yanı aileydi ve ben onların gözünde eşimle birlikte garip, yalnız bir yaşam sürüyordum. Benim için dua ediyorlar ve Tanrıdan bana çocuk vermesini diliyorlardı.

Ancak erkekler giderek daha çok Filistin'den söz etmeye başladılar. Bir süre uzak kaldıktan sonraki birkaç gelişimde babamın radyoda röportaj vermiş olduğunu gururla söylediler. Bir keresinde babamın, İsrail'in Lübnan işgali ve Filistin trajedisi üzerine yazdığı bir şiiri okuması için bir şair getirtmişlerdi. Devletin el koyması ve satın alması nedeniyle kıyıda-ki arazilerini yitiren ve geleneksel Evlad Ali bölgelerine kentli Mısırlıların ve çiftçilerin yerleşmesinden söz eden iki kabile reisi kendilerinin 'Filistinlileştirilmesi'nden söz ettiklerinde çok şaşırmıştım. Son zamanlarda Filistin *intifada*'sının duyulmasıyla askerlere taş fırlatan çocukların cesaretlerinden etkilenen insanlar Filistinliler hakkında daha çok soru sormaya başladılar. Niçin silah kullanmıyorlardı? Niçin ABD, İsrail'e yardım ediyordu? Bu son soru sorulurken ABD'li kimliğim de göz ardı edilmiyordu. 1986'da Libya'nın –ki Evlad Ali'nin kökeninin orada olduğuna inanırlar ve orayla hâlâ güçlü bağları vardır– ABD tarafından bombalanmasıyla Amerika'nın tutumu hakkında benden açıklama istediler. Bir sonraki gelişimde, Körfez'deki savaştan sonra, neler soracaklarını kestirmek-
te zorlanmıyorum.

Ne var ki başlangıçtaki soru duruyor: Sözlerinin ve yaşan-tılarının kalıcılaştırılması yoluyla dostluktan ve ortak anılardan öteye giden amaçlar için yaşadıklarının dışında yer alan bir dünyaya açmak üzere bireylere ilişkin bilgimi kullanmam bir çeşit ihanet midir? Dünyalar arasında hareket eden biri olarak ABD'de Araplara karşı beslendiğini bildiğim olumsuz düşüncelere karşı gelmek benim için bu insanların bana gös-

terdikleri yakınlığa karşı vefa borcumu ödememin bir yoludur. Onları daha da 'öteki' gösteren basmakalıp genellemelerle mücadele etmek de öyle. Bununla birlikte eleştirel etnografik çalışmamın nasıl karşılanacağını nasıl bilebileceğim? 'Buçukluklar' sıfatıyla dünyalar arasında gide gele konuşurken hepimizin yüzleşmesi gereken ikilem budur.

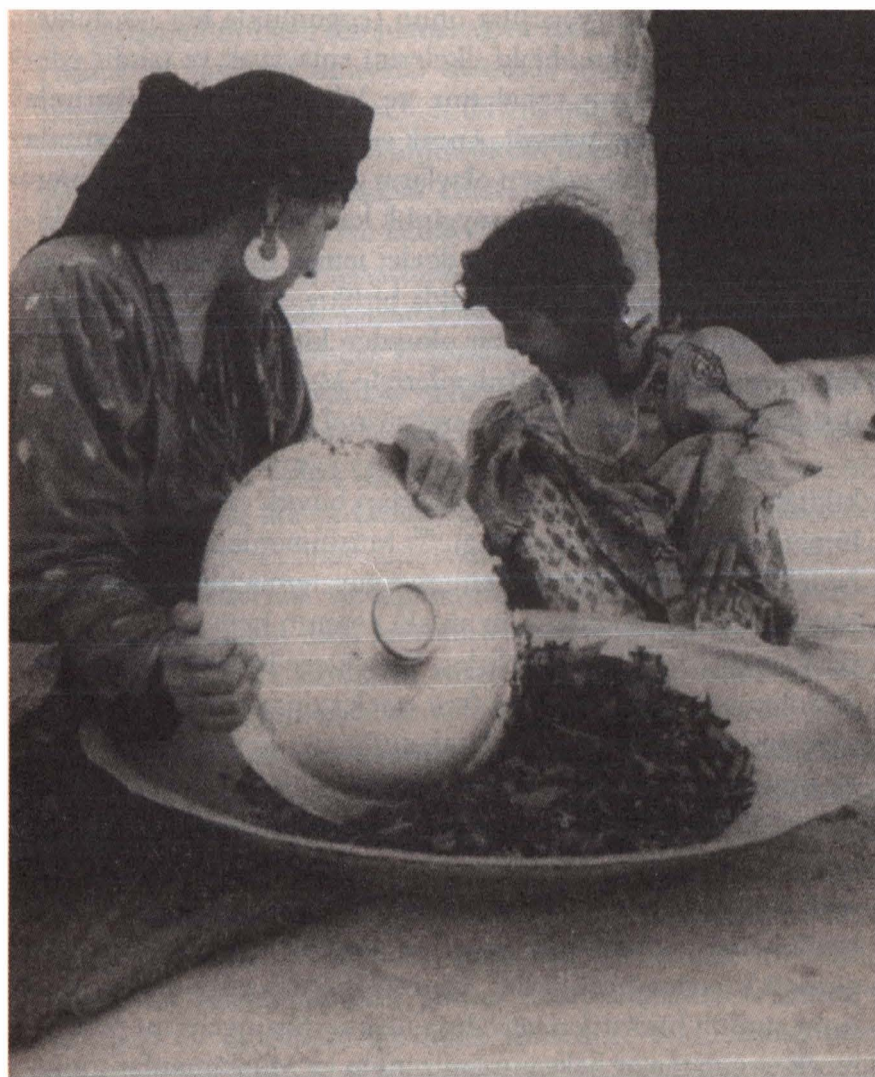
İlk kitabımdan, yerel topluluktan insanların okuduklarından nasıl karmaşık sonuçlar çıkarabileceklerini kestirebiliyorum. *Veiled Sentiments*'ta Bedevi bireylerin bağlılık ve duyarlılıklarını şiir yoluyla aktarmaktaki amacım bu insanların insanlıklarını gündelik olaylarla batılılara göstermekti; oysa Mısır'da farklı karşılanmıştı. Bir kadın kitaptaki şiirlerden bazılarının okunduğunu işitince şakayla karışık, "Bizi rezil ettin!" diye söylendiğini hatırlayacaktı yıllar sonra. Ona göre onun topluluğundaki belirli insanlar ve gündelik yaşam üzerine bir kitap, belki de aile sırlarının teşhir edilmesinden farksız bir şeydi.

Kişisel özerklik ve bağımsızlığa ilişkin ülkülerin erkeklerin yaşantılarında nasıl belirdikleri üzerine olan sunuşum da Mısır'da farklı ve karmaşık anlamlar yüklendi. Kitabıma ilişkin Arapça yayımlanan uzun bir değerlendirme yazısı Evlad Ali'den bir devlet memurunun dikkatini çekmiş. Ev sahibimin karşısına o yazıyla çıkmış ve onların silah taşımayı sevdiklerini, vergiden kaçtıklarını ve aralarındaki anlaşmazlıklara hükümetin karışmasındansa onları kendi aralarında çözümlemeyi tercih ettiklerini yazdığımı söyleyerek ona kızmış. "Bunu yazan senin kızın!" diye onu suçlamış. Ondan sonra ne olduğunu asla bilemeyeceğim, çünkü orada değildim ve konuyu yalnızca ev sahibimin ağzından dinledim. Bildiklerimi bana öğrettiği için her zamanki gibi sitemkâr ve küstahtı. Fakat dediklerim doğru değil miydi? Memurun ruhsatsız silahları yok muydu? Koyunlarının tam sayısını vergi dairesine bildiriyor

muydu? Adam itiraf ediyordu ama bunları herkese ille de anlatmak mı lazımdı?

Ev sahibim bana kitabın Arapça'ya çevrilmesini istediğini söylemişti; böylece Mısırlılar onun (çoğunlukla hor gördükleri) kabilesinin üstün ahlaki ilkelerini anlayacak ve takdir edeceklerdi. Mısırlıların cehaletine ve kibrine benim itibarımla karşı koymak niyetindeydi. Ancak silahlar ve vergi konusunda yazdıklarım üzerine gelişen olayların gösterdiği gibi o bu konuda yalnız kalmıştı. Halkına saygınlık kazandıracağını düşündüğü şeye ilişkin görüşleri, ulus devlet içinde marjinal konumları ve kimliklerine duyarlı olmakla birlikte devlete bağlı olanlarından farklıydı. Başka bir okuyucu kitlesine hitaben yazılmış çalışmam Evlad Ali Bedevileriyle Mısır devleti arasındaki ilişkilerin sorun teşkil ettiği yerel siyasal alana dokunmuştu.

Bu öykülerin, onları anlatanlara uygunsuz gelmeyeceğini bildiğim tek yönü içinde yer aldıkları büyük çerçevedir: Müslümanların söylemsel geleneği.⁽⁴⁰⁾ Müslümanların kendilerine hedef koydukları İslami ülkülere uyup uymadıkları bir yana, Müslüman olmak onlar için ahlaki evrenin hem sınırlarını çizer hem de özelliklerini belirler. Yaptıklarıyla yapmaları öngörülenler arasındaki gerilimi fark etseler de bu öykülerde Tanrı ve peygamberin sürekli olarak anılması –ki toplum içindeki öz kimlikleri açısından önem arz eder– onları gururlandıracaktır. Böyle bir dinsel çerçeveyi, tıpkı eşleştirildikleri toplumbilimsel bölüm başlıkları gibi, ayrılma noktalarını göstermek üzere bilerek tercih etmiş olmamla birlikte Bedevi dostlarım kendileri hakkında temel bir gerçeği anlattığı konusunu gözden kaçırmayacaklardır: Tanrıya inançla yoğrulmuş, Tanrının sürekli hissedilen varlığına ilişkin düşüncelerini pekiştirecek uygulamalar bakımından zengin ve Müslümanlar topluluğuna ait olduklarının güveniyle renklenmiş hayatlar yaşadıkları gerçeğini.

BİRİNCİ BÖLÜM

BABASOYLULUK

Tanrının elçisine bir adam geldi ve, “Ey Tanrının elçisi, saygıma en layık kişi kimdir?” diye sordu. Peygamber, “Annendir,” dedi. Adam sordu, “Sonra kimdir?” Peygamber, “Annendir,” dedi. Adam yine sordu, “Sonra kimdir?” Peygamber, “Annendir,” dedi. Adam yine sordu, “Sonra kimdir?” Peygamber dedi ki, “Sonra babandır.”

Peygamber Muhammed’in sözü

Toplulukla birlikte kalışımın ikinci yılı olan 1979’un sonlarına doğru sakın bir günde Migdim’e bana yaşamöyküsünü anlatıp anlatmayacağını sordum. “Yaşlandığında yalnızca Tanrıyı, namazı ve Tanrının birliğini düşünürsün. Başından geçenler geçmiştir, onları düşünmezsin. Tanrıdan başka hiçbir şeyi düşünmezsin,” dedi ve başka bir şey söylemek istemedi. Şimdi olduğu gibi o zaman da tek odalı evinin duvarını süsleyen tek şey cam, parmak iziyle kaplı siyah beyaz bir fotoğraftı. Fotoğrafta Migdim genç, dimdik haliyle hacca

gittiğini belli etmek üzere artık Hacı Sıgr diye anılan oğlunun yanında gururla duruyor; ikisinin de üzerlerinde hacıların Mekke’de giydikleri beyaz giysilerden var. Şimdi beli bükük olmasına ve ancak bastonla yürüyebilmesine karşın Migdim’in, akraba ve eş-dost ziyaretlerinin toplumsal ilişkilerin özünü oluşturduğu bir dünyada, hâlâ birçok görevi vardı. Büyü bir ailenin kadın reisi ve bir başka ailenin de en yaşlı kardeşi olarak ondan düğünlere, hasta ziyaretlerine, cenazelere ve hapisten çıkanlarla hacdan dönenleri karşılama şölenlerine katılması beklenirdi. Evde olduğu zamanlar bile sürekli bir şeylerle meşguldü: Yün eğirme, eski yazlık çadırı yamamak için çuval bezi dikme, keçilere bakma, öğüt verme veya kucağında bir torunu hoplatma.

Yedi yıl sonra, 1986’da döndüğümde ayakta zor durabiliyor, yalnızca tualete gitmek ve abdest almak için dışarı çıkıyordu. Başarısız bir göz ameliyatı geçirmiş olduğundan insanları görebilmek için gözlerini kısarak bakıyordu. Kızarmış gözlerini ovalıyor ve çoğu zaman kapalı tutuyordu. Kucağında battaniyeyle bütün gün kambur halde oturduğundan bana ayıracak daha çok vakti vardı. Ondan bana yaşamöyküsünü anlatmasını istediğimde, “Hepsini unuttum. Artık olanları hatırlayacak kafa kalmadı bende,” dedi. Fakat sonra devam etti, “Koyunları sağardık. Toplanıp buradan ayrılır ve Batı’ya giderdik. Orada keçileri ve koyunları sağlar, tereyağı yapar, eritip keçi tulumuna koyar ve olana dek buğday pişirir, kurutulmuş arpadan peynir yapardık.”

Bu ‘yaşamöyküsü’nün ne denli kalıplaşmış olduğunun farkında, güldü. Fakat dolaysız sorulardan bu kadarını alabildim. Bu topluluktan tanıdığım diğer kadınlar için olduğu gibi onun için de zaman boyutunda benmerkezcil bir yolculuk biçiminde bir ‘yaşam’ düşüncesi yoktu. Bunun yerine ince ayrıntılarla örülmüş dramatik öyküler yoluyla kalıcılaştırılmış ha-

tırlanası olaylar vardı. Migdim'den işittiğim en renkli anılardan birisiyse babasının onu evlendirme çabalarına nasıl direndiğiyle ilgili öyküydü. Hatta çocuklarının tek babası Cevvad'la nasıl olup da evlendiğinin öyküsünü, neredeyse sözcüğü sözcüğüne aynı, ilki o kışın bir akşam olmak üzere, birden çok kez dinledim; gelinleri Gatife ve Feyga, bir de bazı kız torunları ders alsın diye anlatmıştı bu öyküyü.

Evleneceği ilk kişinin baba tarafından birinci dereceden bir kuzen olması gerektiğini açıklamıştı. Akrabaları evine gelmişler, görüşmeler yapmışlar, hatta birkaç koyunu boğazlayacak (evlilik anlaşmasının mührü sayılan bir uygulama) denli ileri gitmişlerdi. Fakat işler ters gitmişti. Bunlar elli yılı aşkın bir zaman önce, annesinin ölümünün hemen ardından olmuştu.

“O birinci dereceden kuzenimdi ve ben onu istemiyordum. Yaşlıydı ve bizimle birlikte yaşıyordu. Aynı kaptan yemek yiyorduk. Akrabaları geldiler ve bir koyun kestiler, ben de bağırıp çağırmaya başladım, ağlamaya başladım. Babam yeni bir silah almıştı, fişekli bir silah. ‘Eğer sesini kesmezsen seni bu silahla kovalarım,’ dedi.

“Bir koyak vardı ve ben oraya gidip bütün gün oturmaya başladım. Orada oturup, ‘Ey cinler, çarpın beni, çarpın,’ diyordum. Beni cin çarpsın, delireyim istiyordum. Gece yarısı olur, ben hâlâ orada otururdum. Kuzenim Brayka gelene dek orada otururdum. O da benimle ağlar, sonra beni zorla eve getirir, ben de onun çadırında yatmaya giderdim. Bu şekilde on iki gün geçtikten sonra kuzenimin kadın akrabaları çadırın tepesine konacak siyah kurdelayı boyamaya başladılar; içinde yaşayacağım çadırın dikimini bitirmek üzereydiler. Üstelik çeyizimi de getirmişlerdi. ‘Size boyayı getireyim,’ dedim. Gittim ve siyah maddeyi toz haline getirip suya batırmış olduklarını gördüm. Son kalan boyaydı bu, ben de onu aldım ve... FOŞŞ! yüzüme, saçıma, ellerime boşalttım, ta ki simsiyah olana dek.

“Babam geldi ve, ‘Neler oluyor burada? Bu kızın nesi var? Baksanıza, neler oluyor?’ diye sordu. Kadınlar açıkladılar. Babam gidip bir kap su ve bir parça sabun getirdi ve, ‘Eğer ellerini ve yüzünü yıkamazsan seni...’ dedi. Ben de ellerimi yıkadım ama yalnızca ayalarını, yüzümü yıkadım ama yalnızca birazını. Bu arada da sürekli ağlıyordum. Durmadan ağlıyordum. Sonra gittiler ve bana biraz yemek getirdiler. Babam, ‘Gel de yemek ye,’ dedi. Ağzıma koyduğum her lokma gözyaşlarımla tuzlanıyordu. On iki gündür mideme hiçbir şey girmemişti.

“Ertesi gün öğlen ağabeyim geldi ve, ‘Açım, bana yiyecek bir şeyler hazırlayabilir misin?’ diye sordu. Sofrayı kurmak üzere gittim, biraz ekmek aldım, açtım. Ekmeğin yanında bir kaba biraz baldan, biraz da kışlık yağdan koydum. On iki gündür hiçbir şey yememiş olan ben, yemek istiyordum. Ama sonra ağabeyim, ‘Buna ne dersin? Cuma günü düğün var, bugünse perşembe, arada iki gün bile yok,’ dedi. Yemek üzere olduğum ekmeği düşürdüm. ‘Eee?’ diye sordu, ‘Şuna-şuna mı varmak istiyorsun yoksa annenin kardeşinin oğluna mı?’ ‘Ben...’ dedim ve kaldım. Sonra güneş kayboldu, hiçbir şey görünmüyordu. ‘Dayımınkine varacağım,’ dedim. Eskimiş ayak-kabılarımı giydim ve şalımlı başımın üzerine atıp koşmaya başladım. Dayımlara varıncaya dek koştum... Utanç verici bir durumdaydım.”

Ona yer açtığı ve dayısına durumu anlattığı için yengesi-ni övdü. “Tanrı ona rahmet eylesin, iyi bir kadındı.” Fakat dayısı ertesi sabah onu oğluna emanet ederek geri göndermiş, babasına selam söylemiş ve yeğenini konuk ettiği için onu hoş görmesini istemiş.

“Böylece eve döndüm. Ondan sonra tek laf işitmedim. Çeyiz öylece sandıkta duruyordu; çadıra gelince, onu diktiler, hazırladılar ve çadırlarında bir köşeye koydular. Sonra sonba-

har geldi ve biz Batı'ya göçtük, sonra da geri döndük. Dönünce, 'Biz düğünü yapmak istiyoruz,' dediler. Ben bağırp çağır-maya başladım. Kestiler. Bir daha kimse bundan söz etmedi."

Migdim Nene'nin kendisine yönelik iki başarısız evlilik girişimi öyküsü daha var, aşağı yukarı aynı şeyleri yaptığı öy-küler. Ağlamış, itiraz etmiş, içinde yeni yemek pişmiş tencere-leri devirmiş ve yemeden yatmış. Başlangıçta babasının yeni eşi araya girmiş, bu yüzden de babası Migdim'in kız kardeşi-nin ona çok bağlı olduğu ve annelerinin ölümlerinin daha çok yeni olduğu savını reddetmiş.

Sonra sabah birkaç adam gelmiş ve bütün gün babasını beklemişler. Babası onları pinti diye geri çevirmiş. Sonra olan-ları Migdim şöyle anlattı: "Cevvad'ın amcamla evli olan teyze-si ağabeyinin konak yerine koşmuş ve ona demiş ki, 'Gel, gel. Öbürleri kız üzerindeki haklarından vazgeçmişler. Onu iste-meye gelmişler ama babası onları geri çevirmiş.' Yaşlı olan ağabeyi hemen geldi ve beni oğlu için istedi. Babam kabul et-ti. Sonra kadınlar şarkı söyleyerek nişan için koyun getiren er-keklerle birlikte geldiler. Cevvad'ın halası Mesture için elli Mısır lirası başlık parası vermişlerdi. Babam da o yüzden, 'Biz de farklı bir şey istemiyoruz. Bizim size vermiş olduğumuzu siz de bize verin,' dedi. Ama onların akrabalarından biri, 'Ol-maz, biz yirmi lira fazla vermeliyiz,' dedi. Ama Tanrı hakkı için, o yirmi lirayı hiçbir zaman vermediler. Babam onları bir daha hiç görmedi. Ne zaman eşek üstünde eve ziyarete gelsem babam, 'Baksana,' derdi, 'o eşiği niye bana vermiyorsun? Bana söz verdiler ama gereğini hiç yapmadılar.'"

Anlattığı önceki nişanlarını hatırlayan kız torunlarından bir tanesi ona şöyle sormuştu: "Migdim Nene, o nişanda yiyip içtin mi?"

"Evet, yedim de içtim de," diye cevap verdi. Fakat sonra, erdemliliği konusunda bize güven vermek istercesine ekledi,

“Ama canım üzerine yemin ederim ki bu ne benim aklımdaydı ne de onun. Hem de hiç. Beni küçükken gören babasıydı. Capcanlıydım, sahiden akıllıydım. Babası derdi ki, ‘O kız var ya, onu oğluma bir alabilsem.’”

En küçük oğlunun eşi Feyga, “Ekmek ve tuz gibi,” diye yorumda bulundu. Tanrı bazılarının aşlarını ve yaşamlarını paylaşmalarını ister.

Migdim onayladı. “Evet, ekmek ve tuz gibiydi.”

Oğlunun eşi ve (kuzeni) Gatife, belki de beni düşünerek, gülümsemeyle sordu, “Peki dedemin ailesi sana çeyiz olarak ne verdi?”

Migdim sıraladı: “Hayatım, bana bir şal, bir kırmızı bir de ipek kuşak, beyaz bir battaniye, siyah bir başörtüsü ve kocaman pilav tabakları verdiler.”

Deve sırtında bir tahtırevanla getirilip getirilmediğini sormak için araya girdim, o da, “Evet, uzak değildi. Tahtırevanla götürüldüm. Üstünde dokuma bir battaniye vardı ve girişi öndendi. Henüz gençtim ve üstünden düşeceğim diye korkmuştum,” diyerek cevapladı.

Gatife çeyiz konusunda takılmayı sürdürdü. “Peki leğen de getirdiler mi?” Gelinlere bugünlerde verilen işe yarar yeni eşyalarla ilgili soruya herkes güldü.

“Ne leğen, ne tencere, hiçbir şey. Öyle şeyler yoktu. Eskiler yoksuldular. Bugünün başlık parası eskilerinkinden başka, çeyizler de. Şimdilerde çaydanlıklar ve su ısıtıcıları, gazyağıyla çalışan ocaklar, kekler, çörekler ve şekerler getiriyorlar.”

“Ve leğenler ve tencereler ve ahşap sandıklar ve havlular ve...” diye sürdürdü Gatife.

Kendi kendilerine güldüler, sonra sustular. Birden Migdim Nene gazyağı lambasının ışığında, kırmızı lambası yanan teybimi ima ederek, “Senin şu arkadaşın, hiç konuşmaz mı?”

Kızlar güldüler ve bilmiş bir edayla, “Hayır nene, bu yal-

nızca dinler, konuşmaz,” dediler. Sonra şarkı söylesin diye teybe yalvardılar.

“Çok uzakta, senden hiç haber yok
akla gelsen bile, ey sevgili...”

Tatlım, uykuda yaklaşan
yeryüzünde uzaktır sana...”

Bu şarkılar uzun zaman önce ölmüş eşi hakkında mıydı? Ya da geçmiş hakkında mı? Yoksa sevdiklerimden uzakta olduğumdan benim için mi söylüyordu?

Kız ve Erkek Çocuğu Sahibi Olmak

Migdim’in Cevvad’dan, dördü erkek üçü kız olmak üzere, yaşayan yedi çocuğu var. ‘Konak yeri’ni oluşturanlar onun dört oğlu ve aileleri. Kızlarından bir tanesi yakınlarda yaşıyor. İkisi uzakta yaşayan adamlarla evlenmişler ve ancak dinî bayramlarda, birisinin hastalığını haber aldıklarında, düğün ve cenazelerde geliyorlar. Migdim’in günlük yaşamı oğulları, onların eşleri, çocukları ve torunları çevresinde dönüyor.

Migdim’e çocuklarının nerede doğduklarını sordum. Çoğu ya bu konak yerinde ya da Batı’da, Alameyn yakınlarındaki bahar otlaklarında doğmuştu. Bir kızı konak yerinin doğusunda doğmuştu ve İkinci Dünya Savaşı’nda ailenin yaşadıklarını öğrenmem de daha sonra onun öyküsünün anlatılması sayesinde oldu. Bazı doğumlar Migdim için daha önemliydi. Hiçbirinde doktor bulunmamıştı; hatta iddia ettiğine göre başka kadınlardan bile yardım almamış.

Sondan ikinci oğlunun öyküsünü anlatırken, “Hep kendi başıma doğurdum,” demişti. “Onu da kendi başıma dünyaya getirdim. Yanımda Tanrıdan başka kimse yoktu. Batı’da, Alameyn’in kara tarafına doğru bir yerdeydik. O gün çamaşırları yıkamıştım. Her şeyi yıkamıştım. Sabah da saçımı yıkamış ve kına yakmıştım. Yemek de yapmıştım; bir tencere pilav ve keçi tulumundan aldığım tereyağını serpiştirdiğim yoğurt... Yengem ve kocamın halası ziyarete gelmişler ve mercimek istemişlerdi. Öbür kadınlar ekmek yapmaya ve mercimeği pişirmeye başlamışlardı. Günbatımı olmalıydı, yılın o zamanı günler kısaydı.

“Kocam iki çocuğu yanına alıp çadırda yatmaya gitmişti... Kızlar mercimeği pişirirken ben yaşlı kadınlarla oturmaya gitmiştim. Küçük oğlum kucağımda uyuyakaldığından ‘Şu oğlanı yatağına yatırayım,’ dedim. ‘Akşam yemeğini yiyene kadar bekle, sonra hepimiz yatmaya gideriz,’ dediler. ‘Hemen gelirim,’ dedim, ‘ama gelmezsem bilin ki canım yemek istemiyor.’ Öğleden sonra bir şeyler yemiştik zaten, o günlerde insanlar pek az yerlerdi.

“Çocuğu yatırmaya gitmiştim. O sırada üç kez sancı girdi. Akşam yemeğine gidemedim. İpleri sıkarak çadırın çevresinde döndüm. ‘Gel de yemek ye, gel de yemek ye,’ diye seslendiler bana. Gün batmıştı ve onlar bana sesleniyorlardı, ‘Gel de yemek ye,’ diye. Ama yemek istemiyordum. Kumda bir çukur açtım. Dışarıda, çadırın köşesine bir hasır yaygı bir de eşeğin çuval bezinden semerini çıkarıp serdim ve üstüne oturdum. Doğum sancıları tuttuğunda çadırın gerilmiş iplerine tutunacaktım. Bir elim apış aramda, bir elim yukarıdaki ipte olacaktı. Koyunlar günbatımından sonra, akşam namazına yakın vakitte gelirlerdi, yani tam bebeğin çıkmaya başladığı sırada... Çocuk başını çıkarırken iplere tutunarak kendimi doğrulttum, giysilerimi kaldırdım ve çocuk böyle çıktı.

“Yengem işlemek için çıktığında duydu. Çadıra koşup kadınlara haber verdi, ‘Migdim doğurdu!’ diye. Koşarak geldiler. ‘Hani? Nerede?’ diye sordular, ben de söyledim. ‘Bebegin perçemi var [oğlan]. Perçemli bir bebek oldu.’ Bir ateş yaktılar, çocuğu kundağa sardılar ve beni içeri taşıdılar. O akşam özel bir yemek pişirdiler ve çay yaptılar. Adamsa yanımızda, köşede, uyuyordu ve uyanmadı. Kadınlar benim için çadırın ortasında bir bölme yaptılar. Kocam köşede çocuklarla uyuyordu ve uyanmadı.

“Sabah kaynanam benim için bir tavuk kesmiş pişirirken komşularımızdan bir kadın çıkageldi. ‘Vah zavallım! Vah zavallım! Ne doğurmuş? Ama nasıl olur, daha dün çamaşır yıkıyordu ve hiçbir şeyi yoktu. Zavalıcık!’ Yaşlı kadının, ‘Zavalıcık!’ –Tanrı beni korusun, Tanrı beni korusun– dediği andan itibaren beni sancılar tutmadıysa ne olayım. Bir şey (sizden uzak olsun), kulağımda bir şey çınlamaya başladı. Ve gözlerime bir şey indi, hiçbir şey göremiyordum. ‘Allah’tan başka tanrı yoktur, Allah’tan başka tanrı yoktur,’ diye ağzım kuruyana dek dua etmeye başladım. Öbürleri gelene dek kadının ağzından bir tek o sözler çıkmıştı. Bir şey beni kör etmişti; kör etmiş ve yere sermişti. Kaynanam gelip başımı oynatmaya başladı, bana yanık bir çaput koklattı. Diyeceğim o ki, tavuğun hiç tadına bakamadım. Onu görmedim bile. Doğumdan sonra hep o sancılardan çektim.

“Öbür çocuklarımı da yalnız doğurdum,” diye ekledi. “Yanımda Tanrıdan başka kimse yoktu.” Niçin diye sorduşumda Migdim, “Kadınlar gülüyorlar, konuşuyorlar ve canını sıkıyorlar. Sen o kadar hastayken onlar çevrende bir sürü gü-rültü yapıyorlar. Onların yanımda olmalarından hoşlanmıyorum,” dedi. Bebeğin göbek bağını da kendisi mi kesiyordu diye sorduşumda, “Hayır,” dedi, “bebek çıktıktan sonra geliyorlardı. Gelip göbek bağını kesiyorlardı.” Sonra niçin henüz

doğum yapmış bir kadının Tanrıya daha yakın olduğunu sordum. Bilgisizliğime güldü. “Evet, öyle derler. Tanrı hakkı için, çok zor. Doğum yapan kadınlara sor, onlara ölümü sor. Onu görmüşlerdir.”

Migdim dört kez daha ‘ölümü görmüş.’ Bir çocuğu ölmüş. Son doğan üç çocuktan ikisi Alameyn’de dünyaya gelmiş. Üçüncü olan kız şimdi temelli yaşadıkları yerin güneybatısında doğmuş. Orada ne işleri olduğunu merak etmiştim. “Orada konaklamıştık,” diye açıkladı. “Almanlar gelmişlerdi. Uçaklar gelip bombalamıştı. Bizi oraya, demiryolunun güneyine gönderdiler ve çok küçük çadırlar kurmamızı söylediler.” Onların, “Çadırları büyük yapmayın, küçük tutun!” dediklerini hatırlıyordu.

“Konak yerini olduğu gibi taşıdılar; herkesin demiryolunun güneyine taşınması gerekiyordu. İngilizler Alameyn’e gelmişlerdi. Almanlarla İngilizler çarpışmaya başladılar. Ordu karargâhının üzerinde bir uçak uçmaya başladı ve onu vurdu. Uçak güneye yöneldi ve parçalara ayrılıp alev aldı. Ta güneydeki çöle düşene dek yandı ve sonra yana yana kül oldu.”

Migdim’in bir kız yeğeni bu olayları daha ayrıntılı anlatarak Avrupalıların topraklarında yaptıkları savaşta yaşadıklarını açıkladı. “Sana savaşı anlatayım. Bir gün öğleden sonra, Alameyn’in güneyindeki konak yerimizdeydik. Dumanı ilk gören Migdim Nene oldu. Göğün yukarılarına dek yükselen duman. Bir şeyi ateşe mi vermişlerdi, bilmiyordum. Ve uçaklar –Cuv! Cuv! Cuv!– diye ateş ediyorlardı. Sanki çadırlar vardı, askerî karargâh gibi bir şey. Bir süre dinledik, sonra toplandık ve harekete geçtik. Günbatımında hareket etmiştik. Uçaklar gelince de mağaralara sığınınıyorduk. Konak yerimizden ayrılıp orada uyuyorduk. Uçaklar saldırıya geçiyor ve gürültü yapıyordu. İngilizler de onlara büyük silahlarla ateş edip vuruyorlardı. Çevrede uçan uçaklar İtalyanlarınkıydı.

“Saldırı olduğu zaman korkunç sesler çıkaran bir şey olurdu: ‘Vaaa! Vaaa! Vaaa!’ diye bağıırdı. Buna saldırı diyorlardı. Saldırı, saldırı. İki-üç saat öncesinden uçakların geleceğini biliyorlardı. İki saat boyunca ‘Vaaaa!’ sesini dinlerdik. Sonra tehlike bayrağını kaldırıyorlardı. Kırmızı bir bayraktı. Sonra uçaklar gelir, çevrede uçuşur ve düşmana ateş edilirdi. Sonra onlar da ateş ederdi. Uçak inişe geçerken ateş edilirdi. Geçip gittikten sonra yine gelir ve ateş ederdi. Sonra da paraşütler çıkardı.”

Heyecanla dinleyen gençten bir kadın, “Paraşütler bizim yeni başörtülerimizinkine benzer bir malzemeden yapılmıştı,” diyerek araya girdi.

“Hayır,” diye düzelitti Migdim’in yeğeni, “astarları yaptığımız naylonlu malzemeden... Kadınlar onları kırmızı, sarı, beyaz elbiselerin içine dikerler... Elbiselerin, yastık kılıflarının ve kısa şalvarların içine. Bir de çadırların yamaları için kullanırlar.”

Savaşla ilk karşılaştıklarının öyküsüne devam etti. “Yani her yer dumandı. Bu, öğleden sonra olmuştu. Ertesi sabah tan yeri sökerken –o gece uyuyamamıştık– namaz kıldık, eşyaları develere yükledik ve gerisingeri göç ettik. Üç-dört gün yol aldıktan sonra buraya yakın, Cezire diye bir yerde konakladık. Ve uçaklar oraya da gelene dek kaldık. Mağarada uyup gündüzleri çadırlarımızda geçirmeye başladık.

“Derken bir öğleden sonra, biz kuyudayken dönüp duran bir uçak gördük. Kasabanın doğusunda, Snâgra kabilesinin konak yeri yakınında. Kabile beyaz çadırlar kurmuştu ve uçaklar herhalde orasını ordugâh sandı. Bedevi olduklarını bilselerdi onlara dokunmazlardı. Uçak dönüp durdu ve sonra onları habire bombaladı. Çok kişiyi öldürdü. Bundan hâlâ, ‘Snâgra’nın yok olduğu yıl,’ diye söz edilir. Yalnızca bir günde erkekler, kadınlar ve çocuklar.

“Bir-iki gün sonra konak yerimize askerler geldi. Tam donanımlı geldiler ve bizi gitmeye zorladılar. Bizi kamyonlarında taşıdılar. Yemek pişirdiğimiz taşları bile yanımıza kattılar. ‘Toplayın onları, toplayın onları!’ Bizi taşıdılar ve Sidi Dmeyn yakınında bir tepede bıraktılar. Ne harika bir yerdi! Güzel olan her şey vardı. Guavalar ve hurmalar, domatesler ve salatalıklar, karpuzlar ve portakallar... her şey. Her yer bağ-bahçelikti. Eşeklerle gelip satarlardı. Biz de alırdık. Mutluyduk. Uçaklar onca dolaştıktan sonra artık onları duymuyorduk.”

Migdim’in o konak yerinde Ngava’yı doğurması savaş günlerine rastlar. Ngava hastalıklı doğmuş. Migdim’in dediğine göre süt emmiyormuş bile. Onu damla damla zeytinyağıyla beslemiş. Komşulardan bir kadınsa Migdim’e çıkışarak bebeği emzirmesi gerektiğini ve bunun için de kendi sütünü vermesini söylemiş. O da öyle yapmış. Bebeğini emmeye zorlamış. Sonra bir gün, bebek yerde yatarken gözkapakları kırpışmaya ve bedeni titremeye başlamış. Önce babası fark etmiş. Migdim’in dediğine göre Cevvad, “Kızın ölmek üzere,” demiş. Fakat bebek sonra kusmaya başlamış – Migdim kusmuğun açık yeşil olduğuna yemin ediyor. Ondan sonra, fazla kilo almasa da, bebek iyileşmeye başlamış. Hareketli olmasına karşın hep zayıfmış, sık sık da hastalanırmış ve akrabaları bu duruma üzülürlermiş.

Sonunda Ngava, yakınlarda yaşayan uzak bir akrabayla evlendirilmiş. Sağlık durumundan ötürü annesi bunun iyi bir fikir olduğunu düşünmüş. Ancak Migdim kural olarak, bu örnekten de yararlanarak, yakın akrabayla evliliği savunur; kendi ifadeleriyle, aynı konak yerinden biriyle. “Yakında olurlarsa kızların seninle yemek yiyebilir ve seni sık sık ziyarete gelebilir. Doğum yaptıklarında anneleri yakınlarında olur. Hastalandığında yanına gelirler... Uzaktan biriyle evlenip birisi öldüğünde bundan haberin olmaz. Düğünlerden haberin olmaz,

cenazelerden haberin olmaz. Bir şey olduğunda orada bulunamazsın.”

Erkek çocukla kız çocuk sahibi olmanın farklarından sık sık söz ederdik. Doktorların olmadığı günlerde doğum sancısı çeken kadınlara Bedevi hemcinslerinin ne yaptıklarıyla ilgili Migdim'e soru sormuştum, oysa bana yalnızca hazırlanan yiyecekleri ve yatıştırıcı içecekleri betimlemişti. “Kadına aşîde [pişmiş bir çeşit hamur] yapar, yumurta pişirir ve çemenotu kaynatırdık. Doğum yaptıktan sonra ondan bir-iki fincan içerdi ki sonradan kasılmalar olmasın.”

Migdim'in çölden değil de kasabadan olan gelini Azze araya girip, “Ve yeni anneye et getirirler,” dedi.

“Evet, et,” diye devam etti Migdim Nene. “Ve anneye tavuk keserler, onu kuvvetlendirmek için.”

“Ama yalnızca erkek olduğu zaman, öyle mi?” diye ekledim.

Güldü. “Hayır, eğer kızsız et getirirler. Eğer oğlansa ona koyun keserler. Oğlanın, görüyorsun ya, adı yüceltilmiştir. Onun sarkıp sallanan bir pipisi var ya.”

Gelini yine araya girdi, “Kız olunca da –işte, babası üzülür, akrabaları da üzülür ve anneye bir şey pişirmezler.”

Migdim heyecanlanmıştı. “Hayır, kız...”

Fakat gelini yüklenmeye devam etti, “Kız olduğunda zavallı annesi de üzgündür. Bu işler böyle.”

Migdim'se kararlılıkla son sözü söylemişti, “Hayır, kız çocuğu yüreklere ferahlık verir. Doğumunu kutlamak için koyun kesilmesi gereken asıl odur. Ama insanlar anlamıyor işte.”

Ancak bir başka seferinde erkeklerin niçin tercih edildiğini açıklığa kavuşturmuştu. Oyun oynayan küçük torunlarına bakarak iç geçirmişti. “Kız çocukları hoştur. Birisi su almaya gider, ötekisi sana yardım eder. Ama bir hafta içinde senden

koparlar ve yerleri boş kalır... Kızların sana ait değildir. Evlendiklerinde giden gider. Erkeğin ailesiyle kalırlar. Elini böğründe bırakırlar. Ama erkek çocukları öyle değil, onlar yanında kalırlar.”

Erkekleri Yitirmek

Erkeklerin yaşamaları özellikle annenin kocası öldüğünde önem kazanır. Migdim eşini genç yaşta yitirmiş. Onun ölümünüyse, ‘Almanlarla İngilizler arasındaki savaş’ diye bildiği savaşın yedi yıl ardından patlayan bir mayın yüzünden yaşamını yitiren erkek kardeşinin ölümüne bağlıyordu. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesinin ve orduların gitmesinin ardından bu tür ölümler oldukça sık görülmeye başlamış. Umutsuz yoksullukları içinde Bedeviler hurda metal toplayarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlar ki bu etkinlik için İngilizce *rubbish* (çöp) sözcüğünden bozma ‘rabbaşe’ fiilini geliştirmişler.*

Migdim kaynının ölümünü anlatmaktan hoşlanmazdı. Bir keresinde sorduğumda terslikle cevap vermişti. “O bahar batıya göçmüştük. Bir arkadaşıyla eşek üstünde ‘çöplenmeye’ gitmişti. Duyduğumda öldüğüne inanmamıştım çünkü konak yerinden çıkıp doğuya yönelmişti. Üstelik parası da vardı; dö-küntü toplamaya ihtiyacı yoktu. Ama arkadaşları onu kendileriyle gelmeye ikna etmişler. Bir tepeliğe varmışlar ve orada bir bomba bulmuşlar. Bir tanesi onu parçalarına ayırmaya başlamış. Kaynım, ‘Ben uğraşmayacağım,’ demiş. Ama uzaklaşacağına adamın yanına oturmuş. Adam da parçalamaya çalışırken bomba patlayıvermiş.

“Bomba patlamış ve adamı öldürmüştü. Adam havaya uçmuş, kim bilir nereye düşmüş. Bomba kim bilir onu nereye fırlatmış. Ama kaynım, ona yalnızca küçük bir parça, (senden

* Buna ‘çöplenmek’ diyebiliriz (çev).

uzak olsun) göğsüne saplanan bir parça isabet etmiş. O yıl ailenin bir bölümü Alameyn'deki tren istasyonu yakınlarında konaklamıştı. Bizimle gelmemişlerdi. Akşam onu oraya götürdüler ve o gece orada öldü. Onu çöplenen adamın konak yerinden bir arabayla oraya götürmüşler.

“Hepimiz buradan göçmüş ve Alameyn'in ta güneyindeki çölde konaklamıştık. Çok geçmeden birisi –sabah haberi getiren kişi– gelip haberi verdi. Onun adını bağırarak konak yerine gelmiş, öldüğünü söylemiş ve Alameyn'deki konak yerinde olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine hepimiz yerimizden fırladık ve kuzeye doğru koşmaya başladık. Oğullarım o sıra küçüktüler ve yayan koşmaya başlamışlardı, ben de kuşağımı kuşanıp onlarla ağlayarak koşmaya başladım. Her şey karma-karışık. Her yerden insanlar gelmişlerdi. Onu bir battaniyeye sarılmış buldum ve ağıt yaktım.

“Cevvad onu görmeye geldiğinde sarsılmış. Bana ürperdiğini ve bir şey onu başından ayağına dek yumruklamış gibi hissettiğini söylemişti... Hastalandı, Cevvad, ve ölene dek de hasta kaldı. Bir yıl boyunca hastaydı. Ve kardeşi öldükten bir yıl sonra o da öldü. Ve yaşlı babaları ikisinin arasında, Aşure ayında öldü.

“Küçük oğlum henüz büyümemişti – yaşı hâlâ küçüktü. Ama ölenlerin ardından şöyle ağıt okumuştı:

Çevrendekileri aldı,
ey gözlerim, umutsuzluk seni zora soktu...”

Oğlu Hacı Sahr'ın şimdi de anlattığı üzere bu tehlikeli çöplene işi, İngilizlerin kendilerini yerleştirdiği Nil vadisindeki konak yerlerinden döndükten sonra birçok kişiyi meşgul etmiş. “Almanları kovduktan sonra İngilizler de gittiler. Araplar ondan sonra topraklarına dönebildiler. Olabildiğince ça-

buk döndüler. Fakat orduların arazide patlamamış mayınlar, bombalar ve büyük silahlar bırakmış olduğunu gördüler. Bazı el bombalarının pimi çekilmiş ama patlamamış, bazısınaysa hiç dokunulmamıştı. Her şeyi olduğu gibi bırakmışlardı: mayınları, bozulmuş tankları, arabaları, hatta içinde ölümler olduğu halde koca tamirhaneleri. Altı-yedi yıl boyunca ölümlerini topladılar...”

Migdim’in kız yeğeni de savaşı izleyen ilk günler hakkın-da benzer şeyler anlatmıştı. Kuyuları yok edilmiş, sahip oldukları şeylerin birçoğunu yitirmişlerdi. Üstelik ekmek için arpa da ekememişlerdi. Elleri bomboştu. “Almanlar Alameyn’e geldiklerinde İngilizler onları durdurdular, geri sürdüler, böylece biz de topraklarımıza geri döndük. Ama her şey karmakarışık olmuştu. Bozulmuş uçaklar, harap olmuş arabalar ve çalışmayan koca koca silahlar vardı. Ve kocaman kutularda bisküvi. Kaşıklar, çatallar, halatlar, güzel ayakkabılar ve kum torbaları olarak kullanılan çuval bezleri bulurduk. Ve çok güzel şişeler, irili ufaklı cam şişeler. Onları biriktirirdik. Beyaz olanlar, yeşil olanlar, kırmızı olanlar. Öylece çevrede duruyorlardı... Erkekler onları toplayıp satarlardı. Bir de lastikler vardı, o yepyeni lastiklere inanamazsın! Onları develerle taşıyıp satmaya giderlerdi.

“Sonra demir işleri başladı. Büyük silahların demir parçalarını. Onları toplamaya başladılar. Demir. Ve bakır, bakır her yerdeydi. Onu da toplamaya başladılar... Ama bombalar, onların alüminyum parçalarını alıyorlardı. O yıllarda çok değerliydi; öyle olunca da mayın çıkarmak için toprağı kazmaya başladılar. Dört-beş, beş-altı funya toplar ve onları çölün uzaklarına götürürlerdi. Sonra bir ateş yakar ve onları ateşleyip patlatırlardı. Soguduktan sonra gelip parçaları toplar ve satarlardı. Birçoğu bu yüzden yaralandı. Bunun ilgili şiirler var.”

Hacı Sagra daha ayrıntıya girdi. “Biri yeşil, biri kırmızı olan

bakırı ve barutu almak için Kahire ve Iskenderiye'den tüccarlar gelirdi... İnsanlar arabayla, yayan, her yoldan çöle gidiyorlardı. Zaman olur birisi bir mayın bulur, elinde patlatırdı. Zaman olur birisi bir bombaya dokunur, patlatırdı. Zaman olur birisi funyayı etkisiz hale getirmeye, içindeki fişegi veya barutu çıkarmaya çalışır ve havaya uçardı. Öyle olduğu zaman beş-altı kişi birden ölürdü. Sanki savaş vardı – hep patlamalar oluyordu... Bir araba yoldan çıkar, bir mayın patlar ve aracın içinde kim varsa hepsi havaya uçardı. Tıpkı savaş gibiydi.”

Migdim kaynının başından geçenleri ve kocasının ölümünden önce oğlunun bu mayınlarla ilgili olarak atlattığı bir badireyi anlatmıştı. SAGR bir gün ağabeyiyle metal toplama çıkmış. Aradan uzun zaman geçmesine karşın oğulları dönme-yince kaygılanmaya başlamış. Sonunda geldiklerini görünce de koşup onları karşılamaya gitmiş. Büyük oğlu kolunu tutuyormuş. “Bana elini göster!” diye ısrar etmiş. “İyi misin?” Ellerini göstermiş, hiçbir şeyi yokmuş. Migdim rahatlamış; ama sonra, “SAGR’ı eşekten indirin,” dediklerini duyunca çılgık atmış, “Ne oldu, ne oldu?” Entarisini kaldırmışlar, her yeri kanlı sargı bezleriyle sarılymış.

Mayına basmış. “Dikkat et, dikkat et, tam önündeler!” diye bağırarak SAGR, ağabeyine. Dönerken yolda uçağı bozulmuş bir İngiliz’e rastlamışlar, o da kanı durdursun diye SAGR’ın yaralarını sarmış. Çocuk üç yerinden yaralanmış. Yaraların ikisinde –uylukta ve baldırda– bir yandan giren parça öbür yandan çıkmış. Üçüncü yaraysa topuğundaymış. Oradaki parça hâlâ içerdeymiş. Oğlu acı içinde kıvrılırken Migdim bütün gece yatmamış. Sabaha dek ayağını ovmuş. Sonunda siyah renkli ve sinek büyüklüğündeki şey düşmüş, “Tak!” Metal parçanın yere düştüğünü duymuş. Sonra bir doktor çağırmışlar; doktor acı dolu çılgıklar arasında yaralara pansuman yapmış.

Hacı Sâgr'ın kendisi bu olayı çok daha ayrıntılı ve farklı bir vurguyla anlattı. Ona bakmak ve ayağını ovmak için bütün gece uyumayan Migdim'in adı bu anlatımda neredeyse hiç geçmez; Hacı Sâgr'ın öyküsü, bunun yerine, İngilizler ve Arapların karşılıklı cömertliklerinin bir betimi olarak sabitlenmiştir. Burada ana karakter annesi değil, babası Cevvad'dır. Tarih olarak da en fazla on beş yaşında olduğu ve Evlad Ali'nin topraklarına dönüşünün ikinci yılı olan 1944 veya 1945 yılını belirler.

“Çıkıp bakır toplardık,” diye başladı. “Ağabeyim Hamid ve iki kişiyle daha gitmiştim... Malzemeleri çöle gelen arabalara taşımak için yanımızda eşekler ve çuvallar da götürmüştük. Dördümüz çöle yayan gittik. Mayınlardan korktuğumuzdan birbirimizden uzakta yürüyorduk. Herkes ayrı ayrı dikkat etmek zorundaydı. Ben yürürken aklım büyük mayınlardaydı. Büyük mayınlardan korkuyordum. Ama bir de “Küçük Bıyıklı” dedikleri bir mayın vardı ki funyaya giren üç tane çok ince ucu vardır...

“Yürürken ayakkabımın yere basmadığını fark ettim. Sözümlü ettiğim uçlar çok incedir ve tam mayının üstüne yürümedikçe onları göremezsin. Ayakkabım diyordum... ayağımı yere basmaya çalışıyordum ama gitmiyordu –bir şey engel oluyordu ama ne olduğunu göremiyordum. Öyle olunca ayağımı geri koydum, kaldırdım ve baktım ki, Cuvv! patlamadan önce hareket etti. Beni yirmi iki metre öteye fırlattı. Batıya doğru yürüyordum, ama öyle uçmuşum ki yüzümü doguya dönmüş buldum. İçi bakır dolu bir sırt çantası taşıyordum, üstümde yün yelek vardı. Hepsi parçalanmıştı. Giysimden hiçbir şey kalmamıştı. Üstümde yalnızca lime lime olmuş fanilam kalmıştı. Patlamanın şiddetiyle hepsi parça parça olmuştu. Ayakkabılarım da– gitmişti. Öyle bir fırlamışlar ki onları bulamadım. O denli güçlüydü patlama.

“Tıshiyordu ve tütüyordu ve ondan sonra ‘Tıp Tıp Tıp Tıp,’ diye sesler çıkardı. Başımı kaldırdım ve ağabeyimin bağı-
rıp ağladığını gördüm. Çukurluk bir yerde olduğum için beni
göremiyorlardı. Ayağa kalkmaya çalıştım ama bacaklarım izin
vermiyordu. ‘Mayınlara dikkat edin! Mayınlara dikkat edin!
Mayınlar!’ diye bağırdım. Koşmaya başlamışlardı ama artık
onları görebiliyordum: her dört metrede bir birer mayın var-
dı. Bir orada bir burada. ‘Dikkatli olun!’

“O anda onlara iyi olduğumu da söyledim. Karnımı, göğ-
sümü, başımı yokladıktan ve orada bir şey olmadığını anladık-
tan sonra onlara ağır yaralı olmadığımı söyledim. ‘Yalnızca ba-
caklarımda var, o da kötü sayılmaz. Ama ayağa kalkamıyo-
rum.’ Onlara böyle dedim, bir de, ‘Siz bu yaraları sarsanız ye-
ter.’ Çünkü cidden kanıyordu... Beni taşımak zorundaydılar.

“Onların korkmuş olduklarını gördüm, öleceğimden kor-
kuyorlardı. O yüzden, ‘Ben iyiyim. Hadi biraz çay demleyelim.
Çay yaptık ama ben yalnızca bir bardak içtim. Sonra onlara bir
eyer yapmalarını –eşegin eyeri atınsından farklıdır– ve eyeri
iple tutturmalarını, üzengileri de ayaklarımı koyabileyim diye
ortaya yerleştirmelerini söyledim. Kan, kan akıyordu ve benim
başım dönmeye başlamıştı. Yol uzundu, Alameyn otuz beş ki-
lometre kadar uzaktaydı ve kan kaybı beni kaygılandırıyordu.

“Eşeklere bindik ve bayırın kuzeyde üst noktasına çıktığı-
mızda birini gördük. Arap değildi; giysilerinden anlayabiliyor-
duk. Ordunun, İngilizlerin yaptıkları bir asfalt yol vardı. Ve
kuma kazdıkları bir su borusu. Yoldan ayrılmış, su borusu bo-
yunca gidiyordu çünkü oradaki kum daha yumuşaktı. Sert ze-
minde yürüyemiyordu. Ona yaklaştığımızda Hamid ona ılık
çaldı. Durdu. Durdu ve bir şeyler gevelemeye başladı. Konuş-
maya çalıştı ama çok yorgundu, yıkılmak üzereydi. ‘Hey, bak-
sana – bomba.’ Bombayı görmüş ve duymuştu. Yakınımızday-
mış ama biz fark etmemişiz.

“Sonra bana baktı ve kanı gördü. Sırt çantasını indirdi ve bir kutu çıkarıp içinden üç hap verdi – biri küçük, biri gri, öbürününse yarısı bir renk, öteki yarısı başka bir renkti. Ağzımı açtı ve ilacı içine koydu. Sonra matarasını aldı –içinde çok az su kalmıştı– ve beni şu şekilde tutarak su verdi ve hapları yutturdu. Suyu bitirmem için ısrar etti. Sonra çantasını açtı ve sargı bezlerini çıkardı... Başına sardığı örtüyü ve bulduğu başka bez parçalarını bana sardı. Yaralar kanıyordu. Bezlere sarı merhem sürdü ve sonra onunla yaraları sildi. Sanki üzerlerine ateş koymuş gibi çılgık attım. Sonra yaraları sargı beziyle sardı.

Biz bu İngiliz’i izliyorduk. Başında kulaklık vardı ve yalnızca pantolon giyinmişti. İçinde telsize benzer anten olan bir çantası vardı. Hepsi bu. Bedeni güneş yanığı içindeydi. Derisi soyuluyordu, tıpkı yılanlar gibi. Ayakkabıları parçalanmıştı ama açılan uçlarını herhalde gömleğinden yırtıp yaptığı şeritlerle tutturmuştu. Ayakları sanki ateşte kızartılmış gibiydi: yanık ve kanlı. Dudakları çatlamıştı. Ve yere baktığında göz kapaklarının bembeyaz olduğunu görebiliyordunuz, sanki beyaza boyanmışlardı. Gençti, yirmi yedi-yirmi sekiz gibi. “Vadivaant, vaadivic vic bleyn. Duvv! Kayro, Kayro,” dedi. Uçağı çakılmıştı. Dediklerini anlamıyordum ama uçağının Kahire’den üç yüz kilometre kadar uzakta çakılmış olduğunu çıkarabiliştik. Orduların bulunduğu yerde tatbikatlar yapılmış ve uçağıyla ilgili bir sorun olmuş. Uçağı düşmüş, o da uçağı terk etmiş...

“Yedi gündür yürüyormuş. Yanında biraz su varmış, onu yudum yudum içiyormuş. Bir de hapi varmış onu ayakta tutan, ona güç veren. Geceleri çokça yürüyerek bu şekilde ilerlemiş. Gündüzün sıcakındaysa gölgede oturmuş, belki bir ağacın altında, belki de kayaları arasına sığınabileceği bir tepe bulurak. Ama sonu yaklaşmıştı. Bize rastlamasaydı ölürdü. Neredeyse hiç konuşamıyordu – yalnızca ‘Bleyn’ deyip duruyordu.

Eve vardığımızda babam çıkıp bizi karşıladı. Beni görür görmez neremden yaralandığımı sordu. Yaraları görünce ciddi olmadığını söyledi. Ama eğer o ilaçlar ve İngiliz'in sardığı bezler olmasaydı kan kaybından ölecekmişim. O yüzden daha benimle ilgilenmedi ve İngiliz'e su bulmaya gitti. Suyu ısıttı ve adamın ayaklarını suya koydu, tuzlu suya. Bacaklarını ovdu ve ona iki kaşık dolusu tereyağı getirip yedirdi. Sonra ona bir demlik çay yaptı ve içirdi. Sonra ona ekmek ve kaynamış süt getirdi ve ekmeği süte bandı. Babam İngiliz'le yakından ilgilendi. Onu doyurdu, ona biraz süt verdi ve sonra birkaç yumurta kaynatıp yedirdi, azar azar. Ona açık çay içirdi, yudum yudum. Günbatımından akşam saat ona kadar onu besledi, önce bir ısırik, sonra çaydan bir yudum. Çaya biraz tereyağı koydu ve ona içmesini söyledi. Adam da babama bakıp ağlıyordu. Susuzluktan ve güneşten ve rüzgârdan konuşamıyordu. Ama cesareti vardı, ve pusulası.

“Uyuyakaldığında babam üzerini örttü. Tanrıya yemin ederim ki yanında bile yattı. Babam sahiden sevecen ve şefkatliydi. Bana tek söylediğiyse, ‘Önemli bir şeyin yok,’ oldu.

“Bu seni üzdü mü?” diye ısrarla sordum.

“Elbette hayır,” dedi Sahr aceleyle. Annesi Migdim'i o zaman andı, ama kısaca. “Annem ve konak yerindeki herkes çevremdeydi ve beni besliyordu... Ama babam hekimdi, çıkıkları nasıl düzelterecğini ve her şeyi bilirdi. Yaptığı her işte cesur ve güçlüydü. Kalkmayı başarıp ona sorduğumda yaramın ciddi olmadığını söylemişti. “Kemikler iyi durumda, kaslar da öyle. Yaralar beni kaygılandırmıyor. Kanın akmış, hepsi bu.”

“Sabah babam İngiliz'e eşlik etti, ona sütlü çay yaptı. Adam bir şeyler, Alameyn'le ilgili bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Oradaki karargaha gitmek istiyordu. O sıralar Alameyn'de radyolarıyla hâlâ İngiliz istihbaratından insanlar vardı. Öyle olunca Hamid ve iki kişi daha onu oraya götürdü. Yol

uzundu. Vardıklarında onları silahlı bir muhafız karşılamış. İngiliz onunla altı-yedi dakika konuştuktan sonra muhafız silahını omzuna almış, selam vermiş ve içeri koşmuş. İki subayla geri dönmüş... Yanlarında bir de Mısırlı çevirmen varmış. Onlara demiş ki, 'Bu insanlar benim hayatımı kurtardı. Onlar olmasalardı buraya dönemezdim. Onlardan bir tanesi mayına çarpmıştı. Her şeyden önce oraya bir İngiliz doktorun gitmesini ve ona bakmasını istiyorum. Eğer durumu ciddiye onu buraya hastaneye getirmeli. Eğer orada tedavi edebiliyorsa da öyle yapsın. Sizden önce bunu yapmanızı istiyorum.'

"Derhal,' demişler. Ağabeyim onları yemekhaneye götürdüklerini ve kahvaltı verdiklerini anlattı. Sonra arabayı hazırlamışlar ve birkaç bidon su yüklemişler. Doktor da çantasını almış. Sonra bir yüzbaşı gelmiş ve adama selam vermiş. Uzunca konuşmuşlar ve İngiliz ona, 'Bu insanlar hayatımı kurtardılar. Onlara bir belge verilmeli,' demiş. Subay da filanca-filanca pilota yardım ettikleri için İngiliz devletinin onların taleplerini karşılaması gerektiğini belirten bir şeyler yazmış. Onu mühürlemiş ve ardından her birine onar sterlin vermiş.

"Hepsi doktoru getiren arabaya binmişler. 'Hey hovaayi,' dedi bana gelince. Bir makasın ucunda pamuk üzerine tül gibi bezden bir parça aldı ve onu yaraların içine koydu. Yaraları yavaşça açıp onu bir hamlede içeri sokuyordu. Ben de her seferinde çığlık atıyordum, uluyordum. O onu içeri sokuyor ve öbür ucundan dışarı çıkarıyordu. Her sabah gün doğduktan sonra çadıra geliyordu. Sargı bezlerini değiştiriyor ve bu kırmızı ilacı biraz suya koyup yaralarımı yıkıyordu. Sonra onların üstüne ilaç koyuyordu. Yirmi bir gün boyunca ayağa kalkamadım. Yirmi birinci gün en sonunda kalkabildim. İngiliz de nasıl olduğuma bakmak için geliyordu."

Yalnızca oğlunun yarasıyla ilgilenen Migdim'in aksine Sıgr öyküsünü İngilizleri överek sonlandırdı: "Onlar gerçek

insanlardı. Avrupalılar içinde gerçekten insan olanlar onlar. İngilizler dostluktan anlıyorlar. Bizim gibi onlar da cesur, dayanıklı ve cömertler.” Öte yandan İngilizlerle Almanlarca bırakılan patlamamış mayınlarla yaşanan kazalar yüzünden on iki bin Bedevinin yaşamını yitirdiğini de hesap etti. Bugün de hem insanlar hem de develer mayınlar nedeniyle ölüyor, oysa artık kimse hurda metal aramıyor. Eski “çöplene” dönemini düşünen Hacı Sıgr sözünü şöyle bitirdi: “Kimi insanlar zengin oldu. İnsanlar zenginleştı ama bu iş yüzünden ailesi parçalanlar da oldu.”

Havaya Savrulan Sözler

Mıgdim bu tehlikeli işte oğlunu az daha yitirdikten sonra, önce kaynını ardından da kocasını kaybetmiş. Böylece ailenin sorumluluğu oğullarına kalmış. Savaşın getirdiği yıkımın ardından ailenin durumunu düzeltmek için kaçakçılık (Libya’yla Mısır arasında) yapmışlar, toprak edinmeye başlamışlar ve koyunla deve sürülerini büyötmüşler. Alınması gereken kararlarda çoğunlukla annelerine danışmışlar. Konak yerindeyken akşamlarını Mıgdim’le geçirerek onun gazyağı lambasıyla aydınlatılan odasında konuşurlarmış. Gündüz vakti de başka işleri yoktuysa ona uğrarlarmış. Yaşlandığında bile oğulları onun yanında kendilerini daha rahat hissederlermiş. Yaşlandıkça onu daha çok arar sorar olmuşlar. Evin içinde, kadınlar arasında işleri yürötmesi konusunda ona güvenmeyi öğrenmişler. Yapılması gereken işleri o öğütlüyor, ev halkı için getirdikleri –yiyecekten giyeceğe– her şeyi o bölüştürüyormuş.

Fakat Mıgdim oğullarından yakınıyordu. Onu bazen kızdırıyorlardı – onun fikrini almadıklarında, öbür ailelerle tartı-

şarak kendilerini tehlikeye attıklarında, kadınlarla ilgili olumsuz kararlar aldıklarında. Örneğin Migdim en küçük kızı Levz'in düğününde şarkı söylemeyi ve zılgıt çekmeyi reddetmişti. Kızın ağabeyleri onu birinci (dereceden) kuzenleriyle evlendirmeyi kabul etmişlerdi, hem de SAGR'ın, Migdim'in kızıyla aynı yaşta, yani on iki-on üçünde olan Gatife'yle evlendiği günde. Migdim, Levz'in hâlâ küçük olduğunu düşünüyordu. "Bu evliliğe karşı çıktım," diye ileri sürmüştü. "Benim rızam olmadan yaptılar.

"Onları aynı gün evlendirdik ve hepsini eski evimize yerleştirdik. Ama yürümedi. Yürümeyeceğini söylemişim, ama oğlanlar sözünden çıktılar... Kızlar hep kaçardı. Evin biraz doğusunda bir keçi ağılımız vardı. Kızım kendisini bir hasır yaygıya sarıp keçilerin arasında yatardı. Onu orada uyur görürdüm de bir şey demezdim. Her yerde onu ararlardı ama bulamazlardı.

"Sonunda, Tanrı hakkı için, ekmeklerini bile paylaşmaz oldular. Kaynanası onu sevmiyordu. Ona küçük bir çadır kurdu, paçavra gibi bir yaygı serdi. Yaşamını çekilmez hale getirdi... Öyle olunca Levz geri döndü ve bizimle kalmaya başladı.

"Sonra onu bir başkası istemeye geldi. Gelenin bir karısı zaten vardı ve onu kuma istiyordu. 'Onu kuma olarak hiçbir yere vermem,' dedim. Şimdiki kocasıyla bile – onun o aileye gelin gitmesini istememişim. 'Tanrıya yemin ederim ki onu onlara vermeyeceğim,' demiştim. Daha küçüktü, çocuktu. Babası da Libya'daydı. Oğlan konak yerinde kendi başına olacak sanıyordum. Ama oldu işte. Ağabeyi SAGR kabul edince kızı onlara götürdük ve düğün orada yapıldı. Ama gördüğün gibi bu seferki tuttu."

O zamanlar kızına yaptıklarından ötürü oğullarına kızgınmış. Ama asıl eşlerine olan tutumlarından ötürü onlara daha çok kızıyormuş. Gelinleri sık sık ona gelip dert yaşıyorlar-

miş. Oğullarının onlara haksız davrandıklarına kanaat getirdiği zaman onlarla konuşmuş. Öte yandan gelinleri, topluluk içindeki kadınlar arasında çıkan –ve onlar arasında kalan– anlaşmazlıklarda sağduyulu yaklaşımından ötürü onu çok tutuyorlardı. Gelinlerinin çoğu kendilerinden yana olduğu ve söz sahibi olmadıkları durumlarda onları gözettiği için onu övüyorlardı.

Oğulları büyüyüp ticaretteki çalışkanlıklarıyla ve araziye, bostanlara ve sürülere yaptıkları iyi yatırımlarla zenginleşince ikinci, hatta üçüncü eşler almaya başlamışlar. Migdim kendi zamanında birden çok eşi olan erkeklerin çok az olduğu konusunda ısrarlıydı. Sonraki dönemlerde de, zengin ve önemli kişilikler dışında, hâlâ sıra dışıydı. Oğulları yine evlenmeye karar verdikleri her seferinde onlara bağırıp çağırmış; ancak ailelerini güçlü kılacak daha çok oğullarının olması için erkeklerin çok kadınla evlenmelerine anlayış gösteriyordu. Bir akşam Sıgr onu iyice sinirlendirmiş. Eğer ölüm onu alıkoymazsa, demiş, yeni bir ev yapıp bir eş daha alacaktı. Migdim kendini kaybetmiş. “Seni aptal! Çok kadını bir araya getirmek iyi değildir. Evinin haline bir bak. Her şey ortaya saçılmış, her şey darmadağın. Çünkü evde çok kadın var. Her biri diyor ki, ‘Benim işim değil. Ben toplamam. Başkası yapsın.’” Oğlunun üçüncü eş alma kararına karşı çıkmış ve kadını oğluyla evlenmekten caydırmak için elinden geleni yapmış. Daha öncekinde oğlunun evlenmek istediği kızın ailesini korkutarak bunda başarılı olmuşsa da bu sefer istediği olmamış.

En küçük oğlu, ilk karısı ağır bir hastalık geçirdikten ve birkaç düşük yaptıktan sonra doktor onun çocuk sahibi olmasını yasaklayınca, üstüne kuma almıştı. Yeni karısı için kurduğu evde, annesinden ayrı, vakit geçirmeye başlayınca Migdim bu durumdan yakınmıştı. Yalnız kalmanın, evde artık erkek olmamasının korkunç bir şey olduğu konusunda sızıyanıyordı.

du; günaydın diyecek, iyi geceler diyecek kimsenin olmaması, selamlığın ışığının yanmaması feci bir şeydi. Ancak gelinler ona boyun eğmiyorlardı. Migdim'in kocası Cevvad kaç kez onu bırakıp annesinin evinde yatmaya gitmişti, diye soruyorlardı.

İtirazlarının tek nedeni yeni kadınlarla evlendiklerinde oğullarının onu ihmal etmeleri değildi. Onların çocuklarının annelerini, yıllardır orada yaşayan kadınları koruduğu gibi çocukların kendilerini de koruyordu. Gelinlerine ve torunlarına yönelik bu koruyucu tavır ve kıskançlığın oluşturduğu karmaşa 1987 yazında Migdim'in oğullarıyla yaşadığı bir anlaşmazlıkta açıkça belirir. Söz konusu anlaşmazlık yeni bir ev yapmak isteyen eski bir komşuya verdikleri bir aile arazisi üzerineydi.

Migdim olayı kendi açısından aktarmıştı. "Oğullarım buraya geldiler, ben onlara bir karış bile vermeyeceğimi söyledim. Ama onlar çıkar çıkmaz hemen onun yanına gitmişler ve imzayı atmışlar. Ben onlara, 'Oğullarım, ona vermeyin. Bırakın şimdiki yerinde otursun. Onu kimse rahatsız etmez. Ama yeni ev istiyorsa, olmaz, yeni bir ev yapmamalı. Eğer ona imza atarsanız hakkımı helal etmem.' Fakat onlar yanımdan ayrıldılar ve imzayı attılar. Bu beni hasta etti. Bu nasıl bir terbiye? Onların anneleri benken onlar o kadına (komşu) iyilik yapıyorlar."

Migdim'e araziye devrettiklerine ilişkin oğullarının kendisini bilgilendirip bilgilendirmediğini sordum. "Hayır, buraya tekrar gelmediler. Bana başkaları söyledi... SAGR ve Hamid, 'Birisi ağzını açarsa, Tanrı üzerine yemin ederim ki, onun kanını içerim,' diyerek çocukları kovmuşlar. Bunu büyüğü söylemiş. İkisi de pezevenk. Aman!"

Şaka yaptığını düşünmüştüm. "Oğulların için bunu nasıl söyleyebilirsin?"

Cevabı sertti. “Onlar benim oğlum değil. Ne ben onların annesiyim, ne onlar benim oğullarım. Benim sözlerime değer vermeyen ve o kadının aklına uyanlar mı benim oğlum? Olmaz olsun.”

Sonra hiddetle, neredeyse tutarsızlıkla olanları açıklamaya başladı. Sorun keçilerle başlamış. Yanlarında oturan yaşlı adam, oğullarını dövmeye çalışıp kovalayan konak yerinin gençlerini şikayet etmek üzere babalarına gitmiş. “Yaşlı adam şunları şunları yaptılar demiş, sonunda Hamid çıldırmış. Kendi oğullarını dövüp bağırmaya başlamış. Onları neredeyse öldürüyormuş. Nedir bu? Yanda oturan kadın için kendi oğullarını döver misin? Bizim oğlanlar onun çocuklarına ne vurmuşlar ne de bir söz söylemişler. Tek söyledikleri, ‘Otlattıktan sonra keçilerinizi buradan geçirmemelisiniz,’ olmuş.

“Şimdilerde iki yanda da bahçe var. Ve üç yüz keçi birden incirlikten geçip otlamaya başlayınca..., incirleri yerler. Artık boş arazi yok. Ama biz keçilerimizden süt sağlamak istediğimizde onlar [komşular] bize izin vermiyorlar. Biliyorsun, onların sürüsünde bizim de keçilerimiz var ama onları sağalım diye buraya getirmiyorlar. Ondan sonra tekeler serbest kalıyor. Yemin olsun ki onları uzak tutmak için bütün gün, ‘kış, kış, kış, kış,’ diye bağıriyorum. İneğin yemini çıkardığımızda yiyorlar. Eşegin yemini çıkardığımızda yiyorlar. Tavuklara su koyduğumuzda içiyorlar. Oğullarıma keçilerini bağlamalarını söylemelerini söyledim. Hamid tamam dedi ama o yalancının biri. Dediginden kuşkuluyum.”

Oğullarının araziyi çok bultnuş olabileceklerini söyleyerek Migdim’le akıl yürütmeye çalıştım. Ama ikna olmadı.

“Toprak çok mu? Nerede o kadar toprak? Oğulları büyümeye başlayınca tutuşurlar kavgaya. Onlara söyledim. Oğullarıma gerçekten çok kızgınım çünkü onları seviyorum. Onlar benim oğullarım ve onları seviyorum ama bana karşı gelme-

meliler. Neden dediklerimi duymazdan gelip o kadına toprak veriyor? Olmaz! O benim oğlum değil. O ne benim oğlum ne de ona hakkımı helal edeceğim.”

Onu en çok rahatsız eden, birkaç gün önce büyük oğlu Hamid’in, çobanın oğlunu dövmeye kalkıştıkları iddiasıyla oğullarını ve yeğenlerini —oysa onlar bunu inkar ediyorlardı— kovalamasıydı. “Oğluma dedim ki, ‘Onu öldürmek istemediler! Onlar ona yalnızca “Dinle, eğer ailen ev yapmak istiyorsa vazgeçsinler. Zaten bir tane yaptınız ve içinde yaşıyorsunuz,”’ dediler. Ama kart herif bağırıp çağırmaya başladı, ‘Onlar çocuğu öldürmek istediler. Onu dövmeye kalktılar! Onları gebertmezsem karım da bana helal olmasın. Tanrı babaları kahretsin, onları dünyaya getiren babalarını! Çingeneler! Piçler! Yaramazlar!’” Oğlunu taklit ederken sesi iyice tizleşmişti.

Migdim’i sakinleştirmeye çalıştım ama o devam etti, “O koca adamlar, onlar tam birer ahmak!”

Ona oğlu SAGR’ın o gün kendisini görmeyi tasarladığını ama başka yerde çıkan bir tartışma nedeniyle gelemediğini anlattım. Bunu zaten haber almıştı; arazi konusunu ve onun üzerine kavga eden insanları biliyordu. Kimin haklı olduğu konusunda onun da bir fikri vardı. Topluluktaki tüm kadınlar gibi kavgaya giden oğulları için kaygılıydı. Sağ salım dönmeleri için dua etmişti. Fakat bu onlara karşı beslediği duygulara engel değildi. “Oğlum sağ olsun ama onun gelmesini yine de istemiyorum. Uzak dursun. Çok kızgınım. Sözümü dinlemediği için ona çok kızgınım. Sözlerimi havaya savurdu. O bizim toprağımız ve büyüdüğümüzde oğullarımızın hepsi ondan biraz isteyecek. Küçükler bile, ‘O bizim toprağımız. Yarın büyüdüğümüzde evleneceğiz ama ev yapacak yerimiz olmayacak,’ dediler. Onlarda utanma yok. Akılları olsalardı, ‘Annemiz bunun daha sonra büyük sorunlar doğurabileceğini söylüyor,’ derlerdi.”

Sonra, “Onlar akraba değil, biliyorsun. Onlar kabilemizden değil, diye mırıldandı.

“Ama herkes çok uzun zamandır sizinle yaşadıklarını söylüyor,” dedim.

“Ne olmuş uzun zaman birlikte yaşamışsak? Keçileri ürünlerimize zarar mı vermeli? Batıya gitsinler, Alameyn’e. Orada çok arazi var, bağ-bahçe de yok. Ya da niçin batıda, Matruh’un batısında kardeşleriyle birlikte yaşamaya gitmiyor? Orada da bir sürü toprak var. Önceki gün şuradaki varilin oraya işlemeye gitmişim ve onlar giysimi yukarı çekmek zorundayım diye bana gülmüşlerdi. Kendimi ıslatacağımdan korkuyorum ve artık çömelemiyorum da. Tanrıya yemin ederim, onların bana güldüklerini duydum. Artık işlemeye bile çıkamıyorum. Hayır, onları burada istemiyorum. Bana fazla gelmeye başladılar.

“Oğullarım isteklerime saygı duymalılar... O benim oğlum. O benden çıktı. Bana daha yakın başka kim olabilir? Yine de ben olmaz dememe karşın gidip o aileye toprak veriyor. Peygamber aşkına, bu yanlış değil mi? Hele ki ben hayır dedikten sonra?”

Birden öyküye yeni bir öge katıldı. “Üstelik o yaşlı kadın benim kız torunuma çocukların duman çektiklerini ve kafayı bulduklarını söyleme cüretini göstermiş. Bütün geceyi selamlıkta oyun oynayarak geçirdiklerini söylemiş ve, ‘Artık babaannenin orada yatmasan iyi olur. Dikkatli ol, çocuklar bir gün içeri girebilirler,’ demiş. Ama ben geceleri uyumuyorum. Yemin olsun ki gözlerime uyku girmiyor. Yoksa o benim uyuyakalacağımı ve çocuklardan birinin içeri girip onlara tecavüz edeceğini mi sanıyor? Ben uyumuyorum. Yetişkin erkeklere çocukların sarhoş olduklarını ve haşhaş içtiklerini söylüyor. Rezil yalanlar. Kahveleri mi var ki içsinler? Ne kahveleri var ne de haşhaşları. O kadın yalnızca sorun çıkarmak istiyor.

“Bu yüzden artık Hamid kızının gelip benimle yatmasına izin vermiyor. Üç akşamdır gelmiyor. Onları istemiyorum. Tanrı yanımda kalanlardan razı olsun. Burada suyum da var eşyalarım da. Babası kızının benim yanımda fazlalık olduğunu düşündüğü sürece onları istemiyorum.”

Migdim’in araziyle ilgili kaygılarının komşusuna beslediği kıskançlıkla karışık duyguların bir sonucu olduğu giderek açıklığa kavuşuyordu. Sözlerini sürdürdü. “Ve dün [Hamid] gece yarısına dek oradaydı. Oraya gidiyor, orada gülüyor ve konuşuyor. O oğullarıyla asla gülmüyor. Oğullarıyla asla konuşmuyor. Asla, ‘Oğullarım, şu konuda veya bu konuda ne yapmalıyız?’ demiyor. Buraya geldiğinde de bir yabancı gibi bana fazla geliyor. Orada gülüp konuşuyor. Kızlarını yalasın. Öbür kadınların istekleriyle ilgilendiği ve benimkileri göz ardı ettiği sürece - onları istemiyorum. Onda akıl yok. Hayır, kardeşim, onun buraya gelip sohbet etmesini istemiyorum, artık ne onu ne de başkasını istemiyorum. Annesinin sözlerini umursamayan ve başkalarını dinleyen kimseden hayır gelmez.”

Adamların niçin çobanın karısını dinlediklerini ilk sorduşumda omuz silkmişti. İkinci kez sorduşumda oğlunun yaşlı kadını ziyaret etmekten ne denli hoşlandığını anlatıyordu. Gülmüş ve sormuştu, “Kadının ona ne yaptığını kim bilebilir? Belki de bir muska yazdırmıştır. Tanrı beni onun günahlarından korusun. Tanrıya yemin ederim, büyüklerin, Hamid’in ve Sıgar’ın akıllarını başlarından aldı. İkisinin de fikrini aldı.”

Sohbetimizi bir şiirle bitirdi:

“Rüzgârın savurduğu sözcükleri eken
kalp, ahmaktır...”

Tanrı onları kahretsin. Benim sözlerimi duymazdan gelip onunkilere kulak veriyorlar.”

Oğulların Evlilikleri

Bu bir parça toprak üzerine kopan bir anlaşmazlık değildi. Migdim için sorun kadınların hepsini ilgilendiriyordu. Sorun, sekiz yıl kadar önce komşusunun en küçük kızının Hamid'e üçüncü eş olmasıydı. Ve toprak sorununun patlak vermesinden yalnızca birkaç hafta önce bu genç kadın hane içindeki eşlerin, kız çocuklarının ve gelinlerin ev işlerini paylaşmaları konusundaki geleneksel uygulamaya karşı çıkmaya karar vermişti. Kocasını da diğerlerinden ayrı iş yapmasına ve yalnızca kendisiyle beş çocuğuna yetecek yemeği yapmasına onay vermişti. Genç kadın iş yükünün çok fazla olduğunu ve yirmi beş hane üyesi arasında haksızca paylaştırıldığını ileri sürüyordu. Onun bu kararı kadınlar arasında çok tartışılmıştı; haksızlık yapmakla suçlandıklarını düşünen diğer iki eş savunmaya geçmiş, Migdim ve Hamid'in ilk eşinin (onun birinci dereceden kuzeniydi) annesiyle kız kardeşleriyse –kıdemli eşlerin tarafını tutan diğer kadınlar gibi– çok kızmışlardı.

Migdim evliliğe karşı çıkmıştı. Oğlu, kendisi hasta kardeşinin yanında kalırken bu evliliği düzenlemişti. Dönüşündeyse Migdim adeta patlamış, Hamid'e küfürler etmişti. İlk karısı onunla evlenmek istemeyen yakın bir kuzeniydi; yine de yanında kalmış ve birkaç oğlan çocuğu vermişti. Artık abi-kız kardeş gibi olan ikisi uzun süredir aynı yatağı paylaşmıyorlardı. Hamid'in ikinci karısı sürülerini güden ve yakınlarında yaşayan bir çoban ailesinin kızıydı. Ona aşık olmuş ve onunla evlenmişti. Bu kadıncağızın yaptığı sefil ekmekten yakındığı bir gün Migdim ona, onunla evlenmeden önceki günlerinde yaptığı ekmekleri pek güzel bulduğunu hatırlatmıştı – üstelik o zamanlar ince beyaz un değil, kaba kahverengi arpa kullanıyorlardı. Migdim iki gelinine de yakınlık duyuyordu, özellikle bu iyi yürekli sade gelinine.

Hacı Sıgr yeni evliliğın Migdim'in öfkesinde rol oynadığına emindi. Annesiyle ona yaptığım bir ziyaretin ardından bana, onun kendisine kızgın olup olmadığını sormuştu. Onunla barışmalı mıydı? Yabancı bir aile yüzünden kendi oğullarını dövdükleri için onlara kızgın olduğunu biliyordu. Ağabeyinin hanesindeki bu bölünmenin, genç kadının onu elinde oynattığı anlamına geldiğini ve annesinin bundan dolayı korktuğunu da biliyordu. Ancak Hacı arazinin ağabeyine değil kendine ait olduğunu söylüyordu. Sıgr'ın ilk eşi onların bu kararını destekliyordu. İkisi de Migdim'in yanlış bir tutum benimsediğinde birleşiyorlardı. Bu sözleşmenin ona ne zararı vardı ki? Hem kocası Cevvad hem de onun babası insanlara istediklerini cömertçe vermişlerdi.

Ziyarete gelen bir hala da onların tarafını tutmuş ve Migdim'i yatıştırmaya çalışmıştı. Migdim'e sesini çıkarmamasını salık vermiş ve sessizliğin en iyisi olacağını söylemişti. Ne de olsa dünya dönmeye devam edecekti. Sonra, erkekler öldükten sonra, attıkları imzanın bir değeri kalmayacaktı; yeni bir kuşak gelecekti. Ayrıca kimi dini ifadeler de kullandı. Artık çok az cömert insanın kaldığını belirterek erkekleri övdü. Onlar yalnızca Peygamberin izinden gidiyorlardı. Peygamber (Tanrı ondan razı olsun), diye hatırlatmıştı Migdim'e, komşularımıza bakmamız gerektiğini söylemiş, ta yedinci komşuya dek. O neredeyse komşusuna bile miras bırakıyormuş.

Migdim buna sitemle karşılık vermişti, "Ama biz komşuya resmen miras verdik. Peygamberden daha mı iyi olacağız yani?" Ama bunun arkasından çabucak eklemişti, "Tövbeler olsun."

Ne var ki topluluğun büyük bölümü yaşlı çobanın karısını hatalı buluyordu. Torunlarının evinde haşhaş içtikleri suçlamasından ve kız torunun evinde kalmaktan men edilmesinden incinip ağlayan Migdim'in halinden kaygılıydılar. Mig-

dim'in dediğine göre tan yerinin ağarmasından önce kalkıp aptes alması için ona suyu ısıtan torunu oydu. (Kızın kendisiye babaannesine çok bağlandığından ve onun evinde yatmaya çok alıştığından ötürü yakınıyordu. Babasıyla tartışıp babaannesinden ayrılmayacağına yemin ediyordu. Yanında uyuyamasa da hâlâ gündüzleri ona gittiğini, hasırını silkelediğini, odasını süpürdüğünü ve saçını taradığını söylüyordu. Birçok kişi olanların büyüden kaynaklandığına inanıyordu. Ne de olsa, demişti bir kadın, çobanın karısı yaşlı biri ve pazarlara gidip birtakım işler yapıyor. Bir başkası da, "Büyüyü içeceklerle verdiğini söylüyorlar. Bütün erkekler onun evinde yiyip içiyor. Evet, yaşlı kadın onlara büyüü içeceklerle veriyor ve kâğıtları imzalattıyor."

Her biri garip davranışlara ilişkin kanıtlar sunuyordu. Bir tanesi yeni üvey kız kardeşiyle kavga eden ilk karısından olma küçük kızını Hamid'in nasıl acımasızca dövdüğünü anlatıyordu. İkinci eşi de bir gün dayak yediğinden ve ceketinin cebinden on sterlin çalmakla suçlandığından yakınmıştı. Kadınsa yeni anne olan birine armağan etmek için kendisinden on kuruş bile istemediğini söyleyerek kendisini savunmuş. İhtiyaç duyduğu kınayı ve parayı hep kendi ailesinden istemiş. Parasını çalmakla suçlanınca evine, kendi akrabalarının yanına gitmek istemiş; ama buna yeltenmemiş çünkü herkesin yeni bir kuma geldiğinden kızdığını düşünceğini biliyormuş.

Migdim araya girmeye çalışmış ama Hamid, her zamanki gibi, onu başından savmış. Bir gün hatırlıyorum, on sekizlik yeni gelinle evlendikten birkaç ay sonra annesinin evine uğramıştı; peşinde küçük çocuklarından birkaçı vardı. Migdim konak yerinde çocukların çokluğundan yakınmıştı. Çocukları bir oğlağı altlarında ezdikleri için oğluna sitem ediyordu, üstelik daha geçenlerde üstüne binmeye çalıştıkları bir kuzunun canını zor kurtarmıştı.

Sonra yeni karısına aldığı altının çokluğunu onaylamadığını belirtmişti. “Annesi aldıkça alıyor, ama parasını sen ödüyorsun.” En azından, diye fikir yürütüyordu, ilk karısına küçük bir yüzük veya benzeri bir şey alabilirdi. “Yazıklar olsun sana,” demişti.

Hamid’s’e cevaben, “Altın her şey demek değildir,” diye gevelemişti.

Annesi onu uyarmıştı, “Bir hoca çok eşli erkeklerin cehenneme gideceklerini söyledi – eğer onlara tam olarak eşit davranmazsa, eğer birine bir şey getirip öbürüne getirmezse, hatta birine bakıp öbürüne bakmazsa bile. Bu günah, günah, günah.”

Oğlu ona katılmamış, dalga geçmişti. “Hayır, cehenneme gidecek olanlar tek eşli erkekler.”

Migdim çocuk sorununa dönmüştü. Onları kim besleyecekti? Nerede yaşayacaklardı?

Hamid’s’e basma kalıp bir sözle karşılık vermişti. “Onları Yaradan besleyecek. Yeryüzündeki her varlık rızkıyla birlikte doğar. Tanrı onlara rızklarını verir.”

Migdim homurdandı, ama oğlu gülümsemekle yetindi.

Kadınları Esirgeyin

Çatışma her ne denli akrabaya bağlılık-eski dostlara cömertlik, yeni eşler-eski eşler karşılığına dayanıyor ve yaşlı ve huysuz bir kadın reisin kıskançlığıyla tırmandırılıyorduyorsa da, işin toprak boyutu da yok değildi. Mısır hükümeti sulama tasarıları sayesinde çöl üzerinde hak iddia ettikçe toprak gidecek azalıyor ve değerleniyordu. Bir zamanlar yalnızca arpa ekilebilen ya da hayvan otlatılabilen arazilerde artık başka bitkiler, özellikle de meyveler yetiştirilebiliyordu. Bunlar para

getiriyordu. Hükümet bu yüzden geleneksel olarak elde bu-
lundurulan topraklar üzerinde hak iddia edenlerin bunu res-
mi yollardan satın almasını şart koştu. Dolayısıyla toprak an-
laşmazlıkları ve incir fidanlarını yiyen keçiler sıradan olaylar-
dandı.

Söz konusu değişimler kadınların yaşamını da etkilemiş-
ti; Migdim özgürlüklerinin azalmasından dolayı sızlanıyordu.
Yaşamının büyük bir bölümüne egemen koşulları hatırlıyor-
du. Anlattıklarına göre bütün bölgede arpa ve buğday ekili-
yormuş. Baharda yağmur yağarsa ekinler yeşeriyor ve çadırla-
rı kuracak yer olmadığından sürülerine otlak bulmaya gidi-
yorlarmış. Batı'da koyunlarını sağıp ve yıl boyunca yetecek
denli tereyağı yapıyorlarmış. İyi bir yaşammış. “Eskiler,” de-
mişti son kuşaktan söz ederken, “mübarekti, gerçekten talih-
liydim. Onlar mutluydular. Develeri ve koyunları vardı. Hiç-
bir şeyleri eksik değildi... Ama oğullarım sürülerinden vazgeç-
memekle eskilerin hata yaptıklarını söylüyorlar. Oysa sahip
olduğumuz ne varsa sürüler sayesinde. Sonra devlet geldi ve
topraklarını aldı, o yüzden bu gençler buraları devletten geri
almak zorunda kaldılar. Şimdi girdikleri tarım işi var ya, Tan-
rı onları bu dertten kurtarsın.”

Topraklarını ağır ağır ekmişlerdi. Migdim babasının zey-
tin ağaçlarından birkaç çelik getirmişti. Babası zeytin yetiştir-
mekte ‘Brumly’ dedikleri İngiliz yöneticinin öğüdünü ilk yeri-
ne getirenlerden biri olmuştu. Sulamayla çelikler büyümüşü.
Yine de araziyi büyük ölçüde kaplayan zeytinlikler ancak
1960'ta ekilmişti. O yıl devlete çalışan bir Mısırlı gelip toprak-
larını istediğini söylemiş: Oraya güzel bir ev yapılırmış. Elbet-
te topraklarını vermek istememişler; dahası, eğer ekip biçer-
lerse kimsenin topraklarına el koyamayacağını da öğrenmiş-
ler. Gece gündüz demeden çalışmışlar; gündüzleri çukur ka-
zıp geceleri Migdim'in babasının zeytinlerini dikmişler. On

beş gün içinde, birçok komşunun, akrabanın ve arkadaşın yardımıyla arazinin tamamı zeytinlik olup çıkmış ve çevresi yüksek dikenli telle çevrilmiş. Devletten adamlar araziye incelemek üzere geldiklerinde hepsini ekili bulmuşlar ve o adamın araziye sahip olamayacağını söylemişler. Migdim o günü iyi hatırlıyordu. Adam arabasıyla ayrılırken Migdim'in oğulları ata binip silah atarak bunu kutlamış ve onu adamı dek izlemişler. Bu Mısır hükümetine karşı Bedevilerin, üzerinde hak iddia ettikleri toprağı kazandıkları ilk örnek olmuş.

Konak yerinin tamamı gibi Migdim'in tek odalı evi de bu zeytinlikleri, yeni incirlikle guavalıkları ve ufuk çizgisine dek dağılmış evleri gören bir sırta kurulu. Artık birçok insan ve ev var ama Migdim arazinin boş olduğu zamanı da hatırlıyor: Kendininkiyle akrabalarının evleri arasında hiçbir şey yokmuş. Bu kalabalık artık kızların odun toplamaya gitmesi gerekmediğı anlamına geliyor, çünkü odun yok; su almak için gittikleri yol da kısa çünkü büyükleri akraba olmayan onca insanın evinin önünden geçmekten kaygı duyuyorlar.

Diğer kadınlarla bir araya geldiğinde Migdim toplulukta ki genç erkeklerin kız kardeşleri, kuzenleri ve eşlerini bu denli kısıtlamalarına söyleniyor. "Şimdiki oğlanlar çok kötü," dedi bir keresinde.

Kızı Ngava da onayladı. "Oğlanlar çok kötü. Babam üzerine yemin ederim ki bir oğlumuz var, sözleri de yaptıkları da kara. Üstelik daha çok genç. Kızların giysileri için istedikleri parlak malzemeleri bilirsiniz. Bir keresinde kızımın dayısı ona bir elbise almıştı. Ermiş Abdurrahman'a and olsun ki ağabeyi üzerine gazyağı döküp onu yakmak istemişti. 'Bu nedir?' demişti. 'Parlayan bir elbise mi giymek istiyor? Üstelik madenî saç tokaları ve altın püsküller mi giyiyor? Büsbütün serbest olmuş!'"

“Migdim baksana, torununun kızlara bağırdığını ve onları suya göndermediğini duydum,” dedi bir konuk.

“Oğlanlar çok kötü.”

Komşulardan biri ekledi, “Gençken, hatırlasanıza, kendi başımıza keçileri otlatmaya götürürdük. Artık böyle yapılmıyor!”

Migdim’in kızı sözünü sürdürdü: “Evet, eskiden işler öyleydi. Tanrı geçmiş kuşaklara rahmet etsin. Onlar bu kuşak gibi değillerdi... Şimdiki erkekler korkunç.”

Migdim kendileri için çalışan gençten söz etti. “O sürüyle ilgilenen ve kadınlarla tartışmayan onların canını sıkmayan iyi biri. Küçük oğlum onu çadırda iki gelinimle otururken buldu. Gelinlere arkadaşlık ediyordu, o ve torunlarım... Oğlum da gelip, ‘Burada ne diye oturuyorsunuz? Niçin buradasınız?’ dedi.”

“Size söylüyorum, kızlar, o akşam orada yalnızca oturuyorduk ve oğlan daha akşam yemeğini yeni bitirmişti,” diye doğruladı Migdim’in gelini.

Migdim devam etti: “Oğlum geldi ve ona vurup bağırdı, ‘Tanrı babanı kahretsin! Çık git! Kadınlarla niçin oturuyorsun?’ dedi. Ben de odamdan bağırmaya başladım, yanıma gelince dedim ki, ‘Oğlum, adama niçin vuruyorsun? Seni aptal! Biz gençken, biz genç kadınlarırken bizimle çalışan, bizimle yaşayan üç-dört erkek hep olurdu. Eskiler hiçbir zaman bir şey demezlerdi.’”

“Yüz karası! Kahrolası!” Gelin öfkeliydi.

Migdim de eski bir şarkıdan bir parça söyledi:

“Siz, kadınları koruyanlar, bitkin düştünüz
Siz, kadınları koruyanlar, bitkin düştünüz
Bir seferinde sürüyü sağmaya ve buluşmaya gidecek
Bir seferinde gece kalkıp sürüyü bağlamaya gidecek.”

Sözleri anlamadığımdan kadınlar bana açıkladılar: “Bir kadınla başedilemez; kim göz kulak olmaya çalışırsa yalnızca yorulduğuyla kalır. Bir kadın ne isterse onu yapar. Akıllıdır ve kafası çalışır.”

Ancak Migdim kadınların erdemlerini koruyabileceklerini ve korumaya da istekli olduklarını göstermek istercesine bir olay anlatmaya girişti. Kahkahalar eşliğinde, evine giden gelinine eşlik etmek üzere yaptığı bir yolculuğu öyküledi. Kalabalık bir takside otururken adamın biri bacağına yaslanmış. Onu uyarmış, “Bacaklarının üstünde gitme! Topla kendini,” diye. Onu poposundan bir güzel çimdiklemiş ve adam öne fırlamış. “Yerine otur,’ dedim ona. Ve tam kışından çimdikledim,” diye yineledi.

Migdim benim kafamı karıştırıyor. Genç erkekler, bazen de yaşlılar, erkeklerle konuştukları ya da onlarla bir yere gittikleri için eleştirdikleri veya suçladıklarında kız torunlarını ve yeğenlerini, hatta gelinlerini savunuyor. Ama sonra şimdiki kızlarda namus olmadığından yakınıyor. İddiasına göre onlar gençken kalın siyah örtülerle kapanıyorlarmış, şimdinin yüzü bile örtmeyen uçuk kumaş parçalarıyla değil. Torunlarından birinin kızı içeri ağlayarak gelip tokasını kaybettiğini söyleyince onu azarlamıştı. “Kızların toka takmaları utanç verici. Niçin toka takmak istiyorsun? Koca mı arıyorsun?”

Yine de onun hatırladığı dünya, bugünlerde rezalet diye görülen şeylerin o zamanlar tamamen makul karşılandığı bir dünya. Düğünlerin çekiciliğini yitirdiğinden yakınıyor. Son gelini Feyga’ya, oğlunun sünnet düğününü yirmi gece boyunca şarkı söyleyip oynayarak kutladıklarını anlatıyor. Eski düğünlerde kocasının kız kardeşleri ve yeğenleri dahil bütün genç kadınlar peçeler içinde, çevrelerinde yarım daire olup laf atan genç erkekler önünde oynarlarmış. Bunların hepsinin, ‘artık yapılamayan şeyler!’ olduğunu herkes kabul ediyordu,

çünkü topluluğun evlere yerleşmesinden bu yana düğünler kadınlarla erkeklerin ayrıldığı etkinlikler haline gelmişti.

Kadınlarla erkekler eskiden karşılıklı –Migdim’in de sık sık söylediği– aşk şarkıları söylerlermiş. Daha da şaşırtıcı olan, işlerin şimdi nasıl değişmiş olduğuna kendisini de şaşırtan şarkılar: Genç erkeklerin kırkma şarkıları. Hayvancılıkla geçindikleri günlerde genç erkekler gruplar halinde dolaşıp kabile büyüklerinin sürülerini kırkarlarmış. Herkesin hevesle açıkladığına bakılırsa bu kırkmalar düğünler gibi olurmuş. İnsanlar eğlenirler ve istedikleri gibi şarkı söyleyebilirlermiş.

Migdim kimin neler söylediğini hatırladığında bunu epey gülünç bulmuştu çünkü o gençler şimdi ya ölmüş ya da sayılı büyüklerden olmuşlardı. Kırkma şarkılarından birinin sözleri koyunlar hakkındadır fakat asıl anlattığı aşktır. Genç erkekler söylerken genç kızlar da dinlermiş ve arada birisi yorgun erkeklere yemek getirmek üzere ayrılmış. Bu kaba şarkıların alay konusu 'koç,' yani yaşlı sürü sahibi olurdu ancak bu duruma öfkeyle müdahale etmesi için kırkıcıların işi bırakmalarını göze alması gerekirdi.

Şarkılar o denli açık saçık, anlamları o denli belliydi ki onları bana açıklayacak birini bulmakta cidden zorlandım. Onlara soru işaretleriyle baktığımda kadınlar kıkırdamakla yetiniyorlardı. Ben utanç içinde yazarken gözlerini kırıştıran şaşkın Hacı Sıgr bana birkaçını açıklamayı kabul etmişti ama birisinin yaklaştığını gördüğünde o da susmayı tercih ediyordu.

Kimi şarkılar sıradan aşk şarkılarına ters anlam verilerek söyleniyordu. Bunlarda ‘sevgili’ gibi sözcüklerin yerini onlarla kafiye yapan ‘keçiler’ sözcüğü almıştı. Dolayısıyla koyunlarla keçilerin birlikte güdülmesi gerektiği, koyunlar kolayca ürktüğünden geceleri keçisiz yürümeyecekleri bilgisine dayanan aşağıdaki şarkı anlamlıdır:

Sizi keçisiz sabırlı kılan O'na
övgüler olsun, ey koyunlar...

Diğer şarkılar iyice edepsizdi ve en azından buna benzer sayılı durumlarda, kabile büyüklerinin burunları dibinde cinsel ilişkilerden söz edilebileceği zamanlara tanıklık eder. Bir aile reisine hitap eden bir şarkı kızının sevgilisiyle zaten bir buluşma ayarladığı konusunda onu uyarır:

Çadırının arkasını kaldırdı
kurt içeri girdi bile, ey çoban...

Bir başka şarkı kendisi istemeyen genç kadınla evlenen yaşlı adamla, güzel karısını onunla kaçan sevgilisine kaptırdığı için alay eder:

Koyun kuyudan su içti ve gitti
koça gelince, susuzluğundan ölen oydu...

Sürüden genellikle genç erkekler sorumlu olduğu için şarkıyı söyleyenler kendilerini çobanla özdeşleştirirlerdi. Arkadaşının, sevgilisiyle buluşacağını bilen genç erkek belki de şöyle şarkı söyler:

Gece geç vakitte koyun sağarken
çoban onun sütünden içti...

Migdim'in hatırladığı şarkıların hepsi böylesine açık saçık değildi. Şarkılardan bazıları bir sevgili kaybeden veya kazanan genç bir erkek için veya onun tarafından söylenir. Yanında çalıştığı ailenin, kızını bir başkasıyla evlendirmesine gücenen genç erkek, çobana kendi ihtiyacı için verilen sürüden beş koyun sağma hakkıyla sözcük oyunu oynar:

Öfkeyle çadırına vurdu
Çobanın hakkını elinden aldılar...

Migdim bu şiirleri hatırlayan birkaç kişiden biriydi. O aynı zamanda genç annelerden kimsenin bilmediği uzun ninniler okurdu. Torununun erkek çocuğu ne zaman odaya gelse onu, torun ve torun çocuklarının hepsine yaptığı gibi sıcak bir “Hoş geldin, hoş geldin, hoş geldin!”le karşılardı. Tombul ve sarışın olan çocuk yürümeyi öğrenmişti ve Migdim’in odasında dolaşıp eşyalarını karıştırırdı.

Çocuğun dikkatini çekmek için Migdim onun küçük ellerini kendi kırıışmış ve dövmele elleri içine alıp alkış tutmasını öğretir ve şarkı söylerdi. Büyüyüp ata binecek, silah taşıyacak ve kabile önderleri olacak çocuklar hakkında şarkılar söylerdi. Bazen de onu hoplatır ve sünnetlerde söylenen şarkıları söylerdi. Çocuk şarkılarda adını duyduğuna sevinirdi.

Küçük Kafy, sünnet olduktan sonra
altın eyerli bir ata binecek

Küçük çocuğa yaptığı şakalar akla ya yaşlılığın verdiği aşırı serbestliği ya da, kız torunların tepkilerine bakılacak olursa, geçmişin farklı bir iffet standardını getirirdi. En sevdiği oyun ona, “Gel buraya benim küçük Kafyciğim. Gel de bana biraz burunotu ver. Burunotu çekmek istiyorum. Kara kavza nerede?” diye seslenirdi. Çocuk da yalpalaya yalpalaya ona gelir ve entarisini kaldırır, bunun üzerine Migdim burnuna çeker gibi yapıp kendisinin ve öbür yaşlı kadınların burun otu çektiklerinde yaptıkları üzere aksırırdı.

Kara kavzanın ne olduğunu sorduğumda kızlardan bazıları tepeden yukarı koşmuş ve benim için bir tane kazıp çıkarmışlardı. Fakat Migdim’in kız torunlarından biri ziyaret için geldiğinde gördüğünden dehşete düşmüştü. “Bu ne rezillik!”

diye söylenmişti. Çocuğu azarlamış ve “Git iç çamaşırını giyin!” demişti. Migdim’s e yalnızca gülümsemiş ve aynısını yine yapmıştı.

Sırtlanlar ve Oğullar

Migdim yaşılanıyor. Şeker hastası, fakat pirinç ve kızartma yememek dışında bu konuda ne yapması gerektiğini bilmiyor. Ateşi çıktığında, başı ağrıdığı veya gözleri yandığı için ağladığında, iştahı azaldığında veya yerinden doğrulamadığında herkes onu ziyarete koşar. Bazen yakında oturan kızı onu yıkamak, beslemek ve çamaşırlarını yıkamak için yanında kalır. Kendini iyi hissetmeye başlayınca moraller de düzelir. Bütün gün boyunca odası kadınlar ve çocuklarla tıka basa dolar. Oğullarından biri girdiğinde herkes susuverir. Ancak torunu veya yeğen çocuğu geldiğinde kimse istifini bozmaz.

Kadınlar Migdim’i ve kendilerini yaşlı kadınların cinsel arzuları hakkında eski halk öyküleriyle eğlendirirler. Bu kadınların utanmazlıklarına ve belki de kendilerine –kimi boşanmış, kimi dul, kimi koca çocuk sahibi kadınlar– gülerler. Bir seferinde Migdim’in gelini başını kaçırdığım rahatsız edici bir öykü anlattı. “Bir adam yaşlı annesine sormuş, ‘Ana, sana bir koca bulmamı ister misin?’ Annesi, ‘Hayır, hayır, oğlum. Bu çok ayıp olur. Çok ayıp olur.’ Ama oğlu demiş ki, ‘Hayır olmaz. Hem sana arkadaş olur.’ Annesi de demiş ki, ‘Eğer bulursan Tanrı sana dilediğini versin. Eğer bulursan Tanrı senden razı olsun.’”

Öyküyü anlatan kadın bunu gülünç buldu ve devam etti. “Oğlu gitmiş ve bir sırtlan öldürmüş. Zavallı şeyi öldürmüş, beyaz bir kefene sarmış ve onu annesine –kadın körmüş– getirmiş, yanına koyarken de demiş ki, ‘Anne dikkatli ol. Adı Hasan. Şimdi uyuyor, onu uyandırma. Dün geç saate dek uyumamış. Bırak kendiliğinden uyansın. Ve onu kıpırdatma. Uy-

kusunu alıncaya dek onu rahatsız etme.' Sonra annesinin yanından ayrılmış.

"Kadın onu sallamaya başlayıp uyandırmaya çalışmış; oğlu akşam olmasına karşın yanındaymış ama kadın onu gitti sanıyormuş. Kadın demiş ki, 'Baksana yakışıklı! Yakışıklı! Kalk yakışıklı! Bak, burada bir kavanoz var, burada da bir tane daha var. Sakladığım başka kavanozlar da var.' Kadın altınla doldurduğu ve gömdüğü kavanozlardan söz ediyormuş. Onları her yana saklamış ve sırtlana gösterirken oğlu da izliyormuş!"

Bu Migdim'e bir başka öyküyü hatırlatmıştı; biraz anlatınca gelini devam etti. "Kadın hep, 'Tanrı sana dilediğini versin, yeter ki,' dermiş. Genç adam gitmiş ve birisine sormuş, 'Annem niçin, Tanrı sana dilediğini versin, yeter ki, diyor? Bu yeter ki ne demek?' Ona annesinin erkek istediğini söylemişler. 'Yeter ki,' yalnızca, yeter ki bana bir erkek getir demekmiş.

"Öyle olunca annesine gitmiş ve, 'Anne, sana bir erkek buldum ve o senin yanına gelmeni istiyor. Seni ona götüreceğim,' demiş. 'Evine mi?' diye sormuş annesi. 'Tanrı sana dilediğini versin oğlum. Hadi gidelim.' Adam böylece kadını bir sırtlan inine getirmiş ve onu orada bırakmış. Hava yağmurlu ve soğukmuş ve gece rüzgârın ışığını ve 'UUUU' ve 'RRRR' seslerini duyunca bunu düğününün kutlama sesleri sanıyormuş. Evleneceğini ve çok yakında damadın yanına geleceğini sanıyormuş.

"Evet," diye devam etti anlatıcı, "Sırtlan gelmiş ve kadını yemek istemiş."

Migdim araya girdi, "Evet, onu yemeye başlamış."

Yaşlı kadını taklit eden anlatıcının sesi gülmekten titriyordu: "Ooh! Ooh! Aman Tanrım, aman Tanrım, damat yalayıp okşuyor, beni yalayıp okşuyor."

Genç bir kadın kendini tutamadı, "Kahrolsun bu Bedevi öyküleri!"

Migdim, yine öyküdeki yaşlı kadını taklit ederek, tekrar-lardı, “‘Damat, damat beni yalayıp okşuyor!’ Ve sırtlan onu yi-yip bitirmiş! (Sizden uzak olsun!) Onu sahiden damat sanmış, belasını bulasica! Oğlu sabah gelmiş ve onu ölü bulmuş.”

“Yazıklar olsun ona,” dedi konuklardan biri.

Migdim kıkırdadı ve ona kıssadan hisseyi anlattı: “Oğlu onu her yere götürmüş ve onun için her şeyi yapmış ama oğ-luna hiçbir zaman, ‘Tanrı dilediğini versin,’ dememiş. Tek söylediği, ‘Yeter ki’ imiş. Oğlu da onu sırtlanın yanına koy-muş. ‘Sana yaşlı bir erkek bulacağım,’ demiş. ‘Burası da onun evi.’ ‘Onun evi mi?’ diye sormuş yaşlı kadın. ‘Tanrı sana dilediğini versin oğlum.’

Yanında uslu uslu duran teybimi görünce, “Lila’nın maki-nesi çalışıyor,” diye duyurdu, “sözlerimizi kaydediyor.” Sonra teybe bir şiir okudu:

“Yazık, bu takkenin sahibi olan sana
Yazık, bu takkenin sahibi olan sana
Yazık, bu takkenin sahibi olan sana
Senin erkekler içinde erkek olduğunu söylediler
Ben onu göremeden öldü
Yazık, bu takkenin sahibi olan sana.”

Çıkan gürültüden öbür kadınların bu dizleleri hiç duy-madıkları sonucunu çıkardım. Migdim bize öyküsünü anlattı: “Yaşlı kadın adamın yasını tutuyor. Oğluyse şakacının teki! Ona sürekli takılırmış. Annesine demiş ki, ‘Buldum.’ Ama bul-duğu bir takkeymiş, bir odada yerde bulduğu bir takke ve onu annesine getirip, ‘Sana bir koca buldum ama tam pazardan çı-karken adam düşüp öldü. İşte takkesi!’”

“Vay piç!”

“Vay şakacı!” diye güldü kadınlar.

Migdim de güldü. “Böylece ah vah etmeye başlamış kadın: ‘Vay bana, ne yazık...’”

Teybim kahkahaları ve dizelerin tekrarlarını, oğlanla ilgili yorumları ve kadınlardan birinin, “Baksanıza, oğlan yaşlı adamın yaşadığını söyleseydi kadın kesin ona bakmaya giderdi!” sözünü kaydetmeye devam etti.

Kadınlar birer birer iç geçirip kıkırdadı ve gitmek üzere kalktı.

Yapacak işleri vardı –yemek pişirmek, dokumak, yıkamak, çocuk bakmak.

Öykülerdeki kadınlar gibi Migdim de artık neredeyse kör. Namaz vakti olup olmadığını başkalarına sormak zorunda. Yanındaysam saatime bakıp ben söylüyorum. “Evet, saat üçü geçiyor, ikinci namazının vakti gelmiş,” diyorum. Güneydoğu’ya dönüyor, seccadesini önüne açıyor ve ayağa kalkmadan (çünkü kalkamıyor) namazına başlıyor. Bitirdiğinde seccadesinin altını yoklayıp tespihini buluyor. Onunla Tanrı’nın adlarını yineliyor. Seccadesini kaldırırken de sık sık, “Tanrı’ya övgüler olsun. Tanrı’ya övgüler olsun. Tanrı bizden kötülüğü uzak tutsun. Müslümanlar arasında evlilikler hep sürsün. Tanrı Müslümanları bayramlarla kutlu kılsın,” der.

En mutlu olduğu zamanlar çok sayıdaki torunlarından birinin evlendiği zamanlar. Oğullarından ne denli düş kırıklığına uğramış olsa ve onlara ne denli kızgın olsa da bu çocukların babaları olmaları sıfatıyla onlara övgü dolu şarkılar söylediğinde bunları unutuyor gibi. Topluluk içinde katıldığım son düğünde söylediği şarkı onu tam istediği yere konumlandırıyordu.

Hep mutlu ve kutlu olsunlar
oğullarımın oğulları, ortalarında ben...

İKİNCİ BÖLÜM

ÇÖKEŞLİLİK

Eğer öksüz kadınlarla evlenirseniz ve onlara adil davranamayacağınızdan korkarsanız, size helal olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O kadınlar arasında da adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın...

Kuran 4:3

Kumalar

Migdim'in oğlu Sagr en iyi arkadaşlarından ikisiyle Iskenderiye'de bir büroda oturuyordu. Ticari bir girişimle ilgili bir telefon bekliyorlardı, ben de Kahire'ye götürülmeyi bekliyordum. Hacı Sagr'ın ailesi yanında dört ay kaldıktan sonra ertesi gün ABD'ye gidecektim.

Sagr'ın biri 'Batılı' ya da kentli giysiler –pantolon ve gömlek– öbürü, Sagr gibi, Evlad Ali'ye özgü uzun beyaz entari giymiş iki arkadaşı, belki de benim yararına, ona takılmaya başladılar. Onu birden çok eş sahibi olmakla eleştiriyorlardı.

Bunda ne gibi bir yanlış olduğunu öğrenmek istedi. Bir tane- si, “Bunun tersi olsaydı ve karının bir başka kocası olsaydı na- sıl hissederdin?” diye sordu. Ötekisi cüzdanından bir resim çı- karıp kırk yıldır birlikte olduklarını gururla söyledi. SAGR res- mi görünce güldü. “Ama o yaşlı!” Arkadaşı karşılık verdi, “Ben de.” Karşılıklı atışmalar sürerken yaşlı olan, bir daha ev- lenirse eşinin karşısına çıkamayacağını söyledi. Hatta yeni ge- linin bile karşısına çıkamayacağını söyledi. Sonunda SAGR ba- na fesatlıkla baktı, “Bunlar Müslüman değil. Bir kadınla yetin- mek, bunlar Hristiyanca işler.” Ona arka çıkmamı bekleyerek yüklenmeye devam etti, “Lila, sen karılarımı gördün. Hiç so- run var mı?”

Gatife ve Azze’den, ilkinin doğum yaptığı arka odada bir- likte oturlurlarken henüz ayrılmıştım. Azze kumasının kanlı giysilerini yıkamış ve ipe asmıştı. Ona yardım etmiş ve onu giydirip doyurmuş, bebeği için de gerekli şeyleri getirmişti. İşini bitirdiğinde de onunla ve onu ziyarete gelen kadınlarla oturmuştu. Doğum sancılarına Gatife’nin verdiği tepkileri, sızlanma ve duaları, şakayla taklit etmişti. Üçüncü kuma Sa- fiyye’nin de (Safiyye büyümüş oğluyla ayrı bir evde yaşıyordu) aralarında bulunduğu konuklar kendileri doğum yaptıkları- nda Azze’nin onlara yardım etmesini istemediklerine yemin ediyorlardı; o hep zavallı anneyle dalga geçiyordu.

Azze’nin orada olmasına sevinmişim, çünkü ne yapılma- sı gerektiğini biliyordu. Gatife’nin önceki doğumunda kork- muştum. Azze ağabeyine gitmiş olduğundan evde başka kadın yoktu. Gatife yakındaki ermişin türbesinden biraz toprak için yalvarmıştı. On yaşındaki kızıyla oraya koşmuş ve kız mezarı öpüp ermişten annesinin sağ kalmasını dilediğinde onunla birlikte ağlamıştım. SAGR’ın kardeşi sonunda evin önünden ge- çerken ondan kasabadan doktor getirmesini istemişim. Gele- ne kadar sanki yıllar geçmişti.

Bu sefer sorumluluk hissetmemiştim. Gün batarken ve biz avluda oturmuş çay içerken Gatife'nin nerede kaldığını merak etmeye başlamıştık. Gündüz biraz rahatsızdı ama yine de komşunun düğününe gitmeyi başarmıştı. Aslında günlerdir acele etmesi için ona takılıyordum: Gitmeden önce bebeği görmek istiyordum. Durmadan Tanrıya kendisini bu yükten kurtarması için dua ediyordu. Bu onun on birinci gebeliği idi, bacaklarındaki şişliklerden ve sırtındaki ağrıdan kaygılanıyordu. Ne zaman inlese kocası, "Bu son," diyordu.

Şimdi Azze, onun yengesi Feyga ve Gatife'nin büyük kızlarıyla beklerken küçük kızları da evin içinde ona bakmaya gidiyordu. Gelmeyince Azze tek laf etmeden peşlerinden gitti. Gatife oda oda dolaşıyordu; dikkati dağılmış, suyu gelmiş, yeşil ipek giysisi lekelenmişti. Azze'nin koluna girdi ve yavaşça batıdaki odaya gittiler; erkeklerden ve onların konuklarından uzakta olduğu için bu odayı daha çok seviyordu. Aynı zamanda rüzgâra karşı korunaklıydı. Azze onu rahatlatmaya çalışıyordu. "Yavaşça yürü. Bana tutun."

Güneş batmıştı. Altına yerleştirmek için yastık, eski battaniye ve çuval bezi arayışıyla karanlıkta koşturuyorduk. Gaz lambası nerede? Kibrit nerede? Oğlanlara evin içine girmeleri ve küçükleri yanlarından ayırmamaları söylendi. Akşamın karanlığında Gatife'nin üç genç kızıyla birlikte hem ebeliği hem de şifacılığı olan bir komşuyu almaya gittik. Ay yoktu ve ben yolumuzdaki taşlar yüzünden tökezleyip duruyordum ama son yıllarda yakınlarda yapılmış ve hâlâ bitirilememiş evlerin elektrikli ışıkları ve oynayan televizyon gölgeleri bize yol göstermeye yetiyordu. Köpeklerle karşılaşma ihtimaline karşı kızlar da ben de yerden taş aldık.

Eve döndüğümüzde bebek doğmuştu. Gazyacı lambasının ışığında göbek bağının kesilmesini yerde sessizce bekleyen çocuğa baktım. Sırtı duvara yaslı duran Gatife Tanrıya

şükreliyordu. Ebe odaya, “Esirgeyen ve Bağışlayan Tanrının Adıyla,” diye fısıldayarak girdi. Tütsü yakılmıştı.

Bu arada erkekler de eve gelmişlerdi ve Gatife’nin eniştesi bağırarak bir kâse ayran istedi. Karısı keçi tulumundan bir miktar almaya gitti, duruma canım sıkılan ben de ona kadınların şu anda meşgul olduklarını söyledim. Neler olduğunu sordu. Onun bildiğini sandığımdan bir şey söylememiştim. Sonra selamlığa çağrıldım, odanın çevresindeki minderlerde kalabalık bir konuk topluluğu vardı. Yüksek sesle konuşuyorlardı, odayı duman doldurmuştu. Sıyr beni adamlarla tanıştırdı; içlerinden biri ünlü bir şairdi ve onun şiirlerini teybime kaydetmemi istiyordu. Gatife’nin kocası neler olup bittiğini konuklarına söyleyemezdi, o yüzden tek yapabildiği kısık bir ses ve bilen bir gülümsemeyle, “Ne haber? İş bitti mi?” diye sormak oldu.

Bebegin kız olduğu (Gatife’nin dokuzuncu kızı) ancak ertesi sabah duyurulabildi. Sekiz yaşındaki oğlunun onu görmeye gelip, “Niçin bize bir erkek kardeş vermedin? Yalnızca iki kişiyiz ve bir erkek istiyorduk,” dediğini komşumuza, Gatife’nin ilişkiler ağında onu ziyaret eden ilk kadına önce o söyledi. Komşu da, “Tanrı akrabalarına ve kardeşlerine sağlık versin,” diye karşılık verdi. Gatife’nin kocası da sabah, kızlarından birinin bildirdiği üzere, halini hatırını sormaya gelmiş ve “Tanrıya şükür, iyisin,” demişti.

Üçüncü kuma Safiyye dahil, ziyarete gelen diğer kadınların sorularını Azze cevapladı. Gatife’ye nasıl yardım ettiğini eksiksiz bilmek istiyordum. Doğum sırasında alınması gereken çömelme durumunu gösterdi ve kendisinin Gatife’yi arkadan, yengesinin de önden nasıl tuttuğunu anlattı. Sonra göz yaşlarını silerek Gatife’nin nasıl ağladığını ve öldüğünden emin, kızlarını koruması için Tanrıya nasıl yalvardığını aktardı. Yeni kurulmuş yatakta dizleri neredeyse birbirine değen ve

kundağa sarılmış minik bebek aralarında olduğu halde bağdaş kurmuş oturan iki kuma uzun uzun birbirlerine baktılar. O anda bu iki kadınla ilgili daha önce kavrayamadığım –oysa onları yıllardır tanıyordum– bir şey gördüm. Birbirlerinden onca sıkıntı duymalarına karşın aralarında yakın bir bağ vardı; belki de doğum yapmanın (gerçekten de kadınlar o gün şöyle demişlerdi: “Kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin yaşadıkları hiç kalır, onlar doğum yapmanın kolay olduğunu mu sanıyorlar? Doğurmak savaş kadar zordur”), belki de bir evi, günlük yaşamı ve bir geçmişi paylaşmanın sonucu, kadın olarak birbirine bağlanmanın getirdiği bir şey. On dört yıllık bir paylaşım, bir arada yaşamak gerilimli de olsa, önemli bir bağ oluşturuyor.

Kuzenler

Son kavgaları epey fenaydı. Dört ay önce, oruç tutulan Ramazan ayında, ben gelmeden az önce kavga etmişlerdi. Laf arasında ve hep espiyle olaya gönderme yapıldığına tanık olmuştum fakat evliliklerinin ilk günlerine ilişkin uzun bir konuşmanın ardından kocası bunu yine gündeme getirene dek Gatife’ye sormamıştım.

Sakin bir ikindi vaktinde Gatife’nin odasında oturuyorduk. Sagr’a kızlarının evlilikleri hakkındaki tasarılarını sorarken ilgisiz görünmeye çalışıyordum. Böylece sevdikleri bir konuda söz açma fırsatı buldu: Akraba evliliğinin yararları. Gatife de ağrıyan omuzlarına homurdanarak gelip oturmuştu. Kocası da onu taklit ediyordu, “Ah omuzlarım, ah dizlerim, ah...” diyerek bunu bir şiir dizesiyle kafiyeleştirmişti. Fakat sonra, “İşte akrabalarınızla bu yüzden evlenmelisin Lila.”

Gatife, “Ne yüzden?” diye sordu.

Pürüzsüz esmer tenli, alnında, çenesinde ince dövmelemler olan ve gülen kara gözleriyle bu güzel tombul kadına bakarak açıkladı: “Bu yüzden, elbette, onunla evlendiğimde henüz gençti. Daha oruç tutmaya başlar başlamaz, bütün yetişkinlik yıllarını benimle geçirdi. Doğduğunda ben on beşimdeydim; aramızda on beş yaş var. Oruç tuttuğum ilk Ramazan doğmuştu. Ama aklımda yoktu. Hem de hiç. Babasına karşın; babası babamın kardeşiydi. Doğduğu günün akşamı kasabaya gitmeyi tasarlamıştık. Ramazan ayıydı ve akşamları pazar yerinde geçirirdik, çünkü o sıralar konak yerimiz Alameyn’deydi. Babası, ‘Hadi gidelim,’ dedi. Onlarla gelmemi bekliyorlardı ama annesi onu doğurmak üzereydi. Çadırdan çıkıp geldiğimde, ‘Seni alıkoyan neydi?’ diye sordular. Ben de, ‘Doğum yaptı,’ dedim.

“Amcam o sıralar gençti; düğünlerde biz gençlerle hâlâ şarkı söylüyordu. ‘Ne doğurdu?’ diye sordular. Orada birkaç erkek daha vardı, soran o değil öbürleriydi. ‘Kızı oldu,’ dedim. Sonra bana, ‘O senin kısmetin,’ dedi. Onu sana vereceğim. Olmuş bil.’ Diğerleri ona dediler ki, ‘Yarın öbür gün kızın büyüyecek ve sana bilmem ne kadar dişi deve önerecekler ve sen onu vereceksin.’ Ama o, ‘Hayır, Tanrı’ya yemin ederim ki onu hiçbir başlık parasına vermeyeceğim.’

“Beş yıl sonra, daha o beş yaşındayken babası o patlayan mayın yüzünden öldü. Şu ‘çöplenme’ işini biliyorsun. Hatırlayamayacak denli küçüktü. Ve kadın gitti. Annesinin başka çocuğu yoktu. İki oğlan çocuğunu dünyaya getirmişti ama onlar yaşamadılar. O dönem –amcam 1950’de öldü, 1950’nin on birinci ayında, dedem 1951’in altıncı ayında, babam da 1951’in on birinci ayında, hepsi bir yıl içinde– ailenin bakımını ben üstlendim. Gatife’nin babasının ölümünün tam bir yıl ardından annesi kendi ailesinin yanına döndü.”

“Ve Gatife’yi yanında götürdü,” diye ekledim. Öykünün bundan sonraki bölümünü iyi biliyordum.

“Evet, Gatife’yi yanında götürdü. Onları ve bütün eşyalarını oraya götürdük ama ben her iki-üç ayda bir onları ziyarete gidiyordum. Onlara, annesine ve kendisine para veriyordum.” Bunları hatırlayınca SAGR gülümsedi. “O zamanlar küçüktü. Ziyarete gelen bir ben vardım. O denli küçüktü ki oraya vardığımda koşarak bana gelir, ben de onu kaldırıp kucaklardım. Ona armağanlar verirdim. Biraz daha büyüdükten sonra onu babaannesiyle kalsın diye getirmeye başladım. Ama anneannesi onu çok severdi, o yüzden aradan bir hafta geçmeden dayılarından biri gelip onu götürürdü.”

O zamanlar kaç yaşındaydı acaba diye sesli düşündüm. On iki olduğunu tahmin ediyordu. SAGR’ın evlenme çabaları da o zamanlara rastlamış. Üç girişimi, gelin adaylarına erkek kuzenlerinin talip olması nedeniyle sonuç vermemiş. Dördüncü girişim, sonunda ikinci eş olarak aldığı Safiyye içinmiş. Ne var ki, istedikten ve babasına başlık parasını verdikten sonra, yine bir kuzen onda hak iddia etmiş ve SAGR vazgeçmek zorunda kalmış.

Hacı SAGR, “Gerçekten! Tanrıya yemin ederim ki en az yedi kadınla evlenmeye çalıştım,” diye yakındı. “Fakat ne yaptırıysam işe yaramadı. Derken bir gün babamın bir kuzeni geldi. O sıralar mal almak ve deve, koyun ve inek satmak için Bingazi’ye gidip geliyordum; en küçüğü dışında tüm erkek kardeşlerim evlenmişlerdi, ağabeyimle paylaştığım evde bizi ziyarete geldi.

“‘Ne görüyorsunuz ne de anlıyorsunuz,’ dedi. Bizi yüksek sesle azarlamaya başladı, ‘Bakın, şimdiye kadar beş-altı kadın istediniz ve insanlar onları size vermediler. Kabilelerin kızlarını size vermeyeceklerini görmüyor musunuz? Öte yandan o kadar da küçük olmayan bir kuzenin var. Onu başkalarına mı bırakacaksın?’ Sonra yemin etti, ‘Armağan etmek üzere koyun getirmezsem karımdan boşanayım. Hemen şimdi onlara başlık

parasını vermeye gidiyorum. O bizim kızımız ve kimse onu alamaz.' Sert bir adamdı; silahı vardı. Ve yemin etti, 'Oraya bugün gitmezsem karımdan boşanayım.'

"Çok genç olduğunu söyleyip karşı çıktık. Fakat o bizi tehdit etti, 'Gerçekten mi! Eğer böyle düşünüyorsanız, işte size başlık parası. Git de bir kadın ara!'

"Böylece birkaç koyun alıp gitti. Ve evlilikle başlık parası üzerinde anlaştılar. Onlara ödemeyi yaptı. Biz de aynı gün kız kardeşim Levz'le kuzenimi evlendirmeyi kabul ettik. Ancak düğün günü öbür kabileden adamlar geldi; Safiyye'nin kardeşleri. Olanlardan haberleri yoktu ve tam düğün sırasında geldiler. 'Ne istiyorsunuz?' diye sorduk. 'Kız kardeşimizi akrabalara vermeyi kabul etmiştik ama onlar onu serbest bıraktılar,' dediler. Ben de, 'Tamam, birkaç hafta içinde gelirim,' dedim. Safiyye'nin başlık parasını ve diğer şeyleri vermiştim. Biraz sonra aileme olanları anlattım. Kutlamak için çocuklara şeker ve kurabiye getirdik. Gatife kurabiyeyi çok severdi."

Gatife buna güldü.

"Doğru," diye devam etti SAGR, gülerek, "orada küçük çocuklarla dururdu ve ben onlara her çeşit kurabiye getirirdim. Birlikte yatmıyorduk. Düğünü yapmıştık ama o aklına estiğince konak yeri çevresinde koşup dururdu. En azından başkası onunla evlenemeyecekti. Daha küçüktü, kadın olmamıştı ve iki yıl boyunca hiçbir şeyden haberi olmadan konak yerinde yaşadı. Oyun oynayıp sağda solda takılırdı. Öbür kadını ilk düğünümünden yaklaşık üç ay sonra getirdim. İki yıl kadar geçtikten sonra Gatife'nin akli ermeye başladı. Öbür kadınların yaptıklarını görmeye ve kendisi de güzel giyinmeye, kendine çekidüzen vermeye başladı. Azar azar."

Gatife'ye baktı, o da onunla gülerek anlayamadığım bir şeyler mırıldandı. Sonra, "Ondan sonra bana razı geldi," diye takıldı. "Ve büyüdükçe güzelleşti."

“Öyle mi, peki gençken güzel değil miydi?” diye sordum.
“Hayır,” diye güldü Gatife, “çirkindim.”

Sagr şakayla konuşmayı sürdürdü. “Ben onu kucakladıkça o daha da güzel oldu. Onu hiç azarlamazdım. Benim için önemliydi. O zamana dek aramızda hiç cinsellik olmadı. Sonra bir şeyler öğrenmeye başladı. Sonra kızları oldu. Sonunda başka bir kadın bulacağımı söyledim. Böylece öbürünü; üçüncüsünü getirdim.”

Gatife söze girdi, “Erkek doğuracak bir kadın istiyordu.”

Sagr kendini savundu. “Erkek çocuk istiyordum, beni duyuyor musun? Hayır, tam olarak öyle değil.”

İlk karısı daha önce benim ona söylediğimi yineledi: Üçüncü karısı Azze’nin de pek oğlan doğurmadığını. O da ona kız çocukları vermişti.

Sagr sabırsızdı. “Ama sana doğruyu söylüyorum Lila. Her şey onun; Gatife’nin. Bugüne dek evimin hanımı o oldu, son sözü o söyledi, istekleri yerine getirildi. Ve ölene dek, ölene dek bu böyle kalacak.”

Gatife utanmış görünüyordu.

“Kimse onu kızdırmaya cesaret edemez,” diye ekledi.

İtiraz ettim. Gatife’yi savunmak adına onun ancak kaderine düşeni sabırla dünyaya getirdiğini söyledim.

“Çocukların onu kızdırdığını söylemek istemiyorum. Bu konuda ne yapabilirim ki? Benim demek istediğim başka,” dedi. “Daha geçenlerde Azze geldi ve ondan yakındı. Ben ne dedim? Dedim ki, ‘Git ondan af dile. Gidip onun başının üstünden öpmelisin.’ Gitti ve başının üstünden öptü. Bu doğru değil mi? Gördün mü? Gatife ona vurmuştu.”

Gatife meydan okur gibi gülümsedi. “Ona tahta kaşıkla vurdum.”

Nedenini sorduğumda, “Çünkü bana hakaret etti,” dedi.

“Lila, dinle,” dedi Sagr, “Azze onu şikâyet etmeye geldi-

ğinde dedim ki, 'Odasına git, bunu telafi et ve başından öp. Ya gidersin ya da seni boşarım. Boşanma kâğıdını yazarım ve seni ailene götürürüm.' İstemeyerek de olsa odasına gitti. Gatife'nin yanına gitti ve başından öptü. Daha benden ne istesin?"

Gatife yine anlayamadığım bir şeyler söyledi. Sonra suçladı, "Onu buraya getiren sen değil misin?"

"Ne olmuş? Sana bir şey yapamaz ki, yapabilir mi?"

Fakat Gatife onu affedecek gibi değildi.

"Kardeşlerimin hepsi evlendi," diye karşı çıktı Sagr. "Benim ne yapmam gerekirdi? Bunu yapan yalnızca ben değilim ki, herkesin ikişer üçer karısı var."

Gatife öfkeyle homurdandı, "Ama onlar bunun gibi değil." Ne demek istediğini sorduğumda, "Öbür kadınlar terbiyeli, saygılı," diye açıkladı. Sagr da ona katılmak zorunda kaldı.

Hepimiz Aynı Değil Miyiz?

O akşam baş başa kaldığımızda Gatife, kuması Azze hakkında konuştu. Hacı, Azze'yle ilk evlendiğinde annesi oğlunu, geliniyle çok vakit geçirdiği, onu lükse boğduğu ve Iskenderiye'de ayrı bir dairede oturttuğu için eleştirmiş. O da şakayla karışık öbür iki karısının yaşlı eşekler olduklarını söylemiş; ne olsa yerlermiş ve giysileri bittten geçilmiyormuş. Kimin umurundaymış onlar?

Yeniden evlenme tasarılarını öğrendiğinde Migdim oğlunu vazgeçmesi için uyarmış. Fakat adam işini zaten ayarlamış ve kimseye söylemeden başlık parasını vermiş. Annesini de gelininin tatlı ve dindar olduğu konusunda ikna etmiş. Gatife'nin kızlarından birinden Migdim'in, Hacı Sagr'la evlenmesi için Azze'yi uyardığını işitmiştim. "Babaannem oğlunun sert, karılarının zor ve bir sürü çocuk sahibi olduğunu söyle-

miş. Ama Azze babamın çocuklarını başı üstünde tutacağına söz vermiş.”

Fakat Gatife'nin dediği gibi, “Şimdi neyse o zaman da oydu.”

Ne demek istediğini anladım. Azze gürültücüydü, çok küfreder, hiç namaz kılmazdı. Huysuz değildi ama onunla her zaman iyi geçinmek de kolay değildi. İnatçı olduğundan ve fazla çalıştığından bazen sinirlerine hâkim olamaz, bazen de odasına kapanıp çocuklarını kendisiyle gelmeye zorlardı.

“Geldiği günden beri,” diye açıkladı Gatife, “dayanamıyor. İlk geldiğinde yalnızca dört gün kaldı. Bu SAGR'la evlendiğinin yirminci günüydü. Yeni gelirken bile ağırbaşlı değildi. Konak yerinde dolaşıp insanlarla konuşurdu. Geldiğini gördüğünde heyecanla koşarak, ‘SAGR geldi! SAGR geldi!’ diye bağırırdı. Oysa o günlerde konak yerindeki biz kadınlar ona o denli saygılıydık ki adını ağzımıza bile almazdık.”

Azze'nin Gatife ve Safiyye'den ayrı muamele görmesi önemli bir gerilim ögesi idi. SAGR'ın evinde geçirdiğim ilk gün –1978 ekiminde– bana Azze'nin farklı olduğu söylenmişti. O sıralar kocasından uzaklaştırılmıştı; erkek kardeşlerinin yanında yaşıyordu ama kumaları onun hakkında konuşuyorlardı. Tunuslu olduğunu söylüyorlardı –bu soyunun oradan geldiği anlamına geliyormuş. Kendilerinden farklı olarak o peçe takmıyor ve kırmızı kuşak bağlamıyordu; oysa konak yerindeki her evli kadın böyle yapıyordu.

Sonraları Gatife'nin kasaba kadınlarının (Azze onlardan) Bedevi kadınlarından farklı olduklarından yakındığını işittim. 1980'de kocasının Azze'yle evliliğinin ilk zamanlarıyla ilgili bir olay anlattığında Gatife, Azze'den sonra HACININ yumuşadığını anlatmıştı. “Azze,” diye açıklamıştı Gatife, “daha önce duyulmamış şeyler yapıyordu. Ondan sonra [SAGR] bizi yalnız bıraktı. Yeni evlendiğinde çoğu zaman İskenderiye'ye

gidip kalıyordu. İki günde bir eve gelip ona harcamak üzere yüz-iki yüz lira alıp gidiyordu. Kadın orada tek başına kalıyordu ama yine de her gittiğinde Sıgr ona üçer kilo et götürüyordu. Migdim deliriyordu. Çok kızılıyordu. Bağırp bunun haksızlık olduğunu, çocuklarının onu göremediğini söylüyordu. ‘Onun için bir sürü para harcıyorsun ama çocukların hiçbir şeyin tadına bakamıyorlar,’ diyordu

“Azze’yi konak yerine getirtene dek onu azarladı. Azze bizimle on üç ay kaldı, sonra doğum yapması için Sıgr onu ailesinin yanına götüreceğini söyledi. Fakat bunun yerine onu kasabadan yeni aldığı bir eve yerleştirdi. Bunu o sıra bilmiyorduk. Ama sonra öğrendiğimizde hepimiz kızdık. İnsanların armağan olarak getirdikleri onca koyun ve onca para varken çocukların bunların hiçbirinden nasiplenemiyor, olacak iş mi?

“Neyse, Azze bir hafta sonra doğum yaptı ve Migdim’le ziyaretine gitmeye karar verdik. Çocukları alıp arabaya bindik. Orada Fatma Hala’yı bulduk. Bebeğin haberini almış ve bizim orada olacağımızı düşünmüş ama tek gördüğü Azze’nin akrabalarıymış. Bir ev dolusu! Kız kardeşi, çingene kılıklı, ‘fingirdek,’ bütün akşam kur yapıp kahkahalar atmış ve Sıgr’la selamlıkta kâğıt oynamış, hem de baş başa. Hemen yanına oturup kıkır kıkır gülüyormuş. Böyle bir şey daha önce hiç görmedik. Azze bile onunla durmadan konuşup gülüyormuş. Bütün o şeyler, gecelikler ve iç çamaşırları –bunların hiçbirini daha önce görmedik.

“Migdim orada bir gece kaldı. Azze’nin bizi orada istemediği belliydi. Bizi aşağıladı. Ben ona hep iyi davrandım, insan yerine koydum. Ona tavşan ve başka şeyler pişirdim. Ama o bize kötü davrandı ve ben buna çok kızdım. Hacı benden killimlerini konuk odasına koymamı istedi. Ama gidip konuk odasını gördüğümde gözlerime inanamadım: Yastıklar ve

minderlerle iki koltuk. Hepsi altı yüz Mısır lirası ederdi. Bunlardan hiçbirimize söz etmemiştii. O zamanlar bizim bir yastığımız bile yoktu: Eski çuvallara saman doldururduk –bizim yastıklarımız öyleydi! Hiçbir şeyimiz yoktu. Ve yaptıkları koyunlar! Mutfağa girdiğimizde kolilerle kurutulmuş yağ ve üst üste yığılmış koyun postları bulduk. Bu kadar şeyin bir kadının evinde ne işi var?

“Ertesi sabah Migdim ve Fatma Hala ayrılırken gizlice mutfağa girdik ve evine götürmesi için Fatma’ya bir torba dolusu kurutulmuş yağ verdik. Migdim de koyunun derisinden istedi. Sonra Azze girdi ve bana bağırdı, ‘Bunlar benim, bunları bana getirdi!’ diye. Ben de, ‘Migdim olmasaydı Sahr’a sahip olamazdın. Annesine birkaç koyun derisini çok mu görüyorsun?’ diye bağırdım. Kız kardeşi bile gelip ona kendisinden utanması gerektiğini ve sessiz olmasını söyledi. Başka şeyler de oldu, kötü şeyler. Pisliğin tekiydi ve benim kanım kaynıyordu. Sanki patlayacakmışım gibi hissediyordum. Yüreğim şu kadar oldu!”

Kocaman bir şeyi gösterir bir hareket yaparken ben açıkça sordum. “Kıskanıyor muydun?”

“Hayır, kıskanmıyordum,” diye üsteledi. “Bize haksızlık edildiği için kızgındım. Hepimiz aynı değil miyiz? O bütün bunlara sahipti. Sonra yiyecekler: Pazardan helva, peynir ve ekmek; oysa biz bir kutu helvayı bile zor görüyorduk ve ocakta bir parça ekmek pişirmek için gerekli en küçük çırpıyı bile dışarıdan topluyorduk. Üstelik çok kötü davranıyordu, aşağılıyordu. ‘Bu benim, bu benim,’ diye söyleniyordu.

“Sonunda kilimler yüzünden onunla kavga ettim. Konuklarına sersin diye ona el dokuması kilimlerimi ödünç vermiştim ama onlar bir kül tablası bile koymamışlar. Erkekler her bir şeyi üzerine dökmüşler ve kilim rezil olmuştu. Sonra Azze benimle kavga etti: ‘Al kilimlerini. Onları isteyen kim? Onları

konuk odasında istemiyorum!’ Yatağı, gecelikleri ve güzel, yumuşak battaniyeleri olan hanımefendi.

“O denli kızmıştım ki o akşam oradan gitmek istedim. Uyuyacak başka bir yerim olsaydı o akşam giderdim... Hiçbir şey yemedim. Sabah ilk iş olarak Hacı’dan beni eve götürmesini istedim. Bu işten sıyrılmaya kalktı. Pazarda önemli işleri olduğunu ileri sürdü. ‘Hayır, hemen gitmeliyim. Önce beni eve bırak, ondan sonra pazara gidebilirsin. Kilimlerimi de alacağım,’ dedim. Beni eve götürmeye razı oldu ama konukların ayağı kesilene dek kilimlerin iki hafta daha durması için yalvardı.

“Eve dönerken arabada ona ağzıma geleni söyledim: ailenin hiçbir şeyi yokken ona harcadığı paradan, bir ayakkabı kadar değeri olmayan bir kadın olduğundan, vesaire vesaire. ‘Kendime onunki gibi bir ev almazsam ben de kadın değilim,’ diye yemin ettim. ‘Göreceksin,’ diye de onu uyardım.”

“O ne dedi?” diye sordum.

“Eve varana dek hiçbir şey söylemedi. Vardığımızda herkes bana ne olduğunu sordu. ‘Yememişsin,’ dediler. Anlamışlardı, ne akşam ne de sabah bir şey yememiştim, yüzüm solgundu. Ama neler olduğunu onlara anlatmadım.”

Rakipler

Bunlar Gatife’nin kumasiyla olan sorunlarının daha başlangıcıydı. Sagr bile üçüncü karısıyla huzur içinde yaşamakta zorlanıyordu. Evliliklerinin on dört yılının en az dördünü Azze kendi akrabalarının yanında geçirdi. Çocuklarının üçü evde olmadığı bu zamanlarda doğdu; ancak Sagr’ın onu başka yere götürmesinin nedenlerinden biri de zaten çocuklardı.

Gatife bir seferinde Sagr’ın niçin Azze’yle evlenmiş olabi-

leceği hakkında fikir yürütmüştü: “Onu şişman ve güçlü gördü, hepsi bu. Onun nasıl biri olduğunu bilmiyordu.” Sorun Azze’nin tutumuydu. Herkesin çiftçiler veya kasabalılarla özdeşleştirdiği işler yapıyordu. Örneğin bir keresinde komşular onun oğlunu bir şey yüzünden azarlayınca Azze başını doğru dürüst örtmeden çıkıp onlara sövmeye başlamıştı. Eve döndüğünde SAGR hiddetle onun peşinden gitmiş ve herkesin içine bu şekilde çıkıp terbiyesiz bir dil kullanarak kendisini küçük düşürdüğü için ona çıkmıştı. Kadın odasına kaçınca arkasından, “Yazıklar olsun sana,” diye bağırmişti.

Azze inatçı olduğunu kabul ediyor. SAGR’la kavga ettiği ve neredeyse boşanacağı son iki olayı anlattığında birlikteliklerinin ne denli zor olduğu açıklığa kavuşuyor. İlk yıllarda gördüğü ayrıcalıktan, fazla yiyeceklerden, geceliklerden ve ayrı bir evden ne denli uzak düştüğü de anlaşılıyor. Evden ayrıldığı iki önceki olayla ilgili olarak şöyle diyor: “Eve bayramın ikinci günü gitmiştim. Annem evde yoktu, Matruh’taymış: Kız kardeşim orada daha yeni doğum yapmış. Ertesi gün Hacı beni almaya geldi. ‘Eve gel,’ dedi. Ben, ‘Gelmem,’ dedim. ‘Gel,’ dedi. Ben, ‘Gelmem,’ dedim. Arabaya girmesi için oğluma bağırdı, ben de bağırdım. Sonra, ‘Seni boşarım,’ dedi. Bana bir tokat attı ama yerimden kılmıdamadım. O da ayrıldı. Ağabeyimi bulmaya gitmiş ve olanlarla ilgili konuşmuş. Ağabeyim eve geldi ama bana bir şey demedi. Eve tavuk getirmişti. Tavukları kestik ve ben yanına domatesli pilav yaptım. Ağabeyim sonra yanıma geldi ve, ‘Bizimle yemek yiyecek misin?’ diye sordu. ‘Yiyeceğim,’ dedim. ‘Kızma,’ dedi. ‘Unut onu gitsin.’”

Azze ağabeyinin yanında bir kız doğurmuş. Üç ay sonra kocası ona haber göndermiş: Ya çocuklarla eve dönermiş ya da Azze’den boşanıp çocuklarını alırmış. Dönmeyi kabul etmiş, ama çocukları için. SAGR’la yatmıyormuş ve ne kocası için yemek pişirmesi ne de ev işlerine yardım etmesi şart koşulu-

yormuş. Yine de o üstüne düşeni yapıyormuş. Ancak bir hoca, hacca gitmek isteyen Sagr'a, artık evli olmadığı bir kadının yaptığı yemeklerden yemesinin yanlış olduğunu söylediğinde durum değişmiş. Onu eşi olarak geri almadıkça hacı kabul edilmezmiş. O da öyle yapmış ve Azze yine gebe kalmış; ancak oğlan ölmüş.

Yine bayram olmuş ve Azze annesini görmek istemiş. Konağın yerindeki herkes bu öyküyü farklı şekillerde anlatıyor. Yengesi Feyga şöyle diyor: "Azze ona, 'Annem hasta ve ben onu görmek istiyorum,' dedi. Sagr 'olmaz,' dedi. 'Bütün kadınlar bayramda eve gidip annelerini görmek istiyorlar –hepiniz aynı anda gidemezsiniz.' Ama sonra fikrini değiştirdi. 'Sizi götüreceğim,' dedi. 'Üçünüzü –Gatife, Azze ve Feyga.' Gidip çantamı hazırladım ve giyindim, Azze de çantasını hazırlayıp giyindi. Gatife, 'Ben bu sefer gitmeyeceğim,' dedi. Sagr'ın kızgın olduğunu biliyordu. Sonra Sagr Azze'ye, 'Gidersen kendi boşanmış bil. Eğer şimdi gidersen kendine zarar vermiş olursun,' dedi. Ama o, 'Ben anneme gitmek istiyorum. Yarın geleceğim,' dedi. Sagr da onu yakalayıp dövdü ve boşadı. Ben de odama döndüm. Yani gitmedim. Azze ise akrabalarının yanına gitti ve neredeyse bir yıl boyunca gelmedi."

Azze, "Annemin yanında dokuz ay kaldım," diye ekledi.

Yengesi hüznüne ortak oldu. "Ama gitmeye alıştığı annesi artık rahmetli."

Azze kocasının evini babasınıninkiyle karşılaştırmaktan hiç bıkmazdı. Ailesinin evinde her gün et ve meyve yerlermiş. Çamaşır makinesi ve buzdolabı varmış. Erkek kardeşleri çocuklara giyecekler ve başka güzel şeyler alırlarmış. Hastalandıklarında doktora götürürlermiş. "Burada," demişti bir keresinde, "çocukları paçavralarla sokağa salıyorlar. Onlara hiç dikkat etmiyorlar. Yaşarlarsa yaşıyorlar; yaşamazlarsa da, kimin umurunda?"

Sagr'ın Azze'nin ailesi hakkındaki görüşleriyse epey farklıydı ve onunla bir gün otururken anladığım üzere, karısının ailesini aşağılamaktan çekinmiyordu.

Azze'nin oğlu gelmiş ve sıkılgan bir halde kapıda durmuştu. Babası, "Gel, Lila'nın yanına otur. Sana geçen akşam ne demiştin?" dedi. Kendinden hoşnut, bana, "Harikaydı; bu eski şiiri duyduğuna bayılacaksın," dedi.

Görünüşe bakılırsa önceki gün Azze, Sagr'ın yanına gelmiş ve ağabeyinin, oğlunu okuldan almalarının iyi olacağını söylediğini anlatmış; çünkü çocuk başarısızmış. Ağabeyi çocuğun yanında çalışmasını ve dayısının mesleğini öğrenmesini istediğini söylemiş; Azze'nin ağabeyi yeğenine kasaplığın inceliklerini öğretecekmış. Sagr'sa sinirle cevap vermiş: "Babasının işi bu değil." Bunun üzerine çocuk, "Baba, senin işin ne?" diye sormuş.

Sagr da Evlad Ali kabilelerinin Libya'daki kabilelerle savaş halinde olduğu günlerle ilgili uzun bir öykü anlatmış. Sagr'ın dünyaya geldiği 1929-1930 yıllarında mücadele ciddi boyutlardaymış. Sonunda, kavgaya asla bulaşmayan iyi niyetli, dindar ve Kuran okuyan insanlar olan Sanussî sülalesi arabuluculuk yapmış. Kabileler –herbirini temsilen birer 'albay' ve yirmişi süvari– birer birer, arazilerinin sınır yaptığı yerde büyük bir çadırda (aslında birbirine dikilmiş dört çadırmış) toplanmış.

Libyalı kabileler görüşmelere başlamak istemişler ama Evlad Ali'nin adamları itiraz etmiş: Said Hafyân henüz gelmemiş. Sonunda o da ulaşmış. O gelene dek herkes birbirini ya ayağa kalkıp ya da oturduğu yerden selamlamış. Fakat bu adam geldiğinde, o daha atından inmeden herkes saygıyla doğrulmuş. Atını bırakıp içeri girmiş ve herkesin elini tek tek sıkmış.

Ancak bir adam kalkmamış. Bu Abdüsselam Bu'l-Kiz-

za'yımış, en kaliteli kumaştan süslü bir cüppe giyinmiş Libya-
lı bir paşa. Said halka olmuş herkesi sırayla selamlamış ama
ayağa kalkmayanı es geçmiş.

Herkesle tokalaştıktan sonra ona demişler ki, “Abdüsse-
lam'ı selamlamadın.”

“Ben ayağa kalkma zahmetine girenleri selamladım. O ra-
hat rahat oturuyor, ben de oturduğum zaman onu selamla-
rım.” Oturunca da çadırın öbür yanına doğru bağırarak, “Bak-
sana, nasılsın Abdüsselam, seni Elisıkı?” (Soyadını yanlış te-
laffuz ederek farklı anlam vermiş.)

Onu tanımayan Abdüsselam, “Baksana sen, geldiğin yer-
de ne yapıyorsun,” demiş.

Said'in cevabıysa onu şaşırtmış:

“İşim güçlü bir küheylanınki
ordunun başında yalnız giden.
Toplanmış çadırlara yaklaştığında
koşum takımlarını patlatır o.
Soylular davet ederler ve cömerttirler;
onlar vermeye alışkındırlar,
oysa aşağılık olanlar söylenmeye başlarlar
en küçük lokma için bile.”

Sagr istekle açıklamış. Libyalılar onun ne tür bir ön-
der olduğunu öğrenmek istemişler; ama bunun yerine Said
Hafyân, şiir yoluyla, onlara büyük adamların işlerini anlatmış:
Cömertlik ve saygı. Aslında paşayı aşağılıyormuş.

Bu cevabın üstüne Abdüsselam kalkmış, çadırı boydan
boya geçmiş ve onun elini sıkmış. Said Hafyân'ın gerçek bir
erkek olduğunu anlamış.

“İşte böyle,” diye yeşil gözleri parlayarak sözlerini bitir-

mişti Sâgır, “Oğluma dedim ki, ‘Annenin akrabaları bu tür işler yapıyor olabilir ama babanın işi bu değil.’”

Azze’ye ve onun ailesine böyle duygular beslese de Sâgır karısını geri getirmeye her seferinde razı oluyordu; çünkü çocuklarının hepsini yanında istiyordu. Öte yandan kadınla yaşamayı zor buluyordu ve Gatîfe’nin de bundan hoşnut olmadığını biliyordu. Bir keresinde, Azze’yle tartıştıktan sonra Gatîfe’nin odasında öfkeyle oturuyordu. Bana dönüp Gatîfe’nin onun yaşamını zorlaştırdığından yakındı. Dedğine göre Gatîfe mengene gibiymiş: Ev yaşamının ne sefil olduğunu tam unuttuğu sırada kadın mengeneyi sıkıyormuş. Evet, kabul ediyordu, iki eşiyile işler iyi gitmemişti. Bu yeterince kötüydü zaten. Fakat Gatîfe bunu hiç unutturmuyordu. “Bana kızgın,” diye devam etti, “ondan sonra iki kadınla daha evlendim diye.”

Bunu espriyle söylemesine karşın Gatîfe’nin sitemli cevabı gecikmedi. “Sana git onlarla evlen diyen olmadı. Bunu sen kendin yaptın. Sen istedin.”

Hacı bunu da kabul etti. Gerçekten özel bir eşe sahip olduğu için şanslı olduğunu söyledi. Üstelik kendisi hiçbir şeyden anlamayan cahil erkeklerden değildi. Fakat mazeret olarak şu dinsel ifadeye başvurdu: “Tanrının gücünü gösterdiği karar anında insan kördür,” ve ekledi, “Kişi kaderine sabırla boyun eğmeli.”

Gatîfe onun sağduyusuzluğunu affetmek istemiyordu. Erkeklerin tercihlerine ilişkin, belki de anlatmayı çok sevdiği iki halk öyküsünden esinli, kendi görüşleri vardı. İki öykü de kocanın iyisiyle kötüsü arasındaki farkı anlatıyordu. Öykünün birinde koca, iyi kalpli ve akıllı olan ilk karısını ödüllendirirken güzel ama aptal olan ikincisini cezalandırıyor. Öbür öyküde iyi kalpli olan kuma (Gatîfe için belki de bu bölümü önemli) kıdemli olmakla birlikte o kadar iyi durumda değil. Ancak bunun nedeni kocanın kanının bozuk olması.

Birinci öykü şuna benziyor:

İki karısı olan bir adam varmış. Karılarından bir tanesi güzelmiş, etine dolgunmuş ve beyaz tenliymiş; ama aptalmış. Öbürüyse küçük, zeki ve tezcanlıymış. Adam birkaç koyun kırtıktan sonra onlara, “Ben Si-va’ya hurma almaya gidiyorum. Döndüğümde yük develerini yeni bir çadır dokumuş olanın önüne getireceğim. Hâlâ eski çadırında oturanaysa yalnızca küçük buzağının yükünü boşaltacağım,” demiş ve gitmiş.

Zeki olan geceleri eğirmiş, gündüzleriye çadırında çalışmış. Öbürü, güzel olan, hiçbir şey yapmamış. O halinden hoşnutmuş ve elini hiçbir işe sürmemiş. Küçük olansa her gece, her gece çalışıyormuş. Bir dokuma tezgâhı kurmuş ve yeni çadırını dokumuş.

Tombul olan bunu gördüğünde gelmiş ve, “Sen bunları ne zaman eğirdin? Ben şimdi ne yapacağım?” diye sormuş.

Zeki olan cevap vermiş, “Ben olsam yünümü denize götürür ve ona, ‘Bunu eğir,’ derdim.”

Kadın gitmiş. Yünlerini toplamış ve deniz kıyısına gitmiş. Yünleri oraya bırakmış. On beş gün sonra onları almaya gitmiş.

Zeki olan sormuş, “Eğirme işini bitirdin mi?”

“Hayır,” demiş öteki.

“Denize gittin mi?” diye sormuş beriki.

“Evet ama yünümü bıraktığım durumda buldum. Yalnızca üzerine biraz yosun bulaşmış, o kadar.”

“Üstüne bir şey koymadın mı?” diye sormuş zeki olan. “Biraz pirinç, hurma, un falan ekle ve yünü

denize iyice yaklaştır. Sonra de ki, 'Ey deniz, bunu eğir,' sonra öylece bırak. Hatta yünü denizin içine mi koysan ne?"

Öbür kadın böylece gitmiş ve yününü suyun içine koymuş. Orada kalmış, kalmış, kalmış ve sonra geri dönmüş.

"Kardeş, deniz aldı mı?" diye sormuş kuması.

"Evet."

"Peki ne dedi?"

"Bana, 'Duvv, duvv, duvv,' dedi," diye taklit etmiş dalgaların sesini.

"O böyle eğirip бүker. Sen sabırlı ol yeter," demiş zeki olan.

Ama öteki, "Bu kadın yününü çoktan eğirdi, çadırını dokudu, uçlarını burdu ve dikti bile. Adam da gelmek üzere ama benim çadırım hazır değil," diye düşünmüş. Kumasına sormuş, "Ne yapmalıyım?"

Zeki olan bir çuval un almasını ve onunla hamur yapmasını, sonra eski çadırı yeni ve beyaz görünsün diye o hamurla kaplamasını önermiş.

Öteki de hamur yapmış ve onu çadırının üstüne yapıştırmış. Çadırını olduğu gibi hamurla sıvamış. Fakat kuruyunca hamur çatlayıp düşmeye başlamış. Kuşlar gelip hamurdan yiyormuş, tavuklar çadırın üstüne atlayıp onu gagalıyormuş.

Bir gece, iki kadın uyuduktan sonra kocaları geri gelmiş. Çadırların çevresini dolaşmış. Hızlı karısının yeni çadırındaki siyah kurdelları görmüş. Bir de tombul güzel karısının çadırına yapışmış hamur parçalarını. Bu yüzden develerin yükünü zeki olanın çadırı önüne boşaltmış ve buzağıyı ötekinin çadırına bağlamış.

Birkaç gün sonra onlara demiş ki, “Bunları size akrabalarınız gönderdi. Düğün varmış. Armağan olarak yanınızda ne götüreceksiniz?”

Düğüne gitmek isteyen zeki kadın, “Ne götürsem?” diye düşünmüş. Gelen hurmaları almış ve onları tereyağıyla yoğurup küçük hurma topları yapmış.

Ötekisinin az hurması varmış. Demiş ki, “Ben de biraz bok biriktireyim ve çuvalımı onunla doldurayım.” Ve her gün sıçmaya ve bokunu çuvala koymaya başlamış.

Zeki olan hurmaları yağla yoğurmuş, onlardan küçük toplar yapmış, çuvalına doldurmuş ve kocasına gitmiş. Adam, “Her şeyini topladın mı? Akrabalarını ziyarete gittiğinde yanında ne götüreceksin?” diye sormuş.

Kadın, “Hazırım ve yükümü topladım ama öbürünü bilmiyorum,” demiş.

Adam gidip öbür karısının çuvalını açmış ama içinde yalnızca bok bulmuş. Onu deveye yüklemiş. Sonra zeki karısının biri hurma öbürü hurma dolu iki çuvalını diğer deveye yüklemiş ve yola koyulmuşlar.

Sonra adam kadınlara sormuş, “Neyle gideceksiniz?” diye. Güzel olana bir palmye dalı almasını ve akrabalarına varana dek onu sürmesini söylemiş. Kadın dalına binmiş ve gitmiş. Öbürüyse adamla birlikte deveye binmiş. Güzel olan koştukça koşmuş, öbürleriye develerini sürdükçe sürmüşler. Adamla zeki karısı önce varmışlar ve insanlar sormuş, “Öbür karın nerede?”

Adam, “Yolda. Dalına binmiş geliyor. Bunlar da sizin için biriktirdiği tatlılar.”

Annesi çuvalı açmış ve bokla dolu olduğunu görmüş. Adam “İşte kızın,” demiş, “onu sen al. Ben onunla evli kalmayacağım.”

Gatife'nin kumalar üzerine ikinci öyküsününse sonu farklıydı. Burada kardeşleriyle birlikte annesini evden atan genç bir adam söz konusu. Yoksulmuşlar. Genç adam da çevrede iş aramaya başlamış. Zengin bir aile adamı işe almış, bakması için ona hayvanlar vermiş, ev vermiş, evlendirmiş ve çobanlığı üstlensin diye ona bir de köle armağan etmiş. Refaha kavuşunca gururlanmış ve ansızın kendisine ait başka bir evde yaşamak istediğini söylemiş. Aile bundan rahatsız olmuş ve yaptıklarına anlam verememiş fakat adam üstelemiş ve karısıyla kölesini alıp gitmiş. Onun için seçtikleri kadından hoşnut olmayıp kendisine ikinci bir eş daha almış.

Bir gün Mekke'ye hacca gitmek istediğini duyurmuş. Karılarına ve kölesine kendisi dönene dek konak yerinden ayrılmamalarını söylemiş. İffetlerini korumaları için de iki kadının cinsel organlarını diktirmiş.

Bu ayrıntı kendisine de garip gelen Gatife anlatımına canlılıkla devam etti. “Köle her gün develeri otlatmaya gidiyor, ardından da iki kumanın olduğu konak yerine dönüyormuş. Şimdi, kadınlardan büyük olanı, şey, sanırım alçakgönüllü ve biraz da acınası durumdaymış. Adamın ikinci karısıysa... Şey, adam ayrıldıktan kısa süre sonra genç kadın köleye, ‘Hadi konak yerini değiştiririm,’ demiş. Büyük olan, ‘Hayır, buradan ayrılmamalıyız. Dönene dek gitmememiz söylendi,’ demiş. Genç kadın, ‘Olmaz, ben çadırımı yeni bir yere kurmak istiyorum. Başka bir bölgeye gidelim,’ diye üstelemiş. Onlar da taşınmışlar.

“Genç kadın dikişleri sökmüşmüş. Köleye hemen, ‘Gel buraya,’ demiş. Öbürü, büyük olansa dikişlerini olduğu gibi

bırakmış. Taşınmışlar ve boş bir araziye konak yerlerini kurmuşlar. Ne yiyecek ne de içecek bir şey yokmuş ve develerle koyunlar birer birer açlıktan ölmeye başlamış. Ölü hayvanların leşlerini kargalar yemeye gelmiş. Her gün kargalar konak yerinin çevresinde uçuşuyormuş. Köle develerine ilaç verirken şöyle diyormuş:

‘Kargalar insanları sevindirir ama ben
kargalardan korkarım
onlar bizi özlemekten körleşmiş olanın
gölgesini getirir.’

Köle korkuyormuş ve büyük kuma kargaların ne anlama geldiğini biliyormuş: Onlar uzaklara gitmiş olanların dönüş habercisidir. Fakat genç kuma bunu bilmiyormuş.

“Son bir gün, adam eve dönmüş. Onlara, ‘Konak yerini değiştirmişsiniz,’ demiş. ‘Kargalar söylemeseydi sizi bulamayacaktım. Onların izinden gittim, her gece başka bir yerde, her gece başka bir yerde. Sizi bulana dek kargalarla hareket ettim.’

“Onu genç olan karşılamış. Kocasını koşarak selamlamış ve şöyle demiş,

‘Senin için duyduğum sevinçten
biraz önce açtım onu
ama Ahmet’in annesi hâlâ mühürlü.’”

Bunun üzerine Gatife, “Bak, kadınlar nasıllar!” yorumunu yaptı. Sonra devam etti, “Böylece adam büyük karısına gitti, kadını tiksiniç, bağlı ve kokmuş buldu.” Gatife yine güldü. “Ona git demiş. Seni boşuyorum. Ve dönüp genç karısını almış ve konak yerlerini değiştirmişler.”

Gatife’nin aynı haksızlıkları kendi dünyasında da görüp

görmediğini merak ediyorum. Onun kocası da gösterişli kuması Azze'yi çekici bulmuş ve kusurlarına gözlerini kapatıp, annesinin itirazlarına karşın onunla gizlice evlenmişti. İlk öyküdeki iyi yürekli kocanın aksine, eşlerini erdemlerine ve edimlerine göre değil, görünüşlerine ve temsil ettikleri yaşam tarzlarına göre değerlendirmişti.

Gatife kendisini, kocasının ona dayattıklarını sabırla sineye çeken biri olarak sunuyor. SAGR'ın ikinci eş olarak Safiyye'yi alış öyküsünü Gatife farklı, SAGR daha farklı anlatır. SAGR kendisini koşulların kurbanı, yalnızca kurabiyelere meraklı çocuk yaşta bir gelin almak zorunda kalan biri olarak sunar. Gatife de evliliğe ilişkin aynı temel olguları aktarır: SAGR, Safiyye'yle evlenmeyi tasarlamıştı ama onu kuzenleri istediler; başka bir eş aradı ama nereye döndüyse gelin adaylarına başkaları talip oldu; sonunda kısmetine o düştü; pazarda Safiyye'nin ağabeyiyle karşılaştı; ağabeyi SAGR'a "kız kardeşime hâlâ talipsen, kuzeni onu serbest bıraktı," dedi.

Fakat sonra öykünün bir de kendisiyle ilgili olan yönünü anlattı: "Safiyye'yle düğününden hem en önce annemi ziyaret edeyim diye beni evime götürdü, yalnızca ziyaret için. Annem bana ipek bir giysi ve havalı bir iç çamaşırı almış, ben de eve bunlarla döndüm. Düğünden bir önceki akşam halalarım beni giydirdiler –SAGR'a çok kızgındılar– ve saçımı yaptılar. O günlerde saçlarım uzundu ve gürdü ve topuzum *bu kadardı*." Elleriyle gösterdi. Ellerime ve ayaklarıma gelin gibi kına yaptılar. Beni görmeliydin. Kızgın değildim. Adamı umursamıyordum. Gelini getirdiklerinde herkes çok şaşırmıştı. SAGR herkese, 'O ay gibi, bekleyin, göreceksiniz!' demiş. Ama çelimsiz ve sapsarıydı. Gelmeden önce hastalanmış; geldikten sonra da on beş gün hasta yattı. Ama ben güzeldim; sağlıklı, etine dolgun ve beyaz tenli. Herkes kalmayacağımı söylüyordu – 'Buna katlanmayacak,' diyorlardı.

“Adamı sahiden istemiyordum. Daha ilk geceden kaçmaya ve başka kadınların arasında yatmaya başlamıştım. Yattıkları yerde aralarına giriyordum. Özellikle de komşumuzda. Komşu Sahr’ı tehdit ederdi, ‘Yaklaşırsan seni döverim...’ diye.”

Evlenme fikrine nasıl razı geldiğiyle ilgili olarak kocasının bana anlattığı öykünün aynısıyla kendisine bir arkadaşının takılmasını işitince ona sordum: “Peki Safiyye geldikten sonra değiştin mi?”

Cevabı kısaydı. “Biraz daha anlayışlı oldum.”

Ben onların yaşamlarına girdiğimde Hacı, Safiyye’den ayrılmıştı ama ona hâlâ maddi destekte bulunuyordu. Bunda iki tarafın da rızasının olduğunu söylüyordu ama ben konunun bu denli basit olmadığını biliyordum. Sorun, Safiyye’nin sekiz çocuğunun olması ve onları bırakmak istemediği için hiçbir yere gitmemesiydi. Kendisini kötü ve üzgün hissetse de erkeklerin birden çok kadınla evlenmelerindeki adaleti sorgulamamıştı. Onun açısından sorun, kuzenleri yabancılara tercih etme sorunuydu.

Yine de Gatife’yle iyi geçiniyor gibiydiler. Gatife’nin dediğine göre Sahr, Azze’yle evlenmeden önceki günlerinde ikisine de adil davranıyormuş. Gatife’nin kızlarının hatırladıklarına göre anneleriyle Safiyye birlikte yaşadıkları günlerde tartışmalar bile küskünlükleri yalnızca birkaç gün sürüyormuş ve kocalarına hiç yansıtıyorlarmış. Azze’yse, çabaları geri tepmeye başlasa bile, elbette, işe hep Sahr’ı katmaya çalışıyordu.

Kavga

Gatife’nin keşfedeceği üzere Azze can yakabiliyordu. Sıcak bir haziran günü Gatife bana Ramazan ayındaki kavgalarından söz etti –kocasına kızmış olmasaydı belki de hiç duya-

mayacağım bir öyküydü bu. Konukların akını beklenmedik bir kesintiye uğrayıp yalnız kaldığında Sıgr her zamanki gibi Gatife'nin odasına dinlenmeye çekilmiş, ben de onunla oturmaya gitmiştim. Meşguliyetinden benimle konuşmaya fırsat bulamadığı için özür diledi. Bana birkaç şiir okumak istiyordu. Ona göre şiir önemliydi, çünkü gerçek olayları anlatıyordu. Sonra iki amca çocuğunun öyküsüne –Gatife'nin daha sonra söze gireceği öyküsüne– başladı.

Yoksul bir aileden gelen genç bir delikanlı, zengin bir aileden olan kuzeniyle evlenmek istemiş. Amcasına gidip onu istemiş fakat adam, “Git kendisine sor,” demiş. Çocuk öyle yapmış ama kız onu reddederek şöyle demiş:

“Ne ben senin avınım ne sen benim şahinim
 Senin namlun da benim dipçığıme uymaz
 Tanrı yüzüne gülecek ve sen başka birini bulacaksın.”

Bu ters cevap karşısında genç konak yerinden ayrıлып iş bulmaya karar vermiş. Kızla evlenmeye çalışan olursa da onu öldürürüm diye akrabalarını uyar-
 mış. Gitmiş, Tanrı işlerini rastgetirmiş ve iş bulmuş. Beş, altı ya da yedi yıl sonra geri dönmüş. Çok güzel bir at sırtında gelmiş. Develeri ve parası varmış ama karısı yokmuş. Büyük bir şölen vermiş ve herkes gelmiş; onun çok değiştiğini görmüşler. Hizmetçileri varmış ve büyük şölenler veriyormuş. Kuzeni hariç herkesin yanına gidip hal hatır sormuş. Herkes ona karşılama olsun diye koyun getirmiş. Fakat şaşırmışlar: “Hizmetçileri varken karısının olmaması çok garip,” demişler.

İnsanlar onu anlatmak üzere kuzenine gitmişler. Adamın gerçek bir erkek haline geldiğini anlatmışlar

ve ondan saygıyla söz etmişler. Kızla kimse evlenmeye cesaret edememiş; çünkü uyarısını duymuşlar. Kız beklemiş, beklemiş, gelmeyince kendisi onu görmeye gitmiş, “Ben kuzenimi görmeye gidiyorum,” demiş. Güzelce giyinmiş ve adamın olduğu yere gitmiş. Adam ona selam vermiş ve kim olduğunu sormuş. Kız anlatmış kim olduğunu ve adam, “Hoş geldin,” demiş. Ona bir koyun kesmiş, cömertçe ikramda bulunmuş ve hizmetçisine söyleyip, ona inci bir gerdanlık armağan ettirmiş. Fakat gerdanlığı verenin kendisi değil hizmetçisi olduğunu bilmesini istemiş.

Kız bu durumu düşünmeye başlamış ve kuruntu yapmış. “Evlenmemi o engelledi ama şimdi konuyu hiç açmıyor,” demiş. Böylece adama bir ulak göndermiş ve hâlâ evli olmamasının nedeninin kendisi olduğunu bildirmiş.

Adam cevap vermiş: “Bana konuk geldiğinde ona iyi davrandım ve söylediklerinin hiçbirine kızmadım. Çık git buradan –onun bu sözlerinden sonra ben ne diyebilirim ki?”

Kız, “Özür dilerim,” demiş ve ulakla onunla evlenmek istediğini bildirmiş.

“Pekâlâ, o istiyorsa ben de istiyorum,” demiş adam. Yalan söylüyormuş. “Başlık parası olarak ne istiyor? Çeyizden ne haber?” Kızın istediği her şeyi yollamış ve görülmemiş bir şölen vermiş.

Konuklar ayrılırken kıza, “Tanrıya ant olsun, bana o zaman söylediğini hatırlat,” demiş.

Kız yalvarmış, “Küçüktüm. Hata ettim. Artık senin hizmetçin olacağım.”

Adam sorusunu yinelemiş, “Ne demiştin? Bir daha söyle.”

“Unuttum.”

Böylece adam kızın söylediklerini yinelemiş ve kız başını eğmiş. “Benim de söyleyeceklerim var,” demiş adam.

“Sana dokunmayı kendime yasak ettim
ve yatağını döşegini de
getir deveni, eşyalarını üstüne koy
ve git uçmak istediğin yere
çünkü ne ben senin avınım
ne sen benim şahinim.”

Hacı SAGR bunu bana açıkladı. Adam kızı kendisine haram kılmış ve kız onu incittiği için ona dokunmamış. Kızın kanını kaynatmak istemiş. Onu göndermiş ve mağrur bir şekilde başlık parasıyla ona armağan ettiklerini geri almayı reddetmiş. Ertesi sabah da düğün yapıp başkasıyla evlenmiş.

SAGR tam sonuna gelmişti ki Gatife gelip öğle yemeğinin hazır olduğunu söyledi. Öykünün sonunu getirmeye kararlı olan SAGR karısını duymazdan geldi. Genç adamın cevabını takdirle karşılayıp, “Kızı gerçekten yakmış!” dedi.

Bunun üzerine Gatife sertçe, “O yalnızca kızı nasıl incittiğini hissetmiş. Ona yaptıklarını değil,” dedi.

SAGR, sertliği karşısında şaşırdığı bu söze cevap vermedi. Gatife odadan çıktı. Daha sonra yanına gittiğimde Gatife’ye niçin öyle dediğini sordum. Aynı sözü yineledi ve bu sefer, bir öncekinde hem Hacı’nın hem de benim sezdiğimiz üzere, bundan SAGR’ı kastettiği açıktı. Onu başkalarına (kendisine?) verdiği acıya duyarsız olmakla suçlamıştı ve erkeklerce kötü davranılan kadınlarla duygudaş hissediyordu.

Belki de birkaç gün önce SAGR’ın, yeğenlerinin düğününden dönüşte arabada söylediği bir sözün acısıyla böyle konuş-

tu. Arabada hem Azze hem de Gatife vardı ve halalarıyla el sıkışmak üzere yanlarına girdiğinde orada ne çok güzel kadın olduğunu anlatmıştı. Dikkate bile alınmayacak onca erkeğin kendisinininkinden daha güzel kadınlara sahip olmasına anlam veremediğini söylemişti. Eşlerinden hiçbirisi gülmemişti. Ben de gülmemiştim. Onaylamaz görünerek karşı çıkmaya çalıştım. Onun ve eşlerinin kendisinden yana olduğumu düşünmesini istememiştim.

Konuşurken Gatife onun bu sözüne gönderme yaparak bütün o kadınların rahat yaşadıkları için güzel göründüklerini kocasının gözden kaçırdığını söyledi. Kendisinininkinin tersine, onların kocaları üstlerine Azze gibi dertler ve tasalar salmıyorlardı. Konuyu açmak amacıyla Ramazan ayında Azze'yle olan kavgasını anlattı, kocasının ona ne denli iyi davrandığını göstermek için belirttiği kavgayı.

Çocuklar yüzünden tartışmışlardı. Akşam yemeğini pişirirken Azze'nin oğlu gelmiş ve daha tam pişmemiş olmasına karşın güveçteki sebze yemeğinden almış. Kardeşi ve Gatife'nin kızı da onun aldığından istedikleri için ağlamaya başlamışlar. Fakat oğlan izin vermemiş ve Gatife'nin kızına sandalyeyle iki kez vurmuş. Gatife de yemeği ya geri koyması ya da diğerleriyle paylaşması için ona bağırarak. Çocuk diretmiş. Gatife ona bir lastik sandal fırlatmış.

Azze ona, "Sen benim oğlumu mu dövüyorsun?" diye çıkışmış.

Gatife, "Oğlun benim kızımı döverken iyi, ben oğlunu döverken kötü mü?" demiş.

Azze ailesinin yanına dönmekle tehdit etmiş. Diklenerek ağabeylerinin hayatta olduklarını söyleyerek kendisini savunacaklarını ima etmiş.

Gatife ona durmamasını söylemiş. "Git evine," demiş, "bana gelen sendin!"

Azze onun hakaretine karşılık vermiş, “Senin akrababan bile yok.”

Gatife onun yüzüne tokat atmış. “Bunlar benim akrabalarım, burası da benim evim.

Azze’nin oğlu yemeğini yiyip ardından babasıyla tekrar yedikten sonra annesinin kapısını vurmuş. Ama annesi orada değilmiş: Yolun öbür yanına, başka evlere gitmiş. Gatife olanları kocasına anlattığında SAGR, “Belayı iyi atlatmışsın,” demiş.

Azze’yi ertesi gün, o sıralar annesi Migdim’i ziyarete gelmiş olan Hacı’nın kız kardeşi Levz getirdi. Azze başka şeylerin yanı sıra Gatife’yi ona vurmakla ve evlenmek için Hacı’nın peşinden koştuğunu söylemekle suçluyormuş –Gatife’ye göre yarısı yalan.

Orada araya girdim. “Peki Hacı’nın Azze’yi senin başından öpmeye ve özür dilemeye zorladığı doğru mu?”

“Evet,” dedi Gatife.

Gatife’ye asıl dokunan, onun hiç akrabası olmadığı şeklindeki sözmüş. Akrabası olmamak, savunmasız ve dışlanmış olmak demektir, çünkü aile hem kimlik hem de destek bakımından çok önemli bir dayanak. Bir kadın için erkek kardeş sahibi olmak dünyaya karşı başı dik durmak demektir, özellikle kocanın çevresi içinde. Gatife hep, “Tanrı akrabalarımı korusun. Bunlar benim akrabalarım, burası da benim evim,” derdi.

Dışlanmışlık

Azze’nin sözleri incitmişti çünkü yarı yarıya doğrudu. Hacı SAGR’ın birinci dereceden kuzeni ve onun akraba çevresinin bir üyesi olmakla birlikte ne babası ne de erkek kardeşleri vardı; üstelik topluluktaki kadınların arasında dışlanmış

durumdaydı. Sorun, aileyi dışarıya karşı temsil etmek dahil, ailenin tüm işlerinde merkezî işleve sahip olmaması değildi. Aslında o bu aile içinde kendi kuşağından belki de en önde gelen kadındı; zeki bir öykü anlatıcısı, yetenekli bir şarkıcı ve şimdiki rolüne ilk eş olarak başlamış erdemli ve vakur bir ane, sağduyulu ve ahlaklı bir kadındı. Halaları 'çöplenme' kazasında genç yaşta vefat etmiş olan sevgili kardeşlerinin bu tek çocuğuna sevgiyle yaklaşmış ve bazı kuzenler belli ki onun arkadaşlığına değer vermişlerdi. Konak yerine ziyarete geldiklerinde hepsi onunla vakit geçirmeye bayılıyor, onunla saatlerce sohbet etmekten keyif alıyorlardı.

Sorun aile değildi; onu konak yerindeki kadınlar dışlamışlardı. Bu toplulukta yaşamaya geldiğim ilk zamanlar aradaki uçurumun giderek açıldığını fark etmiştim ama bunun, Gatife'nin Hacı'yla yolun karşısındaki eve taşınmalarından (benim geldiğim zamana denk gelmişti) kaynaklandığını düşünmüştüm. Giderek evin işlerine gömüldüğünden evlilik yaşamı boyunca vakit geçirdiği kadınlardan kopmaya başlamıştı. O denli yabancılaşmıştı ki büyük kızı Sabra'yı konak yerindeki oğlanlardan birine vermeyi reddetmişti. Öbür aileler arasındaysa bağlar, kız kardeşler çocuklarının birbirleriyle evlenmelerine izin verdikçe sıkılaşıyordu. Başka topluluklardan içgüveyi gelen bazı kadınlar bile çocuklarını evlendirip birbirleriyle akraba oluyorlardı. Haneler arasında evlilikler arttıkça Gatife ve çocukları daha da dışlanıyorlardı.

Fakat o öbür kadınların kendisine karşı hep birlik olduklarını iddia ediyordu ve teyzesi de bu görüşünü destekliyordu. Baş başa oturduğumuzda bu yaşlı kadın sesini düşürerek diğerlerinin Gatife'ye hep kötü davrandıklarını söylemişti. Sekiz yıl önce, yeni ve büyük bir tören çadırı dikmesi için yeğenine yardım etmeye geldiğinde bununla ilgili bazı şiirler de okumuştum. Böyle büyük bir işe girişen bir kadına öbürlerinin fır-

sat oldukça yardım etmesi beklenir, oysa ona kimse doğru dürüst yardım etmemiş. Dolayısıyla bu şiirler Gatife'nin yalnızlığını anlatıyordu.

İyi günlerde dost olanların
kötü günlerde düşman kesildiğini gördüm...

Dertlerin çoğalmış, aşkım
dikkat et kötü hastalığa tutulmayasın...

Sevgiliyi acıyla boğana dek
onu su dolabıyla suladılar

Onların üzüntüsü, ey sevgili
seni babanın çocuklarına bile yabancılaştırdı...

Gatife'nin yalıtılmışlığının gerisinde ne yatıyordu, bunu hiçbir zaman tam olarak öğrenemeyeceğim, çünkü ona duyduğum yakınlık diğer kadınlarca biliniyordu. Topluluğun bileşimi ve merkezinde yer alan kadınlar arasındaki ittifaklar ve akrabalık ilişkileri bunu ancak kısmen açıklayabilir. Gatife'nin kendisine gelince, çoğunlukla Hacı'nın varlıklı arkadaşlarından armağan almanın niçin haksızlık olmadığına açıklama getirirken kendisinin, diğer kadınların aksine, kız kardeşleri olmadığı gerçeğine göndermede bulunurdu.

Bir de Migdim sorunu vardı. Gatife'ye göre kaynanası hep Safiyye'nin tarafını tutardı. Migdim'in gerçekten de onu savunduğunu ve Safiyye'ye haksızlık ettiği gerekçesiyle oğlunu eleştirdiğini kendi yaşadıklarımından biliyorum; kocasından ayrı olmamasına karşın Safiyye'nin ilgi görmesini ve armağan almasını sağlamaya çalıştığını da gördüm. Kaynanasından dönerken Gatife'nin bana söylediğine göre bu kayırmacılık yeni

bir şey değildi. Safiyye'nin annesinin ziyarete gelip bir hafta-on gün kaldığını anlatıyordu; ayrılma zamanı geldiğinde iki kadın (Hacı'nın annesi Migdim ve Migdim'in, kocasının erkek kardeşiyle evli olan yeğeni) Safiyye'nin annesinin çuvalını çeşitli şeylerle –tereyağı, kına, bulabildikleri her şey– doldurmak için çevrede deli gibi koştururlarmış. Oysa Gatife'nin annesi geldiğinde, akrabalarının hal-hatırını sormak için uğrayacağını özellikle duyurarak onların gönüllerini alıp dolu çuval-la gelir ve herkese bir şeyler armağan eder de Migdim kılını bile kıpırdatmazmış. Kadın dolu çuval-la gelir, boşuyla geri dönermiş.

“Bu insanı üzmez mi?” demişti Gatife. Fakat annesi ona tasalanmamasını, bir şey yapmamasını söylemiş. Kimse insanlara kötülükle karşılık vermemeli dermiş. Gatife annesini takdir ediyor. “O böyle biri. Bana çocuklarıma bile vurmamamı söylüyor. Niçin diye sorduğumda da, ‘Tanrı senin yanında. Sen ötekiler gibi olma,’ diyor. Öfkeyle bir söz bile söylememiştir.”

Annesine gösterilen bu kabalık beni şaşırtmıştı ve niçin böyle olduğunu sormuştum. Gatife bu konuda kızgındı. “Sen annemi yalnızca yaşlılığında gördün. Eskiden de görmüş olsaydın... Eniştereli, amcamlar onu gerçekten severlerdi. Onu hep görmeye giderler, annem de onları güzellikle karşılar, saygı gösterirdi. Onu çok severlerdi. İki kadın; amcamların eşleri onun büyü yapmış olabileceğini söylerlerdi, çünkü adamlar hep onunla otururlardı. Ve amcamın onu kuma alacağından korkarlardı.”

Erkekler için kardeşlerinin dul eşlerini almaları olağan mıydı?

“Kadın isterse,” demişti Gatife. “Evlenmek ister mi diye sorması için birisini yollamışlardı ama annem, ‘Yo, yo, yo!’ demişti. Ama çok daha eskilere giden bir nefret var. Kaynanam zor biridir.”

İşi daha da karıştıran bir şey vardı. Hacı'nın ablası Zahab, Gatife'nin annesinin kız kardeşi olan ilk karısına fena davranan bir adamla evlenmişti. Migdim'in kızıdan yana olduğuna kuşku yok. Bu durumun ilişkileri etkileyip etkilemediğini bilemiyorum; bu öyküleri hiç işitmedim. Elde edebildiğim tek bilgi yengelerine tehdit olan güzel ve iyi yürekli bir anneye sahip olduğu için Gatife'ye çektiyor olabildikleriydi. Bu rekabetler geçmişteydi fakat şimdiki durum da kız kardeşi olmayan bu kadınla özel yakınlığıma beslenen kıskançlıkla gizli-den gizliye ilişkilendirilmişti.

Dışarıdan Gelenler

Gatife'nin teyzesi, yeğeni için işlerin niçin bu denli zor olduğunu anlatırken yapacak çok işleri olduğunu ve kumalarının Gatife'nin yükünü hafifletmediklerini söylemişti. "Dahası," diye fısıldamıştı, "topluluktaki kadınlar onu kıskanıyorlarmış, çünkü kimsenin alamadığını onun aldığını düşünüyorlarmış. Dışarıdan gelenler hep Gatife'yi sorarlar ve onu severlermiş," diye eklemişti. Bu da öbürlerini kıskandırıyormuş.

Gatife'yi seven ve ona armağanlar getirenlerden ('dışarıdan gelenler'den) birinin de ben olduğuma kuşku yok. Fakat benim ona verdiğim küçük armağanların onun bana verdikleri yanında hiç kaldığını düşünüyordum. O sahiden de yabancılara karşı sevecen ve nazikti. Topluluğa ilk kez yalnız geldiğimde bana gösterdiği yakınlığı hatırlıyorum. Rahatlığımdan emin olmak ister gibi sıcak bir bakış atmıştı. Ağır ağır konuşup ve anlayacağım sözcükleri seçerek tualete gitmek, dinlenmek isteyip istemediğimi sormuştu. Tanımadığım ve pek de anlamadığım insanlarla oturmanın gerginliğinden yorulmuştum. Beni odasına götürmüş, küçük bir yatak yaymış ve

üstüne bir yastık koyduktan sonra, ben dinlenirken o da yanımda, yere uzanmıştı. Çevremde toplanan ve besbelli hakkımda sorular soran, bavulumdaki her şeye bakmak isteyen kadınlarla çocuklardan ve güneşten uzak bu yarı karanlık odada yatarken ona ne denli minnet duyduğumu hatırlıyorum.

Birçok başka olayda da Gatife'nin konukları güleryüzle karşıladığına tanık oldum; yalnızca ziyarete gelen Bedevi kadınları değil (bu tür karşılaşmalarla ilgili görenekleri herkes biliyordu), kocasını görmeye gelen Mısırlı erkeklerin ailelerini de. Onları rahatlatmak için elinden geleni yapar, özel yemekler getirip onlarla oturur, sohbet etmek için kendi ahlaki yargılarını bir kenara bırakırdı. Hacı'nın Mısırlı bir arkadaşı bir keresinde karısını ve üniversite çağındaki kızını da getirmişti. Gatife kızın giysisinin kısılgını nezaketle görmezden gelmiş, ana-kıza, kızın nişanlısının nasıl olduğunu sormuştu. Konuklar onunla, çiftin gittiği sosyal kulüpler ve yaptıkları şeylerle ilgili istekle konuşmuşlardı. Gatife nazikçe gülümsemiş ve dinlemişti. Anlatılanlara kulak misafiri olan kızlarının sonradan kahkaha atacakları şeyleri –bir kızın, nişanlısıyla vakit geçirdiğini açıklaması bir yana, sanki evlenmeye çok meraklıymış gibi ondan söz etmesi bile yeterince rezillikti– hiç bozuntuya vermeden dinlemişti:

Gatife'nin ev sahibesi (kıdemli eş olmasından dolayı ona yüklenen bir rol) olarak soyluluğu çok takdir görüyor, ona ve çocuklarına bazen Hacı'nın arkadaşlarıncı armağanlar gönderiliyordu. Hacı SAGR'ın sahibi olduğu bir arazide lüks bir villa inşa eden bir adam bu konuda özellikle çok cömertti. Ancak onun durumunda, Gatife'yi konuksever olmaya sevk eden kendi özsaygısı ve en nihayet, gururuydu.

Bir kış zamanı onları ziyarete geldiğimde bu komşularını iştmiştiim. Zengin olmakla ünlenen adamın aslen Sudanlı

olup Suudi Arabistan'da çalıştığı söyleniyordu. Dediklerine göre Mısırlı olan karısı eskiden havayollarında hostesmiş. Çok geçmeden kadını bizzat gördüm. Bir gün eve bir Mercedes ya-naştı. İçinden makyajlı, saç yapılmış, şingırdayan kocaman küpeli bir kadın çıktı; yüksek topuklu siyah rugan ayakkabılar ve siyah pantolon üzerine modaya uygun kırmızı süveter giyinmişti. Kocasını selamlığa alınırken o da bizimle eve, kendisi için yere minder serilen Gatife'nin odasına girdi. Gatife onunla nezaket kurallarını gözeterek oturdu; evin öbür kadınları da gelip misafire hoş geldin dediler.

Beni merak ediyordu ve Bedevi lehçesini konuşmam onu dehşete düşürmüştü. Bana bunun düzgün Arapça olmadığını ve dili onlardan öğrenmem gerektiğini söyledi. Bir ara bana hosteslik günlerinden tanıdığı Amerikalı ve İngiliz arkadaşlarının olduğunu ve Kahire'de benim de bildiğim İngiliz dil enstitüsünde partilere gittiğini söyledi. Onunla aynı üstünlük duygusunu paylaştığımı düşünmesinden veya aramızda herhangi bir bağ olduğunu varsaymasından rahatsızdım.

Yemekten sonra Hacı Sıgr da geldi. Kadına yakın oturdu –fazla yakın– ve hiçbir Bedevi kadına yaptığını görmediğim biçimde takıldı. Kadının kendisiyle yapmak istediği bir emlak anlaşmasıyla ilgili şakalar yaptı. Sonra çabucak kendi lehçesinde, bana ve Gatife'ye onun hakkında bir şey söyledi. Sonra konuştuklarımızı anlamadığı için kadınla dalga geçti. Nazikçe (ama anlamlı biçimde) sigara uzattı, kadın da hevesle alıp Hacı'nın karşısında yaktı. Bu, onun yaşında hiçbir Bedevi kadının asla yapmayacağı bir şey.

Çift bizi villalarına, Hacı'nın yeni komşularına geleneksel armağan olarak verdiği kuzuyu yemek üzere akşam yemeğine davet etmeye gelmişti. Akşam olunca hazırlıklara başladık. Gatife güzel giysilerinden birini, altın sırmalı rengârenk en iyi çoraplarını giyindi ve kolonyayla adeta yıkandı. İki yaşındaki

en küçük kızına Batı tarzı tek elbisesini, dikiş yerlerinden açılmış olmasına karşın, giydirdi. Entarileri hep temiz ve ütülü olan Hacı çok güzel, beyaz bir entari giyindi ve omuzlarına zengin görünümlü yün bir pelerin attı. Oğulları da gelmek için yalvardılar; kabul edince yüzlerini yıkamak ve ayakkabılarını bulmak üzere koşturdular. Biz arabaya doluşurken küçük kızlar ağlamaya başladı; arkada bırakılmak istemiyorlardı. Öyle olunca onları da aldık ve yola koyulduk.

Villa büyük ve anlatılmaz derecede lükstü. Gatife ve çocukları bakakaldılar. Erkek çocuklar gerçek boyutlu at resmi olan kâğıtla kaplı duvarlara dokundular. İpeksi perdelerle çeyrek dairelere bölünmüş kocaman oturma odasının bir duvarı devasa bir Karayip sahili posteriyle süslenmişti. Gösterişli kartonpiyerler yeşile boyanmış, gölgeleri tüm odayı dolduran kırmızı ışığa yakalanmıştı. Ayakkabılarımızı kapıda bırakarak metrelerce el dokuması süsü verilmiş doğu halıları üzerinden yürüdükten sonra duvarlar boyunca dizilmiş sarı satenli koltuklara dikkatle tünedik.

Sessizce oturan Gatife için kadın-erkek karışık oturmak sıra dışıydı. Çocuklar da şaşkın ve suskundu. Ev sahibimiz odaya gazyağıyla çalışan bir soba ve televizyon getirmeyi önerdi. Televizyonu açılar ve izlemeye başladılar; Hacı'yla ev sahibimiz ve sahibemiz arada sohbet de dalıyorlardı. Yirmi dakika kadar sonra akşam yemeğine katılmak üzere Hacı'nın kardeşi bir arkadaşıyla geldi. Onlar aceleyle bir başka çeyrek daireye alınıp üstlerine perde çekildi, çünkü akraba olmayan bir Bedevi'nin Hacı'nın karısıyla aynı odada bulunması uygun düşmüyordu. Gatife buna dayanamazdı. Birkaç dakika geçmeden bana bu adamların üstüne perde çekmenin doğru olmadığını fısıldadı; onlar orada kendi başlarına otururlarken burada televizyon izlemekten rahatsızdı. Beni ikna etti ve kızları da yanımıza alarak girişin öbür yanındaki büyük yatak odasına

gittik. Kocasının önünde de ardı ardına sigara içmekten çekinmeyen ev sahibemiz bize orada katıldı. Kocasıyla çok rahattı; Gatife'nin hayal bile edemeyeceği şekilde herkesin ortasında ona takılıyordu. Kadın bize evi gezdirdi. Kendimi onca yakın hissettiğim ve çoğunlukla olağan bulduğum bu ailenin, onlara ev sahibemizin gözünden bakınca, bir anda çingeneler gibi görünmeleri hiç hoş değildi. Her şeye dokunarak evi cınlattıyorlar, deli gibi bir eşyadan öbürüne koşturup bakıyorlardı. Ev sahibemiz bizi yine yatak odasında yalnız bıraktığında çocuklar üst üste yığılmış kadifemsi battaniyelere dokunmak için yatağın üzerine zıpladılar, şifoniyerin üstünde sıralanmış beş parfümden üstlerine sıktılar ve lavabonun kenarına bırakılmış yepyeni bir kalıp sabunla yüzlerini, ellerini, ayaklarını yıkamak üzere banyoya koştular. Sıçrattıkları su yüzünden fayans kaplı yerlerde çamurdan izler oluştu.

Evdeki her şey yeniydi. İtalyan yatak odası takımı, parlak aynalar ve cayır cayır yanan kırmızı porselenden banyo donanımları bana acayip görünüyordu. Konak yerindeki aynaların kenarından kırılmış plastik çerçeveli, elde taşınan cinsten olmasından mı? Bizim banyomuzun her yanına boya sıçramış olduğundan, donanımlarının çalışmamasından ve musluk suyunun olmamasından mı? Diğer ailelerinkiyle karşılaştırıldığında yine de büyük ve yabancı kalan Hacı'nın evindeki iki karyolanın birbirine iplerle tutturulması ve ahşaba benzemesi için acemice boyanmasından mı? Yoksa değerli kalıp sabunlarımızı başkaları alıp götürmesin diye saklamamızdan, ancak ziyarete gideceğimiz zaman –ya da erkekler söz konusu olduğunda, onlar Cuma namazı için camiye giderken– sürdüğümüz kokularımızı sandıklarımızda kilitli tutmamızdan mı? Arada kalmıştım: Böyle bir evde nasıl yaşanacağını biliyordum, onlar bilmiyorlardı; ama böyle bir evin, sonradan görmüşlüğü zevksiz bir gösterimi olarak nasıl yorumlanabilece-

ğini de biliyordum. Gatife ve çocuklarının gördükleri, kendilerini şaşırtan miktarda temiz, lüks eşyadan ibaretti.

Aynı akşam ev sahibemiz benimle peçeyi tartışmaya giriştiğinde daha da arada kaldım. Ertesi akşam İskenderiye'deki bir partide giyeceği pullu bir kokteyl giysisini çıkarmıştı. Bunun üzerine Suudi Arabistan'daki yaşamının nasıl olduğu ve orada ne giyindiği konusu açılmıştı. Gatife odadan çıkarken bana, "Ayrı dünyalardan oldukları kesin," diye yorum yapmıştı.

Ben de şakayla karışık, ayrıntılar için kitabıma bakmasını öğütlemiştim; orada Bedevi kadınların niçin peçe kullandıkları ve erkeklerle yan yana durmadıklarını açıklamıştım.

Sözümü kesti, "Ah, ben onları iyi bilirim. Onlar yüzlerini örterler ama hiçbir şeyden geri durmazlar."

Aynı fikirde değildim. Suudi Arabistan'da durumun böyle olduğunda ısrarlıydı; böylece aynısının Gatife ve diğer Evlad Ali üyeleri için de geçerli olduğunu ima ediyordu. Sinirlenerek bazılarının belki öyle olduğunu ama çoğunluk için bunun kesinlikle doğru olmadığını söyledim.

Haftalar sonra bu konuşmadan Gatife'ye söz ettim. Çok kızdı. O da Mısırlı hostesle ilgili şeyler anlatmaya başladı. Kadın, evlerine konuk geldiği ilk sefer de Gatife'yi utandırmış; çünkü selamlıkta erkeklerle birlikte oturmuş, giysisi kısa olmasına karşın arkasına yaslanarak bacaklarını uzatmış. Üstelik, diye fısıldadı Gatife, likör içmiş. Onunla tanıştığım gün üstündekiler hakkında da yorum yaptı. Anlamli bir el hareketiyle dar pantolonu üstünden kadının cinsel organının hatlarının nasıl belli olduğunu gösterdi.

Gatife bana daha sonraları, kadının Bedeviler ve peçe hakkındaki görüşlerini aktardığımdan beri ona bakmaktan bile tiksindiğini söyleyecekti. Doğrusu, dışarıdan gelenlere gösterdiği nezaketin de sınırları vardı.

Yakınlık

Gatife kocasına diğer kadınlardan daha çok bağımlıydı. Kaynanasının onu eleştirmeye ve kuması Safiyye'yi savunmaya başladığı ilk günlerden itibaren Hacı Sâgr gerçeğin nerede yattığını kestirmeyi öğrenmişti. Gatife, dediğine göre, kocasıyla hiç kavga etmemiş, bu da diğerlerinin, onun büyü yaptığından kuşkulanasına yol açıyormuş. Buna gülüyordu; bunun nedeni yalnızca, diğerlerinin aksine, kocasına cevap yetiştirmemesiydi; ondan bunu yapamayacak denli korkuyordu. Konak yerinden ayrılıp yeni eve taşındıklarında (ben de bundan hemen sonra onlarla yaşamaya gelmişim) kocasını farklı bir şekilde tanımaya başlamıştı. "Biliyorsun Lila," diye sır vermişti yıllar sonra, "sen bize gelmeden önce onunla bir akşam geçirmişliğim bile yoktu. Akşamlarını hep annesinin odasında kardeşleriyle geçirirdi." Doğrusu, akşamları hep birlikte oturduğumuz ilk günlerde ne denli sessiz olduğunu ben de fark etmişim.

Sâgr'a karşı hâlâ çekinceleri var. Günbatımında esen meltemin tadına varmak için sessizce yan yana oturduklarında Sâgr, "Benimle konuşmuyor," diye yakınmıştı. Onu çocukluktan beri tanımakla ve karısına güvenmekle, onu kız kardeşi gibi gördüğünü söyleyip böbürlenmekle birlikte bazen Gatife'yi hiç tanıımıyormuş gibi davranıyor. Onları iyi bir ikili olarak görüyorum: İkisi de zeki, dertlerini iyi anlatabilen, insan sarrafı, yaşamı tanıyan, öykü anlatmayı seven, şiirden hoşlanan, cömert, özsaygılı. Yine de Sâgr'ın, Gatife'nin iyi şiir ve şarkı okuduğundan haberi yok gibi. Gatife benimle yüzlerce şiir paylaşmıştı ve iyice değerlendirebilmem için bana da öğretmeye başlamıştı. Fakat bir keresinde, arabayla gelin almaya giderken Gatife arkada düğün şarkısı söylediğinde Sâgr şaşır-

mişti. “Vay canına, hiç de fena değilmiş!” Karısını şarkı söylerken ilk kez duyuyormuş.

Bir başka seferinde, onlar hakkında *Natural History* dergisine yazdığım bir yazıyı karıştırırken Sâgr resimlere bakmış, gözlüklerini takmadığı için Gatife’nin bir fotoğrafına bakıp, “Kim bu?” diye sormuştu. Gatife’yle gülmüştük. Çok yakından bakınca, “O zamanlar ceylan gibiymiş,” demişti. Bazen ailesini zengin etmekle, ününe ün katmakla, oğulları için koşturmakla geçirdiği onca zaman yüzünden elindekilere gereken değeri veremediğinden pişmanlık duyduğu hissine kapılırdım.

Gatife, ben ayrılmadan hemen önce, dokuzuncu kızını doğurduğunda bunu açığa vuruyor gibiydi. Kızın doğduğu akşam erkek konuklarıyla oturup şiir dinleyerek vakit geçirmişti; erkekler kadın işlerinden hep uzak dururlar. Ancak ertesi sabah, kırk gün uzak durma âdetini hiçe sayarak Gatife’yi gördü. Topluluk içinden kadın konuklar olmasına karşın teybiyle geldi ve yirmi yıl önce Libya’ya giden eski bir arkadaşlarından yeni gelen bir kaseti karısıyla paylaşmak istedi. Genç kadınların hepsi çıkmak için yerlerinden fırladılar; onun gibi bir adamla bırakın kaset dinlemeyi, usulca oturamayacak denli iffetliyidiler. Yalnızca yaşça büyük bir kuzenleri kalıp Sâgr’ın, Gatife’nin umutsuzca istediği sigarayı ona sevgiyle uzatmasına tanık olmuştu. Daha sonra bu kadın ikisinin aralarındaki yakınlığın kendisini ne denli etkilediğini herkese anlatacaktı.

Hacı Sâgr her gün mahpusluğu içinde yaşayan ilk karısıyla vakit geçiriyordu. En büyük kızları, Gatife bir gün evde yokken, babasının ne zor duruma düştüğünü anlatmıştı: Birkaç saatliğine ayrılması bile yetiyordu; birkaç günlüğüne –annesini ziyarete veya düğün ya da cenaze törenine katılmayagittiğindeyse Hacı öylece dolanır durur, ne yapacağını şaşırır-

mış. Çocuklarla uğraşmaya başlarmış. Onu diğer eşlerinden daha erken almaya gitmesi de bu yüzden. Bana öyle geliyordu ki onun yanında olmadığı zamanlar kendini pek de rahat hissetmiyor gibiydi.

Aynı şeyi Gatife için söylemek olası değil ancak bende bu izlenimin uyanması belki de Gatife'nin başkalarının yanında sevgi göstermenin toplumsal açıdan uygunsuzluğunun fazlasıyla farkında olmasındandı. Hacı'nın onun yaşamına getirdiği yükten hoşnutsuzluğunu da gizlemiyordu. Bir gün saçını tarayan bir arkadaşı saçlarının ne denli beyazladığını söyledi: "Saçını böyle beyazlatan, kadınlar." Gatife de Azze'ye bakarak, "Azze. Saçıma ak düşüren o. O insanın içini acıtan şeyler yapıyor," dedi.

Gatife kocasının gözdesiydi; çocuklarını kayırmasından belliydi ama bu gerçek bile Gatife'yi avutmaya yetmiyordu. Hacı, çoğu kız olmasına karşın özellikle küçüklere çok sevgi gösteriyordu. Sıra Azze'ye gelip geceyi evin ona ait bölümünde geçirdiğinin ertesi sabahı Gatife'nin küçük kızı ilk iş olarak oyun oynamak için odasına giriyordu. Annesinin odasına götürmek üzere plastik ilaç torbasını alıyordu. Hacı'ysa kızını bunu yapmaya cesaretlendiriyor ve herkese keyifle anlatıyordu. Onunla oyun da oynuyordu. Kız onu her yerde izlediğinde ve kucağa alınıp öpülmek için üzerine emekleyerek çıktığında ona, "Nuracıgım, git de annenin peçesini kokla. Tatlı mı?" diyordu.

Kız da, "Tatlı," diye fısıldayınca Hacı gülüyordu.

"Ya Azze'nin peçesi?" Ona örnek olarak burnunu havaya kaldırıyor ve "Üfff!" sesi çıkarıyordu. Nura onu taklit edince de ikisi birlikte kıkırdıyorlardı.

Gatife, Hacı'nın ona dayattıklarından hoşnut olmayabilir fakat ne de olsa yakın akrabası olan kocasına bağlılığını sürdür-

rüyor. Ev işlerinde sorumluluk alıyor, malını mülkünü koruyor ve ününü sürdürmesine çalışıyor. Anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmaya gittiğinde, öfkeli adamların yaratabileceği tehlikeleri bildiğinden, kocasına bir şey olmasından endişeleniyor. Onun dünyadaki konumuyla ve hem konuklara hem de tüm topluluğun kadın ve çocuklarına –ki hacdan veya bir törenden dönerken onlara armağanlar getirir– gösterdiği cömertlikle gurur duyuyor. Çocuklarının hepsine ilgi besliyor ve onları bazen kendi annelerinin gazabından koruyor. Azze bir keresinde kızıp evi terk ettiğinde onun çocuklarına haftalarca baktı. Gatffe, Hacı'yı hiçbir zaman utandırmazdı.

Kocasının Safiyye'den olma en büyük oğlunun düğününde çok emek harcadı. Düğünde her şeyin kusursuz olmasını istiyordu. Kadın arkadaşları ve akrabaları kendisine en az oğlanın annesine verdikleri kadar armağan verdiler. Düğünlerde hep yaptığı gibi yine çok şarkı söyledi. Sevincini göstermek üzere oynadı. Ailenin kutlanacak çok şeyi vardı. Oğlan, masrafını Hacı'nın karşıladığı pahalı bir ameliyatla uzun yıllardır çektiği bir kalp rahatsızlığından kurtulmuştu. Artık evlenebilirdi. Dahası, aile, acı dolu on yılın ardından çok değer verilen bir kuzenin katlinin öcünü almıştı. Öfke ve aşağılanmışlığın sonu gelmişti. Sıgr'ın kardeşleri ve kuzenleri kırk gün gözetiminde kaldıktan sonra salıverilmişlerdi: Kimse onlara karşı ta-nıklık etmek istemiyordu. Düğün bütün bu sıkıntıların sona ermesinden sonra oldu.

Kocasının oğlu gelinin yanına giderken –hem adamakıllı cesaret hem de başka şeyler isteyen gerilimli bir an– Gatffe delikanlıyı yüreklendirmek için iki şarkı söyledi.

Ey oğul, akrabaların gibi ol!
Güçlü iradeli ve sabit bakışlı...

Mısır hükümetiyle karşılaştığında bile
bakışları sabitti, kaymadı...

Şarkıları aynı zamanda kocası ve onun kardeşlerine de
övgü yağdırıyordu. Şarkılarının en dokunaklısını kaynanası
bana daha sonra yine söyledi; sevgiye değil, anlayışa dayalı bir
yakınlığı ifade ediyordu. Düğünden bir önceki gece kocasının
nasıl hissetmiş olması gerektiği hakkında bir şarkıydı:

Arzularının hepsi yerine geldi
Açtı yelkenlerini şimdi sakın denizlerde...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜREME

Cennet anaların ayakları altındadır.

Hz. Muhammed'in sözü

Papatyaların, gelinciklerin ve kır çiçeklerinin –mor, turuncu ve pembe– çevrelediği yeni filiz vermiş arpa tarlalarını aştığımız uzun bir yürüyüştü. İleride ekilmemiş topraklar garip şekilde yumuşak bir maviye bürünmüştü; az sonra görecektik ki o bulut, tozlu zeytin ağaçlarının köklerine dek sokulmuş minik beyaz çiçeklerdi. Geniş sarı yüzlerde siyah gözler gibi duran pencereleriyle uzaktaki evlerden bizi karşılamak üzere çocuklar fırlayarak çıktılar.

Kapının eşiğinden karanlık odaya uygun bir şekilde selam vererek girdik, “Tanrıya şükür, sağsın!” Köşede Ngava’nın battaniyelere sarılı bedenini seçebiliyorduk. Elini sıkamak üze-

re eğilip yanına bir çift yüz sabunu, artık kumaş parçalarından dikilmiş küçük bir elbise ve paçavraya dönmüş naylon torbaya sarılı altı yumurta bıraktığımızda sağ bileğindeki gümüş bileziğin görüntüsü bizi sarstı.

Son gebeliği düşükle sonuçlanmıştı. Bir kanlı, biri beyaz, biri de ‘tavşan kulağı gibi sivri,’ üç kan pıhtısı çıkardığıyla ilgili aşırı duygusal öyküleri işitmiştim. ‘Başı uğuldayarak beline dek kanlar içinde’ yere yığıldığında ağabeyi onu kamyonetine bindirip kasabadaki sağlık ocağına götürmüştü. Dedigine göre önce sağır olmuş. Sonra ansızın her şey mavi olmuş, parlak mavi. “Kör oldum ağabey. Kör oldum! Seni göremiyorum!” diye çığlık atmış. Ngava’ya iğne yapmışlar, sonra kendisini seruma bağlı bulmuş. Birçok kişinin, onun ağır yük taşıdığı için düşük yaptığını düşündüğünü biliyordu. Ama ne yapabilirdi ki? İş yapmasa mıydı? Öbürleri, “Kismet böyleymiş,” demekle yetinmişti.

Ngava sabunla küçük giysisini yastığının altına tıktı. Yumurtalar da eski küçük bir tenekeye girdi. Çevresini yokladı ve küçük bir göz sürmesi şişesini çıkardı. Sonra küçük kızına duvara karşı düzgünce katlanmış el dokuması kilimlerin altına bakmasını işaret etti. “Saç yağı bulursan Tanrı sana başarılar versin tatlım.”

Kız kokulu zeytinyağı dolu lekeli sarı bir plastik şişe çıkardı. Ngava ondan sürmemiz için ısrar etti. Birlikte oturduğumuz kadınlar –Ngava’nın annesi Migdim, kız kardeşi Lezv ve birkaç yengesi– bize küçük bir ayna ve sürmeyi gözlerimize çekmek için düzeltilmiş ince bir dal verdi.

Doğum yapmak pahalıydı. Konuk olacak kadınlara ikram edilecek sürme ve saç yağı dışında kasılmalar için çemenotu ve meğâs (*Glossostemon brugieri* kökü); bayılmalara karşı kükürt; kokulu kolye için mehaleb (*Prunus mahaleb*), misk ve karanfil; sonra yakmak için tütsü de hazırlamak gerekiyordu.

Yeni anne olan biri yedinci günün sonuna dek yıkanmaz. “Kimsenin parasının olmadığı günlerde,” diye anlatılmıştı bana, “her komşu doğumun şerefine başının üzerinde, içinde öğütölmüş arpa unu, çay ve şeker olan küçük bir çuvalla gelirmiş. Evin büyük kadınları konuk ayrılırken ondan erzağın bir bölümünü geri götürmesini isterlermiş. Doğan kız çocuğusa üç avuç, erkek çocuğusa beş avuç.

“Tanrının adıyla, Tanrının adıyla. Şunu tutuvereyim,” diye mırıldandı Migdim, Ngava yeni doğmuş kundaktaki bebeğini özenle battaniyelerin altından çıkarırken. Bebeğin yanakları pembeydi. Gözlerini sıkıca kapatmıştı ama çevresine siyah sürme çekilmişti. Başına sarılmış mendilin altından tutam tutam siyah saçlar çıkmıştı. “Tanrı ailesine ve ağabeylerine afiyet versin,” dedi Gatife. “Kızlar hoştur. Tanrıya yemin olsun, kızlar daha ilgilidir. Kızlarım olmasa bilmem ne yapardım.”

Fakat Ngava’nın kız kardeşi Levz ona takıldı. “Ne olduğunu anlamadım. Ngava, son bebeğin ardından yedi sabah üst üste deve yağı yemedin mi?”

Migdim, “Kızım, oğlan olması için bebeğin göbek bağından bir parça sarıp gömmeliydin. Arpa, tuz ve mercimekle gömüyorsun, ama göbek bağı mutlaka en altta olmalı.”

Levz bana dönüp açıkladı, “Bilirsin, Araplar oğlanları tercih ederler.”

Gatife aynı görüşte değildi. “Tanrı için hepsi eşittir. Hatta o kızları tercih eder. Kimi kız çocukları yüz erkeğe bedeldir.”

Kapıdaki çocuklar bir anda dağıldılar. “Çekilin, çekilin yoldan,” diye bağırdı Ngava’nın yengesi, kocaman ağaç bir kabi içeri taşıyarak. Özel doğum yemeğini –yağ ve melasa batırılmış hamur– önümüze koydu. “Merhaba. Nasılsın? Kızların nasıl? Ailen nasıl?”

Ngava’nın kaynanası, “Durmayın, yiyin,” diye üsteledi.

Yengesi de, “Gidin dışarıda oynayın, gidin!” diye çocukları kovdu. Ancak konukların küçük çocukları anneleriyle birlikte yiyebildi. Dışarıda ağlayan bir çocuğa ablalarının ekmeği pişirdikleri fırına gitmesi söylendi.

Migdim buna güldü ve çocuklarıyla yalnız yaşayan bir kadınla ilgili eski bir öykü anlatmaya koyuldu. O denli yoksullarmış ki yiyecek hiçbir şeyleri yokmuş. Küçük oğlan çocuğu gecenin bir vakti, “Anne, açım,” diye ağlayarak uyanmış.”

Annesi ona, “Uyu oğlum, uyu,” demiş.

“Anne, biraz eklemek istiyorum. Anne, biraz eklemek istiyorum.”

Annenin tek diyebildiği, “Uyu oğlum, uyu,” imiş. Evde yiyecek bir şey yokmuş. Hem de hiçbir şey.

Derken başını kaldırmış ve çadırlarının köşesinde bir şeyler karıştıran bir adam görmüş. Ngava’nın kaynanası, “Hırsız, o bile eklemek arıyormuş,” diye araya girdi.

Migdim devam etti. “Evet, eklemek arıyormuş. Kadın niçin korkmuş, onu bilmiyorum. Evinde kesinlikle hiçbir şey yokmuş. Öyle olunca oğlan yine ağlamaya başlamış. Kadınsa ona daha yüksek sesle, ‘Uyu oğlum, uyu. Hayatım üzerine yemin ederim ki şuradaki amcan yiyecek arıyor ve eğer bulursa sana da bir parça verecek!’ demiş.”

Kapının dışından, genç kadınları yüzlerine peçelerini geçirmeleri konusunda uyaran bir erkek öksürüğü gülüşlerimizi böldü. Ngava’nın kocası başını içeri uzattı. “Hoş geldiniz! Hoş geldiniz! Nasılsınız bayanlar?”

“Merhaba,” diye karşılık verdik.

Yaşlı konuklardan bir tanesi sevgi dolu bir ifadeyle, “Yeni çocuğunuz kutlu olsun!” dedi.

“Tanrı sizden razı olsun,” dedi çıkarken.

Kadınlardan biri Ngava’ya takıldı. Nasıl oluyordu da bir tek onun kocası kuma almıyordu?

Ngava bitkince güldü. Kocalar, “Benim kırk yıllık adam gibi,” yoksul olmadıkça kadınlar tek eş olarak kalamıyordu. Ellerine biraz servet geçti mi kumayı alıyorlardı. Ama bazı kadınlar kurnazdı, diye ekledi. Onlar her akşam yıkanıp kokular sürüyorlardı. Ama o onlardan değildi. Kendisiyle dalga geçerek, “Ben gördüğünüz üzere leş gibiyim. Beni olduğum gibi kabul etmek zorunda.”

Daha varlıklı olan kız kardeşlerinin aksine, Ngava hep bıkımsızdı. Giysisinde hep kir veya un lekeleri olurdu; başörtüsü hep kayar ve taramaya vakti bulamadığı seyrekleşen saçlarını ortaya çıkarırdı. Çok çalışırdı, ama birisiyle oturduğunda ayaklarını uzatır; hızla konuşarak, mimikler yaparak, gülerek, kaşlarını çatarak, dürtükleyerek bir konudan diğerine atlardı.

Levz ablasını seviyordu. “Baksana, Ngava’nın kızı babasına geçen gün ne demiş, biliyor musunuz? ‘Annem akrabalarda kalmaya gittiğinde akşamlarım daha güzel geçiyor,’ demiş.”

Ngava’ysa annesinin sıcak battaniyesini alabildiği için böyle dediğini anlatmaya çalışarak itiraz etti. Kadınlar şaşırdılar. “Sizin odanızda babasıyla mı yatıyor?” Ngava büyük kızın orada küçüklerle ilgilenmek zorunda olduğunu söyledi.

Sonra Levz anlatmaya devam etti. “Biliyor musunuz, adam kızına ne demiş? ‘Ama benim akşamım hiç de güzel geçmiyor!’ demiş.”

Kadınlar güldüler, özellikle Ngava, kızının bunun üstüne, “Böo! Onda ne buluyorsun, anlamıyorum,” diye cevap verdiğini anlatınca.

Levz de onayladı. “Sahiden! Bu soğukta seninle ne yapsın ki? Akıllara ziyan!”

Ngava’nın kızının, bu yeni bebeğin göbek bağından çıkan kanı iki salyangozun kabuğuna doldurduğunu, sonra da onları ezdiğini biliyorduk. Aynı zamanda göbek bağının kanına

yedi hurma çekirdeği ezip koymuş ve onları bir çaputa sarıp gömmüştü. Bunu gebeliği önlemek için yapmıştı. Annesinin yeterince çocuk yaptığını düşünüyordu. Zor geçinenlere üç oğlan, dört kız yeterdi.

Tanrı Ebeyi Ödüllendirir

Ngava'ya küçük bir kapta tavuk ve makarna getirdiler. Yeni doğum yapmış bir kadın iyi şeyler yemeliydi: Tavuk, yumurta; ama kızarmış sebze ve süt ürünlerinden uzak durmalıydı. Soğuk hiçbir şey içmemeliydi. Hiç yalnız bırakılmamalı, kimse canını sıkmamalıydı. Öyle bir kadın hassas olurdu.

Bir keresinde Ngava'nın kaynanasına doğumların nasıl olduğunu sormuştum, çünkü oğullarının bütün çocuklarına ebelik yapmıştı. Bana bunu nasıl yaptığını anlatabilir miydi? Oradaki kadınlar kıkırdamış ve göstermek için bir gönüllü istediğinde buna yanaşmamışlardı. Bunun yerine onun karşısına ben çömelerek geçtim.

“Gebenin karşısına oturur ve bakarım, şu şekilde. Kasılmalar başladığında, bakarım. Parmağımı deliğe koyar ve hissedirim. Çocuğun başı parmağıma bastırıyorsa vaktin yaklaştığını anlarım. Ve deliği genişletmeye başlarım. Eğer delik kapalıysa ve çocuğun başı sıkışmışsa veya başka tarafa yönelmişse parmağımla uzanabildiğim kadar içeri uzanırım ve dümdüz çıkana dek onu çeviririm, çeviririm, çeviririm.”

Nasıl öğrenmişti bunları?

“Ben de doğum yaptım ve biliyorum.”

Kadınlar ayrıntı istediler. O da çocuğun ileri gelmesi için kadının makatına nasıl bastırdığını anlatarak devam etti. Vaktin geldiğini hissettiğinde kadına, “İt, it. İt, it!” diye telkin edermiş.

“Kadın ağlar mı?” diye sordum. “Çıglık atar mı?”

“Eğer akli varsa ağlamaz. İradesi güçlüyse çıglık atmaz. Ama eğer bu kadınlar gibiyse,” dedi gelinlerine dönerek, “böyle sesler çıkarır.”

İçlerinden biri doğum sırasındaki iniltileri ve çıglıkları taklit etti, hepsi de bol bol doğum yapmış kadınlar buna güldüler.

Yaşlı kadın sözünü sürdürdü. “‘Dinle,’ derim sonra. ‘Tut soluğunu.’ Bu, çocuğun hemen çıkması içindir. Çıktığında onu sırtüstü tutarım. Göbek bağına şöyle tutarım” –süt sağarı gibi bir hareket yaptı ve ekledi– “plasenta gelmezse göbek bağına ellerimle yumuşakça ovarım. Biz doğumu böyle yaparız. Mısırlılar farklıdır.”

Konak yerindeki öbür yaşlı kadınların, örneğin Migdim’in, nasıl doğum yaptırılacağını bilip bilmediklerini sordugumda homurdandı. “Bir keresinde Migdim’i ve bir yaşlı kadını daha, ikizlerden biri annesinin yanında yattığı halde öylece oturur bulmuştum. Onlara, ‘Niçin yardım etmiyorsunuz? Hepingiz daha önce doğum yaptınız. Sizin neyiniz var? Neden çekiniyorsunuz? Niçin yaklaşıyorsunuz?’ diye çıkıştım. Ebeliğin sevabı büyüktür, yani Tanrı bunu ödüllendirir demek istiyorum. Tanrıya yemin ederim ki bu eller –Tanrı önünde hayırlıdır– buradaki bu eller ve bu yorgun ayaklar. Ve bazen elim gelenlerden kimseye söz etmem. Kollarım kan içinde yüzer. Ancak kadının işi bittiğinde ve kendisi iyi olduğunda, ancak o zaman bana sabun ve sıcak su getirirler. Ellerimi üstümü ve saçımı yıkarım. Giydiğim her şeyi çıkarırım.”

“Çok mu kan olur? Tiksiniyor musun?” diye sormaktan kendimi alamıyorum.

“Hayır. Çünkü bu hayırlı bir iş, tiksinimezsin.”

Ngava’nın ablası Zahab’tan da benzer şeyler işitmişim. O, yaşadığı yerde sancısı tutan kadınlara yardım ediyormuş, çün-

kü, onun sözleriyle, “Tanrı beni çocuk doğurtmaktan tiksineyen biri olarak yaratmış. Bazı insanlar buna dayanamaz.” Bin bebeği doğurttuğunu söylemişti. İnsanlar önermesine karşın hizmetinden ötürü hiç para almazmış. “Bunun ödülünü Tanrı verir,” demişti. “Ebelik yapanlara Tanrının verdiği ödül gibisi yoktur.” Fakat sabun veya tütsü gibi küçük armağanları geri çevirmiyormuş.

Çocuk İstemek

Bir komşu bir seferinde, “Fazla çocuğu olmayan kadın talanır,” demişti. “İnsanlar bunu konuşurlar. Derler ki, ‘Zavalı, hiç oğlu olmadı,’ ve kadın çocuk istemeye başlar. Kadının dört-beş çocuğu olsa bile hâlâ bunun yeterli olmadığını söyler. Bitin feryadını bilmez misin?

‘Her gün yüzlercesini dünyaya getirirsin
Yazık ki türün çok sefil.’”

“Ama o bit değil ki, tahtakurusu,” diye düzeltti biri.

Kadınlar ciddiydiler. “Çocukları olup da yine çocuk isteyen kadınlar var. İnsanlar farklı farklı. Kimilerinin bir sürü çocuğu olur ama yine de, ‘Hiç çocuğum yok,’ der. Dünya böyle işte.”

Gebe kalmasının epey zaman aldığını öğrendiğim komşuya bu konuyu sordum.

“Tanrının adı üzerine,” diye yemin etti, “Bu konuda hiçbir şey yapmıyorum. Tanrının yardımını bekliyorum. Olursa oluyor, olmazsa olmuyor. Bazıları doktorlara veya hocalara gidiyor. Hocalar onlara muska yazıyorlar. Onların tüy kalemle-

ri var, yazıyorlar, sonra sen kâğıtları suya banıp o suyla yıkanıyorsun.”

Sorularımı işiten bir kadın bize güldü. “Gebe kalmakta zorlanıyorsan, Lila,” dedi bana, “sana masaj yapan, seni tutan ve sırtına küçük kurdeler bağlayan bir kadın hocaya git. Ben seni götürürüm. Ya da ermişlerin soyundan gelen bir hocaya git. Senden adak olarak bir keçi getirmeni isterler –kıızıl veya mavi. Keçiye orada kesersin ve hocayla ailesi bir güzel yemek yer. Hocaya pirinç, yağ, şeker ve çay götürürsün. Ve eğer yeterince salaksan un da. Seni yalnızca gezdirmeye çıkarırlar. Keçiye çevrende yedi kere döndürürler ve sonra onu boğazlarlar. Pilav ve etle bir güzel doyduktan sonra adam davul sesine esrimeye başlar. Tam bir para tuzağı. Çocuklar Tanrıdandır.”

Topluluğa ziyaretlerimden birinde insanlar henüz gebe kalamamış yeni bir gelin için kaygılıydılar. “Tanrı ona çocuk bağışlasın,” diye mırıldanmıştı genç kocanın bir halası.

Bir başkası, “Kızın ailesinin onu geri almayı düşündüğünü söylüyorlar. Haberiniz var mı?” dedi.

Damadın büyükannesi olan Migdim dedikoduyu doğruladı. Kız tarafı damadın iki kez boşandığını ama hiç çocuk sahibi olmadığını ancak düğünde öğrenmiş. Ayrıca düğünde kızı Levz, damadı bir demir kanca üzerinden yedi kez atlattırmış. Üstelik sabah önce damadın konuşmasını tembihlemiş; kimse ondan önce geline bir şey dememiş. Diğerleri de bu önlemlerin, ‘engel’leri savuşturmaya yaradığını onayladılar.

Sorunun ne olduğunu anlamak için hiç doktora gidip gitmediklerini sordum. Migdim, “Gitmediği doktor ve hoca kalmadı. Doktor, hocaya git dedi. Hoca, doktora git dedi. Hoca son karısından boşanması ve yeni biriyle evlenmesi gerektiğini söyledi. Hatırlamıyor musun? Son gittiğimiz hoca bunu almak için filanca yere gitmemizi söylemişti. ‘Rahminin üstünde bebeğin tacı hazır duruyor,’ demişti,” diye anlattı.

“Biz de kızı almaya gittik,” diye ekledi halalardan biri. “Doktor, hocaya git dedi, son gittiğimiz hoca da karısını boşamasını ve bu yenisini almasını söyledi. Ama o hâlâ erkek çocuk arıyor, hâlâ arıyor.”

Migdim dilekte bulundu, “Tanrı ona bu kadından bir erkek çocuğu versin.”

“Kız da olur, eğer Tanrı isterse. Yeter ki çocukları olsun,” dedi kızı.

Kadınlar yıllar geçtikten sonra çocuk sahibi olan insanların öykülerini anlatmaya başladılar. “Bunu onlara bağışlayan yüceler yücesi Tanrıdır. Bazıları, zayıf ve hastalıklı olanların çocuklarının olmayacağını söyler. Ama unuturlar; bu kismet işidir. Kocaman güçlü adamların bazen çocukları olmuyor.”

“Ve kimileri var, on yıl çocukları olmadan yaşıyorlar. Kimileri sekiz yıl bekliyor...”

Bir başka kadın cesaret veriyordu. “Biliyorsun,” dedi, “önceki gün küçük kızım ona sarıldı ve babacığım diye peşinde dolaştı.”

“Belki ona ‘baba’ demesinin anlamı...”

“Belki de gebe bırakabileceği anlamına geliyor. Ben de dedim ki, ‘Niçin bu küçük çocuğu fol diye almıyorsun?’ Belki kadın birkaç gece yatağında o bebekle yatarsa gebe kalır.”

Kadınlar güldüler, ama ben heyecanlanmıştım. Onlara kendi ülkemdeki gazetelerin sık sık, evlat edinen insanların ansızın gebe kaldıklarından söz ettiklerini anlattım. Yahut bazen kedi veya köpek aldıklarında.

Evlat edinmek düşüncesi –ailelerin kendi çocuklarından vazgeçmeleri– onları dehşete düşürse de kadınlar bunu eğlenmeli buldular. “Bizi kötülükten ve ateşten koru! Hayır, bu bebegin, Tanrı onu korusun, annesi ve babası hayatta. Onu ancak fol niyetine ödünç alacaklar. Bunda utanılacak bir şey

yok. Onu kısa süreliğine alıp güzelce besleyecek ve giydirecekler.”

Düğün hakkında da tartışılar. Bazen sünnet düğünleriyle evlilik düğünleri bir arada kutlanarak konukların birden çok törene katılma ve armağan verme zahmetine girmeleri önlenir. Talihsiz çiftin nikâhları da böyleydi. Bir komşusu Levz’e, “Kadın, baksana, elbisesinin üstünde çocuğun sünnet kanı olan bir kadının gelin odasına girdiğini duydum. Her şeyi birbirine katacağı belliydi.”

Levz’se bunu kabul etmemişti. “Yo, yo, annesi kız odaya girmeden zaten oraya kan koyduklarını söyledi.”

Migdim kızının söylediğine katılmadı. “Hayır, odaya kan filan koymadılar.”

“Koyduklarını söylediler.”

“Sünneti birlikte yapmamalarını tekrar tekrar söyledik.”

Sonra bana, gelin odasına daha gelin gelmeden biraz sünnet kanı koymak gerektiğini, yoksa bunun gebeliğine engel olabileceğini açıkladılar. Ve sabah odadan ilk çıkan da gelin olmalıymış: Gelin çıkmadan kimse odaya girmemeliymiş. Fakat dedikodulara göre gelinin yeni yengesi sabah odasına girmişti. “Kör talih,” dedi biri.

Bu engeli aşmak için yeni gelinin ne yapması gerektiği üzerine öğütler verildi. “O sırada gebe olan birinin bekâret giysisiyle yıkanmalı. Kadın gebe kalmadan o giysiyi yıkamalı; onu saklamalı. Ama bir kez gebe kaldı mı onu saklamaya devam etmesi gereksiz. Yeni gelin elbiseyi bir kap suya batırmalı ve yedi kere üzerinden atlamalı. Sonra o suyla yıkanmalı.”

Bir başka kadın söze girdi. “Kızım öyle yaptı. Başta gebe kalamamıştı, o arada da ablası gebeydi. Biz de niçin şu kan işini yapmıyoruz diye düşündük. Ablasının bekâret giysisini aldı ve suya batırıp o suyla yıkandı. Bebeğini doğurana dek de

bir daha âdet kanı görmedi.” Uzun zaman önce, düğün günü odasından çıkmayı kabul etmediği için bu kızın kendi bekâret giysisi yüzünden gebe kalamadığını duymuştum. Yapması gereken odasından çıkmak ve herkese gösterildikten sonra gün-batımında kanlı giysiyi getirdikleri odaya dek kadını izlememiş.

Kadınlar sık sık gebeliği önleyen engellerin nasıl giderileceğinden söz ederler. Yakındaki bir kasabadan bir kadın, kızının başından geçenleri anlatmıştı. Evliliğinin altıncı yılında bile hâlâ çocukları olmamış. Onu doktorlara ve başka yerlere götürmüşler, onlar da demişler ki, “İçinde çok çocuk var.” Sonra orada bir kadın hocaya gitmişler. “Kızda engel var. Bebeği yeni ölmüş bir kadının sütünü bulun. Kızı onunla yıkayın.” demiş. Tanıdıkları bir kadın biraz süt göndermiş. Kızı bir parça yünü sütün içine banmış ve onu içine, vajinasına yerleştirmiş. Üç sabah üst üste. O ay âdet görmemiş ve şimdi üç çocuğu var. Yaşlı annesi sütü veren nazik kadına teşekkür etmeye gittiğinde Tanrının ondan razı olması ve Tanrının evine, hacca gidebilmesi için dua etmiş. Çok geçmeden kadına küçük bir miras kalmış. Ağabeyi, “İşte senin payın. Bununla istersen geçimini sağlarsın istersen Mekke’ye hacca da gidersin,” demiş. Kadın da, “Hacca gideceğim,” demiş ve kabul olan duası için komşusuna teşekkür etmiş.

Çocuğunu süttten yeni kesmiş veya bebeği henüz ölmüş, hatta yeni doğum yapmış bir kadının bile odaya girmesinin, yeni bir annenin sütüne, belki de büsbütün gebeliğine engel olabileceği söylenir. Yeni doğum yapmış hayvanlar bile –köpekler, kediler ve eşekler– bunu yapabilir. Cenazeden dönen kadınlar yeni anne olmuş birinin oturduğu bir odaya girmeye özen gösterirler; onları karşılamak için annenin çıkması gerekir.

Engele neden, kendi altınını takmamış yeni bir gelin ve-

ya annenin odasına altın madalyonlu bir kolye takan bir kadınsa, o kolyenin bir kap suya yedi kez batırılması ve engel olunan kadının üç ardışık cuma o suyla yıkanması gerekir. Belli türden bir siyah-beyaz tespih taşı, emziren kadınların sütüne engel olur. Bununla birlikte aynı taş, üç ardışık cuma boyunca banyo suyuna yedişer kez banılırsa doğurganlığa iyi gelir.

Hacı Sıgr'ın karısı Azze'nin de uzun bir süre çocuğu olmadı. Bir arkadaşının plasentası üzerinden yedi kez atlayarak engeli kaldırmayı denemiş. Komşunun eşi doğurduğunda onun da plasentasına aynı işlemi yapmış. Başlangıçta bunun, küçük oğlu öldükten sonra henüz doğum yapmış bir eşiğin onun oturduğu avluya girmesinden kaynaklandığını düşünmüş. Oysa şimdi başka bir açıklama vardı.

“Gidip oğlunu düzeltmek istiyor,” diye sır verdi yengesi. “Oğlu yüzüstü dönmüş olmalı. Bir çocuk öldüğünde, dönmesin diye başının altına taş koyarlar. Eğer başı dönerse annesi gebe kalmaz. Onu düzeltene dek hiç doğum yapamayabilir.”

“Bir Cuma günü,” diye açıkladı bir konuk, “mezarlığa gidip birinin mezarından bir taş almalı. Evde üç Cuma üst üste o taşı batırdığı suyla yıkanmalı. Sonra taşı mezarlığa geri götürüp baş aşağı koymalı. Giysisini de ters yüz edip giymeli ve mezarlıktan, girdiği yoldan çıkmamaya özen göstermeli.

Ancak bu çabalar her zaman çare olmayabiliyor. Kimi zaman durum daha ciddi olabiliyor; konak yerinde bir gün çıkan hengâmenin de gösterdiği üzere. İki kadının komşumuzun evine yöneldiği görüldü. Bu kadınların en sevdiğimiz komşumuzun eski eşi ve onun annesi olduğu ortaya çıktı. On yıl önce, birkaç yıllık evliliğin ardından, kadın yöredeki bir ermişin üstüne yemin ederek kocasının erkek olmadığını ve çocuk yapamadığını söylemiş. Boşanmak istemiş ve boşanmış da. Sonra ikisi de başkalarıyla evlenmiş. Fakat kadının yine

çocuğu olmamış. Başvurmadığı çare kalmamış. Şimdi de adama gelmişti. Belki de haksızlık ettiği için eski kocası onu affederse Tanrı ona çocuk bağışlardı. Annesiyle kapıya vardığında onları adamın şimdiki karısı karşıladı. Sonradan bize şöyle anlatacaktı: “Beni çocuklarımla gördüğünde yüzünü görme-liydiniz. ‘Şefaât ey Peygamber,’ dedi. Ben de, ‘Bunlar yalnızca birkaçı. Ötekiler okulda,’ dedim. İçeri girip ağladı.”

Çocuklarınız Size Arkadaş Olur

Hacı Sâgır’ın sülalesinin yoksul bir kolundan zeki ve çalışkan bir adam yanımızda oturuyordu. Eşlerinin ikisi de –hem gürültücü hem eğlenceliydiler ve birbirlerinden ayrılmazlardı– doğudaki tarım bölgesindendi. İlkinden daha genç olmayan ikinci karısı üçüncü çocuğunu yeni doğurmuştu. İlkinin çocuğu yoktu ve bazen teselli bulmak için ona uğrardı. “İnsanlar hep sahip olmadıklarını isterler,” derdi ötekiler. “Çocuk sahibi olmanın iyi bir yanı yok.”

Huysuz genç anne çocukların yalnızca insanı yormaya yaradığını ve başını ağrıttığını söylüyordu. Kumasının ne denli rahat olduğuna işaret ediyordu; gece boyunca uyuyabiliyordu o. Bebeğin olduğundaysa bir yatıyordun bir kalkıyordun ve işini yaparken gözlerini zor açık tutuyordun. “Dinle,” demişti bana, “Öbürleri niçin bu denli çocuk sahibi olmak istiyor, anlamıyorum. Çocuklar kanını emiyorlar, gücünü tüketiyorlar, ama karşılığında ne veriyorlar? Hiçbir şey. Sonunda ölüyor-sun ve onlar hiçbir işe yaramıyor.”

Öbür yorgun anneler de Tanrının kıyamet gününde onlardan hesap isteyip istemeyeceğini merak ediyorlar. Bunca çileden sonra –çocuk, iş ve yorgunluk– öbür yaşamda da aynısı

sürebilir mi? Olamaz, diyordu biri; kadınların günahları olamazdı. Kimi kadınlar beni kenara çekip gebe kalmalarını önleyecek 'bir şeylerimin' olup olmadığını soruyorlardı. "Senin durumun daha iyi," diyorlardı bana bazen. "Hafif kalmak daha güzel."

Ne var ki Ngava gibi biri ağlamakta olan bebeğini kucığına aldığına bunu izleyen kadınlar, "Şefa'at ey Peygamber!" demekten kendilerini alamazlardı. Çocuğa bir zarar gelmesin diye bunu söylemeye özen gösteriyorlardı. Gatife bir keresinde, şimdi zayıf ve ikide bir soğuk alan en büyük oğluyla ilgili bir olay anlatmıştı. "Onu küçükken görmeliydin. İriydi ve kumraldı. Sonra, bir gün komşu geldi ve 'Senin böyle bir oğlun olabileceğini hiç düşünmezdim!' dedi. Ama ertesi gün çocuk kulağının arkasında büyü bir şişlikle uyandı. Ne olduğunu öğrenmek için birisini yakında oturan Sudanlı bir hocaya gönderdim. Kadın çocuğa bakmış ama Peygamberden şefa'at dilememişti. Ona gözü değmişti. Hoca bana bir muska verdi, bir kesenin içine bir şeyler koydu ve bunu saklamamı, doğan her çocuğumun üzerine koymamı söyledi. Kırk gün boyunca."

'Göz'ün ne olduğunu sorduğumda Gatife, "Gözü ne hoşnut ederse," dedi. Sonra Peygamberin kızıyla ilgili bir öykü anlattı. Peygamber kuşkucu kızına sormuş, "Sen hasetliğe inanmıyor musun? Şöyle yap: Kadınlar ziyarete geldiğinde bebeğini sakla ve onun yerine kundağa taş koy." Kadınlar gittikten sonra –hepsi hayran hayran, 'Aman ne büyük, ne sağlıklı bir bebek!' demiş– kızına kundağa bakmasını söylemiş. Taş paramparça olmuş. İşte hasetlik budur.

Ngava ve bebeğiyle otururken gördüğümüz kadarıyla yeni doğanların karşılaştıkları başka tehditler de vardı. Ngava'nın neredeyse üç yaşını dolduran ve kardeşini merak eden en küçük oğlu annesinin üzerinden eğilip bebeği öpmeye ça-

lıışmıştı ama bu sırada galiba biraz ezmişti. Üstelik saçını da mı çekiyordu, ne? Oradaki kadınlar çocuğa yüklendiler, “Ramazancığım, küçük kız kardeşin nereden geldi?” “Ramazan, onu evime götürüyüm mi?” “Ramazan, küçük kızı alıp sulama kanalına atalım mı? Ne dersin?” Çocuğun ansızın koruma duygusu kabardı ve başını sallayarak ağlamaya başladı. Annesi tatlı dille, “Madem öyle, onu tutalım mı?” deyince çocuk evet dercesine başını salladı. Ngava memesini çıkarıp bebeği emzirmeye başladığında dikkatle izledi. Sekiz ay öncesine dek annesinin sütü onundu. Fakat onun oturduğu kucakta şimdi başkası vardı. Bebeği itti. Babaannesi de onun ablasına bağırdı. “Sultana, gel buraya.” Sessizlik. “Baksana, işe yaramaz şey. Gel de küçük kardeşini al buradan.” Kız oğlanı dışarı sürüklerken Ngava, “Tanrı seni bana saklasın,” diye mırıldandı.

Ngava güldü ve öbür oğlunun ne söylediğini duyduk mu diye sordu. Çocuk annesine meydan okumuş: Niçin hâlâ çocuk doğuruyorsun?” diye “Sen artık yaşlandın anne,” demiş. “Senden daha genç kadınlar bile çocuk doğurmayı bıraktılar.”

“Kimmiş onlar?” diye sormuş. “Bana adlarını söyle.” ‘Aile planlaması’ yapmayı önererek gönlünü almaya çalışınca oğlu güya lütuf göstererek, “Aile planlaması için artık çok geç ane! Planlı bir aile isteseydin üç çocuk önce durman gerekirdi,” demiş.

Yaşı ilerlemiş kadınlar salyangoz kabuğuna basmak, hurma çekirdeği gömmek ve tuzlanmış keçi penisinden muska takmak dışında doğum kontrolü adına bir şey yapmaya istekli değiller. Bir kadının dediği gibi: “Çocuk doğurmak –bu hem iyi hem de kötüdür– Tanrı vergisidir. Öbürleri Tanrının hizmetkârlarının işidir – onlar başka. Eğer bir şey yolunda gitmezse onun yalnızca seninle Tanrı arasında kalması daha iyidir. Bu hizmetkârların aracılığından daha iyidir.” Sonra aynı

kadın yerinden çıkmış bir spiral yüzünden dört ameliyat geçiren kadının öyküsünü anlatmaya koyuldu.

Kucağımda konuklardan birinin çocuğu vardı. Annesi, “Çocukları seveceksin,” dedi. “Çocuk sahibi olmak güzeldir. Sana arkadaş olurlar.”

Tanrı Onları İyi Veya Kötü Yaratır

“Hoş geldiniz, hoş geldiniz, hoş geldiniz!” Buruşuk bej okul üniformaları içinde birkaç çocuk sıkılganca gülümseyerek içeri doluştu. Kadınların elini sıktılar, okul çantalarını kilim yığının üzerine fırlattılar ve babaannelerinin yanına oturdular.

Anneleri okul masraflarından yakındı. Çocuklar her gün para istiyorlardı –bir gün kitaplar, başka bir gün kalemler, öbür gün yemek için. Öğretmenler de kentteki evleri için taze yumurta istiyorlardı.

Kadınlardan biri çocukların hiçbir şey öğrenmediklerini ileri sürdü. Onları okula göndermek parayı resmen boşa harcamaktı. Komşu köyden bir kadının tüm kızları öğrenciydi. Okulun onları mahvettiğini söyledi. Tembelleşmişler ve evle ilgili hiçbir şey yapmıyorlarmış. Annelerinin sözünü dinlemiyorlarmış.

Migdim oğullarına ders veren eski Bedevi hocalarla bugünün Mısırlı okullarını karşılaştırdı. “Bedevi hoca,” dedi, “tah-ta üzerine yazardı. Yanık yünden mürekkep yapardı. Çocuklar öğrenmeye harflerden başarlardı. Hoca kocaman yazıyla *b*, *t*, *h*, *k*, *n* yazardı. Çocuklar bunları ezberleyip okuyunca onları silip yenilerini yazardı. Onun yanında ne denli çabuk öğrendiklerine şaşardık.”

Devlet okullarına gidip gitmediklerini sordum.

“Onlar Bedevilerinki gibi değil,” dedi. “Hoca çocuklar harfleri öğrenene dek uğraşırdı. Çocuklar yazdıklarını çabucak öğrenirlerdi. Ama okullarda onlara içinden yazacakları kitaplar veriliyor. Onlar da okuyup anlamadan kopya ediyorlar. Yazdıklarını anlamıyorlar, çünkü yalnızca kitaptakileri kopya ediyorlar. Ne olduğunu bilmiyorlar. Anlamıyorlar.”

Okula giden çocuklar ses çıkarmadılar. Kadınların cahilce konuşmalarına alışkındılar. Haklarında konuşulmasına alışkındılar: “Seyyidciğin kulakları kepçe.” (Annesi de buna, “Büyüdüğünde sarığı kulaklarını örter,” diyerek cevap veriyordu); “Fevziye dışında konak yerindeki kızların hiçbirisi güzel değil”; “Alicik tıpkı babası gibi, başı hep eğik”; “Baksana, köle çocuğu, nasıl oldu da bu kadar siyah çıktın?” (Annesinin buna karşılığı, “Büyüyüp adam olduğu zaman kolunu omzuna attığında halasının ona ne dediğini söyleyeceğim!” olurdu.)

Kadınlar konuştuğu odaya giderek daha çok çocuk doluyordu. Gürültüden kadınların konuştukları anlaşılmaz oldu. Birbirini kovalayan ikisi üzerime düşünce Migdim, “Canınız çıksın! Sizi hayvanlar!” diye çıkıştı. Safiyye dokuz yaşındaki kızına, “Artık bebek değilsiniz. Git de kardeşine temiz giyecek getir. Git, tavşanlarını besle,” diye bağırdı. Küçük kızı ve oğluna da yumuşakça, “Hadi gidin, anasının kuzuları, ablanızla gidin,” dedi. Sonra, “Ah, başım,” diye yakındı.

“Eskiden bu denli çocuk olmazdı,” diye yorum yaptı Migdim. “Hep dışarıda olurlar, ya oyun oynar ya da koyun veya keçileri güderlerdi. Artık başka. Çocuklar seni umursamıyorlar; işlerle ilgilenmiyorlar.”

Gatife daha sertti. “Bazıları çocuklarını nasıl büyüteceklerini biliyorlar. Ama bizimkiler kimseden korkmuyorlar, babalarından bile.”

Bir keresinde sormuştum, “Çocuklar niçin kötü oluyorlar?”

“Bu Tanrıdan,” demişti. “Tanrı kimilerini iyi kimilerini de kötü yaratıyor.”

“Aileleri yüzünden değil mi yani?”

“Hayır, aileleri yüzünden değil.”

Konuyu canlı tutmaya çalışıyordum. “Biliyor musun, Amerika’da insanlar, çocukları kötü olursa kendilerini suçlarlar.”

“Evet, burada bile bazıları öyle yapıyor,” diye onayladı Gatife’nin yengesi. “Bir adam yanlış yapacak olursa –dolandırır, çalarsa, yalan söylerse, insanları öldürür veya onlara haksızlık yaparsa– çocukları kötü olur. Bu Tanrıdandır. Ama adam eğer iyi biriyse Tanrı onu hayırlı erkek çocuklarıyla ödüllendirir. Bak Müfte Bu-Sultan’a. Amcalarının hepsi hırsız ve katildi ve şimdi oğulları da peş para etmiyor. Ama onun babası iyi adamdı. Kimseye hiçbir zaman haksızlık etmedi. Bir de onun oğluna bak –hayırlı, güçlü, sağlıklı ve boylu poslu, üstelik herkes ona saygı duyuyor.”

Bir başkası bunun tersi bir örnek verdi. “Peki Hüseyin’e ne demeli? Adam iyi biri ama bütün oğulları yaramaz. Ancak bir tanesi iyi –ilk karısından olan oğlu.”

“Öyleyse çocuğun hayırlı olması annesi sayesinde mi?” diye sordum.

Gatife, “Hayır, dayısından olduğunu söylerler. Kişi üçte ikilik kısmını dayısından alır. Dayı iyiye oğlan da iyi olur.”

“Ama başka ne dediklerini de biliyor musun? Anne güzelse çocuklar çirkin olurmuş. Bir atasözü var: Sümüklü annenin çocukları çok güzel olur.”

“Niye öyle olsun?” diye sordum.

“İnsanlar güzeli kıskanır,” diye cevap geldi.

Çocukların çevrelerindeki yetişkinlere öykündükleri za-

man zaman söylense de kimse eğitimden veya yönlendirmeden söz etmedi. Oturduğum evde kadınların çocuklarını terbiye etme yöntemleri kafamı karıştırmıştı. İki kardeş dalaşmaya başlar ve kucağında bebekle minder üzerinde yemek pişirmeye çalışan bitkin anne onları uyardığı halde çocuklar dinlemezlerse, anne eline ne gelirse (genellikle lastik terlik) tutar ve fırlatırdı. Çocuklarsa eğilir ve gülerek kaçarlardı. Kadın da eve geldiğinde onları babalarına şikâyet etmekle tehdit ederdi. Ağabeylerine bağırdı: “Sopayı kap gel ve şu çocukları bir güzel döv.” Ama ağabey gelmezdi ve bundan sonra bir bakardınız ki, anne yemeği pişirmesinin ardından başları kucağında yatan çocuklarına sevgiyle heyecan verici öyküler anlatır.

Kızlar sekiz-dokuz yaşına geldiklerinde disipline sokulur ve anneye yardım etmeye başarlardı. Büyüdükçe de annenin en yakın arkadaşları olup çıkarlardı. Oysa şimdi, çocukluklarındaki özgürlüklere alıştıklarından, söylenenlere directmekte ısrar ediyorlardı. Öyle olunca da küfürler havada uçuşuyordu. “Seni sürtüğ! İnatçı keçi! Sen artık çocuk değilsin!” Anneler sonradan itiraf ederdi. “Kızlar çok büyük sorumluluk istiyor. Yaşamın boyunca onlar için kaygılanıp duruyorsun.”

Sarsıntı

Koşmaktan soluksuz kalmış çocuklar konukların gelişini duyurdular. Yerdeki hasır çabucak silkelendi. Yaşlı Migdim’in erkek kardeşlerinin eşleriydi gelenler, onları candan karşıladık. Kocalarının ablalarının hatırını sormaya gelen kadınlar eğreti oturuyor, akıllarına gelen herkesi soruyorlardı. Migdim onlara yakın oturdu ve akrabalarını sordu. Karşılıklı haber alışverişi yapıldı. Yiyecekler getirilip çaylar doldurulduktan

sonra kadınların sohbeti koyulaşmaya başladı. Kadınlardan biri Migdim'e bir gelinini sordu: Son ziyaretinde doğmuş kızdan sonra başka çocuğu olmuş muydu?

"Evet," diye başladı Migdim, "bir başka kızı daha oldu ama öldü. Sonra annesi öldü. Annesi doğuya gelmeden sekiz gün önce doğum yapmıştı. Kuzularını sütten kesmek için ailesi şuradaki sırtta konaklamıştı.

"Yaşlı kadının torunu, kızının oğlu, direksiyonu üzerine kırmış ve onu öldürmüştü. Ona demişler, 'Orada, oradan uzak dur, oğul! Oğul, yaklaşma, uzak dur. Evlat, arabanın freni çalışmıyor,' diye. Ama o arabayı sürdükçe sürmüştü, ta ki annesini ezene dek. Oracıkta ölmüş kadın.

"O sıralar gelinim bu kızı yeni doğurmuştu. Haberi bana kocası verdi. 'Ailesi daha yeni konakladı ve annesi öldü -kadını torunu ezdi. Git söyle ona. Hadi git,' dedi. 'Aman Tanrım,' dedim, 'şimdi ona ne söyleyeceğim. Ne söylemeliyim? Yapamam...' Ona şöyle mi demeliydik, böyle mi? Sonunda eniştesi gitti ve haberi verdi: 'Ailen burada konaklamıştı ama anneni araba ezmiş. Bacağı kırılmış,' dedi.

"Kadınlar biraz ağlayıp sızlandılar. 'Tanrım,' dedi, 'herhalde öldü! Tanrım, kesin ölmüş olmalı!'

"Ona, 'Arabaya bin. Seni oraya götürüyüm,' dedi eniştesi.

"Onu kocasının arabasına bindirip ailesinin yaşadığı yere götürdüler. Yaşlı kadını beklemeden geri götürmüşlerdi. Sabah canlı gelmiş, eve ölüsü dönmüştü. Ben de oğlum ve karısıyla gittim, yanımıza bebeği de aldık. Onu kucağıma aldım, küçük oğluyla da ilgilendim. Ta Alameyn'e dek. Orada cenazeyi yıkadılar ve gömdüler. Arabanın karnının üzerinden geçmesi dışında hiçbir şeyi yoktu. Ama bu yüzden oracıkta ölmüş.

"Orada sekiz gün kaldım. Ama çocuklar hastalandılar; kıyamık oldular ve ben bebekle oğlana bakıyordum. Sonunda

çocuğu alıp eve gelmeye karar verdim. Yolda sağlık ocağında durduk ve çocuğa iğne yaptılar. Sonra eve geldik.

“Kadınsa orada on beş gün kaldı. Eve geldiğinde bebeği hastaydı. Bebeğiyle geldi, dört gün sonra küçük kız öldü. Ondan sonra bir daha hiç gebe kalmadı.”

Ngava, “Geçirdiği sarsıntıdan,” diye açıklama getirdi.

Migdim, “Böyle sarsıntılar insanı çok etkiler,” diye ona katıldı.

Yeni gelinimizi sordular. Sakince onun hâlâ ‘yıkandığını,’ yani âdet gördüğünü söyledik. Hocaya danışılmış mıydı? Genç koca ürkmüş ya da sarsıntı geçirmiş olmasındı? Böyle ruhsal sarsıntılar üzerine birçok öykü vardı, en acıklı olanlarıysa hep sevilenlerin kaybıyla ilgiliydi –özellikle de çocukların kaybıyla.

Levz’in ve Ngava’nın ablası Zahab’ın efsanevi bir kocası vardı. Adam otuz bir kadınla evlenmişti. Zahab’ın deyimiyle, “Bize her gün yeni bir gelin getiriyordu. Bizi hayvanları beslemeye, bostanlara göz kulak olmaya, incirleri toplamaya ve çalışmaya bırakırdı. Döndüğündeyse yanında gelinle gelirdi. Her yıl biriyle evlenirdi.”

Kafam karışmıştı. “Yani her yıl düğün mü yapardı?”

“Evet.” Zahab güldü. “Düğün yapıp zılgıt çekerdik. Kimi gelinler bir hafta kalırdı, kimileri altı ay. On beş ay kalanlar, iki ay kalanlar, bir ay kalanlar, hatta yalnızca bir hafta kalanlar bile oldu. Oğlum bana niye diye sorardı ama ben hiç demeyeceğimi söyledim. Oğluma, ‘Tanrı keşke verseydi. Ama babanın çocukları olmamış,’ dedim.

“İşte böyle oldu. Oğlum daha rahmimde bir aylıkken yanımda kumamın kızı da vardı. Benimle daha bir dakika önce konuşurken –çok da genç ve güzeldi– bir dakika sonra kuyuya düşmüştü. Babası deliye döndü, adeta yıkıldı. Bir ay boyunca kendisini iple doğrulttu. Ondan sonra bir daha çocuğu ol-

madı. Bir hoca gelmiş ve ona bazı muskalar yazmıştı, ama iyileşmesi çok zaman aldı. Kızı öldükten sonra üç-dört ay boyunca hasta yattı. Ondan sonra bir daha hiç çocuğu olmadı. Dört kızım vardı, bir de bu oğlum, sonra bitti. Sarsıntıdan.

“Kumam da bir daha gebe kalmadı. Adam sarsıntı geçiriyordu. O yüzden, güzelim, bir kadın getirdiğinde o bir yıl, bir buçuk yıl, bir ay ya da iki-üç ay kalırdı. Gebe kalamaz, sonra giderdi. Ta ki adam yaşlanana dek. Yaşlandığında akrabaları ona sürekli evlenmemesi gerektiğini söylediler. Kız kardeşi, ‘Çocuk istiyorsan git de sana baksınlar. Git, kendine bir doktor veya hoca bul. Birine git. Belli ki sorunu olan sensin,’ dedi.”

Sonra fısıltıyla ayrıntıları verdi. “Halası yaşlı bir kadındı ve erkekleri iyi bilirdi. Bize, ‘Eğer bir adamın çocuğu olmu-yorsa geçirdiği sarsıntıdandır. Bir şey onu sarsmış olmalı. Eğer bir adamın çocuğu olmuyorsa onun ve karısının kendilerini sildikleri bezlere bakmalıyız,’ dedi. Bize bezi yataklarının altına saklamamızı ve sabah kendisine getirmemizi söyledi. Sabah götürdüğümüzde beze baktı ve, ‘Olmaz, bu gebe bırakamaz. Burada hiçbir şey yok. Sarsıntı geçirdiğinden yalnızca su üretiyor,’ dedi.

“O da adama, ‘Artık çocuğun olmayacak,’ dedi. ‘Ama nasıl olur? Bunca çocuğum var,’ diye sorunca dedi ki, ‘Çocuklarınız daha öncesinden. Ama kız kuyuya düştükten sonra sarsıntı geçirdiniz ve ondan sonra hiç çocuğunuz olmadı. Git de kendine bir hoca bul.’

“Sonunda Sudanlı bir hoca ona muska yazmaya başladı. Adam iyice yaşlanmıştı, o yüzden evlenmek isteğiyle insanların yanına gittiğinde onu geri çeviriyorlardı. Hangi genç kız öyle yaşlı birini isterdi ki? Ama sonunda kızların anasıyla evlendi. O da çok gençti. Sonra biriyle daha evlendi. Ve ikisinin de ondan çocuğu oldu –birinin iki kızı, öbürünün iki oğlu.”

Öyküyü kızın annesi olan teyzesinden dinlemiş olan Gafte olayı farklı bir açıdan anlattı. Ölen kızın güzelliğinden, onun daha beş Ramazan oruç tutmuş olduğundan söz etti. Onu daha yeni istemişlerdi ve hazırlıklar yapılıyordu. Öldüğü gün üstünde kırmızı bir giysi varmış. Büyükannesi düğün gününde giyeceği kırmızı kenarlı beyaz iç çamaşırının kumaşını daha yeni kesmiş. Tam bir yere gitmek üzereymiş ama büyükannesi gitmeden önce kuyudan su getirmesini istemiş. Çıkmadan önce babası ona bakmış ve müstakbel hısımları için, "Tanrı hakkı için, kızım onlarda ziyan olacak," demiş.

Bir kapla çıkmış. Üstü nakışlı çizmeler giymiş, bacakları güçlüymüş. Saçları beline kadarmış ve gözleri... boş ver gözlerini. Kuyuda kabını doldurmuş, sonra komşulardan yaşlı bir kadın kendisinininkilerle çıkagelmiş. Kız onun kaplarını doldurmayı önermiş ve sonra, yıkamak için ayaklarını kenara koymuş. Çizmelerini yeniden giyip su kabını almak için doğrulunca ayağı kaymış ve içeri düşmüş. Tam içine. Tutunacağı hiçbir şey yokmuş. Iskenderiye'den dalgıç getirmek için adam göndermişler, ama ertesi gün geç saate kadar kızı çıkaramamışlar. Onu kuşağından tutarak çıkarmışlar.

Sarsıntıların kısırlıktan daha garip şeylere yol açtığı da söyleniyor. Bir kadın rahminde on üç yıl boyunca cenin taşıdığını söylemişti. Dört aylık gebeyken trenin bir şeye çarptığını görmüş. İki oğlunun kaza geçirmesinden korkmuş; çünkü koyunları gütmeye çıktıklarını biliyormuş. Sonuçta anlaşılmış ki ezilen birkaç maryaymış. Fakat kadın, o günden sonra rahmindekinin hareket etmediğine yemin ediyor. Bu konuda bir şey yapmak istememiş, çünkü gebe olmaktan zaten utanıyormuş. Yaşını başını almış oğulları varmış. Güzel, diye düşünmüş. Bir kadın hoca onu yoklamış ve bebeğinin içinde sıkıştığını söylemiş. On iki yıl boyunca orada kalmış. Sonra, kum fırtınası olan bir gün, kadın bir tren kazası görmüş. Trenler

çarptıktıklarında kadın yanında bir şey hissetmiş, sanki bir taş yerinden oynamış gibi. Bu cenini serbest bırakmış, cenin iyileşmiş ve kız doğmuş.

Yine canlandıktan sonra cenini karnında ne kadar taşıdığını sordum. Cevap dokuz aydı. Genç bir kadın itiraz edince “Bir bebek öldükten sonra nasıl yine canlanabilir? Çürür.” diğerkadın bunun doğru olduğuna yemin etti.

İlk sarsıntının zararını görünüşte giderecek en iyi şey ikinci bir darbe olduğu için, bölgede ne zaman iri bir yılan bulunup öldürülse kadınlar onun çocuk yapmakta sıkıntı çeken birine gösterilmesinde ısrar ederlerdi. Bizim topluluğumuzda bunun iki kişi üzerinde etkili olduğu söylendi; biri erkek, biri kadın. Devrilen arabalar, patlayan mayınlar, hatta gürültülü sesler bile aynı etkiyi yapabiliymiş.

Hastalık getiren sarsıntıların hepsi kötü değildir. Eski bir komşunun ruhuna, (“Tanrı ondan gani gani razı olsun”) oğlunun ölümünden sonra, bir ermiş girmiş, kadın da olayın ilk yıldönümünde bunun şerefine bir kutlama yapmıştı. Kadın artık bir şifacı-hocaydı. Hâlâ yakında oturuyorken çocuğunu sütten kesmeye çalışan Lezv’le birlikte onu görmeye gitmiştik. Hocanın üstünde erkeklerin giydiği beyaz bir cüppe vardı; olağan siyah örtüsü yerine başını yeşil eşarp üzerine beyaz örtüyle örtmüştü. Sekiz aylık gebe olan kadın alçak bir masanın başında bağdaş kurmuştu ve karnı cüppeyi gerdirmişti. Boğuk sesiyle bitişikteki odaya geçip oturmamızı istedi. İçeri davet edildiğimizde derin sesle konuştu. “Ne istiyorsunuz?”

Lezv’in ve annesinin adını sordu (olağan halinde bunu çok iyi biliyordu). Bir öğrenci defterine Bic marka kalemıyla birkaç şey karaladı. “Tanrının adıyla, Tanrının adıyla,” diye fısıldadı. Kâğıda baktı, sonra yukarı bakan elinin ayasına. Konuştu, ama pek bir şey söylemedi. “Başın dönüyor mu?” diye

sordu. “Söylediklerim doğru mu yanlış mı diye söyle.” Levz olur dedi. “Doğru, doğru. Doğru.”

Sonra defterin sayfalarını peşi sıra doldurarak karalamaya başladı. Yazarken fısıldıyordu. Tüm sayfaları doldurduktan sonra deftere tükürdü. Sonra sayfaları yırttı ve bazılarının içine tütsü koyup katladı. Öbürleriniyse ufaladı. “Tütsüyle yakmak için. Bedenini ovalamak için. Kâğıtları içine bandığın suyla yıkan. Gündoğumundan hemen önce.”

Levz’in başına sprey sıktı ve biraz tükürükle hasta kadının göğsünü ovdu. Bu arada da, “Ne kutlu kadın,” deyip durdu.

Öyküye göre o da diğerleri gibi sıradan bir kadındı. Derken bir gün, anne tarafından akrabalarını ziyarete gittiği bir sıra, on yaşındaki oğluna araba çarpmış. Günün battığı saatlermiş ve yolun kenarında yürüyorlarmış. Çığlık atıp ağlamak istediği vakit iki hayal belirmiş, biri sakallıymış. Sakallı olan elini kadının ağzına koymuş ve ağlamasın veya çocuğunun arkasından üzülmesin diye ona su serpmiş. Ondan sonra kadının ölümle ilgili tek söylediği, “Yaşamı Tanrıdan geldi,” imiş. Bir yıl sonra kadın hasta düşmüş. Onu doktorlara, yöredeki hocalara götürmüşler. Sonunda onu bir kadın hocaya götürmüşler ve kadın, onun ruhunu bir ermişin ele geçirdiğini söylemiş. İyileşmek için şifacı-hoca olmak üzere esrimeye başlaması gerekiyormuş.

Kadın, oğlu öldükten sonra, Nagava’nın sözleriyle, “Hastalandı ve doktorlara, sağa-sola gitmeye başladı. Ama iyileşemedi. Sonunda bir kadın hocaya gitti. Peki neden sonra gitti ona? Onca doktora gitmekten yorgun düştükten sonra. Kadın hoca ona sahip olan kimseden söz etti. Hoca onun kendisine şöyle dediğini söylemiş: ‘Ona geldim çünkü onun için korkuyordum. Eğer böyle yapmasaydım aklını kaçırdı. Oğlunun arkasından ağlamasını yasakladım.’ Ayrıca demiş ki, ‘Bana bir

türbe ve istirahatgâh yapmalı.' Hocaya dediğini hoca da kadına söylemiş. Kadın da söyleneni yaptı. Sonra, esrimeye başlayınca, ermiş ona geliyormuş. Kadının sesi yaşlı bir adamınki olup çıkıyor." Ona geleni Tanrı hastalıktan kurtarıyormuş.

Kadınların dediklerine göre ölmüş küçük çocuklarının arkasından ağlayanlar günaha girerlermiş. Dökülen her gözyaşı için cennette çocuğunun sana getireceği testideki sudan bir damla eksilirmiş. Ölmüş çocukların seni koşarak karşılar, yanlarında da bir testi su getirirlermiş. Kadın bu yüzden isyan etmemeliymiş, çünkü bu, Tanrıdanmış. Fakat öyküleri sarsıntının acısını göstermeye yetiyor.

"Bana Bir Öykü Anlat Babaanne"

Güneş alçalmıştı. Çocuklar, önlerinde okul kitapları, yere yayılmış, ev ödevlerini yapmaya çalışıyorlardı. Çevrede başka çocuklar oynuyor, arada kucaklarına bir kitap alıp resimlerine bakıyorlardı. Büyük kızlar bir girip bir çıkıyor, akşama hazırlık yapıyorlardı. Artık gidelim diyorduk, çünkü yürüyecek epey yolumuz vardı.

"Babamın arabası! Babamın arabası!" Küçük Mesture babasının bozuk yoldan yavaşça geldiğini görmüştü. Kucağına atlamak için dışarı fırladı. Yeğenleri de onu karşılamak üzere çıktılar ve selamlığa aldılar. O kardeşleri ve onların konuklarıyla vakit geçirirken biz de artık akşam yemeğine kalabileceğimizi anlamıştık. Eve arabayla dönmek güzel şeydi.

Güveçte pazardan alınma birkaç koca et parçası da vardı. Konuklara bu etlerden verildi. Yeni pişmiş ekmeği sebze dolu kâselere bandırıyorduk. İçeri gazyağı lambası getirildi ve çay emaye çaydanlıkta yavaşça demlenmeye bırakıldı. Küçükler uyuklamaya başlamıştı bile; hasırlara uzanıp başlarını annele-

rinin ya da halalarının bacaklarına yaslamışlardı. Anneler ellerini çocuklarının saçlarından geçirip bit var mı diye bakıyorlardı. Annesinin kucağında yatarken ağlayıp çevresine bakan yaygaracı bir çocuğun üstü apar topar battaniyeyle örtüldü ve sallanmaya başlandı. “Şşş, şşş, sessiz ol! İçeri girmeye çalışan bir köpek var. Git buradan köpek! Bir an önce uyusan iyi edersin.”

Lambaya karşın karanlıktı. İnsanlar birbirlerine sokulup konuşuyorlardı. Çocuklardan bazıları öykü istedi. “Bize küçük bir öykü anlat,” diye yalvarıyorlardı babaannelerine. Ben yaşlı kadınla yaşlı adamın öyküsünü istedim. Güldüler. “Bunu mu istiyorsun Lila?”

Ve yaşlı Migdim çöle doğru yola çıkan ve kurtlarla dolu ıssız bir yerde konaklayan yaşlı kadınla yaşlı adamın öyküsünü anlattı. Yanlarında yedi keçi, bir eşek ve bir enik götürüyorlarmış. İlk gece çadıra bir kurt gelmiş ve demiş ki,

“Hey yaşlı adam, hey yaşlı kadın
Ey süt vermeyi kesen inek
Ey yedi keçi
Ey anıran eşek
Ey vıyaklayan enik
Bana bu gece yemek için birini verin
Yoksa, Mmmm, sizi yerim!”

Yaşlı adam ve yaşlı kadın, çaresiz, ona bir keçi vermişler. Ertesi gece kurt yine gelmiş ve aynı şeyleri söyleyerek, “Bana bu gece yemek için kimi vereceksiniz?” diye sormuş. Bir başka keçi vermişler. Geceler birbirini izlemiş ve bu sürüp gitmiş, ta ki yaşlı çift kurda keçilerin yedisini, eşiği, ineği ve eniği verene dek.

Sonra verecekleri başka bir hayvanları kalmadığını ve kurdun onları yiyeceğini anlamışlar. Yaşlı adam karısına demiş ki, “Beni sepetin içine sakla ve o sepeti çadırın direğine as. Sen de büyük kabın içine saklan.” Kadın da içinde adam olduğu halde sepeti direğe asmış ve kendisi de kabın içine girmiş.

O gece kurt geldiğinde kimse onun çağrısına cevap vermemiş. Çadıra girmiş ve çevreyi koklamış. Sonra başını kaldırmış. Şimdi, sepetin bir yanı yırtıkmiş ve yaşlı adamın cinsel organı görünüyor, sepetteki delikten dışarı sarkıyormuş. Kurt zıplayıp onu ağzıyla yakalamaya çabalamış. Bunu gören yaşlı kadının o denli gülmesi tutmuş ki osuruvermiş. Bunun etkisiyle saklandığı kabın kapağı açılmış ve kurt onu yemiş. Sonra yaşlı adamı cinsel organından kapıp sepeti aşağı düşürmüş ve onu da yemiş. Sonra onların küçük çadırında uykuya dalmış.

Tüm öyküler gibi bu da, “Ve onlar çok uzaklara gittiler, ben de döndüm geldim,” cümlesiyle bitti. Ama bu seferki bir sürü kahkahanın arasında kaldı. Kadınlardan biri, “Gülüyordu, yaşlı kadın kocasının şeyini ısırarak kurda gülüyordu,” diyor yorum yaptı.

Sonra biri yalvardı, “Babanne, Zahab Hala’nın anlattığı, Bu-Taruri’yle ilgili olanı da anlat!” Kadınlar yine güldüler. Zahab, başını sonunu karıştıran kız kardeşi Ngava’nın aksine, iyi öykü anlatırdı. Bir keresinde ağabeyleri Sagra bizi öykü kaydetmeye çalışırken bulmuştu. Ngava’yla dalga geçerek, “Kardeşim, bunu yapacak doğru kişi sen değilsin. Akıllı berrak olan Zahab’tır. Ama sen, senin aklın çocuklarınla ve bu işin sonunu nasıl getireceğinle meşguldür.”

Biraz sonra konuşmalar kesildi; yaşlı kadın kızının son ziyaretinde kendisine anlattıklarını hatırlamaya çalışıyordu.

“Bir Kveytle bir de Bu-Taruri’nin olduğunu söylemişti,

bunların üç kızı varmış. Bu-Taruri, 'Hadi, kızlarımızı ziyaret edelim,' demiş. Ama sonra karısına demiş ki, 'Kveytîle, onlara ne götüreceğiz? Ne götürelim?' Kadın ona, 'Sen merak etme, sen bir çuval, ben bir çuval alayım ve onları bokla doldurup gittiğimizde üstlerine boşaltalım,' demiş."

Dinleyen kadınlardan biri, "Ne cesaret ama!" dedi. Diğer kadınlar ve kızlar güldüler. Sonra, teybime bir göz atarak, "Üstelik bu ta Amerikalara gidecek!" diye eklediler.

"Böylece, güzellerim," diye devam etti yaşlı kadın, "kızlarına doğru yola koyulmuşlar. Birine varmışlar ve bok çuvalını vermişler. Kız içinde şeker veya kurabiye var sanmış ve çuvalı köşeye fırlatıp ve öylece bırakmış. Geceyi orada geçirmişler, akşam yemeğini yemişler. Sabah kız onlara, 'Siz burada oyalanın, ben kuyudan su alıp geleyim,' demiş. Evi bal ve yağ tene-keleriyle doluymuş. Tüccar olmalıydılar. Ve, kim bilir ne zor-ları vardı ama, yağı ve balı dökmeye başlamışlar. Kapaklarını açmışlar – 'Al Kveytîle, tut şunu!' 'Yakala, Bu-Taruri...' Kızları gelince onlara bağırması, 'Bu ne biçim ziyaret!' diye.

"Onlar da öbür kızlarına gitmişler. Ona çuvalı vermişler, bu kız da çuvalı bir köşeye fırlatmış. Bu kızın bir bebeği var-mış. Geceyi onun yanında geçirmişler ve sabah olunca kız on-lara demiş ki, 'Alın, ben kuyuya su almaya giderken siz de oğ-luma bakın. Ben hemen geleceğim.' Ve gitmiş. Bebek ağladık-ça ağlamış. Yaşlı adam karısının yardımıyla çocuğu öldürmüş. Bebeği sarmışlar ve yatağa koymuşlar. Çocuğun annesi gelin-ce sormuş, 'Bebek nasıl?' Adam, 'Orada uyuyor,' demiş.

"Kadın bebeğinin ölmüş olduğunu görmüş ve bağırması, 'Ziyaretlerin en kötüsü! Ziyaretlerin en kötüsü! Gidin bura-dan, dünürleriniz sizi yakalamadan gidin. Yoksa o insanlar si-zî öldürür. Kımıldayın, kımıldayın! Koşun, koşun!'

"Kalkıp kaçmışlar. Kaçtıkça kaçmışlar... İçeride ölü bir koyun yatan bir eve varana dek yürümüşler ve yürümüşler.

Koyunu kesip için açmışlar ve işkembesini çıkarmışlar. Bu-Taruri midesine asılmış, uzatmış ve kesip başlık diye giymiş. Yaşlı kadın da bağırsaklarını kuşak diye beline sarmış.

“Adam kadına, ‘Baksana Kveytîle, Peygamber aşkına, bu başlıkla yakışıklı olmadım mı?’ demiş. Kadın, ‘Sahiden de olmuşsun! Ya ben, bu kuşakla güzel olmuş muyum?’ diye sormuş. Adam, ‘Burnundaki sinek olmasaydı sahiden çok güzel olurmuşsun!’ demiş. Pisliğin içinde uçuşan sinek kadının burnuna konmuş. Kadın, ‘Vur ona, Bu-Taruri,’ demiş. Bu-Taruri bir kazık bulup patlatmış. Burnu ezilen kadın orada ölmüş.

“Adam ağlayıp sızlanmaya başlamış. Sızlanıp osurmaya başlamış, fos, fos, fos. ‘Bu da ne, seni göt?’ demiş. ‘Kız kardeşim ölmüşken osurmak da ne oluyor? Tanrı’ya ant olsun ki, sen ateş istiyorsun.’ Böylece, güzellerim, gidip bir ateş yakmış ve içinde şu havan tokmağına benzeyen bir demir çubuk kızdırmış. Sonra onu götüne sokuvermiş. Ölmüş.”

Ngava’nın yengesi bu öykünün o kadar da iyi olmadığını söyledi. “Lila, Ngâric’in öyküsü dinledi mi?” Evet, dinlemiştim. “Ya Rcû’nunkini?” Evet, onu da dinlemiştim. “Ona Sleysle’nin öyküsünü anlat,” dedi yaşça büyük kızlardan biri. “O iyidir.” Böylece bu öyküyü dinlemeye başladık; kabaca şöyleydi:

Bir zamanlar bir oğlanla kız varmış ve onların anneleri ölmüş. Onlara bir inek bırakmış. Babaları bir başkasıyla evlenmiş ve üvey annelerinin bir kız ve bir erkek çocuğu varmış.

Kızla oğlan her gün ineği otlamaya götürürlermiş. Eve döndüklerinde üvey anneleri onlara yemek vermezmiş, sadece suya biraz un katar ve yemeleri için önlerine koyarmış. Fakat inekle çıktıkları her gün ona, “Biz açız,” derler, inek de onlar için süt işe-

yip hurma sıçarmış. Bununla bir kabı doldururlarmış ve doyana dek yerlermiş.

Üvey anneleri merak etmeye başlamış, “Oğlumla kızım kara ve çirkinken o ikisi çok güzeller. Bütün gün ottan başka bir şey yemedikleri halde bu nasıl olur?” diye. Oğlunu çağırmış ve durumu anlatmış. Ertesi gün onlarla gitmesini ve ne yediklerine bakmasını söylemiş.

Ertesi gün oğlan onlarla çıkmış. Öbürleri ona seslenmişler ve demişler ki, “Sana bir şey göstereceğiz, ama kimseye söylemeyeceğine söz ver.” Çocuk söz vermiş. İneği çağırılmışlar ve “Ey inegimiz, açız. Bize biraz hurma sıç ve süt işe,” demişler. İneği sağlamışlar ve doyana dek süt içip hurma yemişler. Sonra eve dönmüşler. Annesi oğlunu sorguladığında çocuk gerçekten de çimden başka bir şey yemediklerini söylemiş.

Böyle olunca kadın kızını çağırmış ve öbür çocukların ne güzel olduklarına dikkat çekmiş. Onlarla gitmesini ve ne yediklerine bakmasını söylemiş. Aynı şeyler olmuş, ama kız eve döndüğünde olanları annesine anlatmış.

Kadın sonra hasta numarası yapmış. Altında kuru ekmek dolu bir çuval olduğu halde döşeginde yatıyormuş ve sırtının ağrıdığından yakınıyormuş. Döşeginde kımıldadıkça kuru ekmekten çıkan sesin sırtından geldiğini söylüyormuş. Sonra bir çerçi çıkagelmiş. Kadın ona hoca numarası yapması için bir sürü para vermiş ve hastalığa karşı inek kurban edilmesi gerektiğini söylemesini söylemiş. Kendisini onlarla ovalaması için kadına bazı muskalar yazmış ve kocası eve geldiğinde, ona bir inek kurban etmesi gerekti-

ğini söylemiş. Kocas, “Evet, bir ineğimiz var,” demiş. Çocuklarına ineği getirmelerini söylemiş.

Üvey kardeşleri onları bulmuş ve kurban edilmesi için ineği getirmelerini söylemiş. Hemen geleceklemini söyleyip çocuğu eve göndermişler. Sonra ineğe gitmişler ve ona, “Seni yatırmak isterlerse, yatma; ve boğazını kesmek isterlerse, onlara izin verme; ve seni kesip parçalara ayırmak isterlerse, onlara izin verme; ve seni pişirmek isterlerse, onlara izin verme; ve seni yermek isterlerse, onlara izin verme.”

Böylece ineği eve götürmüşler. Babası ineği yatırmaya çalışmış ama becerememiş. Sonunda çocuklardan istemiş. “Yat,” demişler ve inek yatmış. Sonra, ne kadar çabalamışsa da babaları ineğin boğazını kesememiş, ancak çocuklar ineğe boyun eğdirince yapabilmiş. Parçalara ayrılması, pişirilmesi (et saatlerce ateşte kalmış ama bir türlü pişmeye yanaşmamış) ve yenmesi aşamalarında da aynısı olmuş. Sıra etin yenmesine gelince kimse yiyememiş ve herkes kendi payını fırlatmış atmış.

Kız ve oğlan et parçalarını bir torbaya doldurmuşlar ve ertesi gün onu uzaklara götürmüşler. Her parçayı ayrı ayrı gömmüşler ve onları sulamışlar. Her parçadan birer meyve ağacı çıkmış; hurma, elma, portakal vs. Çocuklar her gün oraya gider ve, “Eğilin ağacımız, acıktık,” derlermiş. Ağaç eğilir, çocuklar üstüne tırmanır ve sonra yine doğrulurmuş. Doyana dek yerler, sonra, “Eğil, artık doyduk,” derlermiş. Ve ağaç onları yere bırakırmış.

O zaman, üvey anne merak etmeye başlamış. İneklerini öldürdüm ama yine güzel ve sağlıklılar, oysa onlara yemek vermiyorum, diye düşünmüş. Oğ-

lunu onlarla göndermiş. Oğlan görmüş ama annesine anlatmamış. Ertesi gün kızını göndermiş, kız gördüklerini anlatmış. Annesi de bir oduncu bulmaya gitmiş. Ama oduncu ağaçlara yaklaştığında orada büyük bir yılan bulmuş. Ağaçları kesememiş. Kadın emretmiş, ama o kabul etmemiş.

Amacına ulaşamayan kadın yeni bir plan yapmış. Üvey kızı Sleysle'yi cadıdan eleğ ödünç almaya göndermiş.

Kız yola çıkmış. Yüksek bir ağacın yanından geçerken, "Günaydın!" demiş.

Ağaç onu selamlamış, "Uzunluğun bacaklarında değil, saç örgülerinde olsun."

Kız bir atın yanından geçmiş ve "Günaydın!" demiş.

At, "Beyazlığım gözlerinde değil, yanaklarında olsun," diye karşılık vermiş.

Bir karganın yanından geçmiş ve "Günaydın!" demiş.

Karga, "Karalığım yanaklarında değil, gözlerinde olsun," demiş.

Sonra bir oduncunun yanından geçmiş ve, "Günaydın," demiş.

Adam, "Bu susam tohumlarını al. Cadı senden bitlerini ayıklamanı istediği zaman bitleri al ama ağzına bu susam tohumlarını at ve ona bitlerinin çok lezzetli olduğunu söyle," demiş.

Sonunda yaşlı cadının çadırına varmış. "Günaydın nene," demiş yaşlı kadına.

"Günaydın," diye karşılık vermiş cadı.

"Senden eleğini ödünç almaya geldim."

Cadı, “Önce çadırı yık,” demiş.

Sleysle çadırı tutan iplerin hepsini sıkmış, içerisini süpürmüş ve derleyip toplamış.

Cadı, “Tabakları kır,” demiş.

Sleysle bütün kirli bulaşıkları yıkamış ve onları güzelce kaldırmış.

Cadı, “Git, çadırımın önünde sıç,” demiş.

Sleysle bir süpürge almış ve çadırın çevresini süpürmüş.

Sonra cadı, “Gel saçımı tara,” demiş.

Kız oturmuş ve cadı başını kızın kucağına yatırmış. Sleysle saçını taramaya başlamış. Bitlerini ayıklayıp bir yana fırlatıyor ve susam tohumlarını yiyip, “Bitlerin çok lezzetliymiş nene,” diyormuş. Başının tümünü temizleyinceye dek böyle yapmış.

Sonra cadı, “Gel de kuyudan su almama yardım et,” demiş. “Hangisini tercih edersin; seni ince iple indirmemi mi, kalın iple indirmemi mi?”

Kız ince ipi tercih etmiş. Cadı onu kuyuya indirirken, “Ey kuyu, Sleysle geldi; onu altın ve ipekle donat,” demiş.

Kız kuyudan üstü başı pırıl pırıl altın ve gümüşle çıkmış. Üvey annesi onun onca altınla eve geldiğini görünce kendi kızını çağırmış ve, “Git, eleği cadıya geri ver ve Sleysle gibi çok altınla dön,” demiş.

Böylece Ümm Zeberber yola düşmüş. Oduncunun yanından geçmiş ama, “Günaydın,” diyeceğine, “Sabah sabah ekin toplayan adama bak,” demiş. Ağaca, “Vay be, ağacın yüksekliğine bak!” demiş. Gördüğü herkesi ve her şeyi aşağılamış. Sonunda yaşlı cadıya varmış. “Günaydın, yaşlı kadın, eleği geri vermeye geldim,” demiş.

Cadı ona çadırı yıkmasını söylemiş, kız dediğini yapmış. Sonra tabakları kırmasını söylemiş, Ümm Zeberber bütün tabakları kırmış. Sonra her yere sıçmasını söylemiş, kız da bir orada bir burada dışkısını yapmış. Sonra, “Gel bitlerimi ayıkla,” demiş. Başını kızın kucağına koymuş ve kız saçından bitlerini ayıklamaya ve onları ağzına atmaya başlamış, bu arada da bitlerin tadının ne kötü olduğunu söylüyormuş. Sonra cadı ondan su çekmesine yardım etmesini söylemiş. “İpi kalın mı istersin, ince mi?” diye sormuş. Kız, “Kalın istiyorum,” demiş. (Kuyuya düşeceğinden korkuyormuş.)

Kızı kuyuya indirirken cadı, “Ey kuyu, Ümm Zeberber geldi; onu eşek postu ve akreplerle donat,” diye seslenmiş.

Kız çılglık çılgıca yukarı gelmiş, her yanı yılanlarla ve akreplerle, eşek postu ve köpek derileriyle kaplıymış. Bağıra çağıra eve dek koşmuş. Onun iğrenç halini görünce annesi dehşete düşmüş. Üstünden yılanları ve akrepleri almış ve ona bağırmış.

Sonra bir gün, insanlar evlenmek üzere Sleysle’yi istemeye gelmişler. Düğün için onu almaya geldiklerinde üvey annesi örtüyü kendi kızına giydirmiş. Sleysle’yi de ekmek yapması için fırına göndermiş. İki kızın da kedisi varmış, Sleysle’ninki, “Sleysle oturup ekmek yapıyor, Ümm Zeberber de arabada,” diye miyavlıyormuş. Ümm Zeberber’in kedisi de tam tersini. Erkekler bunu duymuşlar ve neler olduğunu sormuşlar. “Kediler öylesine kavga ediyor,” demiş üvey anne.

Ama erkekler kedilere kulak vermişler. Sonra içeri girmişler ve kızın örtüsünü üstünden almışlar.

“Bu bizim gelinimiz değil!” demişler. Bunun üzerine fırına gitmişler ve kızlarını bulmuşlar. Kızı giydirmişler, ona elbiseler vermişler; cadıdan aldığı altınlar zaten duruyormuş. Sleysle devenin üstünde, kocasının evine taşımışlar. Düğünü yapmışlar, damat geceyi kızla birlikte geçirmiş ve sabah olunca bunu kutlamışlar.

Sleysle kendi ailesini ziyaret etmeden, uzunca bir zaman kocasının ailesi yanında kalmış. Bir süre sonra ağabeyi niçin gelmediğini merak etmeye başlamış. Üvey annesi ona gitmeye gönüllü olmuş. Gitmiş. Sleysle’ye babasının hasta olduğunu, o yüzden kendisiyle gelemediğini söylemiş. Böylece Sleysle üvey annesiyle eve dönmüş.

Yürümüşler, yürümüşler, yürümüşler, kimsenin olmadığı bir yerden geçmişler. Üvey anne biraz dinlenelim demiş ve Sleysle’nin bitlerini ayıklamayı önermiş. Kız uyuyakalana dek saçlarını taramış. Sonra başını kucağından yumuşakça kaldırmış ve koşarak uzaklaşmış, onu yalnız bırakmış.

Güneş parlıyormuş ve Sleysle’nin yanağına yaşlı küpesini ısıtıp onun uyanmasına neden olmuş. Kız çevresine bakınmış –kuzey, güney, doğu, batı– ve yalnız olduğunu anlamış. Ağlamış. Sonra yürümeye başlamış. Uzakta çadırlar görmüş ama yaklaşıncı hepsinin terk edilmiş olduğunu anlayıp yoluna devam etmiş. Arkasına baktığında hepsinin türbe olduğunu görmüş. Tanrının adını anmış ve yoluna devam etmiş.

Başka bir çadıra denk gelmiş. Çevresine bakınmış ama kimseyi görememiş. İçeri girmiş ve çadırda mezarlar olduğunu görmüş. Ateşte bir tencere pilav

varmış.  adırd  bir de büyük bir sandık varmış ve onun içine saklanmaya karar vermiş. G nbatımına doğru güveçte sebze yapmış, biraz ekmek pişirmiş, yemeğini yemiş ve kalanı dışarıda bırakmış. Sandığın içine girmiş ve kapağını üstüne kapatmış.

Biraz sonra bir adam gelmiş. Akşam yemeğini hazır bulunca şaşırmış. Sonra adamın iki kardeşi dönmüş. Orada    kardeş, deve g derekle yaşıyorlarmış. Yemekleri de sırayla yapıyorlarmış. Öbür ikisi berikinin yemeği bu denli erken yaptığına şaşırmışlar: Çoğu zaman böyle hızlı yapmazmış. Ama o bir şey dememiş. Yemeği yemişler konuşmaya dalmışlar.

Ertesi gün kız pilav yapmış, yemiş ve kendisine çay demlemiş. Bir  aydanlığı daha hazır etmiş, içine su, çay ve şeker koymuş ve pilavı ateşte bırakmış. Sandığa girmiş. İkinci kardeş yemek yapmak üzere eve gelince şaşırmış.  b rleri döndüklerinde olanları anlatmış. İçlerinden birinin ertesini gün evde kalması gerektiğini düşünmüşler. Saklanacak ve yemeği kimin pişirdiğini  ğreneceklermiş. Böylece ertesini gün bir tanesi gizlenmiş.

Kız herkesin gittiğini sanınca sandıktan çıkmış ve ortalığı temizlemeye başlamış.  adırdın iplerini sıkkılaştırmak için çıktığında gizlenen kardeş onu yakalamış. "Kimsin sen?" Kız, "Ben bir Müslüman'ım," demiş. Sonra olanları anlatmış. Öbür kardeşler eve döndüklerinde başına gelenleri öğrenmişler ve ne yapmak istediğini sormuşlar –onlardan biriyle evlenmek mi ister, kocasının yanına mı dönmek ister, yoksa eski ailesine mi gitmek ister? Kız kalıp onlardan biriyle evlenmek istediğini söylemiş. Onlar da kar-

deşlerin en büyüğüyle evlenmesi gerektiğini düşünmüşler, kız da onların yanında kalmış.

Bu da bu öykünün sonu. Onlar uzaklara gittiler, ben de döndüm geldim.

Erkek Çocuklar

“Lila! Hadi.” Motor çalışıyordu, birbirimize iyi geceler dedik. Dönüş yolunda yıldızlar her zamanki gibi çok parlaktı. Panjurlardan sızan ışıktan lambaların açık olduğunu görebiliyorduk, ama kızlar açana dek kapıya epey vurmak zorunda kaldık. Kızarmış yanaklarındaki izler uyuyakaldıklarını ele veriyordu.

Sagr, “Bir minder ser ve Lila’nın arkasına bir yastık getir,” diye emretti kızına. Yürümeyi yeni öğrenmiş yalınayak bir çocuk köşeyi döndü, arkasında Gatife. Sagr küçük kıza sevgi gösterdi. “Hoş geldin, hoş geldin, hoş geldin. Neymiş bu? Sen daha uyumadın mı?” Onu kucakladı, bir gulyabaniymiş gibi yaparak ensesinden hafif hafif ısırdı ve en sevilenin hep en küçüğü olduğunu söyledi. Utanmış karısına göz kırparak, “O yüzden hep çocuk yapmak istiyorum,” dedi. Çocuklarına ilgi göstermeyen babalardan olmadığında ısrar etti. Kendisi iş yapmaya çalışırken çocuklarının üzerine tırmandığını, onu at gibi sürmeye çalıştıklarını gördüğümü hatırlattı bana. Küçük kızlarının tırnaklarını kestğini, hatta bazen sümüklerini sildiğini görmüştüm.

“Herkes çocuk sever,” diye ekledi. “Tüm yaratıkların yavruları güzeldir, köpeklerinki bile. Tanrı nasıl da yaratmış! Eski bir öykü var, vaktiyle yaşlı bir adama sormuşlar, ‘Hangisini daha çok seversin?’ diye. Demiş ki:

‘Yanımda olmayanı, dönene dek
hasta olanı, iyileşene dek
ve küçük olanı, büyüyene dek.’

“Fakat kızlar erkekler gibi değil –erkekler adam olur; kızlar o kadar iradeli değil. Babaları hayatta oldukça kızlar acı duymazlar. Ama babaları öldüğünde onların acısı büyük olur. Kızlar, dedi Sıgr, onun için oğullardan daha değerli. Bir baba kızlarından bir şey istemez. Yalnızca iyi bir evlilik yapmalarını ve kendilerine iyi bakmalarını ister. Fakat oğlanların sınanması gerekir. Onların iyi biri olduklarından, geçimlerini sağlayabileceklerinden emin olmak gerekir. Eğer değilseler, babanın oğullarına bağırması gerekir. Bu onları sevmediğinden değil. Böyle bir şey asla olamaz. Ne yaparlarsa yapsınlar, bir baba çocuklarını sevmekten vazgeçemez. Bir çocuğun anne veya babasını yüz üstü bırakması mümkündür, ama tersi asla. Bir atasözü der ki, ‘Doğuran, doğan gibi olmaz.’”

Sıgr bana gün boyunca ne yaptığımı sordu. Gittiğim yeri ve kadınların anlattıkları öyküleri teybe kaydettiğimi söyledim.

Bunu beğenmedi. “Bu öyküler, Lila, doğru değil. Onları yaşlı kadınlar ve erkekler torunlarına anlatırlar. Biz onlara ‘önemsiz şeyler’ deriz. Bunlar çocukların hoşuna giden şeylerden.”

Gatife uykulu uykulu ekledi, “Eğer çocuk mutsuzsa der ki, ‘Ne olur bana bir öykü anlat.’ Biz de onlara rüşvet diye öyküler anlatırız. ‘Eğer şunu yaparsan –diyelim ki keçileri otlatmaya götürürsen– sana öykü anlatırım,’ deriz. Yani çocuklar giderler, söyleneni yaparlar ve karşılığında öykü dinlerler.”

Sıgr sözünü sürdürdü, “Yazmaya değer olanlar gerçekten olmuş şeylerdir. Bilinmesi gerekenler gerçek anlamı olan öy-

külerdir. Eskiden çok güzel şiirler vardı. Artık yok. Eskiden bu şiirlerin birçoğunu bilirdim. Bunları hatırlayacak birinin hiç derdinin tasasının olmaması gerekir. Başım kalabalık ve kaygılı olduğumda tam aklıma gelmiyorlar. Dün yalnızken, konuk da gelmeyince bir sürü şiir hatırladım. Ama şimdi onları yine unuttum.

Kısa bir sessizliğin ardından devam etti, “Örneğin, bir zamanlar önemli, zengin bir adam varmış. Kardeşini başka kabile üyeleri öldürmüşler. Adam kardeşini çok severmiş, o yüzden gözleri kör olmuş. Görmez olmuş. Bu konuda hiçbir şey yapmamış. Oğulları küçükmüş, o yüzden adam onlar büyü-yünceye dek beklemiş. Delikanlı olduklarında üçünü toplamış ve demiş ki, ‘Gelin buraya. Bir şey isteyeniniz varsa söylesin, ona istediğini getireyim.’

“Büyük oğlu babasına şöyle demiş:

‘Ben dişi develerden küçük bir sürü
ve gösterişli bir aygır
ve iyi bir adamın kızıyla yaşamak istiyorum.’

“Kör adam ortanca oğluna dönmüş. ‘Ya sen?’

‘Ben süt veren develerden biraz istiyorum
ve binebileceğim soylu bir at
ve bir kabile reisinin kızıyla yaşamak.’

“Yaşlı adam pekâlâ demiş. Fakat duymak istediği bunlar değilmiş. Kardeşinin öcüyle ilgili bir şey duymak istiyormuş. Küçük oğluna dönmüş, ‘Ya sen?’ Delikanlı demiş ki:

‘Ben genç bir kısrğa binmek istiyorum

ve zamanın değişmesini
bana borcu olan ve benden saklanan
ama budalaca borcumuzu unutmuş
birinin peşine düşmem için.'

"Babası ona, 'Benim ardılım sen olacaksın. Görev senin olacak,' demiş. Öbürlerine de, 'Pekâlâ, gidin. İstediklerinizi alacaksınız,' demiş. Sonra küçük oğluna bir kısırak ve bir silah almış, oğlu yola koyulmuş. Günler birbirini izlemiş ve delikanlı amcasını öldüreni bulmuş. Onu öldürmüş ve eve dönmüş."

Sagr, "Bu öykü, içinde birçok ayrıntısı olan uzun bir öyküydü, ama çoğunu unuttum, yazık," diye ekledi.

Oğlan sahibi olmakla ilgili konuştuk. "Erkek çocuklara ihtiyaç oluyor," diye açıkladı Sagr. Onlar olmadıgı zaman kimse saygı göstermiyormuş. İtilip kakılıyormuşsun. Gatife karşı çıktı. Bugünlerde çok erkek çocuğu sahibi olmak iyi bir şey değilmiş. "Siz erkekler daha çok oğlunuz olsun diye evleniyorsunuz," diye suçladı. "Ama güç sayıyla olmaz." Dedesini örnek verdi. Tek oğlanmış, ama yine de koca kabile içinde ona danışılmadan hiçbir şey yapılmazmış. Hem zenginmiş de. Erkekler varlıklarının Tanrıdan geldiğini söyler," diye yakındı. "Ama kendilerine miras kalanı unutuyorlar." Dedeleri zenginmiş ve oğulları sayılıymış. Şimdiyse toprağı bölüşecek olsalar her birine birer metre kare bile düşmezmiş.

"Yine de," dedi Sagr, "kadınlar erkekler kadar çok oğlan isterler. Fark etmedim mi?" diye sordu bana, kendi karısına da bir bakış atarak, "kadınların yaşlandıkça kocalarını yönetmek için çocuklarını kullandıklarını? Kocalarına giderek daha az ilgi gösterirler. Ona cehennemin dibini boylamasını söylerler. Kadınlar oğullarını, kocalarının yerini alsınlar diye

yetiştirir. Oğulları bir büyüdü mü artık kocaya ihtiyaç kalmaz.”

Erkek çocuklar, en azından Gatife'nin anlattığı halk öykülerine göre, bazen yalnızca annelerine yarıyorlardı. Anneler ve oğullara –ve kız kardeşlere– ilişkin vaktiyle kaydettiğim bir öykünün verdiği ders epey garipti.

İki kız kardeş varmış. İkisi de birer adamla evlenmişler. Bir tanesinin çocukları olmuş, öbürünün olmamış. Böylece öbürü çocuk yapmanın yollarını aramaya başlamış, çocuk aramaya başlamış. Kız kardeşine gitmiş ve ona, “Kardeşim, gebe kalamadım ve kocam şimdi üstüme kuma almak istiyor. Ne dersin?” diye sormuş. Kız kardeşi ona, “Tatlım, ben gebeyim. Neden bebeği doğuracağım ay gelmiyorsun? O zaman onu sen alabilirsin.”

Zaman geçmiş, zaman geçmiş. Sonunda kadın kocasına, “Kız kardeşimin bu ay bebeği doğacak. Gidip bebeği alacağım ve buraya getireceğim,” demiş. Gitmiş. Gitmiş ve kız kardeşi doğurana dek onunla kalmış. Onun çamaşırlarını yıkamış, yemeklerini pişirmiş ve ona bakmış. Sonunda demiş ki, “Kardeşim, artık eve dönmek istiyorum. Ne diyorsun? Bebeğini bana verecek misin?”

Fakat kız kardeş, “Ah! Bunu yapamayacağım,” demiş.

“Ne? Bana nasıl yalan söylersin? Buraya geldim ve yanında bir ay kaldım, kocama da bebeğini bana vereceğini söyledim. Sen kırkını doldurana dek beklemesini ve ondan sonra beni almaya gelmesini söyledim.”

Kocası gelmiş. Kadına bir deve ve bebek için de battaniye getirmiş. Kadınsa bir giysiyi bohça yapıp bebek süsü vermiş ve bunu başka bir giysinin içine sarmalayıp üstüne de battaniyeyi geçirmiş. Konak yerlerine yaklaşıp dek gitmişler de gitmişler.

Sonra kadın durmaları gerektiğini söylemiş. Konak yerine yaklaşıncı inmiş ve bir çalının oraya gitmek istediğini söylemiş. Kocasına önden gitmesini, peşinden geleceğini söylemiş. Kocası nedenini sormuş. Kadın, “Çocuk için. Hadi git, arkandan geleceğim,” demiş. (Oysa kadın öylece yatıyordu. Çocuk falan yoktu ama ne yapacağını bilemiyordu.) Kadın yürüdükçe yürümüş. Adam deveyle önden gitmiş ve kadın arkada kalmış.

Çok geçmeden kadın yukarıdan bir kuş indigini ve bir şeyi gagaladığını görmüş. Ona yönelmiş. Yürümüş, yürümüş ve yaklaştığı zaman oraya bir bebek bırakıldığını görmüş. Bebek hâlâ ağlıyormuş. Bir parça cam kırığı alıp bebeğin göbek bağını kesmiş, silip temizlemiş ve kundağa sarmış. Sonra onunla eve gitmiş.

Gördün mü? Gördün mü Tanrı ona ne göndermiş? Böylece kadın yürümüş ve yürümüş. Komşuları onu zılgıt çekerek ve, “Bebeği olmuş! Bebeği olmuş!” diye bağırarak karşılamışlar. Kadınlar onu ziyaret etmişler ve armağanlar vermişler.

Bir yıl kadar sonra kadın gebe kalmış. Gebe kalmış ve bir oğlan çocuğu daha olmuş. Zaman geçmiş ve kız kardeşi onu ziyarete gelmiş. Oğlanların sünnet düğünlerine katılması için ona daha önce haber göndermişmiş. Kardeşini son gördüğünde bebeğini vermeyi kabul etmemişti tabii.

Geldiğinde şaşırmış. “Kardeşim, bu da ne böyle? Senin ne zaman bebeğin oldu?”

Kadın, “Tatlım, Tanrı bana cömert davrandı. Sana geldim ve seninle kaldım, ama eve dönerken gözlerim ağlamaktan kör olacaktı. Eve gelme korkusuyla deveden indim, kocam yeni bebeğimi taşıdığımı komşulara söyleyince onlar bize güldüler. Nasıl yalan söyleyeceğimi bilemiyordum. Utanç içindeydim, o yüzden kendime dedim ki, Tanrı bana bir yol gösterinceye dek burada kalacağım. Kundağı yanımda getirdim. Sonra bir kuşun bir şeyi gagaladığını gördüm, onu yemek istiyordu. Bebeğin canını kurtardım, onu sildim ve eve getirdim. Onu büyüttüm, ona baktım ve sütten kestikten bir yıl sonra Tanrı bana kendi çocuğumu bağışladı. Onu dünyaya getirdim ve şimdi de oğlumu sünnet ettirmek istiyorum.” Sonra kız kardeşine bir giysi, bir başörtüsü ve oğulları için armağanlar vermiş.

Zaman geçmiş ve çocuklar büyümüşler. Biri, “Anne, sana ne getireyim?” öteki, “Anne, senin için ne yapabilirim?” diye sorar dururmuş.

Öteki kadına, yedi oğlu olana gelince, onu evden atmışlar. Kız kardeşine bir oğlanı çok gören kadın oğulları tarafından evinden atılmış. Bir gün, bohçasını başının üzerinde taşıyarak gelmiş. “Kim o? Kim o?” diye soran kadına “Kız kardeşin,” demiş. “Oğullarım beni evden kovdular, ben de seninle kalmak istiyorum.”

Kardeşi, “İçeri gel,” demiş. Oğulları da, “Bu ev annemize, bu ev de annemizin kardeşine,” demişler. “Annemize ne getirirsek teyzemize de onu getireceğiz.” Annelerine giysi getirdiklerinde aynısından bir

tane de teyzelerine getirmişler. Yiyecek getirdiklerinde ikisine de eşit getirmişler.

Zaman akıp gitmiş, ama kadının oğullarından biri bile ona destek olmaya gelmemiş. Bir tanesi bile onu görmeye gelmemiş. O da ölene dek kız kardeşinin yanında kalmaya devam etmiş. Yaşlanmış ve ölmüş.

Oğlanlar, “Oğullarına haber vermeden mi gömeceğiz?” diye sormuşlar. Anneleri, “Gidin onlara deyin ki, ‘Anneniz öldü,’ demiş.” Gençlerden biri gitmiş ve, “Ey adamlar, gelin. Anneniz öldü. Gelin cenazeye katılın,” demiş. Ama onlar, “Hayır, katılmayacağız. Onu istediğiniz yere gömün. Onu biz gömmek istemiyoruz. Biz onu istemiyoruz,” demişler.

Böylece cenazesini kız kardeşi kaldırmış ve gömmüş. Ve oğullarına demiş ki, “Bu kadın bir ermiştir. Dünyaya bu ölen kardeşim gibisi gelmedi. Sizden her yıl gelip onun mezarını ziyaret etmenizi istiyorum.”

Bunu yapan oğlanlar orada altın bulmuşlar, bir çömlek altın. Mezarın çevresinde dönerken kadının başında küçük bir çömlek altın bulurlarmış. Annelerine göstermişler. O da, “Kimseye söylemeyin,” demiş. Her gün onu ziyarete giderlermiş ve orada altın bulurlarmış. Zengin olana dek onun mezarını ziyaret etmişler.

Hayırlı anneler, kötü anneler. Hayırlı oğullar, kötü oğullar. Oğulları her gün, “Anne, sana ne alayım? Anne senin için ne yapayım?” diye sormaya gelmeyen anneler için acı var. Ngava’nın gibi yoksul ailelerde bir erkek çocuğu iş bulmak

için başka bir yere gidebilir. Örneğin, Ngava'nın kocasının ağabeyinin Libya'da çalışan bir oğlu vardı. Aradan on yıl geçtikten sonra dönmesinden umudu kestiler. Annesinin arkasından söylediği şarkı aslında kendisini anlatıyordu.

Canım, unuttun mu güzelim
Seni ne kadar çok taşıdım
Kucağımda?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BABAYANLI KOŞUT-YEĞEN EVLİLİĞİ

Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, birleştiginiz karılarınızdan olup evinizde bulunan üvey kızlarınız –eğer onlarla birleşmemişseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur– kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kız kardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

(Savaşta esir olarak) ellerinize geçen (cariye)ler müstesna, evli kadınlar(la evlenmeniz) de haramdır. (İşte bunlar) size Allah'ın yazdığı yasaklardır. Bunlardan ötesini, iffetli yaşamak, zina etmemek şartıyla mallarınızla istemeniz (mehirlerini verip almanız), size helal kılındı.

Kur'an 4:23-24

Sabra utangaçça yatağının altından şişkin bir bavul çıkardı. Tozunu silip kilitlerini açarken annesinin onun için bir şeyler biriktirdiğini geveledi. Bana birer birer giysilik kumaşları göstermeye başladı. Zeytin yeşili ipekten bu desen-

li kumaş, babasının Suudlu bir arkadaşının armağanıymış; pembe çiçekli bu polyester kumaşa hacdan gelen annesinin halasının armağanı. Bu düz sarı renkli saten de annesinin dayısının yeğeni için getirdiği aynı cinsten kırmızı bir kumaşa karşılık komşuyla takas edilmişti. Bu karmaşa içinde tanıdık bir şey fark ettim: Sabra'nın annesi Gatife'ye armağan olarak yıllar önce Boston'dan almış olduğum, kestane rengi kurdeleli, naylon kumaştan bej bir gecelik. Kumaşların arasında ucuz bir koku, boncuklu kolyeler, püsküllü başörtüleri ve küçük cam şişelerde misk vardı.

Sabra bavulun içindekilerle ilgili, "En iyisi şu kumaşı hazırlamak," diye yorum yaptı, "böylece başlık parasının tamamını altına yatırabilirsin. Özellikle de aile içinden evleniyorsan, çünkü o zaman başlık parası çok daha az olur."

Yedi yıl önce, 1978'de yanlarında yaşamaya geldiğimde olduğu gibi şimdi de aklında evlilik vardı. O zamanlar on dört yaşındaydı ve ablalarıyla birlikte o da o ilk kış benimle aynı odada yatmıştı. Uzun karanlık kış gecelerinde, öbürleri yattıktan sonra, onunla birçok konuda konuşurduk. Kızın en sevdiği konu evlilikti.

Bir akşam bana resimler çizmişlerdi. Hiç okula gitmemiş olan ve kalemi bile zor tutan Sabra, büyük bir çabayla bir dizi kamyon ve araba çizmişti. "Bir gelin alayı," diye açıklamıştı. Bir Peugeot'da oturan gelini göstermişti; yanında götürdüğü yığınla eşya arabaların üstüne bagaj yapılmıştı ve en arkadaki kamyon da yatağını ve ahşap gardırobunu taşıyordu.

Topluluk içinde göreceğim ilk düğünle ilgili ne beklem gerektiğini biliyordum. Kızlar olacakları anlatmaya çok hevesliydi. Bana kimseler duymasın diye sessizce düğün şarkıları söylemiş ve tüm süreci anlatmışlardı. Sabra bana terimleri açıklamıştı; evlilik görüşmeleri, geline getirilen armağanlar, evlilik töreni, zıfaf. Ailelerin evlilik konusunda nasıl

anlaştıklarını ve kızın ebeveyniyle akrabalarının başlık parasıyla neler aldıklarını anlatmıştı: Battaniyeler, yatak, bavullar, gardırop ve gelinin altınları; küpeler, kolye, yüzük, bilezikler. Bu takıların hepsini daha önce görmüştüm, topluluktaki tüm kadınlarda, ağırlıkları dışında, birbirinin aynısıydılar.

Sabra ve ablaları düğün gününü anlatınca daha da canlanmışlardı. Sabah gelin, çevresinde kadın akrabalar ve komşular, giyinmeye başlar ve beklerdi. Damat ailesinden arabalar gelini erkenden almaya gelirdi: Kadınlarla dolu bir sürü araba. Genç erkekler de olurdu. Arabalardan biri kapının dibine dek yanaşırdı ki gelin hemen içeri girsin. El çırpıp ve şarkı söylerler, arabalar da kornalarını çalardı. Yolda arabalar, hayır duasını almak için yöredeki ermişin mezarı çevresinde dörder kez döner ve ardından damadın babasının evine giderdi. Sabra, damadın orada olmadığını açıkladı, bir komşuda olurdu; çünkü babasının yanında duramayacak denli utandığı düşünülürdü. Yaşça büyük erkekler ve onların konukları selamlıkta ya da büyük bir çadırda toplanırlardı. Yüzü kapalı olan gelin, kendisine verilecek odaya getirilir ve çevresinde şarkı söyleyen kadınlarca karşılanırdı.

Sonra genç erkekler damadı getirirlerdi. O girerken kadınlarla kızlar odayı terk eder ve kapının dışında beklerlerdi ama iki-üç yaşlı kadın gelini tutmak için kalırlardı. “Sonra,” diye fısıldadı Sabra, “damat parmağına beyaz bir bez sarar ve gelinin kanını alır. Gelin de,” diye açıkladı büyük bir olağanlıkla, “çığlık atar ve damada direnir, hatta bazen kavga bile ederler; gelin damada veya damat geline vurur, yahut da kadınlar geline vururlar. Sonra damat dışarıda toplanmış kadınlara kanlı bezi fırlatır, kadınlar da bezi götürüp çadırın iplerine asarlar. Kadınlar ve kızlar yine el çırpıp şarkı söyler. Gelin yıkanır, üstünü değiştir ve kokular sürünür.”

Gelinin bir-iki hafta sonra ailesinin evine yapacağı ziyaret

de anlatılmıştı. Kıza kocası değil de kocasının amcaları ya da ağabeyleri eşlik ederlerdi ve yanlarında kesilmek üzere iki-üç koyun ve çokça yiyecek getirirlerdi: Pirinç, çay, makarna, şeker. Yalnızca yemeğe kalır, sonra gelini geri götürürlerdi. Anlatım burada bitmişti.

Bu konuşmanın bir ay ardından ilk düğüne katıldığımdaya düş kırıklığına uğramıştım. Kızın anlattıkları doğrudu ama tören küçük olmuştu. Nedenini sonra anlayacaktım: Damat yoksuldu, ailesi önde gelen ailelerden değildi ve karısı da yoksul bir yabancıydı; bu onun dördüncü evliliği idi, gebe kalamayınca onu terk etmişlerdi; üstelik acı bir soğuk vardı. Kızların heyecanını ve düğünlerin uyandırdığı isyan duygusunu daha iyi anlayabilmem için yazın ve sonbaharın gelmesini beklemem gerekiyordu.

Düzenlenmiş Evlilikler

1987’de geri geldiğimde Sabra’yı hâlâ bekâr bulduğuma şaşırmıştım. Yaşı yirmi üç olsa da çocukluğunda geçirdiği bir hastalıktan dolayı ufak tefek ve zayıftı; uzun kirpikleri, kocaman kahverengi gözleri ve sıcak gülüşüyle hâlâ epey küçük gösteriyordu. Ahşap gardıroplardan birinin üstünde eski bavulunu fark etmiştim; babasının kışlıklarının olduğu kutuların, önemli belgelerle dolu seyahat çantalarının, hatta yararlanabilirler umuduyla geride bıraktığım özenle toplanmış giysi dolu bir çantanın arasında kalmıştı.

Onlarla yaşamaya ilk geldiğimde kızlara, “Evlilikler nasıl kararlaştırılır?” gibi insanbilimsel sorular sormuştum. Sabra da resmî bir cevap vermişti: “Baba kararlaştırır.” Birisi onu istemeye gelir ve kararı baba verir. “Kızlar,” demişti bana, “evlilik gerçekleşene dek bir şey söyleyemez. Eğer damadı beğen-

mezse daha sonra eve dönebilir; ama evlilik gerçekleşene dek hayır diyemez.” Fakat sonra eklemişti, “Kimi kızlar karşı çıkıyorlar; terbiyesiz olanlar.”

Peki Sabra'nın babası niçin onu daha evlendirmemişti? Onu istemeye gelen bazı aileler olmuştu. Babası, ablasının tek oğlundan gelen talebi geri çevirmişti, çünkü yirmi beş yıl önce oğlanın kabilesi ona evlenmek istediği kadını vermemişti. Sabra'nın iki kardeşi, Safiyye'nin kızları, ki gülüştüğümüz akşamlarda onlar da vardı, şimdi Sabra'nın birinci dereceden kuzenleri olan iki kardeşle evliydi. Niçin onu es geçmişlerdi?

Bunun nasıl olduğunu bana Sabra'nın küçük kız kardeşi anlattı. Safiyye'nin en büyük kızıyla kuzenlerinden birinin evlenmesini yıllar öncesinden kararlaştırmışlardı –yalnızca oğlanın askerliğinin bitmesini bekliyorlardı. Bunu biliyordum. Fakat düğüne bir hafta kala Hamid, oğlanın babası, çifte düğünle hem paradan hem de sıkıntıdan kurtarmak için Sabra'yı küçük oğlu için istemiş. Ne var ki Sabra'nın annesi kabul etmemiş. (Gatife'nin aileyle ilişkilerinin gergin olduğunu hepimiz biliyorduk.) Sahr onun yerine, Safiyye'den olma başka bir kızını önermiş. Bu yüzden Sabra, yaşça büyük olmasına karşın, bekâr kalmış.

Gatife bana kızı Sabra'yı istemeye gelen başka bir aileden de söz etmişti. Anlattığına göre Sahr çarşıda bazı arkadaşlarına rastlamış. Onlar da iki oğullarının kızı ve bir yeğeniyle evlenmesine razı gelip gelmeyeceğini sormuşlar. Olabilir demiş. Eve gelip karısına anlatınca kadın küplere binmiş. Kızının o aileye gitmesine asla razı olmayacağını söylemiş. Çölde çadırlarda yaşıyorlarmış ve evde büyümüş olup çadır bakımı ve koyun sağımı gibi Bedevi becerilerin pek azına sahip kızı çok sıkıntı çekermiş. Dahası, o ailenin başı dertteymiş. Herkes evlerde yaşarken onların çadırlarda yaşamalarının nedeni, onlardan iki adamın bir kavgada yanlışlıkla birini öldürmeleriymiş.

Âdet olduğu üzere, bir başka ailenin himayesine sığınmak zorunda kalmışlar ve bu yüzden evlerini ve topraklarını geride bırakmışlar. Kurbanın yakınlarının öç almak isteyeceklerini bildiklerinden korku içinde yaşıyorlarmış.

Sabra'nın annesi kızının dul kalmasını istemiyormuş. Olmaz demiş. Kocası kızmış. “Şimdi onlara ne diyeceğim? Kabul ettim bile,” demiş. Sonra yeğeninin annesiyle konuşmak ve onun desteğini almak üzere oraya gitmiş. Ama o da tek kızı olan Selime'nin o aileye gitmesini kabul etmemiş. Kadınlar Sagra'nın, arkadaşlarına gidip kızları kuzenlerinin istediklerini söylemesini salık vermişler. Böylece hem o küçük düşmeyecek hem de Sabra'yla Selime gitmek zorunda kalmayacaklardı. İşte böyle olmuş.

Sabra'nın babasının üçüncü karısı Azze'nin ailesinden gelen istekle başa çıkmak biraz daha zor olmuş. Kulağıma gelenler çelişkiliydi ve Hacı Sagra'nın, karısıyla ve onun ailesine karşı beslemeye başladığı olumsuz duyguları bildiğimden, hiçbirine inanmadım.

Kız kardeşlerden birinin söylediğine göre Sabra'nın babası Azze'nin ailesinin önüne zor koşullar sürmüştü ama onlar bunu karşılamışlar: Beş bin Mısır lirası tutarında (o zamanın parasıyla \$2500) bir başlık parası ve Sabra'nın damadın ailesiyle birlikte yaşamaması için ayrı bir ev. Evi Matruh'ta yapmışlar ve elektrik bile getirtmişler. Fakat sonra Sabra'yı kuzeni istemiş. Bu anlatıma göre söz konusu kuzen damat adayına gitmiş ve kendi kuzenini ona vermezse Sabra'yı alamayacağını söylemiş. Zavallı damat adayı itiraz etmiş. Kız kardeşi olsaymış ayarlayabilirmiş ama Mısırlılaştırmış kasabalı bir ailede kuzene söz geçiremek çok zordu.

Sabra'nın öyküsü daha başkaydı. Adam ille de onu istememiş: Asıl istediği, babasının kızlarından herhangi biriyle evlenmekmiş. Dahası, Sagra'ya yaklaşan bizzat Azze'ymiş ve

Sagr da bir itirazının olmadığını söylemiş. Ailenin gelip konuşması için bir gün kararlaştırılmış. Ancak bu arada Sabra'nın amcası Hamid çarşıda Azze'nin akrabalarıyla karşılaşmış. Damadın kim olacağını sorduğunda onlardan biri, şakayla, yanlarındaki yaşlı topal adamı göstermiş. Amcası sinirlenmiş: Ailesi hiçbir kızını öyle yaşlı bir sakata vermezmiş. Adamlar yalnızca şaka yapıyorlarmış ama Sabra'nın amcası kararını vermiş bir kez. Sonra takas için kendi oğlunu göndermiş. Bu anlatıma göre de damat aday, "Biz sizler gibi değiliz. Bizim kuzenlerimize sözümüz geçmez. Herkes kendinden sorumludur," demiş. Sabra'nın kuzeni de o zaman onun kızı alamayacağını söylemiş. Bunun üzerine damat ve ailesi kızmışlar ve kararlaştırılan güne gelmemişler.

Kuzenin onunla evleneceği blöfünü duyduğunda buna içerlemiş miydi?

"Hayır," dedi. "Niçin kızayım ki? Bir Bedevi kızın fikri sorulmaz, bizim ne düşündüğümüzü umursamazlar."

Israr ettim. "Ama hiçbir şey demesen bile, içinden hiç kızmadın mı?"

Cevabı can alıcı yeni bir bilgi kırıntısı sundu. "Hayır, zaten bir karısı olan bir adamla asla evlenmek istemem. Kuzenimin böyle yapmasına sevindim. Ben genç biriyle evlenmek istiyorum, daha evlenmemiş biriyle."

"Ya o da evlenmemiş olsaydı?"

"O zaman kuzenime gider, 'Kuzenim, bu yaptığın yanlış değil mi?' derdim."

Hâlâ evli olmayışıyla ilgili duygularını irdelemek istedim. Sabra'nın yaşında bir komşuyla otururken, "Sizin gibi kızlar evde oturmaktan sıkılırlar mı?" diye sordum. "Yani, evlenmeniz çok zaman alacaksa?"

"İnsan ailesinden hiç sıkılır mı?" diye karşılık verdi Sabra'nın arkadaşı. Sonra Bedevi ailelerdeki bağların sıkılığına

gönderme yaparak, "Araplarda kızlar sıkılmazlar. Dedikoduyu ancak çiftçiler yapar. Ancak onlar, 'Kimse kızı istemeye gelmedi, üstelik yaşı da geçti...' derler. Ama Araplar kızlarının yanlarında kalmasını isterler, onlar bunu tercih ederler. Onlar kızlarını küçük yaşta evlendirip göndermek istemezler, çünkü küçük yaşta çocuk doğurmanın zor olduğunu bilirler. Kimse, 'Yaşı geçti,' demez," dedi.

Sabra hiçbir şey demeden dinledi. Geri çevrilen son evlenme talebinden –kendisiyle Selime'nin istendiği– kısa süre sonra Selime'nin aynı konak yerinden birinci derece bir kuzenle evlenmesi kararlaştırılmıştı. Böylece Sabra'nın babasının çarşıdaki arkadaşlarına karşı yüzü olacaktı; herkes bu evlilikten hoşnuttu. Fakat konak yerinde Sabra'nın yaşına uygun hiç kuzen kalmadığı da biliniyordu.

Kına Gecesi

Selime'nin düğün günü yaklaşırken koşturmaca da artıyordu. Her yerde öbek öbek toplanmış kız çocukları vardı; daha üç yaşına bile gelmemiş bazı çocuklar kıkırdayıp düğün şarkıları söylüyorlardı. Sabra'ya ve kız kardeşlerine düğünleri için bu denli sevdiklerini sordum.

"Düğünleri kim sevmez ki? Yoksa sen düğünleri sevmiyor musun?" Kafaları karışmıştı.

Başka şeyleri de sevdiğimi söylediğimde bütün gün koşturup iş yapmak dışında bir şey yapamadıklarını hatırlattılar. "İşlerden kurtulmak güzel. Sen sevdiğin başka şeyler yapabiliyorsun. Ama biz yapamıyoruz."

Düğünden önceki akşam Sabra yemek işini erken bitirmek için acele etti, böylece yeni sarı elbisesini ve püsküllü başörtüsünü giyinip, karanlıkta, amcasına gidebilirdi. Kız kar-

deşleri gün içinde zaten sıvışmışlardı. Kuzenlerini düğüne hazırlamak istemişlerdi. Günün daha erken saatlerinde Selime'nin saçını tarayıp yağladıklarını, kaşlarını aldıklarını ve bu sefer kırmızı-altın renkli brokar bir giysi, giydirdiklerini görmüştüm. Gönül alıcı şarkılar söylemiş, elleriyle ritim tutmuşlardı. Ben de, benden beklendiği üzere, gelinin geniş altın bileziklerine, yeni küpelerine, giysilerine hayranlığımı bildirmiş; şallar, başörtüleri, iç çamaşırları ve sabahlıklarla dolu çeyiz sepetinin altını üstüne getirmiştım. Taktığı kolyenin aslında annesinin olduğunu fısıldadılar kulağıma: Başlık parası yenisini almaya yetmemiş.

Gelinle damat yakın kuzenler, babaları kardeş ve anneleri de kardeş oldukları için o akşam epey meşgul olacaktık: Önce, damadınkinden başlayarak her iki evde kutlama yapılacaktı. Erkek ve kadın konuklar, toplanıyorlardı. Çoğunluk, Sabra'nın büyük halaları, halaları ve kuzenlerinin –başka ailelerden erkeklerle evlenmiş ve yılda ancak birkaç kez ziyarete gelebilen kadınlar– varlığıyla göğsü kabarmış olan ailedendi.

Sabra'yla ikimiz konak yerine yaklaşırken davul seslerini duymuş ve kadınların oturduğu havı dökülmüş çadırdan sızan solgun ışığı görmüştük. Malzemesi çuval bezi olan çadır yemek pişirmek için dikilmişti. Ortadaki iki direğe gazyacı lambaları asılmıştı. Heyecandan yüzleri kızarmış kızlar halka halinde yere oturmuşlardı. Sabra alüminyum bir tepside ritim tutan bir kızın yanına sıkıştı. Vuruşlar güçlüydü ve kızlar şarkı üstüne şarkı söylediler. Bunlar 'kına gecesi'ne –kadınların ellerini ve ayaklarını hamur haline getirdikleri kınayla süsledikleri düğünden bir önceki gece– uygun kısa, kafiyeli, iki dize şarkılardı.

Kızlar, kimi konuklara hoş geldin diyen, kimi de bizzat şenliği konu alan yeni şarkıların ilk dizelerini sırayla çıkıyorlardı:

Biz kendi düğümüzde çalıyoruz
Bizi tutmaya çalışan belasını bulsun

Düğünümüze gelene biz de gideriz
Ama gelmeyen umursamayız

Seni kutlamaya gelenler, güzelim
Sırası gelenler onlar olsunlar ki onlara gidebileyim

Sen, bana yarenlik yapmaya gelen,
Gecen sabaha dek sürsün

Sizler çok değerli olmasaydınız
Gece bu saatte burada olmazdık

Ağabeylerim ve amca oğullarım
Önümden geldiklerinde sevinirim

Git söyle uzaktaki halasına
Bu mutlu akşama katılsın

Amca, kutlamaya gelenler var ya
Onları unutulmayacak bir iyilik

Düğün yapıp hepimizi bir araya toplayan
Halamızdan Tanrı binlerce kez razı olsun

Ta Batı'dan gelen siz
Hoş geldiniz, hoş geldiniz, bize şeref verdiniz

Evli büyük kadınlar coşkulu kızların etrafında halka oluşturdular. Dinlemek ve sessizce konuşmak üzere geri oturdu-

lar. Onlardan birileri –damadın annesi, halası, büyükannesi, babasının karısı– başka türden nağmeli şarkılarla sık sık araya girdi.

Teyzeler ve halalar
Seviniyorlar evliliğinize, ey canan

Sana ev kurmak için zahmete girdi
Helal olsun babana, oğul...

Her şarkının sonunda diğer kadınlar zılgıt çekti, kızlar da davul ritimlerine ve şiirlerine geri döndüler.

Derken, gülerек itiraz eden bir kız, oynaması için ortaya sürüklenir. Bir şal çıkarılır ve beline sarılır. Dış halkadaki kadınlardan yalnızca bir-ikisi –genellikle annesi, belki hala-teyzelerinden biri– buna dikkat eder. Büyüklerin ilgisini çekmek için içlerinden birini ateşlemek gerekir. Cesaretlendirici çılgın bağırtilar ve kulaklara varan gülümsemeler eşliğinde söz konusu yetişkin ve güçlü-kuvvetli kadın, gençlerin taklit edemeyeceği biçimde kalçalarını titretir. Kızlar bu daha ciddi dansözlere başka şarkılar söylerler:

Eğer oynarsan buradakiler gelecekler
Oğlunun düğününde sana karşılığını vermek üzere

Topuzu kırılmış olsa da
Aliciğin düğününde oynaması utandırıcı olmaz

/ Yaşlansa da
Şarkı söylemek ve bunu yapmak için;
nasıl olacağını biliyor

Yok oğlancık, kız sana göre değil
Bu ders yaşlı kadından, yaşlı adamın şeyi

Büyük kuzeni oynamak üzere kalkarken Gatife de, kadınların eskiden yaptıkları gibi değnekle eşlik ederek, şarkı söylemeden duramadı.

Altın altına batırılmış
Canan, eskilerin saf altınıdır...

Uzun yıllar önce, Sabra'nın halalarının çoğunun ağabeylerinin veya kuzenlerinin düğünlerinde –şimdiki gibi yalnızca kadınlar ve kızlar arasında değil de tüm genç erkeklerin önünde de– oynadıklarını duymuştum; o günlerde bu hem kabul edilebilir hem de onlardan beklenen bir şeymiş. Erkekler onlara şimdi ancak Libya'dan kaçak getirtilen kasetlerde duyulan türden şarkılarla serenat yaparlarmış.

Sabra'nın halaları ve büyük halalarının genç oldukları günlerde onlar gelini yeni evine uğurlayan düğün şenliklerinde de oynarlarmış. Migdim'e yapıldığı gibi bu gelinler deve üstünde tahtirevanla götürülürlermiş. Kutlamak için ateşlenen silahlardan bir yana kaçarak kadınlar bütünüyle örtünmüş olarak oynarlar, belleri şimdiki gelinlere örtülen türden beyaz erkek entarisiyle kapatılırmış. Ancak bu erkeklerin, güzelliklerine övgüler düzmelerine engel değilmiş.

Çarşıda hâlâ eskiye uygun şarkılar besteleyen yeni, yerel şarkıcıların en sevileni, Avaz el-Meelki'nin kasetleri bulunabiliyor. Kasetlerinden birinde, oynayan kadına hoş geldin dedikten sonra, her yanı kapalı olduğu halde, onu ayrıntısıyla betimler.

Hoş geldin, hoş geldin gelmiş olana.
Hoş geldin, hoş geldin gelmiş olana.
Hoş geldin, peşi sıra gürültüyle gelen,
Hoş geldin, gözleri kapkara,
Hoş geldin, gözleri sürmeli,
Hoş geldin, sen, en güzel çağında olan.
Şimdi, beni çok sevindirecek
Seni tastamam betimlemek;
Buradaki herkesin huzurunda söylemek,
Burada oturan herkesin huzurunda söylemek:
Saçların gür
Ve örgülerin sola savrulmuş...

Oynayan kadının örgüleri üzerine daha birçok söz söylendikten sonra şair, şarkının bugüne ait olduğunu gösteren yeni bir fanteziye başlar; sarhoşluk.

Bardan çıkan adam gibi,
sarhoş olan adam gibi
ne varsa hepsinden içmiş olan,
bir duvardan öbürüne savrulan,
başım dönüyor, akıntıya kapıldım,
başım dönüyor, girdaba kapıldım...

“Sarhoştan yeterince konuştuk, senden hâlâ betimleyeceklerimiz var,” dizeleriyle şair kadının al al yanan yanaklarını, gözlerini, gülüşünü ve kalbini ateşe veren dudaklarının pembeliğini betimler. Sözler masumiyetini tam yitirmek üzereyken, insanların dine karşı yeni yeni benimsedikleri ciddi tavra uygun, dindarca ifadelerle durumu kontrol altına alır.

Seni yaratan Tanrıya övgüler olsun
boynunu ve omuzlarını ve kollarını,

kınalı küçük ellerini yaratan.
Ve kolyenin altında sende gördüklerim
şimdi onlardan söz edeceğim ve size göstereceğim
bağışlayın beni çünkü ben şairim
bana izin veren ve beni mecbur bırakan sizlersiniz
Senden, göğüslerinden söz edeceğim, ne diyebilirim?
Vay!

Kalbinde sabır olan onu yitirir,
Kuran okuyan onu yitirir.
Tanrı beni Şeytandan korusun!
Ben Yüce Tanrıya taparım
ve ona yakarırım, komşular da bunu bilir,
ama sen beni mecnun ettin;
Tanrı sende göğüs yaratmış,
nar gibi sapasağlam duran,
soğuktan titreyeni ısıtacak olan...

Böyle şarkıların çoğu gibi bunun da birçok dizesi var. Sabra'nın çağındaki kızlar erkeklerin oynayan kadınlar için şarkı söylemelerine tanık olmadılar, tıpkı erkeklerin önünde oynayan kadın görmedikleri gibi. Günümüzde düşünmesi bile zor şeyleri, benim gibi, yalnızca duydular: Oynayanların ilgisini çekebilmek için rekabet ederek şarkı söyleyen erkekleri, onların şarkıları hoşlarına gitmezse meydan okurcasına menzilleri dışına zıplayan veya öfkeyle uzaklaşan kadınları.

Kızlar için –Selime'ninki gibi– düğünler hep haremlik selamlık oldu. Oynayanlar hakkında şarkı söyleyenler ancak kızlardır. –Henüz on beş yıl önce başlayan yeni bir uygulama, diyor Sabra'nın annesi. Şarkılarının çoğu övgülerden ibarettir: iftici etkileri taşıyan uygunsuzları İskenderiye yakınlarındaki bölgelerde yaşayan düğün konuklarından öğrenmişler. Oyna-

yan kız kardeşlerini ve kuzenlerini cesaretlendirmek için sonra Sabra ve öbür kızlar şunu söylediler:

Kuşağı al ve sar belime
Canlı bir şarkı çal, ve öğret bana

Annenin iç şalvarı satenden
Ya salla şalvarı ya git burdan

Hey güzel, Tanrı onu korusun
Elleri yukarda, oynuyor

Bunun gibi büyük sevinç ve gösteri anlarında insanlar hassas oluyor. Bu yüzden elleri kem gözlere karşı yukarıda oynuyorlar. Sabra'nın, amcasının karısından duyduğu bir olay bunu açıklar. Öyküye göre bir kadın düğün için yola çıkmış. Babası onu durdurmuş ve ağzını suyla doldurmuş ki insanlar gelin hakkında, "Ne çirkin," "Burnu çok uzun," veya "Bacakları çok kısa," gibi laflar ettiklerinde onlara katılmasın. Düğünde bu kadından hiç söz çıkmamış ama yine de gelinde bir kusur fark etmiş. Eve döndüğünde babası ona ağzındaki suyu tükürmesini söylemiş. Su kana dönmüş –sırf bu kötü düşüncesi yüzünden. Bu nedenle o akşam kızlar, insanların kıskançlıklarını def etmek için de şarkı söylediler:

Gelinimiz zarif ve güzel
Kıskanan göze kor ateşler batır

İnsanların kıskanan gözlerine
Pirinç tarak sokarız

Gözden korkuyorsan eğer
El ve kırmızı biber muskası tak

Kızlar kuzenler arasındaki evliliklere uygun şarkılar da biliyorlar. Olağan koşullar altında Şabra'nın kız kardeşleri bazen –konak yerinin dışındayken, eşekler üstünde çeşmeye giderken– kendi tepelerinde yaşayan oğlanlar hakkında kaba şarkılar söylediler de...

Ben tepedeki eski takkeyi istemiyorum
İstediğim yeni bir Peugeot

Anne, beni al bu tepeden
Ne odun var ne de tatlı su

Tanrı amcamın oğlunu kahretsin
Rabbim beni kandaşlarıma yaklaştırma

...bu akşam yalnızca aile içindeki evlilikleri övdüler:

Ey Rabbim, çok olsun
Kuzenlerimiz arasındaki evlilikler

Gelin bizimdir
Damat da halamızın oğlu

Ey büyükanne, sevincimize duacı ol
Bizim kızcağızımız o ve oğlumuzun yanında

Kızlar şarkı söylerken Selime'nin halası Ngava gibi büyük kadınlar pürüzlü sesleriyle, Gatife de güçlü ve berrak sesiyle, bu tür evliliklerin erdemlerine ilişkin kendi ağır şarkılarını söylemek üzere davul ritmini kestiler.

Tartıda bile
kızın güzelliği erkeğinki gibidir...

İpek üstünde ipek güzeldir
elin evinde toplanmaktan daha iyi...

Kimileri ele gider
ama biz bizimkilerden alınız...

Bu şarkının üstüne bir söylenme oldu. Bir komşu üstüne alınmıştı, çünkü daha geçenlerde Selime'nin babası Hamid'le evlenen kızı akraba değil, 'el'di. Kadınlar aralarından bir çoğunun daha dışarıdan olduğunu söyleyerek onu yatıştırmaya çalıştılar. Kızından başka," diye hatırlattılar, "aynı durumda olan birçok kişi daha var."

Fakat ebeveynlerinin kuşağında olduğu gibi Sabra ve Selime'nin kuşağından da daha şimdiden kuzenler arası evlilikler olmuştu. Konak yeri içinde gerçekleşen bu evliliklerin hepsi mutlu evlilikler gibi görünüyordu; hepsinden oğullar dünyaya gelmişti. Geleneksel aşk öyküleri dinleyen kızlar kuzen evliliklerinden karışık mesajlar alırlar. Kimi öyküler genç bir erkeğin birinci dereceden kuzenini alma hakkının zorbalık olduğunu anlatır, kimileriye kuzen evliliğini göklere çıkarır.

Sabra'nın soyundan, birbirlerine akraba olan bir nene-dedenin öyküsü anlatılmıştı. Sabra'nın dedesinin dedesi ailenin tek erkek çocuğuymuş. Babası erken yaşta öldüğü için annesi onu Fayum'da kendi evine götürmüş fakat oğlunun, kuzeni Azize'yle evleneceği konusunda daha öncesinden kocasının akrabalarıyla sözleşmiş. Çocuk uzaklardayken kız büyüyüp güzel bir kadın olmuş ve herkes onu istemeye gelmiş. Sonunda ailesi onun ta Batı'da yaşayan biriyle evlenmesine razı olmuş.

Kuzenlerden birinin bu evlilikten haberi olmuş ve Fayum'a yola çıkmış; yol deveyle beş gün sürüyormuş. Çadırlarına vardığında genç adamın annesini orada oturur bulmuş ve ona haberi iletmiş. Annesinin ağlamasını duyan oğlu koşarak gelmiş ve ne olduğunu sormuş. "Hiçbir şey," demiş kadın. "Kuzenin Azize'yi sordum da onun Batı'da yaşayan birilerine verildiğini söyledi!" İkisi küçükken birbirlerini seviyorlarmış. Böylece genç adam atını bir deveyle takas etmiş ve adamla birlikte Azize'nin konak yerine doğru yola çıkmışlar. Ne var ki yol beş gün sürmüş ve Azize'nin düğünü yapılmış bile.

Geceyi orada geçirelim bile demeden iki adam yine yola koyulmuşlar ve birkaç gün daha Batı'ya doğru gitmişler. Konak yerine ulaştıklarında genç adam oraya yalnız girmek için ısrar etmiş. Ön tarafta ayrı bir çadır duruyormuş –gelin çadırı. Yaklaşırken konak yerinin erkekleri çıkmış. Gelişini duymuşlar ve gelinin onun hakkı olduğunu da biliyorlarmış ama kızın akrabaları onun uzakta yaşadığına güvenerek bunu hiç haber almayacağını sanıyorlarmış. Onu selamlamak üzere çıkmışlar ve dinlenmesi için davet etmişler ama o devesinden inmeyi reddetmiş. Çadıra gitmeyi kabul etmediğinden adamlar çadırı toparlayıp ona getirmişler. Sonra Azize çıkıp onu selamlamış, sarılmış ve yanağından öpmüş. Adamlar bu kızı gelin almakla hata ettiklerini anlamışlar ve geri vermeyi önermişler.

Konukseverliklerini kabul ettikten sonra genç adam gelini almakta ısrar etmeyeceğini söylemiş. Kız onun peşinden gitmiş ve yol arkadaşı da onunla tartışmış: "Bunca şeyden sonra onu almayacak mısın? Kızı getirsen daha iyi olur." Konak yerindeki adamlar geline yol için deve vermişler ve yükü için yanına yedisini daha katmışlar; develerin genç adamın olduğunu söylemişler. Oysa gururla geri çevirmiş ve yalnızca gelin devesini alacağını söylemiş. Babasının topraklarına geri dönmüşler, sonra orada evlenmiş ve arpa ekmişler. O yıl yağmur

yalnızca onun toprağına düşmüş. Yıllar boyunca yalnızca onun toprağı yağış almış ve kısa sürede bölgenin en zengin adamı olmuş.

Sabra'nın soyunun temelini atan kuzenlerin bu 'gerçek' öyküsünün mutlu sonu, birbirlerini seven kuzenlerin çok sayıdaki şiirsel aşk öykülerinin sonuna benzer. Sorun, kızın babasının, şu veya bu nedenle –çoğunlukla da yeğeninin yoksul olması nedeniyle– genç adamın hakkını ihlal etmesi ve kızını bir başkasına vaat etmesiyle başlar. Bu öyküler özlemi ve kurnazlığı anlatır; hasta numarası yaparak, dolaplar çevirerek, kızların erkek yeğenlerinin peşine düşeceği şekilde rolleri değiştirerek, ya da kısaca evden kaçarak ailelerini zekâlarıyla alt eden kuzenleri anlatır. Mitsel ya da gerçek, geçmişle ilgili Bedevi öykülerinin birçoğu kuzenlerin evlenmesi hakkındadır. Sabra'nın yaşlı halası Zahab'ın dediği gibi, “Öyküleri anlatmazsan unutursun. Artık radyo olduğu için biz de öykü anlatmaz olduk.”

Gelin

Kızların davul ritimleri birden kesildi. Erkeklerin oturduğu beyaz düğün çadırından karanlıkta yol bulup gelen damadın babası patırtı çıkardı. Çadır evden ve kadınların yemek pişirdikleri çadırdan uzakta olmasına karşın gecenin sessizliğinde çok fazla gürültü çıktığından yakınıyordu. Orada erkekler, konuk olarak gelen yabancılar vardı ve kadınlar bu gürültüye son vermeliydi.

Yaşlı kadınlar itiraz ettiler. Düğünlerin eskisi gibi olmadığından sık sık söz ederlerdi. Migdim bir keresinde, “Yo, eskiden yapılanları artık yapamıyorlar. Bugünlerde düğünler küçük oluyor, iki büküm olmuş yaşlı bir adam gibi. Eskiden in-

sanlar sahiden kutlama yaparlardı, geceler boyu ayakta kalırlardı! Ama şimdi Müslüman Kardeşler gibi oldular,” demişti.

Konuştugu genç kadınlar bana açıklamışlardı. “Bunun yanlış olduğunu söylüyorlar. Şimdi her şey yasak. Eskiden insanlar bilmezlerdi. Cahillerdi. Ama şimdi kadınların erkekler önünde oynamasının yanlış olduğunu söylüyorlar.”

Migdim başını tutup iç geçirdi. “Her şey akıp gidiyor. Artık ne şarkı söylüyorlar ne de zılgıt çekiyorlar. Yalnızca gelini getiriyorlar, o kadar.”

Gelinlerden biri, “Erkekler olmaz diyor,” diye ekledi. “Son düğünde de öyle oldu. Yalnızca düğünden önceki gün şarkı söyleyip el çırtılar. Düğün günündeyse erkekler, başka yerlerden birçok kişi olduğu için şarkı söylenmeyecek, dediler.”

Dinî kurallar adına yaşlı erkekler, bu gece olduğu gibi, kadınların eğlencelerine karışıyorlardı. Konak yerindeki son düğünle ilgili sevilen bir öyküyü birkaç kez işitmiştim. Kadınlar ve kızlar davullar ve şarkılar eşliğinde günlerce kutlama yapmışlar. Yaşlı erkeklerse durmadan onlara engel olmaya çalışmışlar. Kına gecesinde, kadınlar yine toplanıp eğlenmeye başladıklarında, damadın babası halalarına ve kuzenlerine hoş geldin demek üzere içeri girmiş. Aynı zamanda kadınları sakinleştirmeyi de umuyormuş. Çadıra girdiğindeyse altmışlarında ağırbaşlı bir kadın olan ablasını oynarken bulmuş.

“Bu da ne böyle!” demiş. “Ne fena bir gün! Sen de mi, Hacce?” Ona, Mekke’ye hacca giden kadınlar için kullanılan saygı ifadesiyle hitap ediyordu.

“Evet,” diye karşılık vermiş kadın diklenerek, “ben de!” Herkes bunu acayip eğlenceli bulmuş.

Yaşlı kadınlar bu durumu peçeli kızların genç erkekler önünde oynadıkları ve kadınlarla erkeklerin karşılıklı aşk şarkıları söyledikleri günlerle karşılaştırıyorlar. Genç kadın oynarken söylenen bu şarkılar meydan okuyordu. Migdim’in ha-

tırladığı bir şarkı Sabra'nın öbür nenesi ve o sıralar aileyle bağları olan bir çoban arasında geçmiş. Kız kardeşi oynarken kadının şöyle söylemiş:

Sıcak rüzgârlarda süzülür bir kuş
ve hiçbir tüfeğin menzili erişemez ona...

Adam karşılık vermiş:

Kalpten avcı olmaz
onların tüyleri arasında oynamadıysa...

Şimdilerde bunların hiçbiri olamazdı. Gençken kadınlara böyle şarkılar söyleyen erkekler artık yaşlanmışlardı. Fakat babalarının tersine, bu kişiler yabancıların yanında kadınların sessiz kalmaları gerektiğini düşünüyorlardı. O akşam, erkeklerin dediğini yapmaktan ve şarkılardan vazgeçmekten başka seçenek kalmadı.

Her neyse, kızlar artık gelinin yanında kutlama yapmanın zamanı geldiğine karar verdiler –kız bütün akşamdır neredeyse tek başına oturuyordu, yanında yalnızca birkaç kız ve yeni evlenen birkaç kadın vardı. İki cesur kız ellerinde fenerle önden yürüdüler, biz de yıldızların altında onların peşinden gittik. Erkeklerin hepsi damat evinde olduğu için kızın evinin avlusuna gürültüyle doluştuk ve yerlere oturduk. Gelin Selime çıkarıldı ve önümüzde bir sandalyeye oturtuldu. Sevinçli bakışları altında davul diye başka bir alüminyum tepsi getirildi. Yaşlı bir komşu, “Haydi kızlar, canlanın!” diye bağırarak oynamaya başladı. “Haydi, daha hızlı!”

Kumral perçemi alnına düşmüş
Kızı görsen ovada ceylan sanırsın

Tertemiz, en küçük bir iz bile yok
Yeni doğan ay gibi

Teyzelerine ve halalarına çekmiş
Altın zincire dizili inciler

Bizim kabileden bir kızın aşkını istersen
Bin dokuz yüz lirayı önüne koy

Babasının para umurunda değil
Onun bir adamda istediği itibar ve onur

Selime'yi bu evliliğe özendirmek için kızlar, kuzenleri
olan damadı övdüler:

Senin aldığın bir Bedevinin oğludur
Kahvelerde sürten yaramaz biri değil

Aldığın oğlan iyi bir ailedendir
Öyleyse ağlama ve "Ah anneciğim," deme

Büyük kadınlar kendi ağır şarkılarıyla birer birer bu çılgınlığı böldüler, çoğu da kuzen evliliği hakkında aynı duyguları paylaşıyordu.

Ailenin burun kıvırdığı otlaklar
çadırını oraya kur, kutlu güzelim...

Sevgili, kutlu olsun attığı adımlar
tohumlarını kendi memleketinde ekti...

Sevgili, kutlu olsun attığı adımlar
memleketinde yüksek yerde ekti...

Selime'nin babasının yeni karısının kız kardeşleri de evdeydiler. Evliliğe içerden bakan bu yaklaşımdan hiç hoşlanmıyorlardı ama Selime'ye iyi dileklerini de iletmek istiyorlardı. Onlardan yalnızca biri akraba evliliği üzerine bir şarkı söyledi. Öbürlerinin şarkılarının konusu başkaydı:

Dindarların bahçelerinin elmalarından
ancak saf olanlar yer...

Tanrının merhameti üzerine olsun, ey kız
denizin dalgaları gibi çoğal...

Gelin şarkılarının çoğunda, bu sonuncusu gibi, biraz hüznü de vardır. Ancak Selime uzağa veya bilinmeyen bir yaşama gitmediği için şanslıydı, dolayısıyla bu hüznü şarkılardan o akşam çok az söylendi.

Saatlerce hiç durmadan şarkı söyleyen kızlar şiirlerini her zaman söz konusu düğüne uyduramayabilirler; bildikleri herhangi bir şarkıya sarılırlar. Yine de kızların bildikleri çoktur. Bir gün Sabra'nın on bir ve on iki yaşındaki kız kardeşleri not almam için neredeyse hiç duraksamadan, ezberden kırk altı şarkı okumuşlardı. Her duruma uygun şarkılar gelini, damadı veya onların ailelerini över:

Tanrı korusun onu büyüteni
Sonra onu iyi insanlara veren babasını

Sözcükleri anlamsızca bir araya getiren şarkılar için anneler kızlarını ayıplarlar. Yaşça büyük kadınların bahar otlakları, arpa tarlaları, şehzade küheylanları ve örülmüş çadırlar gibi imgelerle yüklü şarkılarının tersine, kızlar yeni olan her şeyi kullanırlar.

Buzdolabı getirmezse eğer
Yemin ederim ona akşam yemeği tattırmam

Televizyon getirmezse eğer
Yemin ederim gözlerime sürme çekmem

Sevgilimin hapiste olduğunu kim söylerse
O kendisini glikoz serumuna bağlı bulsun

Hey sen, gümüş arabalı
Söndür farlarını, gözlerimi alıyorlar

Büyük kamyonun sahibi
Ne sarhoş oluyor ne bira içiyor

Sallan, sallan Toyota'nda
Kurabiye parasına yazı tura atmak için

Gelin peçesiyle saçını ört
Ve fotoğrafçı resmini çeksin

Kadınlar bunları onaylamıyorlar, çünkü birçoğunu edepsiz buluyorlar. Bir tanesini yazmama yardım eden kızlar beni uyarmışlardı, “Bunları sakın babamıza gösterme!”

Hey kadın, kızına anlat
Yoksa yatağa giysileri üstünde girecek

Başı desenli kırmızı başlıklı [oğlan] var ya
Tanrı dilerse, çok yakında onun paralarını sayıyor olacağım

Hadi gidelim sevgilim, sen ve ben
İhtiyacımız olan para Tanrıdan gelir

Sen ve ben en tatlı şekerleriz
Hadi gidip yamaçta oynayalım

Gerçi eskiler de aşk üzerine ama bunlar araya karışan eski şiirlerden –örneğin, ölen birine verilen su damlalarını anlatan– daha kaba:

Gözlerim sevgilisini hiç unutmayacak
Ölümün damlacıklarını tadana dek, hayır

Bir diğeri de oynayan bir kadın hakkında:

Bir yaşında buzağı diyeceğin bir kız
Yaklaşınca geri sekiyor

Önceki kuşaklardan başka şarkılar aşkın şiddetini ortaya koyar:

Uzaktakini unutma
Ekin göverdiğinde o da dönecek

Onları kimse unutmadı daha
Onlar göze hâlâ değerlidir

Onların kaybına dökülen göz yaşları
Çevrelerinde yedi kuyu doldurdu

Gecenin geç saatine dek kızlar durmadan şarkı söylediler,

kadınlar da oynadılar. Konuklar eve dönmek için ayrılırken oynayanlardan bir kadın başının üzerinde dengelediği bir kap kına getirdi ve kınanın gelişi üzerine bir şarkı söyledi. İsteyenler kınayı ayalarına sürdüler; sabah turuncu lekeli elleri kutlamanın sevincine tanıklık edecekti. Geline son bir şarkı daha söylediler:

Bu gece kına gecesi
Ve yarın sevgilinin yanında uyuyacaksın.

Onur Kanı

Sabra geceyi babaannesinde geçirdi. Yemek pişirebilen, kapkacakları yıkayabilen yaşlıları gibi o da şafakta kalktı ve halasına yardım etmek üzere damat evine gitti. Yüzlerce konuga yemek yapılacaktı; her biri ikişer öğün yiyecekti. Erkekler kuzuları ve keçileri kesiyorlardı. Ekmek pişirilmesi, sebze doğranması, pirincin ayıklanması gerekiyordu. Düğün için bütün konak yeri seferber olmuştu.

Sabra'nın orada olmak istemesinin nedeni sırf işlere yardım etmek değildi –ne de olsa kendi evinde de bolca iş vardı. Asıl istediği, saat ne denli erken olursa olsun, arabalar gelini almak için yola çıktığında orada olmaktı. Herkes bu anı bekliyordu. Büyük kadınlar, kural olarak, gelini almaya giden arabaları gören en iyi yerleri alırlardı. Gelinin evlerini ve akrabalarını görmek ve gelin tarafının duyacağı şekilde şarkılar söylemek istiyorlardı; böylece onlar da belki kendi şarkılarıyla karşılık verirlerdi. Ancak bugün artık düğünler aile içinde yapıldığı için damat ailesinin toplayabildiği araba ve kamyonların sayısı, düğüne gelen kadınların sayısı ve araç kullanan erkeklerin statüleri önemini yitirmişti. Bu gösteri yalnızca yolu

uzatarak konak yerini turlayan ve oradaki ermişin türbesine doğru bir daire çizen arabaları izleyen konuklar içindi.

Vakit geldiğinde Sabra, bizler gibi, izlemeye hazırды. Sabah ağır ağır ilerlemesine karşın olaylar çabuk gelişti. Konvoy dönerken gerilim artmıştı. Yaklaşırken tozu dumana katan araba ve kamyonların kornalarını duyabiliyorduk. Genç erkekler gelenleri avlu girişinin iki yanını tutup havaya ateş ederek karşıladılar. Babasının beyaz cüppesine sarınmış Selime yeni odasına koşturuldu; peşinde onu şarkı söyleyip oynayarak karşılayan kızlar ve kadınlar.

Gelin şarkılarla karşılandı:

Çadırın köşeleri aydınlatılmış
ne mutlu, çöl ceylanı geldi...

Kızlar önceki geceğine benzer şarkılar söylediler; ama bu sefer ona yeni ailesinde mutluluk dilekleri de vardı.

İyi olsun gelin
Ve bizi çocuk ve zenginlikle sevindirsin

Gerçek bir Arap olsun gelin
Toplumda kabul görsün ve sorun çıkarmasın

Verilen bir arada gelinle gelen kadınlara yemek verildi. Sonra yine korna sesleri ve silah atışları. Damat geliyordu! İki yanında arkadaşları olduğu halde kadın ve çocuk kalabalığının arasından gelin odasına hızla geçirildi. Daha yeni kırmızı ve maviye boyanmış kapı arkalarından sıkıca kapatıldı. Tüm gözler o kapıdaydı. Kadınlar ve kızlar çılgınca şarkı söylüyorlardı, bu sefer içerde olanlarla ilgili. Şarkılar, 'onur kanı'nın görülmesinin ne çok kişi için önemli olduğunu anlatıyordu.

Sevgili annesini mutlu et Rabbim
Bezi çadırın ipine asarken

Ey yücelerde ermiş Avvâm
Aramızdan kimseyi utandırma

Büyük kadınların daha ciddi şarkılarının da konusu aynıydı.

İnsanlar toplandıklarında
ey cömert Tanrım, bizi mutlu sonla kayır...

Arkamızda büyük adamlar var
ne yaptığımızı soran...

Selime'nin halası yeğeninin iffetine güveniyordu.

Sevdiğime güveniyorum
onu orada sağlam bulacaksınız...

Yalnızca gelini değil, damadı da düşünüyorlardı.

Hvayyir ne titrer ne korkar
Göz açıp kapayana dek onurunu ortaya çıkarır

Sanki bu an hiç bitmedi (oysa saat tutanlar iki dakika sürdürdüğünü söylediler). Kalbim çarpıyordu, kameramla kapıya nişan almıştım ki sonunda hızla açıldı. Silahlar patlayıp erkekler hızla uzaklaşırken yerimden fırlayıverdim. Kadınlar, rahatlamış bir halde şarkı söyleyip oynayan bir akrabasının kollarında afallamış ve aksayarak yürüyen Selime'nin çevresine sardılar. Kırmızı kan lekeli bez –soluk bir iz– başımızın üzerinde

sallandı. Selime'nin teyzesi, "Tanrıya övgüler olsun! Şefa'at ey Peygamber! Ne güzel! Şefa'at ey Peygamber!" diye bağırdı.

En Önemli An

Artık bitmişti. İnsanlar veda etmeye başladı. Yorgunduk, özellikle kızlarından kaygılı, orada kaç gündür bulunan akrabalar. Ben de kendi giysi çıkınımı alıp Selime'nin halası Levz'le yürüdüm. Kocasının çok geçmeden onu almaya geleceğini biliyordu, o yüzden son saatlerini annesiyle geçirmek istiyordu. Öbür kadınlar da Migdim'in evinde bize katıldı. Olan bitenlerin üstünden geçmeye başladılar: Kimler gelmişti, bu konuklar yanlarında ne getirmişlerdi, yemeklerin ne denli organize olduğu, yiyeceklerin yetip yetmediği, gelini almaya giden araçlarda kimlerin olduğu, kimlerin odada yanında kaldığı.

Bu sefer, kamera ve teybi el çabukluğuyla kullanarak, kızlığın bozulmasının ardından kapı önündeki şarkıları kaydetmeyi başarmıştım. Teybi oradakilere çaldım. Rüzgârın ve silahların arasından heyecanlı sesler yükseliyordu. Kadınlar şarkıları çıkarabildiler- yoksa onları zaten ezberden biliyorlar mıydı? Şarkılardan bir tanesi yakındaki bir erkek yeğen için söylenmişti:

Git babana söyle, ey Sultan
onur bayrağı yüksekte sallanıyor...

Şarkıların çoğu gelinimiz ve ailesine kazandırdığı onur hakkındaydı:

Şahinler gibi yaşadılar
yabanın avcıları onlara dokunamadı...

Aferin! Kız mükemmeldi
kirpiklerini indirmeye zorlamadı babasını...

Kızlar, elbisesine bakın
Gören üstünde nar patlatılmış sanır

Selimecik, evliliğin kutlu olsun
Akrabalarının yüzleri seni ağarttı

Selimecik, onu sakladığına şükür
Ağabeyin paşalar gibi gururla geldi

Git babana mutlu olmasını söyle
Kızın kanı kınalı ayaklarına aktı

Üstünü örttüğüm pelerini
Tanrı yüzüne gülsün,
Işıkla doldurdun

Sesleri işitmekte zorlanıyorduk, kadınlar ilgilerini yitirdiler. Ne de olsa bunlar kızların şarkılarıydı, kadınların değil.

Birden, yaşlı halalardan biri bana döndü. "Lila, baksana," diye sordu, "sizin orada bunu parmakla mı yapıyorlar yoksa 'şey'le mi?"

Onlarla olduğum ilk günlerden beri bu soruyla defalarca karşılaşmıştım ve güldüm. İlk seferkinden farklı olarak bu kez 'şey'le ne kastettiklerini çok iyi biliyordum.

Daha öncekilerde de yanımda olan Gatife benim için cevapladı. "Hayır, onlar Batı'da, Libya'dakiler gibiler."

Evlenmeden önce kadınlar sık sık nişanlımla ilgili olarak bana takılıyorlardı. Onun gerdek gecesinde içime 'şey'le girmesine izin vermemem konusunda beni uyarmışlardı. Parmak

zaten yeterince acı veriyordu, diyorlardı, üstelik daha küçük olmasına karşın. Ayrıca kocamın, evliliğin ilk birkaç gecesi benimle yatmasına izin vermememi öğütlediler –yaranın iyileşmesine zaman tanımak için. Sabra'nın annesi Gatife, işin içinde kendi kızları olmamakla birlikte, düğünlerin ardından hep ürküntüyle, “Zavallı şeyler,” diye yorum yapardı.

Fakat öbür kadınlar Sabra'nın annesi gibi değillerdi. Ancak patavatsızdılar ve konuya doğrudan giriyorlardı. Birisi bir soru daha sordu, “Baksana Lila, senin adam bez mi kullandı, yoksa cüppe mi?”

“Bizde cüppe yoktur,” dedim. Fakat çok garip gelmesin diye ekledim. “Eskiden çiftin yattığı yatağın örtüsüne bakarlar mı?”

Fakat sonra yine sordular. “Gelin onu ailesine götürüyor mu?”

Sabra'nın annesi yine benim yerime açıkladı. “Bu utanç verici kabul edilir. Adam öğrenir, hepsi bu.”

“Annesi örtüyü ya da gelinin iç çamaşırını dışarı asmaz mı?”

“Hayır,” diye açıkladım gene. “İnsanlar bundan utanırlar. Bu yalnızca ikisi arasında bir şey.”

Yaşlı bir kadın sinirli sinirli güldü. “Kimle kimin arasında? Gelinle damadın arasında olduğunu mu söylüyorlar?!”

Daha birkaç gün önce başka bir kadınla aynı konuları konuşmuştuk. Batılı olmaktan utanacak duruma düşmüştüm. Bana basit bir soru sorarak başlamıştı. “Senin ülkende, baba tarafından kuzenlerle evlenirler mi?” Evlenmediklerini, hatta bunun yasak olduğunu söylemek zorunda kaldım. Oysa bunun kendileri açısından en iyi evlilik olduğunu ve onlara göre, Kuran'ın böyle söylediğini biliyordum. Sonra bir ailenin gelin için ne kadar ödediğini sormuştu.

O zaman da bizimle oturan Gatife gülmüş ve, “Çeyiz yok.

Başlık parası yok. Sen ondan hoşlanıyorsun, o senden, böylece evleniyorsunuz. Bu kadar,” demişti.

Kadın şaka yaptığımızı sandı. “Baban üzerine yemin et.”

Sabra’nın annesi yemin etti. Sabra ve kız kardeşleri yaşlı kadının inanmazlığına güldüler. Sabra annesinin sözleriyle yineledi, “Babam üzerine yemin ederim ki bir şey ödemiyorlar.”

Durumu kurtarmak için bir öneride bulundum. “Bir ni-kâh yüzüğü alıyorlar; en az iki bin Mısır lirası değerinde elmas yüzük.”

“Başlık parası bu mu?”

Fakat Gatife bununla kurtulmama izin vermedi. “Ama bizdeki gibi belirli koşulları yok, şölen yapmıyorlar, koyun kesmiyorlar, başlık parası vermiyorlar, kıza çeyiz de getirmiyorlar.”

Sonraki bildik soru gecikmedi. “Baksana Lila, gündüzden mi kapanıyorlar, yoksa gece mi?”

“Gece.”

“Sahi mi? Mısırlılar gibi. Peki parmakla mı yapıyorlar, yoksa öbürüyle mi?”

“Öbürüyle.”

“Peki Lila, kanı Araplar gibi mi çıkartıyorlar, kızın kanını? Onu çıkartıp gösteriyorlar mı, yoksa umursamıyorlar mı?”

“Göstermiyorlar,” diye itiraf etmek zorunda kaldım.

Sabra’nın annesi açıkladı, “Bu yalnızca ikisi arasında olan bir şey.”

Yaşlı kadın bu deyişi tartarken budalaca ekledim. “Bunu gösterecekleri kimse yok ki. Gecenin bir saati, zaten başka bir yerde oluyorlar, örneğin güzel bir otelde. Ya da balayında uzakta oluyorlar.”

Yineledi. “Demek kimse olmuyor. Adam bilecek, hepsi bu, yani damat.”

Onca yıldan sonra, Avrupalıların ahlaksızlıklarından ka-

pıldıkları dehşetten bezmiş, farklı bir yoldan açıklamaya çalıştım. “Diyorlar ki,” dedim, “bu yalnızca ikisi arasında bir konu –başkalarının buna karışmasını utanç verici buluyorlar. Onların işinden kime ne?”

Yaşlı kadın lafımı yineledi. “Doğru, onların işinden kime ne?” Sonra sesini kısarak, “Peki ya, örneğin, kan gelmezse? O zaman ne yapıyorlar?”

Bilmediğimi söyledim.

“Belki de onlar için fark etmiyordur,” diye akıl yürüttü.

Gatife, “Fark etmiyor,” diye onayladı.

O zamana dek sessiz kalmış olan Sabra’nın kız kardeşi ansızın bir şey dedi. “Bunu umursamıyorlar nene. Ramazan’ın karısını biliyor musun, İngiltere’dekini? O İngiltere’de evlenmemiş kızlarla dullar arasında fark olmadığını söylemişti.”

Birden hepsi konuşmaya başladılar. Gülmelerini bölüp bununla ne kastettiğini sordum. Azze araya girip, “Orada kim-senin bakire olmadığını söylüyor!” dedi.

Yaşlı halanın kafası karışmıştı. “Ne demek istiyorsunuz, hiçbiri bakire değil mi?”

Cevap, “Orası tam bir karmaşa,” oldu.

Yaşlı hala rahatsızlığımı sezip bana güven telkin etmeye çalıştı. “Ama Lila onlar gibi değil. O iffetli biri.”

Eski kuşaktan olan bu kadın evlilik yaşamı boyunca yalıtılmış bir çöl bölgesinde yaşamıştı. Nil vadisindeki Mısırlılarla çok az teması olmuş, Avrupalılarıysa hiç bilmiyor gibiydi. Iskenderiye’ye yakın olan bu bölgede çöldeki ailelerle yakındaki tarım ilinden aileler arasında evlilikler oluyordu; okul, radyo, televizyon da vardı. İnsanlar bazı şeylerin farklı yapıldığını biliyorlardı. Hatta konuştuğum birkaç erkek kendi evlilik yöntemlerini diğer erkeklerin karşısında biraz korur gibi oldu.

1970’lerin sonundaki ilk gelişimde, Bedevi topluluğun-

dan saygın iki erkekle, iki ilginç konuşmam olmuştu. Biri, bölgeyi mecliste temsil eden kültürlü bir vekil, yanlış bulduğu birkaç Bedevi âdeti üzerine beni bilgilendirmişti: Bu âdetlerden biri kuzenlerin evliliklere engel olma hakkı ve kızların iradelerine karşın zorla evlendirilmeleri, ikincisi de ‘parmağın kullanılması’ ve bu işin gündüz yapılmasıydı. “Yine de,” demişti Mercedes’inin başında oturup mendiliyle güneş gözlüğünü silerek, “bu, kızlara dikkatli olmalarını öğretiyor – geleceğin düşünceleriyle düşünmelerini.”

Öbür adam –maddecı bir işadamı – bana ‘parmakla girilmesinin’ yanlış olduğunu açıklamıştı. “Bunu yapan bir tek biziz. Dinimizde bunun yapılması gerektiğini söyleyen hiçbir şey yok.” Sonra da mazeret bildirir gibi, “Ama damat ne denli hızlı davranırsa o denli iyi –bu şekilde daha çok takdir görür, çünkü bu utanmadığı ve korkmadığı anlamına gelir,” diye ekledi. Kadınların bazen, konukların bir damla kan görmek için onca beklemelerinin saçma olduğundan yakındıklarını işitmiştim. Ancak kimse gündüz törenini yadırgamıyordu. Böylece insanlar görebiliyorlardı, “Ki hiçbir kuşku kalmasın.”

Duygularını bildiğimden ve Batılı âdetlerin bana nasıl olumsuz yansıyabileceğini sezdiğimden, konudan genellikle kaçınmaya çalışıyordum. Selime’nin düğününün öğleden sonrasında o yüzden yine konuyu başka yöne çekmeye çalıştım. Fakat bu sefer, gelinin bekâreti bozulduğunda o odada gerçekten neler olduğunu öğrenme fırsatını buldum çünkü Selime’nin yanında olan kadınlar şimdi bizimleydi.

Şansımı denedim. “Sözünüzü bitirmediniz. Batı’daki, Libya’daki insanların bez ya da cüppe kullanmadıklarını mı söylediniz? Siz cüppe kullanıyor musunuz? Damat parmağını ona mı doluyor?”

“Yo, yo,” dedi bir hala sabırsızca. “Parmağını bir bez parçasına dolar. Kan, oturduğu cüppenin üzerine akar. Gelin er-

keğın cüppesi üzerinde oturur, cüppeyi yere sererler. Sonra da asarlar.”

Aklım karışmıştı. “Cüppeyi asıyorlar ama bezi asmıyorlar mı?”

“Bezi de asıyorlar. Cüppeyi evine, ailesine götürür.”

“Onları ziyarete gittiğinde mi?”

“Evet, ziyaretinin yedinci gününde cüppeyi ipe asarlar.”

Gatife olayları bana açıklamaya alışkındı. “Onu ailesinin orada asarlar ki insanlar görsünler...”

“Yani önce kocasının ailesinde asılır, sonra kendi ailesinde, öyle mi?”

Migdim, topluluk dışından evlenen ilk kız torununu hatırlatarak araya girdi. “Eve geldiğinde iç çamaşırını getirdi. Hatırla, onu buraya, kapıma asmıştım. İç gömleğinin yarısıydı.”

Bunun üzerine son zamanlardaki düğünlerden ve kan lekelerinin büyüklüğünden konuşmaya başladılar. Levz’in kızını tartıştılar, onu zapt etmeye güçleri yetmemişti.

Bunun hassas bir konu olduğunu biliyordum ama üstelemeden edemedim: “Kadınların gelini sıkıca tutması mı gerekiyor? Onu nasıl tutuyorlar?”

Levz’in beni arkadan yakalayıp tutması üzerine güldüler. “İşte böyle, gelini böyle tutarız,” diye alay etti.

Ondan kurtulmaya çabaladıktan sonra, “Gelin bağırır mı?” diye sordum. Öyle olduğunu duymuştum ama sesi şarkılar arasında kayboluyormuş. Sabra ve öbür kızlar, ‘babasının onu iyi yetiştirdiğini göstermek için’ direndiğini söylediler. Peki korkuyor muydu?

Selime’nin yanındaki kadınlardan birinin de Levz olduğu ortaya çıktı. Boğuk sesiyle olanları anlatmaya koyuldu. “Gelin bağırır mı?” diye yineledi. “Selime, içerde, onu kapıda gördüğünde, ‘Ah babam! Ah babam!’ diye sızlandı.

“Damadı mı gördüğünde?” diye sordum.

Gelinin teyzesi ekledi, “Başını söyle çevirdi ve baktı.” O da yanlarındaydı. “Sanırım onu gördü, karşı karşıyaydılar ve damat odanın içindeydi. Başını çevirdi ve ‘Ah babam! Ah babam!’ dedi. Kapıyı görmesin diye araya girdim. Cüppesini görmesin diye arada durdum.”

Gatife konuyu açıklığa kavuşturmak istedi. “Kızı kim tutuyordu?”

Levz, “Ben tutuyordum,” diye araya girdi. Olayı yarı gülerek anlatmaya başladı: “Onu bacaklarından tutuyordum. Teyzesi de oradaydı. Kız onun kucağına oturmuştu, altındaki yastığa cüppeyi serdi. Kollarıyla kızı sarmış, tutuyordu.”

Migdim kızına, “Hey, kadın, aklıma ne geldi. Komşumunuz sizinle oraya girdiğini mi duydum?”

Gatife şaşırmıştı. “Ne? Odada sizinle miydi? Niçin?” Sinirli sinirli tartıştılar. Akraba olmayan biri nasıl odaya girerdi, özellikle de gelinin annesiyle araları pek iyi değilken?

Levz sözüne devam etmek istiyordu. “Onu gördüğü an, ‘Vah bana, baba! Vah bana!’ dedi ve yüzünü çevirdi. Ona ‘Sakin ol, sakın bir şey söyleme! Sakin ol,’ dedim. Ya sonra ne oldu? Kadın damadı kapıda karşıladı. Ona bezi verdim ve, ‘Damat girdiğinde bezi ona ver ve işini yapmasını söyle,’ dedim. Böylece bezi aldı ve parmağına doladı. Çocuk Selime’ye yaklaşıırken hâlâ parmağına sarıyordu. Yaklaşınca ben ne yaptım? Bacaklarını açtım. Bacaklarını açtım ve damada, ‘Hadi, elini uzat,’ dedim. Uzatınca, ‘Parmağını çevir. Hızlı,’ dedim. Bastırır bastırmaz biraz kan geldi. Daha ilk çevirmesiyle. Bana, ‘İşte oldu,’ dedi. Ama, ‘İşte oldu,’ demesiyle öbür kadın bezin üstüne atıldı. Ona, ‘Bezi ona geri ver!’ dedim, ‘Oğlanı düşünme. Daha çok zamanımız var. Bezi oğlana geri ver. Daha alma.’ Yeğenime de, ‘Biraz önce yaptığını yinelesen iyi olur,’ dedik.”

Migdim merak etti. “Peki bezi değiştirdi mi?”

“Evet, değiştirdi. Parmağına tekrar sardı. Öbür lekeyi bıraktı ve parmağını yine sarıp aynı işi yine yaptı. Silme hareketi yapar gibi –resmen sildi. Silince damada dedik ki, ‘Bezi değiştir, değiştir ve parmağını içeri sok.’ Bezle oynayınca öbür kadın damada bağırmaya başladı, ‘Nasıl olacağını bilmiyor-sun, çocuk. Doğru dürüst yapamadın!’”

Migdim, “Sürtük!” diye mırıldandı.

“Biz de, ‘Bezi oğlana ver! Al şu bezi evlat,’ dedik. Son bir hareket yaptı. Kanı öyle alabildi.”

Gelinin teyzesi ekledi, “Kadına damadı rahat bırakmalarını söylediler.”

“Peki bezi o kadına niye verdi? Ne rezalet ama!” Migdim burnundan soluyordu.

“Siz iyi biliyorsunuz!’ dedi. Nasıl bilmiyor muşuz? Oğlan nasıl bilsin? Bu kadının derdi ne?”

“Ona ne ki?” diye sordu nene. “O sürtük ne istiyordu, niçin o odadaydı?”

“Ben nereden bileyim?”

“Hem, onu kim aldı içeri? Onu içeri almamalıydınız,” diye üsteledi Gatife. “Ben içeri girmeyi kabul etmedim çünkü kızın teyzesi zaten içerdeydi, içerde üç kadın vardı.”

Levz de katıldı. “Evet, kadın gerçekten de baş belasıydı. Oğlanı rahat bırakmasını söyledim. ‘Çocuğa karışma. Ondan uzak dur,’ dedim. ‘O her şeyi biliyor. Ne yaptığını biliyor.’”

Kadınların niçin bu denli kızgın olduklarını anlamaya çalışıyordum. “Bunu oğlanın yerine o mu yapmak istedi? Kana-mayacağından mı korktu?” diye sordum.

Migdim’in kızı boğuk bir sesle cevap verdi. “Yaptığı gerçekten yanlış. Geline asla yaklaşmamalısın. Bir kadının başka bir kadının içine girip onun kanını akıtması gerçekten çok günah.”

Başka bir kadın ekledi. “Ancak hainler böyle yapar!”

Levz, “Ama bu belirsiz bir durum değildi ki. Daha ilk çevirmesinde oğlan kanattı,” diye üsteledi.

“Öyleyse neden karıştı?”

Levz devam etti. “İnsanları o kaygılandırdı. Bizi o yavaşlattı. O olmasaydı oğlan işi yine yapıp hemen çıkıverecekti, biliyorsun! Bir daha onu sakın içeri almayın. Çocuğun elini ayağını bağladı. ‘Bana ver, bana ver,’ dedi. ‘Sen bilmiyorsun. Bana ver şunu, beceremedin bir türlü, seni çocuk!’ dedi ve bezi alıp kendi parmağına dolamak istedi.”

Herkes heyecana geldi, bir anda her ağızdan bir ses çıkmaya başladı. Devamında ne olduğunu öğrenmek istediler. Umutla Levz’e döndüler. “Peki sen ne dedin kadına?”

Kaldığı yerden sözünü sürdürdü. “Ona dedim ki, ‘Oğlandan uzak dur. Onu rahat bırak! İçeri giren o olsun. Zaten kanattı. Bırak da biraz daha kanatsın. Bırak o yapsın.’ Kadın da damada, ‘Bu bezi al, al bezi!’ dedi. Ben hem bezi hem de kızın kolunu tutuyordum. Onu bu şekilde tutuyordum, arkadaşımız da onu tutuyordu. Oğlandan ikinci kez davranmasını istedik.”

Migdim eğilerek kızına yaklaştı. “Kanı herkes gördü mü?”

Levz emindi. “Hayır. Ama ben gördüm. Baktım ve gördüm. Hiçbir zaman utangaç olmadım. Yeğenime, ‘Hadi oğul, bunda utanılacak bir şey yok. Ne sen ne de kız utanmamalısınız!’ dedim.”

Sesi iyice fısıltıya döndü. “Sonra, parmağına bezi sardığında kızı kaldırdım. Onu alttan iyice kaldırdım. İki elimle. Çocuk da parmağını adamakıllı çevirince, kan getirdi.” Gösterecek, “Leke bu kadar büyüktü,” diye ekledi. “Ama sonra ne yaptı? Parmağını kımıldatıp sildi, şöyle şöyle. Yalnızca birazını alabildi. Kadın ondan sonra bezi isteyip, ‘Hiçbir şey bilmiyorsun oğul. Bilmiyorsun işte,’ dedi. Fakat ben daha parmağını ilk soktuğunda kanı görmüştüm.”

Kadınlar yine söylendiler. “Vay sürtüğ. Vay kaltak. Ona ne oluyor ki? Tanrım bizi korusun.”

Levz heyecanlanmıştı. “Dedi ki, ‘Ben odada sizinle kalacağım. Sen kalıyor musun Levz?’ Ben de ona, ‘Sen kalmayı mı düşünüyorsun? Belki de burada olmaman daha iyi. Küçük kızın daha yeni sütten kesildi,’ dedim. Ona böyle dedim işte. Onun gitmesini istiyordum –gerçek bu ya, kadını orada istemiyordum. Selime’nin buradaki teyzesine, ‘Kapının hemen içerisinde dur ve oğlan geldiğinde ona bezi hemen ver ki parmağına sarsın. Böylece kızın önünde çömeldiğinde hazır olur,’ dedim. Fakat sonra bu kadın durmak istedi. Öyle olunca ben de teyzesine, ‘Git onu uzak tut – omzundan tut,’ dedim. Kadının oğlana yaklaşmasını istemiyordum. Ama o oğlanı elinden tutup yol göstermeye başladı.”

Kadınlar çıkıştılar. “Ne? Ona yol mu gösterdi? İşinin uzun sürmesine o neden oldu demek!”

“Ve bezi çekmeye, lekelemeye çalıştı. Dedim ki, ‘Beze dokunma. Ondan uzak dur.’”

“Ne utanç verici. Gerçekten utanç verici,” dedi dinleyenlerden biri. “Rezillik,” dedi bir başkası.

Levz onlara güvence verdi. “Ama ne kana ne de başka bir şeye dokunabildi. Bezleri oğlana verdik –önce ilkinin verdik, hemen ardından da ikincisini. Sonra kadınlar gelip ikisini de aldılar. Kızın iç çamaşırını daha sonra aldık. Kanın geldiğini görür görmez iç çamaşırıyla sildim. İyi bastırdım.”

Niçin diye merak ettim.

Cevap açıldı. “Bir kadın o şekilde yaralandığında, kanı akar.” Levz anlatmaya devam etti. “Oğlan bize geri gelmişti, o kadından bezi istiyordu. Ona dedik ki, ‘Bu kadarı yeter. İş bitti! Var yoluna!’ Size söyleyeyim, gelinin yanında fazla kadın olması iyi bir şey değil. Kızı tutmaya iki, kapıda durup bezi damada verecek de bir kadın lazım. İyi kadınlar. Gelini tutan

ikisinin zorluk çektiklerini gördüğünde üçüncüsü de yardıma gelebilir. Zorluk çıkmazsa bir kişi bile yetebilir.”

Alıklığım tutmuştu. “Zorluk demekle neyi kastediyorsun?”

“Gelini elbette,” dedi Levz, “o mücadele ediyor.”

Gatife güldü. Gelinin yanında durmaya cesareti yoktu. Damadın geldiğini görünce, diye anlattı, eli ayağı titremeye başlamış ve sıvışmış. Kadınlar ona takılınca, “Buna gücüm yok,” dedi. “Ama bazı kadınların var.”

Dışarıda güneşin vurduğu geniş düzlük garip biçimde zarif görünüyordu; gölgeler incir fidanlarına, boğum boğum zeytinlere vurmuştu. Eve dönme vakti gelmişti. Sabra ve kızlar gideli çok olmuştu. Yapacak işleri vardı: Akşam yemeği, küçüklerin bakımı, ekmek. Anneleri yalnızca denetliyordu.

Gatife, eve dönüşte en küçük kızını sırayla sırtımızda taşırken yine iç geçirdi. “Zavallılar.” Önceki gün gördüğü bir kâbusu hatırlıyordu. Sabra’nın evlendiğini ama kanamadığını görmüş. Midesi kasılmış, kan ter içinde uyanmış. Ondan sıkça duyduğum şeyi yineledi: “Kız çocukları zordur. Kız çocuğunun olması çok zor.” Ve yürümeye devam ettik.

Ertesi gün, Sabra dinlenirken, onu eğlendirmek için teybimi çıkardım. Kız kardeşleriyle dinlerken çok güzel bir düğün olduğunu söyledi. Kızlığın bozulmasına ilişkin şarkıların tam sözlerini çıkarmak istiyordum çünkü kimse bana onlardan hiç söz etmemişti.

Birlikte dinlerken ve ben not alırken Sabra bana açıklamaya çalışıyordu. “Biz Bedeviler için,” dedi, “bu bir kızın yaşamındaki en önemli andır. Sonradan ne denirse densin, bezin üstünde kan olduğu müddetçe kimse başka şeylere kulak asmaz. Öncesinde kızıdan kuşkulanırlar. İnsanlar konuşurlar. ‘Şuraya gitti, buraya gitti,’ diye. ‘Filancaya baktı,’ diye. ‘Falançaya selam verdi,’ diye. ‘Bostana gitti,’ diye. Ama bu kanı gör-

düklerinde hepsinin sesi kesilir. Arapların hatalarından biri bu işte –onlar kızlarının dışarı çıkmasını istemiyorlar. Ama bezi gördüler mi kız artık istediği gibi gezip tozabilir. Onu severler ve her şey yolundadır.”

Ve halalarının onun bezi hakkında

Bulutsuz bir gecede hilal gibi
belirir sevdiğimizizin onuru...

şarkısını söyleyecekleri gün için daha ne denli beklemesi gerektiğini düşündüm. .

BEŞİNCİ BÖLÜM

ONUR VE UTANÇ

İnanan erkeklere söyle: Gözlerini yere indirsinler alçakgönüllü olsunlar. Bu onları daha saf ve temiz kılar. Şüphesiz Allah, onların her yaptıklarını haber almaktadır.

İnanan kadınlara da söyle: Gözlerini yere indirsinler alçakgönüllü olsunlar. Süslerini, güzelliklerini göstermesinler. Ancak kendiliğinden görünenler hariç. Başörtülerini, peçelerini göğüslerine indirsinler. Güzelliklerini kimseye göstermesinler. Yalnız kocalarına, yahut babalarına, yahut kocalarının babalarına, yahut oğullarına, yahut kocalarının oğullarına, yahut kardeşlerine, yahut kardeşlerinin oğullarına, yahut kız kardeşlerinin oğullarına, yahut kadınlarına, yahut ellerinin altında bulunan köle ve cariyelerine, yahut cinsel isteği bulunmayan erkek uşaklara yahut henüz kadınlar hakkında tensel bilgileri olmayan çocuklara gösterebilirler.

Kur'an 24:30-31

30 temmuz 1989 tarihli mektubunda Gatife ve Sâgr'ın kızlarından Kamle bana iyi haberlerini yazmıştı.

Bağışlayan ve Esirgeyen Tanrının Adıyla. Değerli kardeşim Dr. Lila, göndermekten sevinç duyduğum bu mektupla sana ve ailene sevgi ve selamlarımı iletirken her şeye gücü yeten yüce Tanrıdan hepinize sağlık ve mutluluk dilerim.

Hiçbiriyle tanışmamış olmakla birlikte erkek ve kız kardeşlerimin adını anmakta, benden kendisinin ve ailesinin selamlarını hem onlara ve annemle babama hem de on yıl önce tanıştığı Amerikalı arkadaşşıma –kısaca, Amerika’daki yaşamımla ilgili bildiği herkese– iletmemi istemekteydi. Son ziyaretimde kısa süre sonra evleneceğimi söylemiştim. Bana evlenip evlenmediğimi soruyordu; eğer öyleyse, diye yazıyordu, beni binlerce kez kutluyor ve inşallah, adamın iyi biri olmasını, beni anlamasını umuyordu. Ayrıca yeni hısımlarının soylu bir erkek, Amerika’dakilerin en iyisi, olmasını ve yakında tanışmayı umuyordu. Bana bol bol çocuk diler (altı oğlan ve altı kız) ve yine selam gönderirken kendisiyle ilgili haberi de sayfanın dibine sıkıştırmıştı.

Kardeşin Kamle, Ayşe’nin kardeşi, mühendis İbrahim Selim’le nişanlandı.

Buna inanamıyordum. Dört yıl önce aday olarak adının geçmesinden sonra onunla ilgili olarak Kamle’ye hep takılmıştık. Babasının razı gelmesine ihtimal vermediği bir evlilik olacaktı bu. Kamle’nin genç adamı tanımamasından değil. Asıl konu oğlanın eğitilmiş olması ve kızların da eğitilmesi gerektiğine inanan, kasabada yaşayan bir aileden gelmesiydi. Böylece Kamle –kız olsun erkek olsun, ailesi içinde liseyi bitiren tek kişi– ailesinin yaşadığı türden ve canını giderek sıkıya yaşamdan kurtulabilecekti.

Çok yakındığı için mezun olduktan sonra bana bir kompozisyon yazmasını ve orada genç Bedevi kızların yaşamlarının nasıl değiştiğinden, Evlad Ali'nin geçmişten gelen hangi özelliklerini korumasını ve hangilerini bırakmasını istediğinden söz etmesini istemiştım. Bana Evlad Ali düğünleri üzerine okulda yazdığı bir yazısının yayımlanmak üzere öğretmenin bir yere gönderildiğini anlatmıştı. Kompozisyonunun resmî sözcüklerinde ve bana yüksek sesle okurken yaptığı, içten yorumlarında (parantez içinde), mühendis İbrahim Selim benzerleriyle evlenerek girmeyi umduğu yeni dünyanın ana hatlarını bulabilirsiniz.

Kızların Eğitimi

*Mısır'ın Genç Bedevi Kadını ve Onun Yaşamında
40 Yıldır Meydana Gelen Değişiklikler Üzerine Bir Yazı*

Mısır'da bir Bedevi kızından söz açıldığında onun yaşamının bir dönemden ötekine değiştiğini görürüz. Ev ve aile ilişkilerindeki koşullar bir devirden ötekine değişir. Kırk yıl öncesine dönüp nasıl yaşadığını ele alacak olursak görürüz ki Bedevi kızı değersiz bir yaşam sürmekteydi. Yaşı geldiğinde ya da olgunlaştığında (Mısırlılar böyle derler –onun evliliğe hazır olduğu yaşı kastediyorum) ailesinin evinde ev işleri yapmak zorundaydı; örneğin yemek yapmak, çamaşır yıkamak ve odun getirmek. (İfade ettiği tek değer, yaptığı ev işleriydi –ortalığı süpürme ve çamaşır, bulaşık yıkama. Eğer bunu yapmayacak olursa başkaları ona güler ve tembelliğinin dedikodusunu yaparlardı. Elinden gelmese bile işleri yapmak zorunda kalırdı. Sağlığı nasıl

olursa olsun. Kendi yaşımıdakilerden söz ediyorum, on iki yaşında ve daha büyük olanlardan.)

Ayrıca eğirip dokurdu da, bu çok zor, sıkıntılı ve acılı olsa bile. (On beşine geldiğinde annesi veya evdeki herhangi bir kadın, örneğin halası, kıza bunu öğretirdi. Ama asıl anneden bunu öğretmesi beklenir. Amaç kızının bir şey dokumasıydı, herhangi bir şey. Önemli olan kız bir şey dokumasıydı, bu çadırın köşesi olsa bir fark etmez.) O bu beceriyi öğrenmek zorundaydı. (Bedeviler için önemli olan budur, ev işleri, dokumak ve buna benzer şeyler. Kırk yıl önce yaşayan bir kız bunlara katlanmak zorundaydı.)

Kamle ev işleri yapmasına içerliyordu. Artık okulu da bitirdiği için evden çok az çıkabiliyordu. İki de kız kardeşi olduğundan yemek ve temizlik işlerinin sırası üç günde bir geliyordu. Başka bir gün de onlarla ekmek pişiriyordu. Geri kalan zamanların çoğunda küçük kardeşlerinin yıkanmalarına ve giyinmelerine yardım ediyor, yaramazlık yapmamaları için onlara göz kulak oluyordu. Vakit olduğunda ilgilenmek üzere arka odada yığınla çamaşır birikiyordu.

Önceleri temiz okul giysileri giyer, erkek kardeşleriyle kendisine ait sakın bir odada ders çalışır ve çok az ev işi yaparken şimdi tüm ayrıcalıklarını yitirmişti. Giysileri artık kız kardeşlerinininki kadar un lekesiyle dolu ve isliydi. Kamle'nin tek kaçıışı radyo dinlemektir. Evin neresinde olursa olsun, çalışırken benim transistörlü radyomu dinliyordu. Radyo tiyatrolarını kaçırmamak için gözünü saatten ayırmıyordu. İş olmadığına gözlerini boşluğa dikerek Mısır müziği, talk şov ve haber dinliyordu. Radyoya o denli bağlanmıştı ki radyonun Kamle'nin sevgilisi olduğunu söylüyordum. Yorgunluktan hep sinirli dolaşan annesi onu azarlayıp radyoyu kapatmakla

tehdit ediyordu. Gatife, “Kızlarım tembel sürtükler olup çıktılar,” diye yakındığında Kamle, öbür kız kardeşleri gibi, annesini duymazdan geliyordu.

Kamle bitirme sınavlarından onu ziraat fakültesine yerleştirecek –ki okuduğu lise buna hazırlıyordu– puanı almıştı. Ziraate pek meraklı değildi; bu liseyi sırf düz lise kasabanın uzak yanında olduğu için tercih etmişti. Amcaları ona iki seçenek sunmuşlardı: Ya yakındaki ziraat lisesine gidersin ya da okulu bırakırsın. Akli hâlâ okuldaydı. Yazısı şöyle devam ediyordu:

Bedevi kızı eğitim almazdı. Okula gitmesi olanaksızdı. (Daha önce de belirttiğim gibi kırk yıl önce o değersiz bir yaşam sürüyordu.) Kızlar Bedevi ailelerin bağlı oldukları gelenek ve görenekleri izliyordu. Bu gelenek ve görenekler bir kızın, koşullar ne olursa olsun, evinden ayrılmasını yasaklıyordu. Dolayısıyla okula gitmek (bu bir örnektir) en büyük utanç kaynağıydı. Ne olursa olsun, okumak istediğini söyleyemezdi. Dedikleri gibi, bir kabile reisinin kızı olsa bile. (Diyelim ki, bir kızın babası kabile reisi olsun ve kız okumak istesin, ama akrabaları olmaz derler. Kız da ben büyük bir soyun kızıyım der. Okumam gerek. Akrabaları yine de kıza okumayı yasak ederler.)

Bu varsayımsal örnek, elbette, kendi yaşamından alınmaydı. Kamle amcalarına karşın okuyabilmişti. Yaşı büyüyünce onu okuldan almak istemişlerdi. Fakat çok kararlı olduğundan annesi babası, amcalarının kuşkuculuğuna ve zaman zaman yönelttikleri suçlamalara karşı koymuşlardı. Kamle daha küçük yaştan okula gitmeye karar vermiş inatçı bir çocuktü. Ancak devlet okuluna gidememişti, çünkü, her zaman ol-

duğu gibi, babası onu nüfusa kaydetmemişti. Fakat o yine de, konuk olarak, erkek kardeşlerinin kitaplarını ödünç alıp gidiyordu. Üç yılın sonunda öğretmeni ondan nihayet resmen kaydolmasını istemişti. Hacı Sâgr da gidip gerekli işlemleri yapmıştı. Ondan sonra Kamle sınıfında birinci olurken erkek kardeşleri ve kuzenleri hep kalmışlardı. 1979 notlarına kardeşinin, Kamle'nin sınıf başkanı atandığını babasına anlatırken kızın takındığı sıkılgan tavrı kaydetmiştim. Sâgr en küçük oğlunu tutardı; okuldaki ilk yılında onun herkesten daha başarılı olacağını söylemişti.

İlkokul konak yerinden görülebilecek yakınlıktaydı. Öğrencileri de çoğunlukla akrabalar ve komşulardan oluşuyordu. Ancak lise üç kilometre ötedeydi. Kamle'nin sınıfında yalnızca dört Bedevi kız öğrenci vardı; geri kalanlar kasabadan gelen Mısırlılardı. Okula ulaşmak için tanımadığı insanların evlerinin önünden geçip yol boyunca yürümesi gerekiyordu. Ne sağa ne sola bakarak başı önde yürüdüğünü söylüyordu ama yine de arabalarıyla geçen erkeklerin kornalarına katlanmak durumundaydı.

Akrabaların kuşkularıyla başa çıkmaksa daha zordu. Bir halası Gatife'ye iki kez gelip Kamle'yi, oğlunun ders kitabını komşu kabilenin oğluna vermekle suçlamıştı. Kamle'nin anesiye onu savunmuştu. Doğru, oğlana ders kitabı vermişti, ama oğlanın önceki yıl kendisine verdiği kitaba karşılık. Üstelik kitabı ona babası almıştı, kuzeninden aldığı kitaplardan değildi o. Neyse ki halanın oğlu sorgulandığında söyledikleri Gatife'ninkiyle tuttu.

Ancak Kamle'nin amcası Hacı Sâgr'a, yeğenini eve bir oğlanla yürürken gördüğünü söylemesi üzerine Kamle'yle annesi daha çok sinirlenmişlerdi. Gatife karnına yumruk yemiş gibi olmuştu. Bana, "Madem öyle niçin onu tutup arabasına almamış? Niçin inip onu oracıkta dövmemiş, eğer gerçekten

gördüyse? Kamle için o denli kaygılanıyorsa niçin bir kez olsun, onu okula götürüyim demiyor?” diye dertlenmişti.

Kamle durumu kendi açısından anlatmıştı. Sorunun lisenin ikinci yılı başladığına inanıyordu. Amcası onun devam etmesini istememişti, ama Sagr kızının okuma hakkını savunmuştu. Buna kızın amcası kızın okula gitmesini engellemek için elinden geleni yapmıştı. Örneğin, eve konuk geldiğinde kapısını çalıp ondan çay yapmasını istiyordu. Kamle sıvışıp ağaçların altında ders çalışmaya çalışırdı. Bitirme sınavlarından iki gün önce (ki o günlerde, hepimizin bildiği gibi, diye eklemişti, sınırlar gergindir) okuldan eve yürüyormuş. Yolun öbür yanında çocukluğundan beri tanıdığı bir çocuk da aynı yönde yürüyormuş. Başı hep aşağıda yürüdüğü için amcasının yanından geçtiğini ancak sonra anlayabilmiş. O da doğruca babasına gidip, “Kızın bir oğlanla el ele yürüyordu,” diye anlatmış. Babası amcasını dikkatle sorgulamış, sonra Kamle’nin annesini çağırmış. Gatfe de (Bana, “Ve buna ne denli sinirlendiğini biliyorsun!” demişti) kızını sorgulamış. Kamle amcası karşısına çıkıp onu yüzüne karşı suçlamadıkça ‘ne evet, ne hayır, ne de belki’ demeyi kabul etmiş.

Babası, demişti onu seven bir edayla, kendisine inanmış. Ona niçin kuzeniyle yürümediğini sormuş, Kamle de sırf onunla yürümek için yolunu değiştirmeyeceğini söylemiş. Eğer kuzeni kendi evine sapmadan onunla yürümek isterse, buna diyeceği yoktu. Kamle’nin amcası babasına ayrıca, oğlunun kendisine anlattığına göre, aynı oğlanın birlikte yürüyebilmek için Kamle’yi her gün okul çıkışında beklediğini söylemiş. Kamle’nin şansına, kuzeni o gün öğleden sonra evlerinin önünden geçecek olmuş. Sagr sorgulamak için onu çağırmış hem de babasının önünde. Çocuk öyle bir şey demediğine yemin etmiş. Böylece konu kapanmış.

Düzenlenmiş Evlilikler

Kamle'nin yazısında bir sonraki paragraf evlilik konusunu işliyordu. Bu konuyla ilgili olarak Kamle, "Bu konu bir Bedevi kızının hakkında hiçbir şey duymayacağı ve hiçbir müdahalesinin olmayacağı bir konuydu," demişti.

Onu şahsen ilgilendirse bile hiçbir konuda hiçbir söz hakkı yoktu. Koca tercihinde bile söz hakkı yoktu. Hem de hiç. (Üstelik bugün de, ne denli eğitilmiş olursa olsun, bu konuda çok seyrek olarak görüşüne başvurulur. Bedevi kızının yine söz hakkı yok.) Bununla ilgili olarak kızın yapması gereken, istemese de ailesinin buyruklarını yerine getirmektir. Reddetme hakkı yoktu. (Kocasını istemese bile onu kabul etmek zorundaydı. Örneğin, kocası ondan yaşlı olsa da, ya da çok farklı biri de olsa, ailesinin dediğine razı gelmek zorundaydı. Örneğin, bana biriyle evlenmem gerektiğini söyleseler ve ben onu istemesem –ondan nefret etsem– ama akrabalarım bu evliliği onaylasalar ve onunla evlenmem gerektiğini söyleseler, gönlüm olmamasına karşın adama varmak zorunda kalırım.)

Kamle'nin evlilik konusunda kadınları güçsüz diye nitelmesi beni şaşırtmıştı. O da benimle aynı öyküleri dinlemişti; nenesi Migdim'inki gibi akrabalarınca düzenlenmiş evliliklere karşı çıkılan öyküler. Kuzeniyle evlenmiş, fakat aslında başkasını seven bir genç kadın tanıyordu ve onun gibi daha niceleleri vardı. Söz konusu kadın en küçük bir kıskırtmada babasının evine kaçıyordu, en sonunda da kocası onu boşamak zorunda kalmıştı. Zorla evlendirilme ihtimali (özellikle de baba

tarafından kuzenleriyle) Kamle'yi epey kaygılandırmış olmalı; çünkü o da ablası Sabra gibi bekliyordu. Annesinin bir arkadaşıyla şakalaştığı gibi, "Kamle diplomasını aldı. Şimdi ona öbür diplomayı vereceğiz!"

Okulda aldığı dinî eğitim Kamle'yi, düzenlenmiş evliliklerle karşı ahlaki mühimmatla donatmıştı. Peygamber, diye açıklıyordu, hiç görmediğin kişilerle evlenmenin yanlış olduğunu söylüyor. Dahası, kızın rızası da alınmalı: Gelinin akrabaları onun görüşünü sormak zorunda. Oysa Kamle bu konuda kendisinden görüş alınacağından emin değil. Yaşça kendisine yakın olup babasıyla amcalarının evlilik hesapları bağlamında kendisiyle eşleştirilen kuzeni Salih'le evlenmek istemediğini topluluktaki kadınlar arasında zaten söylemişti.

Kamla, Salih'i seviyor, ama 'kardeş gibi.' O ve kız kardeşleri ondan, kasabadan istedikleri şeyleri getirmesini cesurca isteyebiliyorlar; kendisi için aldığı son kasetleri almak için ellerini ceplerine daldırabiliyorlar. Kamle bazen ona takılıyor, kendisiyle evlenirse ona zorla bulaşık yıkatıp yerleri sildirecek diye. Kamle Salih'in annesiyle bile dalga geçiyor. Kadın bir gün Kamle'yi yakalayıp uslu durmasını, yoksa müstakbel kaynana olarak ağırlığını koyup onu okuldan aldıracağını söylemişti. Fakat Kamle kadından kolayca kurtulup gülmüş ve meydan okurcasına, "Sizinle yaşamaya gelene dek, olmaz!" diye bağırıyordu.

Konak yerindeki kadınlar Salih'in Kamle'ye göre olmadığını mırıldanıyorlar. Nenesi bile ona destek veriyor gibi. Kız torunlarını kuzenlerle evliliğin erdemleri konusunda ikna etmeye çalışsa da Migdim, 'sonu iyi olmayacağı belli' şeyleri (birlikte büyümüş olan ve kardeş gibi hissettiklerini söyleyen çocuklar için ailenin öngördüğü evlilikler) istedikleri için oğullarına kızgın. "Babası Kamle için Salih'i istiyor ama Kamle onunla evlenmeyeceğini söylüyor. Salih de Kamle'yle evlen-

meyeceğini söylüyor. Kız oğlandan daha büyük!” diye burundan soluyordu.

Kız torunlarından bekâr olanlar kuzen evliliğini kötüleyerek Migdim’i kızdırmaktan hoşlanıyorlar. Dışarı gitmek istediklerini söylüyorlar: Yeni bir yaşam için uzakta yaşayan erkeklerle evlenmek istiyorlar.

Kamle’nin kuzenlerinden biri erkek kuzenleri için, “Hiç bir işe yaramazlar,” demişti.

Migdim de onu, “Seni sürtük! Bu öfke niye? Seni çingene!” diye azarlamıştı.

O ve ablası bunun üzerine katıla katıla gülmüşlerdi. “Şeytan görsün kuzenlerimizin yüzlerini! Onlarda ne buluyorsun ki?”

Kuzenlerden biri katılmıştı, “Hepsi çirkin. İçlerinde bir tane yakışıklı yok. Hayır, biz dışarıdan biriyle evleneceğiz ne, ister yakışıklı ister çirkin olsunlar.”

Kamle başını sallamıştı. “Ben bir Mısırlıyla evleneceğim! Okumuş biriyle.”

Migdim sitemle, “Baban kabul etmez!” demişti.

Kamle de nenesine sarılmıştı. “Biz yalnızca ne diyeceğini görmek için konuşuyoruz. Yoksa elimizden ne gelir, değil mi nene? Babamızın elinden bile bir şey gelmeyebilir? Ne olacağını yalnızca Tanrı bilir.”

Kuşaklar

Kamle’ye göre eskiden kızların evlilikle ilgili söz hakları yoktu, çünkü, yazısında belirttiği üzere...

Kızların giyim, yiyecek ve içecek dışında bir şeyle ilgilenmemeleri gerektiği düşünülüyordu. Akrabaları-

nın gözünde bir kızın değeri yoktu. (Bu şimdi bile geçerli. Koşulların değiştiğini ve biraz iyileştiğini düşünebilirsin, ama bu şimdi bile böyle.) Bir kızın yiyecek ve benzeri şeylerden daha çok değer verdiği –ki onlar duygularıdır– şeyler olduğunu bilmiyorlardı. (Kızlara duygular yasaklanmıştı.) Ama kızların da yeryüzündeki herkes gibi duyguları, duyarlılığı ve sevdiği şeyler vardır. (Bu doğru. Tanrının yarattığı kimse duygusuz değildir.) Akrabalarının duyguları, duyarlılıkları ve sevdikleri vardır. (Örneğin babam. Babam gençliğinde severmiş; gel gelelim, bir kızın böyle duyguları olmayacağını düşünüyor.) Ama kızın duygularının olup olmaması umurlarında değildir. Onun duyguları ve tutkularının önemi yoktur.

Kamle bir sonraki bölümü okurken haince gülmüştü.

Dolayısıyla, örneğin, kız birini sevse bile bu sevgisini gösteremez, sevgisi ne denli değerli ve güçlü olursa olsun. Akrabalarının bunu duyacağından korkar, çünkü bir kızın sevmesi onlara göre rezalettir, oysa kendileri de sevmiştir. Onlara göre sevmek yalnızca erkeklerin hakkıdır –genç bir kadın erkek kardeşleri ve akrabaları dışında hiçbir erkeği tanıyamaz ve onunla konuşamaz. Bu dünya varolduğundan beri Bedevi kızının yaşamını işte bu kurallar belirler. (Bu doğru. Örneğin, bir oğlan bir kızla tanışır ve onunla konuşursa bunun önemli olmadığını söylerler. “O erkek.” Ama sen, kız olarak, bunu yaparsan? Erkeğe bir şey demezler. Babam erkek kardeşimin birini sevdiğini ve onunla konuştuğunu duysa buna hiçbir şey demez. Peki aynıını ben yapsam? O zaman çok farklı olur.)

Burada sevgiden ve duygulardan söz edilmesi yeni bir Şey. Kamle, ilk tanıdığımdan beri, ki o sıralar on iki yaŖ civarındaydı, sert bir kızdı. Amcasının yeni karısına, “Ŗu ‘aŖk’ dedikleri nedir, bir türlü anlamıyorum. Ŗarkılarda söylenir ve birisi birisine kolye verir, öteki berikine yüzük verir, ama ne hissettiklerini bilmem,” diyecek türden biriydi. Ona sarılıp kuzenlerinden hangisiyle evleneceğini sorduklarında halalarına gururla, “Ben hiç evlenmeyeceğim,” diye bağırarak kadınları eğlendirirdi.

Bu yazıyı yazmadan bir süre önce annesine Şöyle demiŖti: “Bir kadın ille de evlenmek zorunda mı? Ona ne yapması gerektiğini söyleyen, ona üstünlük taslayan biri olmak zorunda mı?”

Gatife de, “Evet, evlenmek zorunda,” demiŖti. “Eğer evlenmezse insanlar ona, ‘Vah zavallı!’ derler.”

Fakat artık durum deđiŖmiŖti. Kamle Ŗimdi okulda okuduğu bir kitaptan alıntı yapıyordu: Ergenliğe ulaŖanların karŖı cinsi d Ŗ nmeleri doğaldı. Daha önce böyle Şeylerin aklından bile geçmediğini kabul ediyordu. Fakat sonra oluvermiŖti. Kuzeni Selime’nin düğününde bana okulda hissetmeye baŖladıklarından ilk kez söz etti. Düğünden önce, günün sakin bir vaktinde tepenin eteklerinde y r y Ŗe  ıkmıŖtık. Birbirlerini seyrek gören kız kardeŖler, kadın akrabalar, eski arkadaşlar ikili   l  kümeler halinde kendi aralarında konuŖuyorlardı.

Kamle uzağa bakarak –orası meğer belli birinin eviymiŖbana sordu, “Ne d Ŗ n yorsun Lila? İki insanın birbirlerini sürekli d Ŗ nmeleri yanlış mı?” Kafam karıŖmıŖtı. Bana okuldaki bir gençten söz etti –terbiyeli ve iyi birinden.  ocuk onun farkına varmıŖ. Kendisiyle konuŖmaya ikna ederler mi diye Kamle’nin arkadaşlarına sormuŖ. Kamle baŖta kabul etmemiŖ. Sonunda, arkadaşlarının yanında, kısa bir g r Ŗmeye

razı gelmiş. Babasından onu Hacı Sıgr'dan istemesini talep etse kabul eder miymiş? Kamle, babası bunu kabul eder miydi diye merak ediyordu. Ailesini bildiğimden, bundan kuşku duyduğumu söyledim.

Kamle genellikle daha gerçekçiydi. Kiminle evlenmek istediğini sorduğumda farklı farklı cevaplar verirdi. Kuzenlerine karşı çok hoşgörüsüzdü: "Eğer benim kuzenlerimden herhangi biriyle, ya da konak yerinden biriyle evleneceğimi düşünüyorlarsa yanılıyorlar." Sonra da evleneceğinin okuldaki çocuk olup olmayacağını umursamadığını söylerdi. Aile dostu Ayşe'nin kardeşi olurdu. Adam yeter ki okumuş olsundu. Hatta o sözünü bile geri alıp, "Okumuş olması bile önemli değil. Ama bilgili olmalı," derdi. Konak yerindeki erkeklerin hiçbir şeyden haberleri yoktu; bugünün dünyasında ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Doymak, giyinmek ve evlenmek için babalarına muhtaçtılar, kendilerine bakabilmekten acizdiler. "Onlar sözde erkek," diye kuzenlerini aşağılıyordu.

Kuzenlerinin başarısızlıklarından ötürü aile büyüklerini, özellikle de babasını suçluyordu. Duygusal konulardaki çifte standarda karşın kuzenlerinin ve ağabeylerinin başlarının geri kafalı büyükleriyle en az kendisi kadar belada olduğunu kabul ediyordu. Kısa bir Kahire gezisinden döndüğümde Kamle beni, babaannesinin üzüntüden kahrolduğu, çünkü en gözde torunu Salih'in, babasından dayak yedikten sonra evden kaçtığı haberiyle karşılamıştı. Kimse nereye gittiğini bilmiyordu.

Bu konudaki öyküyü Migdim'den birkaç kez işittim, birinde, "Salih'e kim vurmuş?" diye soran bir yeğenine anlatıyordu. "Ona babası vurdu."

"Peki niye?"

"Filancanın düğününe gitmişti, orada onun likör içtiğini söylemişler."

"Likör mü? Ne likörü?"

Migdim ayrıntıları bilmiyordu. “Sarhoş eden içkilerden. Dediklerine göre ondan içmiş. Erkeklerin hepsi gelip sormuşlar. Babasına yaptığını anlatmışlar.”

“Bira, bira olmalı.” Migdim’in yeğeni bazı şeyleri biliyordu. Şimdi ölmüş olan kocasının zampara ve alkolik olduğu dedikoduları vardı.

Sözünün bölünmesini istemeyen Migdim, “Babası da buraya geldi ve Selin’e vurdu,” dedi.

“Bira. Bir şişesi yirmi beş lira olan likörü niye içsin? Bira var, soda var. Biranın şişesi yalnızca iki buçuk lira.”

Migdim devam etti. “Dedim ki, ‘Oğlum, dinle, bazen yarım lira almak için bile kız kardeşlerine vuruyor. Bazen de bir lira istiyor. Tanrı aşkına, onda bir kuruş bile yok.’ Dedim ki, ‘Oğlum, çocuğun içmedi. Parası yok ki.’ Salih ona, ‘Baba, ben hiçbir şey almadım. Baba, tadına bile bakmadım. Baba, içmedim,’ dedi. Ağzını her açtığında babası ona bir tane vurdu. Sonunda vuracak büyük bir şey aradı, ama oğlanı babasından kaçırdık.”

Yeğeni tutulmuş gibiydi.

“Kadınlar onu engellediler. Çocuk ağladıkça ağladı –ben de ağlıyordum– ta ki gözleri kıpkırmızı kesilene dek. Ve dedi ki, ‘Tanrı üzerine yemin ederim, Libya’ya gideceğim, ben ayrılıyorum.’ Belki de dayısının yanına gider, orada kendini daha iyi hisseder diye düşünüyordum. Ama sonunda, onun doğuya gittiğini söylediler.”

Migdim kendi duygularını anlatmaya devam etti. Salih gittiği gece, dedi, başı yastığa değmemiş. O ve Salih’in kız kardeşleri bütün gece ağlamışlar. “Bana çok koydu. Çok cömert biriydi, çok cömertti. Tanrı üzerine yemin ederim, amcasıyla Batı’da iş bulduğu ve biraz para kazandığı zaman bana, kız kardeşine, halasına beşer, yeğenlerine de birer lira verdi. O denli cömertti. Sabah olduğunda da, ‘Günaydın nene. Nasılsın

nene?’ demeden çıkmazdı. Ve beni buramdan bir de buramdan öperdi. Hep yanımda olurdu.”

Kaçmakla Salih’in yanlış yaptığını düşünseler de topluluktaki diğer kadınlar babasına daha kızgındılar. Onlardan biri adamı, “Olmuş bitmiş bir şey. Oğlan yanlış yaptıysa zaten yaptı, sahiden öyle olmadıysa da insanlar demek ki yalan söylediler. O senin oğlun,” diyerek yatıştırmaya çalıştıysa da o sakinleşmedi.

Migdim sonra da oğlanı izlemekle tehdit eden babasına kızmış. Oğlu ona küfretmiş. O, “Sen delirmişsin oğlum ve onu da delirtmişsin. Onu kızdırırsan Tanrı sana başarı vermesin! Tanrı sana başarı vermesin!”

Yeğeni de Migdim’in kederine ortak oldu.

Migdim devam etti. “Ona dedim ki, ‘Eğer ona vurursan Tanrı sana yardımcı olmasın! Oğlanla yalnızca konuşmalısın. Nasıl dersin, seni develeri gütmeye göndereceğim, üç-dört ay kuru ekmeğe talim edeceksin, diye. Onu delirttin! Niçin onu yumuşakça azarlayıp, ‘Oğlum, bu yaptığın yanlış, utanç verici,’ demedin?’ dedim.”

Migdim’in yeğeni başka bir seçenek önerdi. Adam oğluna, “Tamam, bu ilk seferdi. Ama son sefer olsun,” demeliydi. Sonra ekledi, “Ne de olsa onu bir başkası davet etmiş, etmez olaydı. Çocuklar anlaşılmaz sanmışlar ama yakalanmışlar.”

Likörü gerçekten Salih mi getirmişti? Yanında kim vardı? Ailenin kadınları bu konuda anlaşıyorlardı. Migdim düğünü yapan ailede suç buldu. “Tanrı o düğünü yapanların ve getirenlerin –kutuyu getirip içindeki şişeleri satan köpek kimdi bilmiyorum, sahi kimdi o?– evlerini başlarına yıksın.” Öbürleri profesyonel sanatçıların eğlendirdiği bu tür düğünlerde bira satıldığını biliyorlardı. Buralarda içildiğinden kuşkuluyorlardı. Tüm kadınlar oğlanların henüz ne yaptıklarını bilmeyen çocuklar olduklarını kabul ediyorlardı; Salih’in babası

oğlunu yalnızca paylamalıydı, “Oğlum, bu yanlışır. Bu şeytanın işidir,” demeliydi.

Kamle de babasını ve amcalarını eleştiriyordu, ama yalnızca bu içki dedikodularından ötürü değil. Oğlanları bu denli sıkmakta hatalı olduklarını düşünüyordu. Onlar oğlanların dürüst insanlar olmalarını istiyorlardı ama bu baskılardan aldıkları tek sonuç, inattı. “Bu baskı,” diye uyarıyordu, “tam tersi sonuç verir.” Örnekler veriyordu. Büyükler oğlanların futbol oynamalarına izin vermiyorlardı. “Futbolun nesi var? Bu yalnızca spor.” Televizyon almalarına, video gösterilen mahalle kahvelerine gitmelerine izin vermiyorlardı. Saçlarını uzatmalarına elbette müsaade etmiyorlardı. Çocukların iş bulmalarına bile izin vermiyorlardı; onların kalıp yeni incir fidanlarına bakmaları gerekiyordu. Erkek kardeşlerinin ve kuzenlerinin parasızlıklarına dikkat çeken Kamle, “Onlara kız gibi davranıyorlar. Oysa biraz rahat bıraksalar çok başka olur,” diye eklemişti.

Onlar için, ve herhalde kendisi için de, istediği özgürlük sevilen bir şarkının konusudur. Avaz el-Meelki'nin eski albümlerinden birinde acıklı ama komik bir öykü anlatılır. Şarkıcı eski âdetler yüzünden genç bir adamın çektiklerinden duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bu durumdan yüzlerce kişi yakınmaktadır. Kederli gencin sesini taklit eden şair akrabalarının onun için ayarladığı üç evlilikte başına gelenleri anlatır: Gerdek gecesi geline dokunduğunda kızın kel olduğunu görmüş; uzun ve gür, örgülü saçlarıyla çok güzel olsa da ikinci gelin konuşamıyormuş; üçüncüsüyse onu uykusunda boğazlamaya kalkmış –meğer deliymiş. Genç adam, gelini kendisi beğenmesine izin verilmezse bir daha evlenmeyeceğini duyurur. Yine kendi sesini takınan şarkıcı, gencin durumunu değerlendirek yaşlılara öğüt verir:

Bu uyarılar büyüklere,
gençlerin özgürlüklerini mahpus eden,
aşkı, sevgiyi, tutkuyu, alev alev yanan
ateşi unutmuş olan,
sevgililerin ateşinin gücünü,
birbirlerini özleyen sevgililerin ateşini
unutmuş olanlara.
Onların korktukları zarafettir,
derler ki, beni gözetleyen gardiyan
her an ortaya çıkabilir:
babam bizi yakalamak üzere.

Okula Gitmenin Tehlikeleri

Kamle, gençlere verilen özgürlükleri kötüye kullanacaklarından korkan büyükleri hatalı bulur. Kendi kuşağı okula gitmeye başladığında olanları yazısında açıklar.

Bedeviler için yaşam değişmeye başladı, koşullar ve mekân değişmeye başladı. Kasabada yaşamaya başlayan Bedeviler iyiyi kötüden ayırt etmeleri, ibadet etmeyi ve yazmayı öğrenmeleri için oğullarını ve kızlarını okula göndermeye başladılar. (Eğitim almamızda babamın tek amacı buydu. Bizden bunu bilmemizi istiyordu. Bizi öğrenelim diye okula göndermediler –eğitim görmemiz kimin umurunda? Benim oraya gitmemin tek nedeni iyiyi kötüden ayırt etmek ve Kuran'ı öğrenmekti. Hepsi bu.) Ondan sonra onları okuldan geri çektiler. (Bir kız zeki olsa ve sınıfında birinci de gelse iyiyi kötüden ayırmaya ve akli ermeye başladığında ona, “Hadi, bu kadar yeter,” derlerdi.)

Bazıları onların liseye gitmelerine izin verebilir. (Benim gibi. Liseyi bitirince benim de okulla işim bitti.) Bedevi kızları o denli bilgili olabiliyorlar ki (bir kız yüksek okula gidebilse ne güzel olur) üniversiteye bile girebiliyorlar. (İskenderiye’de üniversiteye giden Bedevi kızları var.)

Kamle okula bu denli devam edebildiğine seviniyordu. İlkokuldayken siyaset ve ekonomi eğitimi için üniversiteye gitmeyi düşlermiş. O zamanlar kız olmanın ne demek olduğunu bilmediğini hayretle söylüyor. O zamanlar umutluymuş. Şimdiyse benzer isteklerinden ötürü kız kardeşine takılıyorlar. Karnesini getirdiğinde babası kızını başarısı için kutlamış ve doktor olmak istediğini söylediğinde ağabeylerinin ona verdikleri sıkıntıdan dolayı üzgün olduğunu söylemişti. Kamle’ye kardeşinin bu isteğine alaycı yaklaşıyor. “Doktor olmadan çok önce onu okuldan alırlar.”

Yazısında açıkladığı üzere, kız olmanın sıkıntılı yanı, okula gitmesine izin verdikleri takdirde başkalarının ne diyecekleri ve düşünecekleriyle ilgilidir.

İnsanlar kızların okula gidip gitmemeleri konusunda rekabete düştüler. (Örneğin, benim babam, kızlarının hepsini okula göndermiş olan Ayşe’nin babasını görüyor ve diyor ki, “O kızları okula gönderiyor da ben niye göndermeyeyim? Ben de onları okula göndermeliyim.” Biri öbürüne baktı ve sonunda herkes kızlarını okula göndermeye başladı... Fakat burarlarda öbürlerinin kızlarının okula gitmediklerini görüyorlar. Kimsenin üniversiteye giden kızı yok. Marsa Matruh’ta herkes birbirine bakıp kızlarını okula gönderiyor. Babam Ayşe’nin babasına ve onun kızla-

rına bakıyor. Onların biri bir yanlış yapsa –Tanrı bizleri korusun!– herhangi bir yanlış, ne babam ne de diğerleri onların peşinden bir daha gitmez. Ama baktığım zaman görüyorum ki Bedevi kızları Bedevi değerlerinden vazgeçmiyorlar. Kızlar okula gidiyorlar ve kötü hiçbir şey olmuyor.) Kızlarını okula verdiler ve kızlar kendilerine gösterilen güveni karşılıksız bırakmadılar. Bedevi kızları en büyük kentteki herhangi bir kız kadar iyi olduklarını gösterdiler –hem zekâ hem de öğrenme düzeyi bakımından. Her alanda en yüksek notları aldılar. (Bu doğru. Örneğin, eğer Marsa Matruh’tan ve Kahire’den, aynı okuldan mezun iki kişiyi karşılaştıracak olsanız ikisinin de aynı derecede iyi olduğunu görürsünüz. Hatta Bedevi kızının daha iyi olduğunu bile görürsünüz, çünkü o aynı zamanda iffetli, dindar ve gelenek ve göreneklerine bağlıdır; tıptan mezun olan ama düzgün giyinmeyen Mısırlı bir kızdan daha iyidir. Onun yaşam biçimindeki hiçbir şey düzgün değildir. Eğitimli olsa bile Bedevi kızı ondan iyidir. Bilirsiniz, Bedeviler kızların rezil olduklarını düşünürlerdi. Bir Bedevi kızı evinden çıkarsa yanlış bir şey yapacağı düşünülürdü. Bundan emindiler. Kızın çıkamayacağını –aptal olduğunu, aklının ermeyeceğini– söylerlerdi. Yük hayvanı gibi iyiyi kötünden ayıramayacağını sanırlardı. Ama Bedevi kızı eğitim alınca düşünülenlerin yanlış olduğunu gösterdi.)

Kamle hâlâ topluluğun yargılarına karşı mücadele ediyordu. Akrabaları üniversiteye gitmesine karşı çıktılar. Bir halası patavatsızca, “Ne? Onu İskenderiye’de okula mı göndereceksiniz? O daha çocuk. Ne anlar ki? Birisi ondan yararlanmaya

kalkar. Bizim topraklarımızda olsaydı, hadi neyse. Ama ta Iskenderiye'de olmaz. Yeterince okula gitti o," dedi.

Babası kaygılarını daha dürüstçe dile getiriyordu. Kamle'nin liseyi bitirmesi konusunda kardeşlerine karşı çıkmıştı (aklında Ayşe ve belki de ben olduğum için). Mezun olduğu yaz, Kamle'nin okuldan bir arkadaşı ziyarete gelmişti. Başlıca kapalı olan modern İslami giysisiyle konak yerindekilerden bütünüyle farklıydı. Hacı Sıgr onun ailesini tanıyordu; kendi kızı sessizce otururken o Sıgr'la serbestçe konuşmuştu. Genç kız üniversiteye gitmeyi ne denli çok istediklerini anlatmıştı. Hacı başta ziraat fakültesinin (gidebilecekleri tek fakülte) bir kızın ne işine yarayacağını sorarak bu fikirden vazgeçirmeye çalıştı. Sonra konunun özüne girdi: "İnsanlar ne der? 'Kızı üniversitede. Acaba gerçekten okuyor mu yoksa dışarıda mı takılıyor?'" Gerçekten kötü bir şey yapmasalar bile insanlar konuşurlardı. Kız ona itiraz etti ama o, Kamle'nin tahmin ettiği gibi, "Dinle, eğer baban kabul ederse ben de ederim," diyerek konuyu kapattı.

Hacı kıza ailesinin durumunu sordu, o da babasının, kızlarının kuzenleriyle evlenmelerini kabul etmediğini söyledi. Gerekçesi de sülalede körlüğün olmasıydı. Babası, karşılıklı anlayış olması bakımından okumuş bir kızın okumuş bir erkekle evlenmesinin daha uygun olacağını söylediğinde Kamle, bir an için, umutlandı. Fakat sonra Sıgr bir anda döndü. Kamle'nin arkadaşına kızlarını okula göndermek istediğini; çünkü yaşamlarını, evlerini ve çocuklarını nasıl çekip çevireceklerini bilmelerini istediğini söyledi. Okumuş bir kadın çocuklarının derslerine yardımcı olabilirdi. O yüzden kızlarının aile içinde kalmalarını tercih ettiğini anlattı: Kocaları eğitilmiş olmasalar da bundan sonraki kuşak bunun yararını görürdü. Kızlarını dışarıdan birilerine verdiğinde bu karşı kabilenin işine yarardı.

O Ayşe'yi örnek alıyordu; babası eski arkadaşı, kocası iş ortağı ve kardeşi sonunda damadı olacak olan kadını. Bildikleri üniversite okumuş tek Bedevi kızı Ayşe'ydi. Kocasını ne zaman onu ve çocuklarını getirse Kamle Ayşe'yle özel olarak ilgilenirdi. Kadınların hepsi ona sıcak davransalar da Ayşe'nin abdest suyu ve seccadesiyle o ilgilenir, sohbeti o canlı tutardı.

Ayşe uzun boylu, ince ve zarif biriydi. Yere dek inen, kolları uzun şık elbiseler giyiyordu. Geleneksel siyah başörtüsü yerine dindar Müslümanlar arasında bugünlerde moda olan modern örtülerden takıyordu. Bazen ziyarete gelen Mısırlı kadınlar gibi yemeklere burun kıvrırmıyor, evin kadınlarının yanında rahat davranıyordu. Yaşlı Migdim kocasıyla ilgili olarak ona takıldığında ("Tanrı eşiği yaratmadan önce senin kocanın kabilesini yarattı.") gülüp geçiyordu. Ayşe ve onun kocasının kabileleri arasında bu türden atışmalar olağandı.

Ayşe onların dünyalarının hem parçasıydı hem de değildi. Uzaktan akraba olduğundan Migdim, Gatîfe ve öbürleriyle ortak çıkarları ve tanıdıkları vardı ama kendi ailesini de savunurdu. Kentte yaşamalarına karşın erkek kardeşlerinin düğün Bedeviler olduklarını anlatan öyküleri dile getirmekte gecikmezdi. Düğünüyle ilgili olarak kocasının –ki ailesi katıksız Çöl Bedevesiydi– nikâhtan bir önceki akşam evine gelmesini anlatmıştı. Birlikte resim çektirmek için yanında Batı tarzı bir takım elbise getirmiş. Fakat Ayşe'nin ağabeyleri ona, "Bizimle akşam yemeği yemeye geldiysen, güzel, hoş geldin. Ama başka bir şey için geldiysen, unut," demişler.

Sonraları sıra dışı bir evlilik yapan kız kardeşini korumaya çalışmıştı. Uzun yün bir elbise giyinmiş olarak ziyarete gelen ve İskenderiye Üniversitesi'nde eczacılık okuyan bu genç kadınla bir keresinde tanışmıştık. Başında türban ve eşarp vardı, alternatif bir 'İslami' tarz. Sonra öğrenmiştik ki ağabeyleri Marsa Matruh'ta yaşayan Mısırlı bir doktordan gelen evlenme

teklifini kabul etmişler. Ayşe ısrarla, damat Mısırlı olsa da ağabeylerinin önce Bedevi törelerine göre –yani koyun getirilip yenen– bir nişan şart koştuklarını, damat tarafının istediği Mısır usulü nişanın da daha sonra yapıldığını söylemişti. Ayrıca –salonda Mısır âdetlerine göre yapılan– düğün arifesinde geleneksel kına gecesini yaptıklarını da eklemişti. Düğüne bir ağabeyi dışında herkesin katıldığı iddialarınıysa kabul etmemişti ama ben ona inanmıyordum: Gelin tarafındakilerin böyle bir düğüne katılmasının nasıl bir rezalet olarak görüleceğini biliyordum.

Ayşe Bedevi ve Mısır lehçeleri arasında kolayca gidip gelebiliyordu. Kocasıyla evinde Bedevileri ağırladıklarında erkeklere geleneksel kuzu etli pilav servis etmesi dışında onlardan ayrı bir odada otururdu. Mısırlı arkadaşlarıyla ise farklı yemekler hazırlar ve hep birlikte yerlerdi. Hatta arkadaşlarına farklı videolar gösterirlerdi. Bedeviler için hep Libya yahıların İtalyan sömürgecilere karşı mücadelesini anlatan aynı filmi kiralarlardı. Ayşe, konukların filmin başında gösterilen Libya Bedevilerinin geleneksel düğün ve at üstünde savaşan erkekler sahnesini sevdiklerini açıkladı. Mısır filmlerinde uygunsuz sahneler olurdu, o yüzden Bedevi konuklara o tür filmler hiç gösterilmezdi. Ayşe'nin ayrıca iki fotoğraf albümü vardı: Birini geleneksel Bedevi arkadaşları ve ailesine gösteriyordu; öbürünüyse saklıyordu, çünkü zamanlayıcısı ayarlanmış makinenin kocasıyla kendisini el ele tutuşurken çektiği pozlarını içeriyordu. Ancak Ayşe yine de iki küçük çocuğunu İskenderiye'nin dış semtlerindeki bir apartmanda yetiştirmekten kaygılanıyordu. Onların komşu çocuklarıyla oynamalarını istemiyordu. Ağızlarının bozulacağından korkuyordu ve Mısır lehçesini öğrendiklerinden ötürü özür diliyordu. Beş yaşındaki kızı okula yeni başlamıştı ve Arap olduğunu inkâr etmeye başlamıştı bile. “Mısırlı olduğunu söylüyor,” demişti annesi.

“Bilirsin,” diye anlatmıştı Kamle’ye, “Mısırlılar bizden farklıdır.”

Mısırlılar

Okul eğitimine karşın Bedevi kimliği korunabilir miydi? Kamle’nin yazısı bu konuyu işliyordu.

Bedevi kızı gelenek ve göreneklerini korur. (İnsanlar neyle büyüdülse onunla yaşarlar, çünkü böyle büyümüşlerdir. Örneğin, ben, falanca şeyin utanç verici, filanca şeyin yanlış bir şey olduğunu bilerek büyüdüm; âdetler vardır, saygı ve iffet vardır. Yaşlanıp saçıma kır düştüğünde bile bunları gözetmek zorundayım.) Kızlar duyarlıdır ve ailenin itibarını korur. (Yanlış bir şey yapacak olursa okuldan alınacağından elbette korkar.) Bedevi kızı karşılaştığı özel sorunların üstesinden gelmeye çalışır. (Örneğin, gelenek ve görenekler, ya da insanların konuştukları –şunun yanlış, bunun utanç verici olduğunu söylediklerinde– yüzünden öbür kızlardan geri kalmaz. Bedevi kızı geleneklerine bağlıdır ama kuralları, kendisini engel olmayacak şekilde izler.) O bilgi, mutluluk yoluyla ve ülkesiyle ailesine katkı yaparak aydınlanmış bir hayat yaşamaya çalışır. (O ülkesini düşünür. Bedevi kızı ülkesini Kahireli herhangi bir kız kadar sever ve Mısırlı olmanın önemini anlar. Batı çölünde yaşayan kızların Mısır sevgisi Mısırlı kızlarınkinden bile fazla olabilir. Çünkü Bedevi kızı ülkesinin ne anlama geldiğini bilir... Vay be, babam bunu bir duysa!)

Kamle’nin babasıyla ilgili yorumu, Mısırlı öğretmenlerin

ders verdiği devlet okuluyla evi arasında gidip gelirken karşılaştığı engeller hakkında bir fikir veriyor. Hacı Sıgr, İngilizlerden bağımsız bir devlet isteme kararlılığını gösteremedikleri için Evlad Ali'nin körlüğünden yakınır ve etkinliklerine hükümetin getirdiği her kısıtlamadan rahatsızlık duyarken Kamle Mısır'ı yurtseverce savunuyor ve Başkan Mübarek'ten övgüyle söz ediyor. Bir keresinde, bir okul gezisinden birkaç saat geç gelmesiyle ilgili olarak babası onu karşısına aldığı anda Kamle de ona karşı çıkmıştı. O zaman babası sesini yükselttiği ve konuşurken elini kolunu salladığı için kızını azarlamıştı. "Bu Mısırlıların işi!" diye bağırmıştı. Kamle de hem kızıp hem ürkerek, "Ben Mısırlıyım. Mısırlılar insanların en iyisi ve burası da en güzel ülke!" demişti.

Babasının ikinci karısı Safiyye ağabeylerini görmeye gittiğinde onun kent yaşamından getirdiği haberlerin ayrıntılarına kulak kesilirdi. Bu ağabeylerin oğulları avukat oluyorlardı. Kamle –genç bir adamın bilgisayar maharetiyle bulduğu eş yüzünden neredeyse mahvolan yaşamını anlatan 'Bilgisayar Yoluyla Gelin' gibi oyunları –radio tiyatrolarını da çok seviyordu. Kamle böyle bir dünyayı kız kardeşlerinden daha iyi canlandırabiliyordu; gerçi bilgisayarın ne olabileceği konusunda kafası en az onlar kadar karışmış ve adı geçen tutucu oyundaki kadın karakterleri o da onaylamamıştı.

Bu radio dizisinin kurgusu, kızların açıkladıkları üzere, genel geçer formülün izinden gidiyordu: Adam birini sever ama onunla evlenemez; fakat sonunda ona kavuşmayı başarır. Ana karakter bir şirkette çalışan genç bir Mısırlıydı. Annesi sevdiği iş arkadaşıyla evlenmesini kabul etmeyince arkadaşı 'gelin bulmak için bilgisayarla konuşmasını' salık verir. Sonuç tabii ki felaket olur. Birinci gelin adayı bir doktordur. Kamle, "Gece gündüz çalışıyordu," diye hatırlıyor. "Düğün gecesi bile işiyle meşguldü."

Kamle'nin komşusu, "Ne yaptığını biliyor musun?" diye araya girdi. "Sivrisinek ve sıçanlarla deneyler yapıyordu."

"Adam da ondan boşandı," diye devam etti Kamle. "Bir başka kızla nişanlandı ama onunla evlenmedi. Nişanlandıktan sonra kız ondan kendisiyle yüzmeye ve dansa gelmesini, yabancılar gibi olmasını istedi."

Komşu heyecanlanmıştı. "Kızla evlenmek istediği gün kız ona, kendisini almaya gelmesini söyledi. Adam gitti ama her şey çılgıncaydı. Müzik sesi sonuna dek açıktı."

Sabra açıklama getirdi. "Kız gece kulübündeydi. Adam oraya vardığında kız, 'Şu müziği açın,' dedi ve insanlar dans etmeye başladı. Adama dans etmesini bilip bilmediğini sordu. Adam bilmediğini söyledi. Kız da, 'Bak, çılgınlar gibi oynayan şuradaki adamı görüyor musun?' dedi ve yabancı bir parça koymalarını isteyerek kendisi de aynı şekilde oynamaya başladı."

Durumu anlatan genç kadınlar güldüler. "Adama, 'Kalk, kalk,' dedi. Ama adam onunla kalkmadı. Dans etmek istemedi."

Durunca sordum. "Peki üçüncü gelinle sorun neymiş?"

Kızlar şaşırdı. Sabra söze başladı, "Bilemiyorum, o... evde bir laboratuvar kurdu. Bir konuk odaları vardı ve laboratuvarını oraya kurdu."

"Yok, yatak odasını fabrikaya çevirdi."

"Ve kocasının akrabalarıyla kavga etmeye başladı. Yaşlı kadın üzerinde deney yaptı. Ona, kadını az daha öldüren bir şey verdi. Adam işten gelince karısına, 'Annem nerede?' diye sordu. Kadın da, 'Onu hastaneye götürdüm,' dedi. Adam, 'Niye, ne oldu?' diye sordu. Annesine bir zarar gelmesine dayanamıyormuş. Onu görmeye gittiğinde annesi ona olanları anlatmış. Oğluna, 'Deney yapıyordu ve bana ilacından içirdi,' demiş."

Kamle bunu söylerken diğerleri kıkırdadılar. “Yaşlı kadın az daha ölüyordu. Adam, ‘Olmaz, eğer o annemi öldürmek istiyorsa ben onu istemem,’ dedi.”

“Annesini seviyordu,” dedi Sabra.

“Dördüncüsünde de hiç huzur bulamadı. Kadın onun hep başını ağrıttı. Soymak için yanında patates ve soğan getiriyordu. Adam yatağında dinlenirken geceleri yanına oturup patates soyuyordu. ‘Gazeteyi bırak da konuşalım,’ diyordu.”

Kızlar kadının yatakta patates soymasına çok güldüler. Birisi, “Tam bir çiftçiydi,” dedi.

Kamle, “Bunlar yalan. Çiftçi kadınları öyle yapmazlar,” dedi.

Komşusu üstüne basa basa, “Kadın Yukarı Mısır’dan bir çiftçiydi. Onlar öyle olurlar,” dedi.

Kamle Mısırlıları ancak bu denli savunuyordu. Mısırlılar arasında yaşamış ve farklı âdetler edinmiş yoksul bir aile olan komşularında sık sık kusur bulurdu. Ahlaksızlıklarına kanıt olarak erkeklerle kadınlarının bir arada yemelerini gösterirdi. Yakında oturan başka bir ailenin durumu da bundan pek iyi sayılmazdı. İffetin ne olduğunu bilmediklerini söylemişti: oğul babanın önünde teyp dinliyor, küçük gelin de ne başını siyah örtüyle örtüyor ne de kayınpederinden çekiniyordu.

Yazısında ve daha açık olarak, yorumunda Kamle Bedevilerin ahlaklı oluşu ve Mısırlıların ahlaksızlığına dikkat çekiyor. Yine okumuş genç Bedevi kadınıyla ilgili olarak şöyle diyor:

O ne aslını ne de gelenek ve göreneklerini unutmaz. Çocuklarını kentliler kadar iyi yetiştirir. (Şimdi bir Bedevi kadınının okuduktan sonra ne yaptığından söz ediyoruz. Anne olarak görevini unutmuyor mu? Bedevilerle Mısırlılar arasındaki fark, Mısırlı kadının bebeği

olduğunda onu büyütmesi için gündüzleri annesine ya da bakıcıya vermesidir. Ne çocuğa karşı görevini yerine getirir ne de ona bakar. Örneğin, onu yalnızca kırk gün, bilemedin iki ay emzirir. Sonra çocuğunu annesine, kız kardeşine ya da bakıcıya bırakır ve işe gider. Ama Bedevi kadın çocuğa gerekli ilgiyi gösterir, üst düzeyde okumuş olsa bile. Ne annesi ne de bir başkası –kendi işini kendi yapar.

Ve çocuğu geleneğe uygun yetiştirir. Diyelim ki Bedevi kızı bir Mısırlı veya okumuş bir Bedevi'yle evlendi. O çocuğunu Mısırlıların âdetlerine göre yetiştirmez. O çocuğunu Bedevi âdetlerine göre yetiştirir, tek fark onun biraz daha bilgili olmasıdır. Yani, o kızına, “Bu utanç verici” ve “Şu doğrudur,” der. Örneğin, benim gibi bir Bedevi kızını al. Ben okumuş bir adamla evlenip kentte yaşayacak olsam kızımın Mısırlılar gibi kısa etek giymesine veya kulüplere gitmesine izin vermem. Çünkü bu yanlış. Biz iffetli olmalıyız. Bu, biz Bedeviler için yanlıştır, geleneklerimize saygı göstermeliyiz. Bu şart. Okumuş bir Bedevi kızının, kendisi ailesinin yanındayken yapamadığı şeyleri kızının yapmasına izin verdiğini göremezsin. Ya da ailesi ona izin vermiş olsa bile kızın kendisi bunu istemez. “Olmaz,” der, “bu yanlıştır.” Bedevi kadınları kızlarını nasıl büyüteceklerini çok iyi bilirler. Onlar Mısırlılardan daha iyidir çünkü Mısırlı kadınlar kızlarını dövmezler. Ama bir Bedevi kadın, kızı yanlış bir şey yaptıysa, ona vurmalıdır. Kızı artık küçük değilse bile. Ona doğruyu ve yanlış öğretmek için vurmalıdır. Dayak yemedikçe doğruyu ve yanlış öğrenemezsin. Mısırlılar bunu yapmıyorlar ve kızları da –biliyorsun işte...)

Şairler Bedevilerle onlara komşu çiftçiler arasındaki farkları eskiden beri işlemişler. Ne var ki onlardan –zengin bir çiftçiyle Havd adında çok güzel bir Bedevi kızının aşkını anlatan birkaç dize gibi– çok az şey hatırlanmaktadır. Kuraklık yüzünden kızın ailesi sürülerine otlak aramak derdiyle adamın arazisine girmiş. Havd'ı gören adam orada kalmalarına ve hayvanlarını otlatmalarına izin vermiş. Fakat bir gün sevgilisi, ailesinin çöle dönmeye karar verdiğini söylemiş; kendisinin de onlarla gelmesini istemiş. Genç adam çaresizlikle cevap vermiş:

Ey Havd, sizin kadar uzağa gidecek develerim yok benim
Bende yalnızca öküzler ve inekler var, onlar için size yakın yerde otlak yoktur

Kamle'nin halası Zahab benzer konulu kısa bir şiir okumuştı –onlarla yaşayayım diye oğluyla evlenmem şeklindeki nazik önerisini geri çevirdiğimde bana bu şiirle cevap vermişti. Dediğine göre şarkı bir deveye âşık olan ve onu çölde izlemeye kalkan bir boğayla ilgili bir öyküden alınmıştı. Deve, böyle bir şeyin onu bitireceğini, çünkü her gün yiyip içmesi gerektiğini, oysa kendisinin beş günde bir su içtiğini söylemiş. Boğaysa onun hatırı için gün aşırı su içeceğini söylemiş, ama deve biliyormuş ki boğa ona yine de ayak uyduramayacak. Ona şöyle demiş:

Bögürerek öldüreceksin kendini
Ey boğa, beni izlemeye kalkarsan...

Kimi kadınlar kendileriyle Mısırlılar arasındaki ahlaki farklılıkları hoşgörülle karşılıyorlardı. Bir keresinde Libya sınırı yakınlarından gelip bölgeye yerleşen iki yoksul kadınla

televizyon hakkında konuşmuştum. Yapacak işleri olmadığını televizyon izlemenin eğlenceli olduğunu söylemişlerdi. En sevdikleriyle elbette Mısır dizileriydi.

Merak ettim. “Ama o programlardaki Mısırlılar sizler gibi değil, değil mi?”

Biri güldü. “Mısırlılar kentlileşmişler, zavallılar.”

Bunun çok da önemli olmadığını, çünkü saygı göstermeleri ve ölçülü davranmaları gereken insanlarla birlikte hiç televizyon izlemediklerini söylediler. Kız çocukları babalarının yanında asla televizyon izlemezlerdi; kocalarının konukları olduğunda kadınlar odadan çıkarlardı.

“Yani televizyonda gördüklerinizden utanmıyorsunuz?”

“Hayır, kendi başınaysan fark etmez,” dedi büyük olanı.

“Peki ya birbirlerine âşık olanları gördüğünüzde?”

Genç olanı güldü. “Onu yapmakta özgürler. Onları umursamıyoruz. Mısırlılarda ahlak yoktur. Din yoktur. Onlar her şeyi yaparlar. Onlar böyledir.”

Büyük olanı ona katıldı. “Evet, istediklerini yapabilirler. Biz onlara güler geçeriz.”

Kamle ve Sabra’nın televizyonu seven küçük bir kız kardeşleri vardı. Babasının televizyon seti almamakta hatalı olduğunu düşünüyordu. Yabancı filmlerin ahlaksız olduğunu düşünmekle birlikte Mısır filmlerinin öyle olmadığını savunuyordu. İnsanların birbirlerine sarılıp öpüştükleri filmler izlediklerini duyunca Hacı Sıgr televizyon setini alıp götürmüştü. “İzlememizi istemedi. Bunun utanç verici olduğunu söyledi.” İlk sahnelerde insanlar öyle şeyler yapsalar da bu filmlerin ve öykülerin sonunda hep doğru yolu gösterdiklerinde ısrar ediyordu. Mısırlı filmlerde adamlarla kaçan kızlar sonradan adamların kendilerini kandırdıklarını ve kullandıklarını anlıyorlardı. Doğru ahlaki davranışın önemi filmin sonunda hep anlaşılıyordu.

Kamle'nin kardeşi, kızlarının böyle şeylere maruz kalmasından kaygılanan babasının aklından neler geçirdiğini yine de merak ediyordu. "Biz nereye gidiyoruz ki? Bu evin ve konak yerinin dışında hiçbir yere, burada da zaten herkes aileden. Böyle şeylerin nerede olabileceğini düşünüyor ki?"

Kamle'nin babası Mısırlıların Bedevi topluluğunu etkilemelerinden korkuyordu. Ona göre Bedeviler için en büyük tehlike onların Mısırlılarla evlenmeleri idi. "Eskiden," diye savunuyordu, "hiçbir Arap, en basit bir çoban bile kızını bir 'çiftçi'ye (Mısırlılara böyle diyorlar), adam şirket başkanı da olsa, vermezdi." Fakat artık işler değişmişti. Eskiden bölgede yalnızca Bedeviler varken şimdi nüfusun yarısı Mısırlıydı.

Ona göre Mısırlılarla ilgili sorun, kızlarının güzel olmasıydı. Onlar hep güzel giyiniyorlardı, saçlarını tarıyorlardı ve kısa elbiseler giyinıyorlardı. Daha geçenlerde bir grup Bedevi büyüğü 'çevrede çıplak gezinen' bu kadınlarla ne yapacaklarını tartışmışlardı. Genç erkeklerin onların cazibesine kapılıp evlenmek isteyeceklerinden kaygı duyuyorlardı. Ve oğullarını sevindirmek isteyen babaları, bunu onaylayabilirlerdi. Genç erkekler Mısırlı kızlarla evlenirlerse bir sonraki kuşağın Bedevileriyle Mısırlıları arasında bir fark kalmayacaktı. Sığır toplantıda bu konuya dikkat çekmişti. Fakat yine de kabul ediyordu ki, oğlanlar bu kızları okulda gördüklerine göre artık bu sürecin önüne geçmek pek mümkün olmayacaktı. Bedevi kızlarının Mısırlıların tavır ve davranışlarını –erkek arkadaş edinmek gibi, ki Mısırlı kızlar bundan hiç çekinmezler– kapacaklarından korkuyorduysa da asıl çekindiği, topluluklar arasındaki evliliklerdi. Böyle bir şey kabile bağlarının sonu anlamına gelirdi.

Avrupalılar

Sagr topluluğunun ahlaki sınırlarındaki değişimin farkındaydı. Yollar, gazeteler, radyo, televizyon, okullar, tarım kooperatifleri, ordu ve Meclis, Mısırlılarla Evlad Ali'yi bir araya getiriyordu. Ancak yabancılarla –Avrupalılar– aradaki uçurum mutlaktı. Gürültücü kardeşleri yüzünden bazen çileden çıkıp benden onu da götürmemi isteyen ve yüksek öğrenim için Londra'ya gönderilen veterinerlik mezunu Bedevi kızlarından gururla söz eden Kamle bile Tanrısız Avrupalıları onaylamıyordu. Ona göre Mısırlı Hristiyanların aksine, Avrupalılar Tanrıyı tanımıyorlardı. “En cahil ve en eğitimsiz Müslüman bile bir Tanrı olduğunu ve her şeyi O'nun yarattığını bilir.” Daha da kötüsü, Avrupalılar ibadet de etmiyorlardı. Birçoğunun kiliseye gittiğini söyleyerek ona karşı çıkmak istediysen de o bunu kabul etmedi. “Ne? Ayağında pabuçlarla ibadet etmek de neyin nesi? Tanrı bizi korusun!”

Batılıların Tanrıya inançsızlığı onların insanlık dışı yönleri için güçlü bir imge oluşturur. Kamle'nin amcasının karısı yitirdiği kardeşinin arkasından böyle bir imgeyle ağıt yakmıştı:

Inançsız Avrupalı bile,
ağladı ona anlatınca halimi...

Kızlara besledikleri sevginin büyüklüğünü anlatmak için kadınlar, içinde Avrupalılardan söz edilen bir düğün beyti okumuşlardı:

Tanrı tüm kızları korusun
Hristiyan kadınların kızlarını bile

Kamle Batı çölünü yeni yeni gezmeye gelen turistleri görmedi, ama duydu. 1986'nın gözde müzik kasetlerinden birinde genç Bedevi yıldız, Sidâvî el-Gitânî, 'Japon Kadın' adlı bir şarkı söyler. Kendisini kabile kimliğiyle öne çıkaran şarkıcı bir yabancıya vurulduğunu anlatır. (Ona Japon demekle birlikte şarkısının ayrıntısına girildiğinde kadının aslında birçok ulusun karışımı olabileceği anlaşılıyor.)

Uzun bir şiirden oluşan şarkı kadının ilk görüldüğü andan başlar. Mısır'a dinlenmek üzere gelmiştir, der şarkıcı ve Marsa Matruh'ta bir otelde hamakta sallanmaktadır. Sandalyede ('patron gibi') oturan babası acayip görünümlü ve ürkütücüdür: Tabaklar dolusu domuz yiyip çok miktarda bira içen uzun sakallı Hristiyan bir Avrupalı. "Bizler çölü seven Bedevileriz," der şarkıcı, "ve onlar Avrupalı. Bizi kader bir araya getirdi." Kızın yanında bütün sıkıntılarını unuttur ve daha önce çeşit çeşit insan görmüş olsa da bu kız yüzünden yalnızca keçi bağlamayı ve akşam eve dönecek koyunları beklemeyi bilen Bedevi kadınlara ilgisini yitirir.

Kız boynunda haç taşımaktadır ve onu bir sandalyeye oturtur. Şarkıcı, onların âdetlerinin başka olduğunu bilir bilmesine ama yine de yoldan çıkar ve Hristiyan bir kıza aşık olmaktan kurtulamaz. Kız şemsiyenin altında otururken karşılıklı konuşurlar. Şarkıcı okula gitmiştir ve kızın dilini bilmektedir. Kız ondan kendisiyle memleketine gelmesini ister ama şarkıcı önce ona kendi evini ve çöldeki salyangoz kabuklarını göstermeyi arzu eder. Sonra kız valiye telefon eder ve şarkıcının yanında yolculuk yapabilmesi için izin alır. Böylece şarkıcı bir bakar ki, kızın bavullarını uçağa taşımaktadır. Uçak bir kuş gibi havalanır ve adam korkar. Her şey Tanrının dileğiyle gerçekleşir –çölden bir adamın sonunda bir Japon'la birlikte olması da.

Kızın ülkesini kendisinininkiyle karşılaştıran şarkıcı orada

denizin kuzeyde değil, güneyde olduğunu fark eder. Ülkesi otobüsleri ve kamyonlarıyla ünlüdür, oysa bizim kadınlar yalnızca yün eğirmeyi ve keçi tulumunda yağ yapmayı bilirler, der. Ahlaki karşıtıklarsa daha keskindir. Orada kadınların başı açık, erkeklerin başındaysa takke yerine hasır şapkalar vardır. Kadınlar istedikleri yere gitmektedirler ve herkes onlara selam vermektedir.

Sevgiliyle bir gece kulübüne giden şarkıcı piyano çalan birisinin ulumasıyla insanların dans ettiklerini görür. İnsanlar içip kavga etmeye ve eşyaları sağa sola fırlatmaya başlarlar. Bu öyküden iyi bir pembe dizi olur, der. Kız ülkesine dönünce işler değişmiş ve kız ona ilgisini yitirmiştir. Şarkı kadınların ihanetine ilişkin bir nakaratla sona erer, Kamle ve kız kardeşlerini her seferinde heyecana getiren bir sonla. “Hak etti,” diyorlar. “Ona kim dedi, sen bir yabancıнын peşine düş, bavullarını taşı, diye.”

Dindarlık

Yazısında Kamle, Bedevi yaşamının korunmaya değer yönlerini de anlatır. Babası görse olumlu özellikleri döken listeyle gurur duyardı.

Yaşamdaki her şeyin iyi ve kötü yönleri olduğunu biliyoruz. (Bedevilerle ilgili iyi olan ve olmayan şeyleri sormuyor muydun?) Bedevilerin erdemleri şunlardır:

1. Eğitimsizliklerine karşın dindarlıkları ve Peygamber’in buyruklarına tam bağlılıkları. (Bu Kıyamet Günü’ne dek sürmesini umduğum bir şey. Bu en iyi yönleri; yani dindar olmaları. Yüzde doksanı okuma

bilmese da dindardırlar. Uzun giysiler, saygı ve namus. Kadınlar da erkekler kadar dindardır. Hiçbir kadın tanımadığı bir erkekle konuşmaz ve onu evine davet etmez. Üstelik yüzünü de göstermez ve yaşlı erkeklerle konuşmaz. Bedevi kadın ve kızların hiç terk etmeyeceklerini umduğum bir özellik bu.)

2. Çok saygı göstermeleri. Büyükler küçüklere saygı gösterir, küçükler de büyüklere; akraba olsalar da, birbirlerini hiç tanımasalar da.

3. Cömertlikleri. (Bu doğru. Dünya yüzünde Bedevilerinkine benzer bir cömertlik örneği göremezsin. Tanımadıklarına bile –onu evlerine davet eder ve yiyecek ikram ederler. Bu özellik belki de başka kimse de yoktur. Umarım Bedeviler bu yönlerini de korurlar.)

4. Konukseverlikleri ve konuklara gösterdikleri saygı.

5. Sülalenin çeşitli kollarını birbirine bağlayan ve her koşulda işbirliğini sağlayan akrabalık bağları. (Terk etmelerini istemediğim bir diğer şey de bu yardımlaşma özellikleridir –onlar birbirlerine her koşulda yardım ederler. Örneğin, birine uzaktan akraba olan biri bile ona yardım etmekle yükümlüdür. Kadınlar arasında bile bu böyle. Örneğin, bir Bedevi kadını bir dokuma tezgâhı kuracak olsa komşuları ona yardıma gelirler. Başkaları hep yardıma gelirler. Komşular bir yana, keşke tüm dünya birbirine yardım etse ve Müslümanlar dinimizin söylediği biçimde işbirliği yapsa. Bedevi kadınlarının yüzde doksan dokuzu eğitimsizdir. Ama dindardırlar. Onlar cahiller ve okuma yazmaları yok, ama doğru giyinirler, Tanrıdan korkarlar ve ibadet ederler. Bazen nasıl ol-

ması gerektiğini bile bilmezler ama yine de ibadet ederler. Çok saygılıdırlar ve Peygamberin sünnetine bağlıdırlar. Peygamberin şöyle veya böyle yaptığını söylerler. Bunları kocalarından veya okumuş oğullarından öğrenirler.)

İlginçtir ki Kamle'nin geleneksel erdemlerden birincisi, dindarlık, dışındakiler hakkında söyleyeceği pek bir şeyi yoktu. Önemlerini ısrarla vurgulamakla birlikte belki de sonuçlarını henüz kavrayamıyordu. Babasının cömertliği ve konukseverliğinden gurur duyuyordu, fakat bu aynı zamanda bir gerginlik kaynağıydı. Çünkü onca konuğu doyurma uğraşı zaten işleri başlarından aşkın olan kadınlara düşüyordu. Ayrıca akrabalar arasındaki bağların nasıl korunacağı üzerinde düşünse amca çocukları arasındaki evliliklerin, ki kendisi bundan çaresizce kaçmaya çalışıyordu, erdemlerini de kabul etmek zorunda kalırdı.

Fakat dindarlık başkaydı. Birçokları gibi Kamle de Mısır'daki İslamcılardan gelen baskılara karşı savunma durumuna geçiyordu. Akrabalarının dine ne denli bağlı olduklarını anlatmakta haklıydı. Onlar ayları İslami takvime, yılları dinî bayramlara, insanların yaşını tuttukları Ramazan orucuna, günün saatini de beş vakit namaza göre hesap ediyorlardı. Yaşlı kadınların hepsi, gençlerin de çoğu düzenli olarak namaz kılıyorlardı. Kadınlar –kentliler kadar törensel olmaksızın– oldukları yerde güneydoğuya dönüp yere birer mendil sererek namazlarını kılıveriyorlardı. Kamle'nin babası gibi erkekler biraz daha bilgiliydiler. Onlar daha çocukken Kuran'dan bazı şeyleri ezberlemişlerdi, ayrıca her Cuma namazındaki hutbeden yeni şeyler öğrenmeye devam ediyorlardı.

Sofu Mısırlılara –ve şimdi de, onların deyişiyle, 'örneği izleyen,' yani Peygamberin yaşamını örnek alan kentli kimi Be-

devilere – olan tepkileri karışık. Yaşlı kadınlar onlardan sinmiyorlar. Kamle gibi onlar da kendilerinin hep iffetli giyinmiş ve başörtüsü takmış olduklarını savunuyorlar. Birilerinin şimdi çıkıp da dindarlık adına yanlış iş yaptıklarını söylemesi onları gücendiriyor.

Fakat Kamle o kadar da emin değil. O bazen Müslüman Kardeşlere arka çıkıyor, bazen de onlarla dalga geçen yaşlı Bedevi kadınlarla bir oluyor. Benim için bazı şiirler ve geleneksel öyküler okudukları bir akşam Kamle'nin halası Zahab yeğenine döndü ve sordu, “Baksana Kamle, Lila'ya hiç şarkı verdin mi?”

Kamle naz yapıyordu. “Ben şarkı söyleyecek biri değilim. Ben yalnızca kendi işime bakan basit biriyim. Ben Tanrıyla yım. Dindarım ve Rabbimi bilirim.”

Belki de Kamle'nin radyoya ve rezil televizyon dergilerine olan sevgisini düşünen kız kardeşi yuh çekti. Fakat Kamle, biraz da ciddiyetle, devam etti. “Halacığım, ben dindar biri oldum. Şarkılarla işim yok artık.”

Halası onunla alay etti. “Nedir bu şimdi? Sen mi dindar oldun?” Yaşlı hala yüklendikçe herkes katıla katıla güldü, “Tanrı mübarek etsin! Tanrı mübarek etsin! Demek ‘Sakallı Aile’ye katıldın?”

Bir yaygara koptu, konu –İslamcılar– o günlerde çok gündemde olduğundan herkes konuşmaya başladı. Kamle onların lehinde konuştu. “Onlar diyorlar ki, ‘Biz dindar insanlarız... Tanrıya, cennete giden yolu izliyoruz.’”

Halası pek ikna olmamıştı. “Tanrıya yemin ederim, onlar cenneti hiç görmemişlerdir. Yargılayacak olan yalnızca Tanrıdır. Tanrı vardır.”

Sabra daha saygılı olmaları gerektiğini düşünüyordu. Fakat yine de kabul ediyordu, “Tanrı onları korusun, onlar bazı gereksiz işler yapıyorlar. Batı’da yaşayan halamızın ne söyledi-

ğini biliyor musunuz? Şeker bebeklerin, hatta mevlüt kandili-
ni kutlamak için yaptığımız yiyeceklerin bile yanlış olduğunu
söylüyorlarmış. Kahrolası yaşam! Bütün dünyanın kutladığı
mevlüt için yapılan yiyeceğin bile haram olduğunu söylüyor-
larmış!”

Halası ona katıldı. “Hiç öyle bir şey duydun mu!”

Bazı kadınlar daha da saldırgandı. Yakındaki bir kasaba-
dan gelen eski bir arkadaşları ziyarete geldiğinde konu bu ye-
ni dinî tiplere gelmişti. Kadın onların ermişlerin doğum gün-
lerini kutlamayı yasakladıklarından yakındı, üstelik buna o
günlerde yenen şeker ve et de dahilmiş. Hiçbir hocaya ‘Ermiş’
demenin doğru olmadığını söylüyorlarmış. Kadın, “Her şeyi
yasakladılar. Yasaklayacakları bir sonraki şey giysilerimiz ola-
cak ve onlar yüzünden sokakta çıplak dolaşacağız,” dedi.

Sonra çevresinde toplanan insanlara bu insanların nasıl
giyindiklerini anlattı. Kendi kasabalarına taşınan ve Müslü-
man Kardeşler’den olan Dr. Muhammed diye birinin karısın-
dan söz etti. Kadın isteyen herkese salı günü öğleden sonra
din dersleri veriyormuş. Başını ve yüzünü kapatan, ‘yalnızca
gözlerini açıkta bırakan’ bir peçe takıyormuş; eldiven, yere
dek inen bir giysi ve ayakkabı giyiyormuş. Yaşlı bir kadının
deyişiyle, “Hayalet gibiymiş.”

Kamle kendi din bilgisini konuşturmuştu. “Kadının yü-
zünü peçeyle örtmesi doğru değil. Gerekli olan başını örtmek-
tir; ellerini, ayaklarını ve yüzünü göstermekte bir sakınca
yok.”

Yaşlı kadın sonra erkeklerden söz etti. “Hepsi o sakallar-
la dolaşıyorlar. Doktor Ahmed’inki şöyle çıkmış! Oramdaki
kıllar gibi.”

Kopan çılgın kahkahaları bastırmak için Kamle sesini
yükseltmek zorunda kalmıştı. “Ama halacığım, sakal Peygam-
berin sünnetidir.”

Kamle'nin kuzeni Salih bir ara sakal uzatmaya kalkmış ama çok acımasız şakalara maruz kalmıştı. Kamle bunun sünnet olduğunu ne kadar yinelediyse de Gatife de öbür halalar da onun bir Kıptî papazına benzediğini söylediler. Sonunda kesmek zorunda kaldı.

Kamle bana başındaki bez parçasını yeni İslami başörtüsüyle değiştirmek istediğini söylemişti ama ailesinin itiraz edeceğinden çekiniyordu. Okul arkadaşlarıyla çekildiği fotoğraf onun bu yeni tarza göre giyinmeyen tek kişi olduğunu gösteriyordu. Bununla birlikte Kamle bu tür giysiler giyen ama peçelerine çiçek veya başı saran rengârenk bantlar ekleyen sınıf arkadaşlarını eleştiriyordu. Din öğretmenlerinin onlara güzel bir konuşma yaptığını ve “Eğer peçe takmak istiyorsanız bunu ciddi yapın,” diyerek çiçeklere ve bantlara el koyduğunu söylemişti. Kamle kendisinin de böyle bir başörtüsü giyeceğini açıklamıştı, “Eğer Tanrı yolumu açar ve okumuş biriyile evlenebilirim.”

Yeni Bir Düzen

Kamle'nin yazısının son bölümü topluluğunda değişmesini umduğu şeylerle ilgili olacaktı. Ne var ki yazdığı şundan ibaretti:

Kötü şeylere gelince, onlardan söz edeceğim.

Bu son cümleyi okudu ve bana baktı. “Bedevilerin bırakmalarını istediğim yanlış yönleri nedir? Onlardan zaten söz etmiştim. Birincisi, kızlar hakkındaki düşünceleri. Çok anlamsız ve yanlış. Keşke onlara da okuma fırsatı verselerdi. Kızları değersiz varlıklar olarak görüyorlar. Bunu biliyorsun Lila...

Bedevilerin bundan vazgeçeceklerini umuyorum. Kızları insan olarak görmeliler, Tanrının tıpkı erkekler gibi yarattığı soylu bir varlık olarak. Onların da duyguları, duyarlılıkları ve tutkuları var.

“İstedğim bir başka şey de gelenek ve göreneklerine, kentlilerinkinin yanlış olduğunu düşünecek denli körü körüne bağlı olmamalarıdır. Ne zaman okumuş birini görseler onun hatalı ama kendilerinin haklı olduğunu söylüyorlar. Okuyanlara saygı duymalarını isterim. Gelenek ve göreneklerini korumalarını ama biraz daha ilerlemelerini isterim. Okula giden bir kız gelenek ve göreneklerini unutmaz, ne denli okursa okusun. Avrupa’ya veya Amerika’ya gitse bile bir Bedevi kızı gelenek ve göreneklerini korur. Kızlara daha çok özgürlük vermeleri gerek.

“İstedğim bir başka şey de daha düzenli olmamızdır. Keşke yaşamlarını biraz daha düzene soksalar. Bedeviler arasında hiç düzen yok. Yaşamlarının hiçbir alanında –ister yiyecek, ister çok çocuk yapmaları, ister çocuklarını yetiştirme biçimleri olsun– hiç düzen yok. Evin içinde de... koyver gitsin!”

Kamle’nin ‘düzen’le ne demek istediğini merak ettim. Aslında kendi evinden örnek verdi. “Diyelim ki aynı evde yaşayan iki erkek kardeşin var. Eğer yaşamlarını düzenlemiş olsalar her birini kendi ayrı evine koyarlar. Birden çok kadınla evlenmeye gelince; keşke bu konudaki görüşleri de değişse. Bu en büyük günah. Bu yasak değil, ama Peygamber, ancak onlara adil davranabilirseniz, demiş. Ama erkekler bunu yapamaz, bu mümkün değil. Parası olsa bile yapamaz. İnsan olarak, düşüncede ve eylemde, adil olamaz. Birini öbüründen daha çok sevecektir.

“Babamın ve annemin ardından gelen yeni kuşak böyle bir şeyi ne düşünür ne de yapar. Niçin? İçinde otuz-kırk kişi olan bir evde yaşamamak için. İçinde iki kadın olan evde

otuz-kırk kişi yaşar. Öylelerinin yaşamları berbat olur. İyi yemek yiyemezler, iyi giysiler giyemezler, çocuklarını da iyi yetiştiremezler. Temiz olamazlar. Kendi evinde tek başına olan kadınsa çocuklarına iyi bakar. İki kadın olduğunda biri, 'O kendi çocuklarını dövmezken ben niye benimkileri dövecekmişim,' der. Ama yalnız olduğunda kadın böyle demez. Bunu onun yerine yapacak biri mi var? Bunu kendisi yapacak ve neyin ne olduğunu bilecek. Yalnız olduğunda kimseye dayanmak zorunda kalmaz. Ve kızı da annesi gibi iyi biri olur. Öbür türlü, en küçük şey için bile kavga ederler. Ben söylemesem bile sen bunları aslında biliyorsun Lila. Değişmesini istediğim şeyler işte bunlar.

"Bedeviler evleri olduğu, yiyebildikleri, içebildikleri, giyinebildikleri müddetçe bunun yeterli olduğunu düşünüyorlar. Yaşam bu. Ve evleniyorlar, çocukları oluyor ve yine evleniyorlar. Ama bir erkek daha düzenli ve rahat bir yaşam sürmelidir. Günün sonunda yorgun argın işinden gelen adam evini kirli, çocuklarla karılarını birbirleriyle kavga halinde mi bulmalı? Dinlenmek isteğiyle geldiği evinde bunları mı bulsun? İşte o yüzden insan diyor ki, 'Hayır, bir düzen olmalı.'"

Kamle'nin düzen çağrılarını yıllar boyu işittim. Yarı on yaşın altında yirmi küsur insan yaşayan bir ev düzensiz olabiliyor. Buna sinirlenen Kamle bazen, "Burası ev değil, üretme çiftliği!" diye söylenirdi. Sabra'yla birlikte annelerine sık sık takılır, ona, televizyonda bir aile planlaması reklamı karakteri olan Şelebiyye derlerdi. Şelebiyye çok fazla çocuğu olan bir kadındı: Kucağında, omuzlarında, başında. Su çekmeye veya süt sağmaya gittiğinde çocukları üstüne başına tırmanır ve peşinden sürüklenirlerdi. Fakat Gatife özür diler, "Biz değişemeyiz," derdi.

Kamle küçükken okuldan eve gelir ve Mısırlı bir doktorla evlenip bir çocuk yapacağını söylerdi. Bazen de, ikisi de kız

olmak üzere, iki çocuk yapacağını. Akrabaları olmaksızın, kocasıyla evde yalnız yaşayacaklardı. Bedevi erkeklerinin kadınları çok çalıştırdıklarını ve onlara özen göstermediklerini söylediler. Kadın hastalandığında bile erkek parmağını oynatmaz, ağlayan çocuğu yerinden almazdı. Mısırlı erkeklerse eşlerine yardım ediyor, saygı duyuyor ve iyi davranıyorlardı. Kamle'nin kız kardeşi, babası gibi, Mısırlıları cimri olmak ve konuklarına yemek ikram etmemekle suçladığında Kamle en gözde iddiasını desteklemek için onları savunuyordu. Onların, gelen herkese yemek veren Bedevilerin aksine, yalnızca işleri düzenli bir şekilde yürüttüklerini savunuyordu.

Belki de babasının eşleri arasındaki gerilim arttığından, Kamle son sözlerini çok tutkulu söylemişti. "Okumasalar bile Bedeviler yaşamlarını düzenleyebilirler. Yalnızca bir kişiyle evlenmek yeter. Bir erkek ille de birden fazla kadınla evlenmek istiyorsa her karısını ayrı bir eve koysun. O zaman kavga da etmezler. Ama ikisi bir araya geldiğinde sürekli olarak birisi, 'Şu şöyle dedi, böyle yaptı,' öbürü de, 'Bu böyle dedi, şöyle yaptı,' der. Arkadaş olsalar bile evin dışındakiler arkadaşlıklarını bozarlar. Birisi gelir ve, 'Şu böyle dedi,' ve 'Bu şöyle dedi,' der. Kadınlar böyle dedikodularıyla ünlüdürler.

"Evet, Bedevi kadınları dedikodularıyla ünlüdürler. Peygamber, 'Dilleri olmasaydı kadınlar cennete giderlerdi,' demiş. Ona sormuşlar, 'Bir kadın niçin cennete gitsin?' O da, 'Çünkü süt verir,' demiş. Tanrıya övgüler olsun ki kadından süt akar. Ve bunun ötesinde, o erkekten daha çok çalışır. Daha zayıftır; doğru, hiçbir şeyle ilgilenmeyen erkekle karşılaştırıldığında zayıftır, ama yaptığı iş çoktur. Çocukları vardır ve onlara bakar. Peygambere sormuşlar, 'Peki onu cennete gitmekten alıkoyan nedir?' O da, 'Dili,' demiş. Bir saniye içinde kadın işleri tersine çevirir. Herkesin dedikodusunu yapar. Kadınlar erkeklerden daha çok arkadan konuşur."

Kamle topluluktaki kadınlardan yakınıyordu. O da iki dünyaya ait olduğunu itiraf ediyordu. Kız kardeşleri ve kuzenleriyle, farklı olduğunu belli etmeden, onların bildikleri şeylerden konuşuyordu. Fakat yalnızca okul arkadaşlarıyla konuştuğu, ailedeki kızlarla konuşamadığı çok şey vardı; siyaset gibi şeyler. Bazen ikili yaşamını sakince kabul ediyor gibiydi. Bir gün halasıyla yün eğirdiğini gördüğümde sormuştum. “Baksana Kamle, demek yün eğirmeyi de biliyorsun?” Gülmüştü. “Evet, iki yolu da bilirim. Eğer sonunda kente gidersem, bunu da yapabilirim; Bedeviler gibi yaşayacağım anlaşılırsa, onu da.”

Kendine ait bir eve çıkacak olursa yalnızlık çekebileceğini söylediğimde çok katı yürekli konuşmuştu: “Hayır, onları hiç özlemeyeceğim.” Fakat önemli biri olduğu kadar cömert ve dindar olan babasıyla pek gurur duyuyor. Ara sıra çatışmalarına karşın, kız kardeşleri gibi o da neredeyse her akşamı annesinin yanında sohbetle geçiriyor. Küçük kardeşleri bile onu ancak seyrek olarak çileden çıkartabiliyorlar. En küçüğünü kucaklamadan zor duruyor. İki yaşındaki bu çocuğun her başarısı kendisine ayrı bir sevinç veren Kamle onun kulağına yeni sözcükler fısıldıyor, çocuk bunları yinelediğinde de onu öpüyor.

Ancak çoğu zaman yine de gitmek istediğini söylüyor. Kentte yaşamın çok daha iyi olacağı konusunda Kamle’nin iyimserliğinden kaygı duyuyorum. Bedevi kadınların yaşamlarıyla ilgili değerlendirmelerine katılmıyorum. İlişkilerindeki zenginliği ve hakları için hep mücadele ettikleri (üstelik kendilerinden de bunun beklendiği) gerçeğini bile bile göz ardı ettiği için Kamle’yle tartışıyorum. Kendi yaşamı da bunun kanıtı. İnatçı bir küçük kızken konak yerinde onu takdir etmeyen bir kadın bile yoktu. Babası bile onun görüşlerinden ve kararlılığından hoşlanıyordu. Büyüdükçe amaçlarına bağlılığı,

okula gitmesine karşı kurulan toplumsal baskıya dayanmasını sağlamıştı. Bağımsız kişiliği bana, evliliğe direnmesi ve oğullarına karşı verdiği mücadeleyle babaannesi Migdim'i hatırlatıyordu. Hatta kocasının saygısını kazanan annesi Gatife'yi hatırlatıyordu.

Yine de mektubunu aldığımda onun adına sevindim –sonunda kuzeniyle evlenmek zorunda kalmadığı ve babası Kamle'nin arzularını hesaba kattığı için. Mısır radyo tiyatrolarından esinli romantik düşünceler, usandırıcı aşk şarkıları ve birbirlerinin gözlerinin ta içine bakan sarışın gelin-damat kartpostallarından oluşan perişan koleksiyonuyla donanmış olarak Mısırlılaştırmış, okumuş kocasıyla küçük ve düzenli evinde yaşamaya gidecek. Evinin dışında hiç çalışmayacak. Apartmanından bile neredeyse hiç çıkmayacak. Evini temizlemeyi, yemek yapmayı ve kocasına hizmet etmeyi umuyor. Tanrı onlara çocuk verirse, çocuklara bakacak ve sağlıklı büyütecek.

Görümcesi Ayşe'nin kadınsı inceliklerinden hiçbirine sahip olmadığı için kaygılıydım. Taraklı ayakları ve nasırlı elleriyle bu gürbüz genç kadını gördüğünde kocası ne düşünecekti? Varlıklı bir kabile reisinin kızı olduğundan giysileri pahalı kumaşlardan olacak ve bu giysilerin birçoğunu da yanında götürecekti; ancak söz konusu giysileri yerel terziler dikmiş olacaktı ki ellerinden çıkan 'kentli' giysiler hep eğreti dururdu. Ayrıca düğün gecesi nasıl giyineceğini biliyor muydu, ev yapımı bir sutyen giydiğinde dehşet içinde kalan annesinin namussuzluk suçlamalarına hedef olan bu kız? Mühendis İbrahim Selim onu sahiden çekici bulacak mıydı?

Cevaben gönderdiğim mektupta ona mutluluklar diledim ve düğününe katılamayacağım için üzüntülerimi bildirdim. Düğün arifesinde, kına gecesinde bir ablası şarkı söyleyecekti, ben de içlerinde ona uygun olanı var mı diye Bedevi düğün şarkıları koleksiyonumu karıştırdım. Mektubumu, onun için

anlamli olmasını umuduyla, üç tanesiyle bitirdim. İlki ailesini ne çok düşündüğümü anlatıyordu:

Babasının iyi bir ünü var
ve evlenenler mutluluğu bulacaklar...

İkincisi onun bunu ne denli istediğini bildiğimi hatırlatıyordu:

Sabahları kutludur onun
istediğini aldı ve onurlandırıldı...

Üçüncüsü de, bilinmeyene doğru yol alan tüm genç gelinler gibi hassas ve güzel bu genç kadına en iyi dileklerimi ifade ediyordu:

Komşular, gelin ve güle güle deyin
ülkemizden bir ceylan yola koyulmak üzere...

NOTLAR

- ¹ “Yaşanan yaşam” deyişini Riesman’dan (1977) ödünç aldım. Yazılı monografilerle yaşanan yaşam arasındaki uçurumdan duyulan hoşnutsuzluğa ilişkin yeni ve ilginç görüşler için, başkalarının yanı sıra, bkz, beden konusunda Jackson 1989; duygu konusunda R. Rosaldo 1989; ve duyular konusunda Stoller 1989.
- ² O zamanlar insanları artık iyice tanıyordum; daha da önemlisi, onlar da beni tanıyorlardı. Teybe, bunu umursamayan insanların huzurunda kaydediyordum; kitabı oluşturan malzemelerin çoğunu böylece topladım.
- ³ Bu yaklaşımın bir özeti için bkz., Abu-Lughod 1988a.
- ⁴ Bu yaklaşıma yönelttiğim eleştiri Abu-Lughod 1990a’da bulunabilir. Aynı sıralarda başka feminist insanbilimciler de ciddi eleştiriler üzerinde çalışıyorlardı; bkz. Gordon 1988; Mascia-Lees, Sharpe ve Cohen 1989; ve Visweswaran 1988.
- ⁵ Kültürel feminizmin iyi bir eleştirisi için bkz. Echols 1984. Haraway (1985) kadınlarla sahte organik bağların önemine dikkat çekiyor, Butler’ın (1990) özcülük eleştirisiye son derece açıklayıcı. Kadınların yazıları üzerine geniş bir yazın var. Bunun bir bölümünü Abu-Lughod 1990a’da ele aldım.

- 6 Feminist insanbilimi veya (farklı içermelerle) kadın insanbilimi artık önemli bir alan. Bu alana ve onun sorunlarına ilişkin yeni kılavuzlar için bkz. Collier ve Yanagisako 1987; di Leonardo 1991; Moore 1988; Morgen 1989; ve Sanday ve Goodenough 1990.
- 7 Batı ideolojisinde toplumsal cinsiyet ve duygu arasındaki bağlara ilişkin Lutz'un (1988, 1990) incelemeleri son derece ilginçtir.
- 8 Batı feminizmi, Üçüncü Dünya veya 'doğu' feminizmi ve Batılı olmayan diğer kadınlar arasındaki ilişkiler hakkında karmaşık tartışmalar Lazreg 1988; Mohanty 1984; ve Spivak 1987'de bulunabilir.
- 9 Kendi toplumunu veya Avrupalı toplumları araştırmak, alternatif ve giderek benimsenen bir geleneğe göre, onları ayrı ele almayı gerektirir.
- 10 Taussig (1987), onu farklı bir üslupta yazmaya zorlayan şeyin Latin Amerika'da sömürgeci terörün bizzat kendisi olduğunu savunur. Pandolfo (1991) yazısında, araştırdığı Faşli kavramının ve öbür kavramların taklidini yapmaya çalışmıştır.
- 11 Bkz. Herzfeld (1987). Burada yazar 'kuram-kılgı bilmecesi' adını verdiği çok ilginç bir tartışmada etnografiyle kuram arasındaki karşıtlığın simgesel olduğunu savunur.
- 12 Toplumbilimsel söylemden söz etmişken, D. Smith (1987, 130), örneğin, "gerçek bireylerin ve onların gerçek ilişkilerinin etkinliklerinin karmaşık örgütlenmeleri sınıf, çağdaşlaşma, biçimsel örgütlenme gibi kavramlarla söyleme sokulur. Kuramsal olarak meydana getirilmiş bir nesneler alanı yaratılır; böylece söylemsel alan gerçek bireylerin yaşam ve işlerinin oluşturduğu zeminden kurtulur, toplumbilimsel soruşturma da kavramsal varlıklardan oluşan bir alanda serbestçe otlamaya bırakılır.
- 13 Akademik disiplinlerle toplumsal yönetim arasındaki ilişkiler Foucault 1978, 1980'de daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

- ¹⁴ 1920'lerde 'kültür'ün anlamları üzerine ilginç bir çözümleme için Stocking 1989'a bakınız.
- ¹⁵ Said (1978), doğubilimin bilimsel söyleminin coğrafya, ırk ve kültürü üst üste koyarak 'Batı'nın insanları ve 'Doğu'nun insanları arasındaki ayrımı büyük bir katıllıkla ve doğal kabul edilecek ölçüde sabitleştirdiğini göstermiştir. Sömürgecilik karşıtı kimi hareketler ve günümüz mücadeleleri ters doğubilim diye adlandırılabilir şeyden yararlanmaktadır ki, burada erk ilişkileri önceki sistemde öteki diye değersiz görüleni kendi için yüceltme çabasıyla tersine çevrilmeye çalışılır. Batının maddeciliği ve şiddetine karşılık Gandi-vari bir manevi Hindistan çağrısı da batının ahlaksızlığına ve yozlaşmışlığına karşılık İslamcıların Tanrı'ya daha derinden inanması çağrısı da doğubilimin kurgulamalarının özcü terimlerini kabul eder. Bu kurgulamalar tersine çevrilse bile söz konusu çağrıların kültüre dayalı katı farklılık anlayışları değişmez.

Feminizmin durumu da buna benziyor. Feminizmin temel ilkelere göre birine göre 'kadınlık doğuştan değildir, öğrenilir.' Feministlerin çoğunluğunun cinsel farklılıkları dirimbilimde veya doğada değil de kültürde görmeleri önemlidir. Bu yaklaşım kimi feminist kuramcıları bir farklılık sistemi olarak toplumsal cinsiyetin toplumsal ve bireysel etkileriyle ilgilenmeye sevk ederken birçoklarının da kadın kültürü fikrine dayalı araştırmalar yürütmelerine ve stratejiler kurmalarına yol açmıştır. Kültürel feminizm (bkz. Echols 1984) çok çeşitli biçimler olsa da yukarıda sözü edilen ters doğubilimin birçok niteliğine sahiptir.

Irigaray (1985a, 1985b), Cixious (1983) ve Kristeva (1981) gibi Fransız feministlere göre bizzat erkek ve kadın olmasa da erkeksi ve kadınsı olan bile temelde farklı varoluş tarzlarını temsil eder. Anglo-Amerikan feministlerse farklı bir yol izlerler. Bunlardan kimileri erkeklerle kadınlar arasındaki kültürel farklılıkları "betimlemeye" çalışırlar – "farklı bir ağız" kavramı üzerinde duran Gilligan (1982) ve takipçileri (örneğin Belenky vd 1986) iyi bilinirler. Kimileri de, ister toplumsal bakış açılı bir psikanalitik kuram (örneğin Chodorow 1978), ister işbölümünün ve kadınla-

rın toplumsal yeniden-üretimdeki rollerinin etkileri üzerine Marksizm esinli bir kuram (örneğin Hartsock 1985), ister analık kılıgı üzerine bir çözümleme (Ruddick 1989), isterse de cinsel sömürü üzerine bir kuram (MacKinnon 1982) aracılığıyla olsun, farklılıkları "açıklamaya" çalışırlar. Feminist kuram ve kılıgının çoğu toplumsal yaşamı bu "kadın kültürü" çizgisinde kurmaya veya geliştirmeye çalışıyor. Kadın merkezli bir üniversite (Rich 1979), bir feminist bilimi (H. Rose 1983, 1986), toplumsal bilimlerde ve diğer bilimlerde feminist bir yöntembilim (Meis 1983; Reinhartz 1983; D. Smith 1987; Stanley ve Wise 1983), hatta feminist bir maneviyat (örneğin Christ ve Plaskow 1979) ve çevre-bilim bile önerilmiştir. Bu önerilerin hemen hepsi batıda geleneksel olarak kadınlarla ilişkili görülen değerlere dayanmaktadır: Koruyup gözetme ve yakınlık duygusu, anne olarak besleme, deneyimin dolaysızlığı, (soyut olana karşılık) bedensel olanla ilgili olmak vs.

- 16 Etnografik yazının kültürel farklılıkları nasıl abarttığına ilişkin daha eski ve övücü görüşler için bkz. Boon 1982, 26.
- 17 Örneğin Arens (1979), (gözle tanıklık edenler bağlamında) kanıtlar (kendisinin belirttiği gibi hiç kanıt olmama durumu yoksa bile) son derece zayıfken, insanbilimcilerin, yamyamlığın kimi kültürlerde kabul edilmiş kuttörenselleşen bir uygulama olduğu inancına niçin bu denli ısrarla sarıldıkları yollu kışkırtıcı bir soru sorar.
- 18 İnsanbilimin şimdiki durumunu tartışırken Said (1983, 213) bu ifadeyi kullanır.
- 19 Başka bir yerde (1991) bilim insanlarının kültüre karşı yazmak, özellikle de küresel bağlılıkların ve tarihsel dönüşümün araştırılması ve 'kılıgı' ve 'söylem' gibi kavramların kuramsal incelemesi için benimsedikleri güçlü alternatiflerden bazılarını gönderme yapmışım.
- 20 Zamanın çok farklı (belki de döngüsel) bir anlama sahip olduğu toplumsal kılıgı ve insanbilimsel söylemin (egzotik, ilkel) kültürel ötekini kusursuzca farklı diye gösterdiği kuttören, yani o top-

lumsal kılığı bile tikeldir ve zamansız olmaktan alabildiğine uzaktır. Bedevi düğününe (4. Bölüm) katılımcılar ve olaylar sırası dışarıda bırakılmadan atılan bir bakış, kestirilemezliğin merkezi bir özellik olduğunu açığa çıkartır.

- 21 Öykü anlatımı çözümlemesinin sunduğu zengin olanaklar halk-bilimcilerin birçok kusursuz çalışmasında (bu konuda bir tartışma için bkz. Bauman 1986, örnek için de bkz. Mills 1991) ve bir Lübnan köyünde onurlu (ve onursuz) erkek kurgusunda öykü anlatımının karmaşık rolünü inceleyen *Lords of the Lebanese Marches* (yakında yayımlanacak) adlı çalışmasıyla Gilsenan gibi insanbilimcilerin araştırmalarında; bir Hindu din adamının dinsel öğretilerinde öykülerin rolünü çözümleyen Narayan 1989'da; ve Batı Virginia'nın Apalaş kömür madenlerindeki erkek ve kadınların öyküleriyle harikalar yaratan K. Stewart 1988 ve 1991'de görülebilir. Natalie Davis'in *Fiction in the Archives*'ı (1988) öykülerin başka bir zaman ve yerin – bu örnekte, 16. yüzyıl Fransa'sı – anlaşılmasında nasıl kullanılabileceğinin olağanüstü bir örneğidir.
- 22 İnsanbilimsel yazının kabileciliği temel olarak erkek bakış açısından nasıl ele aldığını başka bir yerde tartışmıştım (Abu-Lughod 1989).
- 23 Konumsallığı daha ayrıntılı olarak feministler ve 'buçukluklar'ın (ebeveyni farklı çevrelerden olan veya iki dünya arasında kalan insanlar) hesaplaşması gereken ben-öteki sınırları bağlamında ele almıştım (Abu-Lughod 1991). R. Rosaldo (1991) bireysel deneyimin araştırma açısından önemini işleyen bir tartışma sunar. Haraway'in (1988) konumsal bilgi üzerine değerlendirmeleri bu alandaki en iyiler arasındadır. Batılı olmayana ve tüm "konum" sorununa ilişkin olarak bilimin konumsallığının sonuçları üzerine duyarlı tartışmalar Mani 1989 ve John 1989'da bulunabilir.
- 24 Mısırlı ilk feministlerden Hüda Şacravi'nin (1986) anılarını çevirerek yayımlayan Margot Badran'ın çalışması çevresinde Ortadoğulu kadınlar konusunda son derece hararetli tartışmalar olmaktadır. Yorumcuların gündeme getirdikleri arasında (örneğin, Ah-

- med 1987; Hatem 1988) asıl elyazmasından pasajların alıntılanmasında, erken döneme odaklanılmasında ve kitabın adında doğubilimci basmakalıp deyişlerden birinin kullanılmasında yayımcının gizli elinin olup olmadığı soruları da vardı. Lazreg (1988, 106), Mernissi'yi (1988), 'kendisini onların üstünde görerek kadınlar adına konuşma'ya kalkmakla eleştirmişti. Ne denli çekici görünseler de Atiya'nın *Khul Khaal*'ı gibi kitaplar malzemenin toplanma biçimi ve yazarın görüşülen Mısırlı kadınlarla ilişkisi üzerine bilgi sunmaması bakımından sorunludur.
- 25 Karşı çıkmaya ilişkin öyküler ve erk göstergesi olarak direnç göstermek üzerine bir tartışma için bkz. Abu-Lughod 1990b.
- 26 Üreme üzerine feminist yazındaki kaynakları göstermek bile sayfalar tutar. Ancak kilit metinlerin bir listesinin olmazsa olmazları şunlardır: de Beauvoir [1953] 1974; Chodorow 1978; Hartsock 1985; Kristeva 1980; J. Mitchell 1974; O'Brien 1981; Ortner 1974; Rich 1986; M. Rosaldo 1974; ve Ruddick 1989. Bunlara, örneğin toplumsal dirimbilimdeki (sosyobiyoloji) feminist ve feminist karşıtı ya da Amerikan popüler kültüründeki –örneğin kürtaç üzerine olan– tartışmalar dahil değildir. Kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Ginsburg ve Rapp 1991.
- 27 Ortadoğu insanbiliminin birçok konusu bir yana, bu konudaki yazına en iyi Eickelman 1989 kılavuzluk etmektedir.
- 28 Kitapta yer verdiğim iki hadisten yalnızca birinin Evlad Ali topluluğundan biri tarafından anıldığını işittim. Birinci bölümün girişinde yer alan hadis için kaynağım Schleifer 1986, 8. Onun çevirisini yeniden ele aldım. Kuran'ın başlıca İngilizce çevirilerini karşılaştırdıktan sonra Suudi Arabistan'ın Kral Fahd Kuran Matbaası'nda basılan *Kuran*'ı esas almaya karar verdim. Çevirmenin adı yer almamaktadır.
- 29 İslami söylemle bu Bedevi topluluğundaki diğer söylemler arasındaki gerilim ve bu gerilimin nasıl çözülmesi gerektiği, *'Islam and the Gendered Discourses of Death'* (yayımlanacak) adlı yazımda tartışılmaktadır.

- 30 Lutz (yayımlanacak) postmodernizmin toplumsal bağlamının dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini belirterek şu üç özelliği vurgular: Geç kapitalizm (Jameson'un [1984] görüşlerine dayanarak), kuzey-güney ilişkileri ve akademik camianın durumu. Sangren (1988) akademiye odaklanırken Said'in (1989) American Anthropological Association'da yaptığı konuşma emperyalizmi işliyordu.
- 31 Etnografik yazının bu alternatif geleneğinin, ki çoğunlukla insanbilimcilerin 'eğitimsiz' eşlerince (bunların en iyi örneklerini Fernea 1969; Wolf 1968; ve Turner 1987'nin muhteşem ve aydınlatıcı etnografik çalışmaları verir) ama biraz da takma adlar altında yazan insanbilimcilerce (örneğin Bowen [1954] 1964; Cesara 1982) kaleme alınmıştır, Clifford (1986a) tarafından niçin metinsel bir yenilik olarak tanınmadığını başka bir yerde (1990a, 1991) ele almıştım.
- 32 İnsancılıkla ilişkilendirilmek o denli belalı bir şey ki Clifford'un (1980) *Orientalism*'i eleştirisinin temel dayanağını Said'in ona başvurması oluşturur. Said'in benzer bir çizgiyi izleyen çalışmasının çözümlemesi için bkz. Young 1990.
- 33 Briggs 1970; Brown 1991; Crapanzano 1980; Dumont 1978; Favret-Saada 1980; Friedrich 1986; Rabinow 1977; Riesman 1977; D. Rose 1987; Stoller ve Olkes 1987; ve Trawick 1990 gibi daha çok alan araştırmasındaki karşılaşmalara odaklanan ve araştırmacının kendisini açığa vurduğu çalışmalar başkaları hakkındaki bilgimizin tikel deneyimlerden hareketle nasıl kurulduğunu göstermesi açısından son derece yararlıdır. B. Tedlock'un (1991) "katılımcı gözlemden katılımın gözlenmesine" doğru büyük geçiş dediği şeyin kapsamlı değerlendirmesi bu yazın hakkında çok daha ayrıntılı bilgi sunar. Benim bu çalışma hakkında ancak *Kadınların Dünyasını Yazmak* baskıya gönderildiğinde bilgim oldu.
- 34 Burke'ünki gibi bir yaşam öyküleri koleksiyonu sahiden de Batı'da bu denli yaygın görülen Ortadoğuluların kişiliksizleştirilmesi uygulamasını dengeleyebilir ancak bu yazı türünün tehlikeleri de incelenmeye değer. Shostak (1981) batılı feminist

mesajını iletmek için Nisa'yı kullandığı gerekçesiyle Clifford (1986b) tarafından eleştirilmiştir. T. Mitchell'sa (1990) bir Yukarı Mısırlı köylüyü betimlerken başka bir çalışmadan aşırarak Critchfield'in (1978) bu yazı türünü kötüye kullandığını göstermiştir.

- 35 Örneğin Weintraub (1978) yaşamın geometrik bir eğri olarak kavranışıyla bununla ilişkili batıda özyaşamöyküsü türünün görece yeni gelişimi arasındaki bağların izini sürmüştür.
- 36 Ayrıca bkz. Langness ve Frank 1981 ve Watson ve Watson-Franke 1985. Kişisel anlatılar üzerine yeni çalışmalar (Personal Narratives Group 1989 ve Stahl 1989) da yararlı bir yöne doğru ilerliyor gibidir.
- 37 Bu kurgu ve 'hizipleşme' sorunlarıyla başka kültürlerle ilişkin 'gerçek'leri neyin oluşturduğu hakkında sorulan diğer ciddi sorular son derece can sıkıcıdır ve kolayca geçiştirilemez. Günümüz insanbiliminde eleştirel yaklaşımların sıkça yöneldiği bir konudur bu ve gerçekçi etnografinin kendisinin de yazınsal bir tür olduğu içgörüsüyle (Marcus ve Cushman 1982; Clifford ve Marcus 1986) yakından ilişkilidir. Yakın zamanlarda çıkan birkaç başarılı çalışma bu ve başka yazı biçimlerinin değerlerini bilinçli bir şekilde kucaklayarak Bowen'ın etnografik romanı *Return to Laughter* ([1954] 1964) gibi klasikler arasında yerini almıştır. Çalışmaları henüz baskıya girmemiş birçok insanbilimci – örneğin Barbara Tedlock – bu yazı biçimini denemektedir. En iyi etnografik kısa öyküler için maddi destek veren *Anthropology and Humanism Quarterly* dergisinin düzenlediği yıllık yarışma bu tür yazınsal girişimlerin çoğalmasını ve yeni meşruiyetini yansıtmakta, güçlendirmektedir.
- 38 Tannen (1989) yinelemenin günlük konuşmaların bir parçası olduğunu gösterdiyse de Marjorie Shostak'ın *Nisa*'sında (1981) bir San kadınının sözleri çevrilirken aynı üslubun korunması, kanımca, çocuksu bir basitliği hatırlatan bir etki uyandırmıştı.

- ³⁹ Abu-Lughod 1991'de 'buçukluk' (Kirin Narayan'dan ödünç aldığı bir sözcük) konusunu ve bizden-bizden olmayan ayrımı çerçevesinde alan araştırması yapanların deneyimlerini ustalıkla anlatan Kondo (1986) gibilerin çalışmalarını ele almıştım.
- ⁴⁰ Asad (1986), bir İslam insanbiliminin geliştirilebilmesi için bu kavramın önemli olduğunu vurgular.

KAYNAKÇA

- Abou-Zeid, Ahmed M. 1966. "Honour and Shame Among the Bedouins of Egypt." *Honour and Shame* (Onur ve Utanç) içinde, der. J.G. Peristiany, 243-50. Chicago: University of Chicago Press.
- Abu-Lughod, Lila. 1986. *Veiled Sentiments: Honour and Poetry in a Bedouin Society* (Peçeli Duygular: Bir Bedevi Toplumunda Onur ve Şiir). Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1988a. "A Bedouin Community: Ethnography in a Different Voice." *Newsletter of the American Research Center in Egypt* 141:1-4.
- . 1988b. "Fieldwork of a Dutiful Daughter." *Arab Women in the Field: Studying Your Own Society* (Alandaki Arap Kadınları: Kendi Toplumunu İncelemek) içinde, der. Soraya Altorki ve Camillia El-Solh, 139-61. Syracuse: Syracuse University Press.
- . 1989. "Zones of Theory in the Anthropology of the Arab World." *Annual Review of Anthropology* 18:276-306.
- . 1990a. "Can There Be a Feminist Ethnography?" *Women and Performance: A Journal of Feminist Theory* 5(1):7-27.
- . 1990b. "The Romance of Resistance: Tracing Transformations of Power Through Bedouin Women." *American Ethnologist* 17:41-55.
- . 1990c. "Shifting Politics in Bedouin Love Poetry." *Language and the Politics of Emotion* (Dil ve Duygunun Siyaseti) içinde, der. Catherine Lutz ve Lila Abu-Lughod, 24-45. New York: Cambridge University Press.

- . 1991. "Writing Against Culture." *Recapturing Anthropology* (İnsanbilimi Hatırlamak) içinde, der. Richard Fox, 137-62. Santa Fe, N.M.: School of American Research Press.
- Ahmed, Leila. 1987. "Women of Egypt." *Women's Review of Books* 5(2):7-8.
- Altorki, Soraya ve Camillia El-Solh, der. 1988. *Arab Women in the Field: Studying Your Own Society* (Alandaki Arap Kadınları: Kendi Toplumunu İncelemek). Syracuse. Syracuse University Press.
- Appadurai, Arjun. 1988a. "Introduction: Place and Voice in Anthropological Theory." *Cultural Anthropology* 3:16-20.
- . 1988b. "Putting Hierarchy in Its Place." *Cultural Anthropology* 3:36-49.
- Arens, William. 1979. *The Man-eating Myth: Anthropology and Anthropophagy* (İnsan Yiyen Miti: İnsanbilim ve Yamyamlık). New York: Oxford University Press.
- Asad, Talal, der. 1973. *Anthropology and the Colonial Encounter* (İnsanbilim ve Sömürgeci Karşılaşma). New York: Ithaca Press.
- Asad, Talal, 1986. *The Idea of an Anthropology of Islam* (İslam'da İnsanbilim Düşünü). Occasional Papers Series, Center for Contemporary Arab Studies. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- Atiya, Nayra. 1982. *Khul Khaal: Five Egyptian Women Tell Their Stories* (Khul Khaal: Mısırlı Beş Kadın, Öykülerini Anlatıyor). Syracuse: Syracuse University Press.
- Bauman, Richard. 1986. *Story, Performance, and Event* (Öykü, Performans ve Olay). Cambridge: Cambridge University Press.
- Beauvoir, Simone de. [1953] 1974. *Second Sex* (İkinci Cinsiyet). New York: Random.
- Behar, Ruth. 1990. "Rage and Redemption: Reading the Life Story of a Mexican Marketing Woman." *Feminist Studies* 16:223-58.
- Belenky, Mary, Blithe Clinchy, Nancy Goldberger ve Jill Tarule. 1986. *Women's Way of Knowing* (Kadınların Bilme Yolları). New York: Basic Books.

- Benjamin, Walter. 1968. "The Storyteller." *Illuminations* (Aydınlanmalar) içinde, 83-110. New York: Schocken Books.
- Boon, James. 1982. *Other Tribes, Other Scribes: Symbolic Anthropology in the Comparative Study of Cultures, Histories, Religions, and Texts* (Öteki Kabileler, Öteki Yazıcılar: Kùltürlerin, Dinlerin ve Metinlerin Karşılaştırmalı Araştırmasında Simgesel İnsanbilim). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice* (Bir Kılıgı Kuramının Ana Hatları). Çev. Richard Nice. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowen, Elenore S. [1954] 1964. *Return to Laughter* (Kahkahaya Dönüş). Garden City, N.Y.: Anchor Books.
- Brettel, Caroline. 1982. *We Have Already Cried Many Tears: Portuguese Women and Migration* (Zaten Çok Gözyaşı Döktük: Portekizli Kadınlar ve Göç). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Briggs, Jean. 1970. *Never in Anger* (Asla Kızmamak). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Brown, Karen McCarthy. 1991. *Mama Lola*. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Bruner, Edward M. 1986. "Ethnography as Narrative." *The Anthropology of Experience* (Deneyimin İnsanbilimi) içinde, der. Victor Turner ve Edward Bruner, 139-55. Urbana: University of Illinois Press.
- Burke, Edmund III, der. *Struggle and Survival in the Modern Middle East* (Çağdaş Ortadoğu'da Hayatta Kalma Mücadelesi). Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble* (Toplumsal Cinsiyet Sorunu). New York: Routledge.
- Cesara, Manda. 1982. *Reflections of a Woman Anthropologist: No Hiding Place* (Bir Kadın İnsanbilimcinin Düşünceleri: Saklanacak Yer Yok). New York: Academic Press.

- Chodorow, Nancy. 1978. *The Reproduction of Mothering* (Kadınlığın Yeniden Üretimi). Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Christ, Carol ve Judith Plaskow, der. 1979. *Womanspirit Rising* (Yükselen Kadınruhu). San Fransisco: Harper&Row.
- Cixous, Hélène. 1983. "The Laugh of Medusa," çev. K. Cohen ve P. Cohen. *The SIGNS Reader* (SIGNS okuyucusu) içinde, der. Elizabeth Abel ve Emily Abel, 279-97. Chicago: University of Chicago Press.
- Clifford, James. 1980. Review of *Orientalism*, by Edward Said. *History and Theory* 19:204-23.
- . 1983. "Power and Dialogue in Ethnography." *Observers Observed: Essays on Ethnographic Fieldwork* (Gözlemciler Gözleniyor: etnografik Alan Çalışması Üzerine Yazılar) içinde, der. George Stocking, Jr., 121-56. Madison: University of Wisconsin Press.
- . 1986a. "Introduction: Partial Truths." *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Kültürü Yazmak: Etnografik Şiirselliği ve Siyasallığı) içinde, der. James Clifford ve George Marcus, 1-26. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1986b. "On Ethnographic Allegory." *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Kültürü Yazmak: Etnografin Şiirselliği ve Siyasallığı) içinde, der. James Clifford ve George Marcus, 98-121. Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- . 1988a. "On Collecting Arts and Culture." *The Predicament of Culture* (Kültürün Durumu) içinde, 215-51. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- . 1988b. "On Ethnographic Self-Fashioning." *The Predicament of Culture* (Kültürün Durumu) içinde, 92-113. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Clifford James ve George Marcus, der. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Kültürü Yazmak: Etnografin

- Şiirselliği ve Siyasallığı). Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Collier, Jane ve Sylvia Yanagisako, der. 1987. *Gender and Kinship* (Toplumsal Cinsiyet ve Akrabalık). Stanford: Stanford University Press.
- Crapanzano, Vincent. 1980. *Tuhami: Portrait of a Moroccan* (Tuhami: Bir Faslıının Portresi). Chicago: University of Chicago Press.
- . 1984. "Life Histories: A Review Essay." *American Anthropologist* 86:953-60.
- Critchfield, Richard. 1978. *Shahhat: An Egyptian* (Shahhat: Bir Mısırlı). Syracuse: Syracuse University Press.
- Davis, Natalie Zemon. 1988. *Fiction in Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France* (Arşivdeki Kurgu: On Altıncı Yüzyıl Fransa'sında Af Öyküleri ve Anlatıcıları). Stanford: Stanford University Press.
- di Leonardo, Micaela, der. 1991. *Gender at the Crossroads of Knowledge* (Bilginin Yol Ayrımında Toplumsal Cinsiyet). Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.
- Dumont, Jean Paul. 1978. *The Headman and I* (Reis ve Ben). Austin: University of Texas Press.
- Dwyer, Kevin. 1982. *Moroccan Dialogues* (Fas Söyleşileri). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Echols, Alice. 1984. "The Taming of the Id: Feminist Sexual Politics 1968-83." *Pleasure and Danger* (Haz ve Tehlike) içinde, der. Carol Vance, 50-72. Boston: Routledge&Kegan Paul.
- Eickelman, Dale. 1989. *The Middle East: An Anthropological Approach* (Ortadoğu: İnsanbilimsel Bir Yaklaşım). 2. baskı. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Fabian, Johannes. 1983. *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Objects* (Zaman ve Öteki: İnsanbilim Nesnelerini Nasıl Yarattır?). New York: Columbia University Press.
- Fahim, Hussein, der. 1982. *Indigenous Anthropology in Non-Western Countries* (Batılı Olmayan Ülkelerde Yerli İnsanbilim). Dur-

ham, N.C.: Carolina Academic Press.

Favret-Saada, Jeanne. 1980. *Deadly Words: Witchcraft in the Bocage* (Ölümcül Sözcükler: Bocage'da Büyücülük). Cambridge: Cambridge University Press.

Ferne, Elizabeth W. 1969. *Guests of the Sheikh: An Ethnography of an Iraqi Village* (Şeyhin Konukları: Bir Irak Köyünün Kadınları). Garden City, N.Y.: Anchor Books- Epsilon Yayınevi, 2004.

Foucault, Michel. 1978. *Discipline and Punish* (Disipline Et ve Cezalandır). New York: Pantheon Books.

———. 1980. *Power/Knowledge* (Erk/Bilgi). Der. Colin Gordon. New York: Pantheon Books.

Fox, Richard. 1991. "Introduction: Working in the Present." *Recapturing Anthropology* (İnsanbilimi Hatırlamak) içinde, der. Richard Fox, 1-16. Santa Fe, N.M.: School of American Research Press.

Frank, Geyla. 1979. "Finding the Common Denominator: A Phenomenological Critique of Life History Method." *Ethos* 7:68-94.

Friedl, Erika. 1989. *Women of Deh Koh: Lives in an Iranian Village* (Deh Koh'taki Kadınlar: Bir İran Köyünde Yaşamlar). Washington D.C.: Smithsonian Institution Press.

Friedrich, Paul. 1986. *The Princes of Naranja* (Naranja Prensleri). Austin: University of Texas Press.

Geertz, Clifford. 1973a. "The Impact of the Concept of Culture on the Concept of Man." *The Interpretation of Cultures* (Kültürlerin Yorumlanması) içinde, 33-54. New York: Basic Books.

———. 1973b. "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture." *The Interpretation of Cultures* (Kültürlerin Yorumlanması) içinde, 3-30. New York: Basic Books.

———. 1988. *Works and Lives* (İşler ve Yaşamlar). Stanford: Stanford University Press.

Gilligan, Carol. 1982. *In a Different Voice* (Farklı Bir Sesle). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Gilsenan, Michael. Basılacak. *Lords of the Lebanese Marches* (Lüb-

- nan Bataklıklarının Efendileri). London: I.B. Tauris.
- Ginsburg, Faye ve Rayna Rapp. 1991. "The Politics of Reproduction." *Annual Review of Anthropology* 20:311-43.
- Gordon, Deborah. 1988. "Writing Culture, Writing Feminism: The Poetics and Politics of Experimental Ethnography." *Inscriptions* 3/4:7-24.
- Haraway, Donna. 1985. "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s." *Socialist Review* 80:65-107.
- . 1988. "Situated Knowledge: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14:575-99.
- Harding, Sandra. 1987. "The Method Question." *Hypatia* 2:19-35.
- Hartsock, Nancy. 1985. *Money, Sex, and Power: Towards a Feminist Historical Materialism* (Para, Seks ve Erk: Feminist Bir Tarihsel Materyalizme Doğru). Boston: Northeastern University Press.
- Hatem, Mervat. 1988. "Feminist Analysis and the Subjective World of Women." *Association of Middle East Women's Studies News* 2(6):7-9.
- Herzfeld, Michael. 1987. *Anthropology Through the Looking Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe* (Tersinden İnsanbilim: Avrupa'nın Sınırlarında Eleştirel Etnografisi). Cambridge: Cambridge University Press.
- The Holy Qur'an: English Translation of the Meanings and Commentary* (Kuran-ı Kerim: İngilizce Meali ve Yorumu). H. 1410. Gözden geçiren, Presidency of Islamic Researches, İfta, Call, and Guidance. El Medinet'ül-Münevvere, Suudi Arabistan: King Fahd Holy Qur'an Printing Complex.
- Hymes, Dell, der. 1969. *Reinventing Anthropology* (İnsanbilimin Yeniden İcadı). New York: Random House.
- Irigaray, Luce. 1985a. *Speculum of the Other Woman* (Öteki Kadının İrdelenmesi). Çev. Gillian C. Gill. Ithaca: Cornell University Press.

- . 1985b. *This Sex Which Is Not One* (Cinsiyet Olmayan Cinsiyet).  ev. Catherine Porter, Carolyn Burks ile. Ithaca: Cornell University Press.
- Jackson, Michael. 1986. *Barawa and the Ways Birds Fly in the Sky: An Ethnographic Novel* (Barawa ve Kuşların G kte Nasıl U tu u: etnografik Bir Roman). Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.
- . 1989. *Paths Toward a Clearing: Radical Empiricism and Ethnographic Inquiry* (D zl ge Ulaşan Yollar: K ktenci Deneycilik ve etnografik Soruşturma). Bloomington: Indiana University Press.
- Jameson, Frederick. 1984. "Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism." *New Left Review* 146:59-92.
- John, Mary. 1989. "Postcolonial Feminists in the Western Intellectual Field: Anthropologists and Native Informants?" *Inscriptions* 5:49-73.
- Kapferer, Bruce. 1988. "The Anthropologist as Hero: Three Exponents of Post-modernist Anthropology." *Critique of Anthropology* 8(2):77-104.
- Keller, Evelyn Fox. 1985. *Reflections on Gender and Science* (Toplumsal Cinsiyet ve Bilim  zerine D ş nceler). New Haven: Yale University Press.
- Kendall, Laurel. 1988. *The Life and Hard Times of a Korean Shaman* (Koreli Bir şamanın Yaşamı ve  ekti i G  l kler). Honolulu: Universtiy of Hawaii Press.
- Kondo, Dorinne. 1986. "Dissolution and Reconstitution of Self: Implications for Anthropological Epistemology." *Cultural Anthropology* 1:74-88.
- Kristeva, Julia. 1980. "Motherhood According to Giovanni Bellini." *Desire in Language* (Dil Arzusu) içinde, der. Leon Roudiez, 237-70. New York: Columbia University Press.
- . 1981. "Women's Time,"  ev. Alice Jardine ve Harry Blake. *Signs* 7:13-35.
- Kuper, Adam. 1988. *The Invention of Primitive Society: Transforma-*

- tion of an Illusion* (İlkel Toplumun İcadı: Bir Yanılsamanın Dönüşümü). Boston: Routledge&Kegan Paul.
- Langness, L. L., ve Geyla Frank. 1981. *Lives: An Anthropological Approach to Biography* (Yaşamlar: Yaşamöyküsüne İnsanbilimsel Bir Yaklaşım). Novato, Calif.: Chandler and Sharp.
- Lavie, Smadar. 1990. *The Poetics of Military Occupation: Mzeina Allegories of Bedouin Identity under Israeli and Egyptian Rule* (Askerî İşgalin Şiirselliği: İsrail ve Mısır Yönetimi Altında Bedevi Kimliği Üzerine Mzeina Alegorileri). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Lazreg, Marnia. 1988. "Feminism and Difference: The Perils of Writing as a Woman on Women in Algeria." *Feminist Studies* 14:81-107.
- Lutz, Catherine. 1988. *Unnatural Emotions* (Doğal Olmayan Duygular). Chicago: University of Chicago Press.
- . 1990. "Engendered Emotion: Gender, Power, and the Rhetoric of Emotional Control in American Discourse." *Language and the Politics of Emotion* (Dil ve Duygunun Siyaseti) içinde, der. Catherine Lutz ve Lila Abu-Lughod, 69-91. New York: Cambridge University Press.
- . Çıkacak. "Social Contexts of Postmodern Cultural Analysis." *Modernity and Postmodernity* (Modernlik ve Postmodernlik) içinde, der. John Jones, Wolfgang Natter ve Theodore Schatzki. New York: Guilford Press.
- MacKinnon, Catharine. 1982. "Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory." *Signs* 7:515-44.
- Mani, Lata. 1989. "Multiple Mediations: Feminist Scholarship in the Age of Multinational Reception." *Inscriptions* 5:1-23.
- Marcus, George ve Dick Cushman. 1982. "Ethnography as Texts." *Annual Review of Anthropology* 11:5-69.
- Marcus, George, Dick Cushman ve Michael M. J. Fischer. 1986. *Anthropology as Cultural Critique* (Kültürel Eleştiri Olarak İnsanbilim). Chicago: University of Chicago Press.
- Mascia-Lees, Frances E, Patricia Sharpe ve Colleen Ballerino Co-

- hen. 1989. "The Postmodernist Turn in Anthropology: Cautions from a Feminist Perspective." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 15:7-33.
- Meis, Maria. 1983. "Towards a Methodology for Feminist Research." *Theories of Women's Studies* (Kadın Araştırmaları Kuramları) içinde, der. Gloria Bowles ve Renate Duelli Klein, 117-39. London: Routledge&Kegan Paul.
- Mernissi, Fatima. 1988. *Doing Daily Battle: Interviews with Moroccan Women* (Gündelik Savaşlar: Faslı Kadınlarla Görüşmeler). London: Women's Press.
- Mills, Margaret. 1991. *Rhetorics and Poetics in Afghan Traditional Storytelling* (Geleneksel Afgan Öykü Anlatıcılığında Retorik ve Şiirsellik). Philadelphia: University Pennsylvania Press.
- Mitchell, Juliet. 1974. *Psychoanalysis and Feminism* (Psikanaliz ve Feminizm). New York: Pantheon Books.
- Mitchell, Timothy. 1988. *Colonising Egypt* (Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi). Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1990. "The Invention and Reinvention of the Egyptian Peasant." *International Journal of Middle East Studies*. 22:129-50.
- Mohanty, Chandra Taplade. 1984. "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourse." *Boundary 2* 12:333-58.
- Mohsen, Safia. 1975. *Conflict and Law Among Awlad 'Ali of the Western Desert* (Batı Çölü'ndeki Evlad Ali Arasında Anlaşmazlık ve Hukuk). Cairo: National Center for Social and Criminological Research.
- Moore, Henrietta. 1988. *Feminism and Anthropology* (Feminizm ve İnsanbilim). Minneapolis: Universtiy of Minneapolis Press.
- Moğen, Sandra. 1989. *Gender and Anthropology: Critical Reviews for Research and Teaching* (Toplumsal Cinsiyet ve İnsanbilim: Araştırma ve Öğretim İçin Eleştirel Değerlendirmeler). Washington, D.C.: American Anthropological Association.
- Mudimbe, V. Y. 1988. *The Invention of Africa: Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge* (Afrika'nın Keşfi: İrfan, Felsefe ve Bilginin Düzeni). Bloomington: Indiana University Press.

- Munson, Henry, Jr. 1984. *The House of Si Abd Allah* (Si Abd Allah'ın Evi). New Haven: Yale University Press.
- Narayan, Kirin. 1989. *Storytellers, Saints, and Scoundrels: Folk Narrative in Hindu Religious Teaching* (Öykü Anlatıcıları, Ermişler ve Üçkâğıtçılar: Hindu Din Öğretiminde Halk Anlatıları). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- O'Brien, Mary. 1981. *The Politics of Reproduction* (Üremenin Siyaseti). Boston: Routledge&Kegan Paul.
- Ong, Aihwa. 1988. "Colonialism and Modernity: Feminist Re-Presentations of Women in Non-Western Societies." *Inscriptions* 3/4:79-93.
- Ortner, Sherry. 1974. "Is Female to Male as Nature Is to Culture?" *Woman, Culture, and Society* (Kadın, Kültür ve Toplum) içinde, der. Michelle Rosaldo ve Louise Lamphere, 67-87. Stanford: Stanford University Press.
- Pandolfo, Stefania. 1991. "The Angel of Death Replied: Absence and Longing in a Moroccan Space of Memory." Doktora tezi, Princeton University.
- Personal Narratives Group. 1989. *Interpreting Women's Lives: Feminist Theory and Personal Narratives* (Kadınların Yaşamlarını Yorumlamak: Feminist Kuram ve Kişisel Anlatılar). Bloomington: Indiana University Press.
- Rabinow, Paul. 1977. *Reflections on Fieldwork in Morocco* (Fas'taki Alan Araştırmaları Üzerine Düşünceler). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Reinharz, Shulamit. 1983. "Experiential Analysis: A Contribution to Feminist Research." *Theories of Women's Studies* (Kadın Araştırmaları Kuramları) içinde, der. Gloria Bowles ve Renate Delli Klein, 162-91. London: Routledge&Kegan Paul.
- Rich, Adrienne. 1979. "Toward a Woman-centered Universtiy." *On Lies, Secrets, and Silence* (Yalanlar, Gizler ve Sessizlik) içinde, 125-56. New York: Norton.
- . 1986. *Of Woman Born: Motherfood as Experience and Institution* (Doğan Kadın Hakkında: Deneyim ve Kurum Olarak Anne-

- lik). 10. yıldönümü basımı New York: Norton.
- Riesman, Paul. 1977. *Freedom in Fulani Social Life* (Fulani Toplumsal Yaşamında Özgürlük). Chicago: University of Chicago Press.
- . 1982. "Fieldwork as Initiation and as Therapy." *American Anthropological Research*'ün 81. Yıllık Toplantısında sunulan tebliğ, Washington, D.C.
- Rosaldo, Michelle Z. 1974. "Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview." *Woman, Culture, and Society* (Kadın, Kültür ve Toplum) içinde, der. Michelle Rosaldo ve Louise Lamphere, 17-42. Stanford: Stanford University Press.
- Rosaldo, Renato. 1989. *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis* (Kültür ve Gerçeklik: Toplumsal Çözümlemenin Yeniden Yaratılması). Boston: Beacon Press.
- Rose, Dan. 1987. *Black American Street Life: South Philadelphia* (Siyah Amerikalıların Sokak Yaşamı: Güney Philadelphia), 1969-1971. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Rose, Hilary. 1983. "Hand, Brain, and Heart: A Feminist Epistemology for the Natural Sciences." *Signs* 9:73-90.
- . 1986. "Women's Work: Women's Knowledge." *What Is Feminism?: A Re-Examination* (Feminizm Nedir?: Bir Yeniden İnceleme) içinde, der. Juliet Mitchell ve Ann Oakley, 161-83. New York: Pantheon Books.
- Ruddick, Sara. 1989. *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace* (Anaç Düşünüş: Bir Barış Siyasetine Doğru). Boston: Beacon Press.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism* (Oryantalizm). New York: Pantheon Books.
- . 1989. "Representing the Colonized: Anthropology's Interlocutors." *Critical Inquiry* 15:205-25.
- Sanday, Peggy ve Ruth Goodenough, der. 1990. *Beyond the Second Sex* (İkinci Cinsiyetin Ötesinde). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Sangren, Steven. 1988. "Rhetoric and the Authority of Ethnography." *Current Anthropology* 29:405-24.
- Schleifer, Aliah. 1986. *Motherhood in Islam* (İslam'da Annelik). Cambridge: Islamic Academy.
- Scott, David. 1989. "Locating the Anthropological Subject: Postcolonial Anthropologists in Other Places." *Inscriptions* 5:75-84.
- Sharawi, Huda. 1986. *Harem Years* (Harem Yılları). Çev., der. ve giriş yazan, Margot Badran. London: Virago Press. Epsilon Yayınevi, 2004.
- Shostak, Marjorie. 1981. *Nisa: The Life and Words of a !Kung Woman* (Nisa: Bir !Kung Kadının Yaşamı ve Sözleri). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Smith, Dorothy. 1987. *The Everyday World as a Problematic* (Bir Sorunsal Olarak Sıradan Dünya). Boston: Northeastern University Press.
- Smith, Mary F. [1954] 1981. *Baba of Karo, a Woman of the Muslim Hausa* (Karo'lu Baba, Bir Müslüman Hausa Kadını). New Haven: Yale University Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1987. *In Other Worlds* (Öteki Dünyalarda). New York: Methuen.
- Stacey, Judith. 1988. "Can There Be a Feminist Ethnography?" *Women's Studies International Forum* 11:21-27.
- Stahl, Sandra Dolby. 1989. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative* (Yazınsal Folkloristik ve Kişisel Anlatı). Bloomington: Indiana University Press.
- Stanley, Liz ve Sue Wise. 1983. *Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research* (Çemberi Kırma: Feminist Bilinç ve Feminist Araştırma). London: Routledge&Kegan Paul.
- Stewart, John O. 1989. *Drinkers, Drummers, and Decent Folk: Ethnographic Narratives of Village Trinidad* (İçenler, Davulcular ve Uslu İnsanlar: Trinidad Köyü'nden etnografik Anlatılar). Albany: State University of New York Press.

- Stewart, Kathleen. 1988. "Nostalgia – A Polemic." *Cultural Anthropology* 3:227-41.
- . 1991. "On the Politics of Cultural Theory: A Case for 'Contaminated' Cultural Critique." *Social Research* 58:395-412.
- Stocking, George W., Jr. 1989. "The Ethnographic Sensibility of the 1920s and the Dualism of the Anthropological Tradition." *Romantic Motives: Essays on Anthropological Sensitivity* (Roman-tik Güdüler: İnsanbilimsel Duyarlılık Üzerine Yazılar) History of Anthropology, 6. cilt içinde, der. George W. Stocking, Jr., 208-76. Madison: University of Wisconsin Press.
- Stoller, Paul. 1989. *The Taste of Ethnographic Things: The Senses in Anthropology* (etnografik Şeylerin Tadı: İnsanbilimde Duyular). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Stoller, Paul ve Cheryl Olkes. 1987. *In Sorcery's Shadow* (Büyünün Gölgesinde). Chicago: University of Chicago Press.
- Strathern, Marilyn. 1987. "An Awkward Relationship: The Case of Feminism and Anthropology." *Signs* 12:276-92.
- Tannen, Deborah. 1989. *Talking Voices: Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse* (Konuşan Sesler: Söyleşisel Söylemde Yineleme, Karşılıklı Konuşma ve İmgelem). Cambridge: Cambridge University Press.
- Taussig, Michael. 1987. *Colonialism, Shamanism, and the Wild Man* (Sömürgecilik, Şamancılık ve Yabani İnsan). Chicago: University of Chicago Press.
- Tedlock, Barbara. 1991. "From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography." *Journal of Anthropological Research* 47:69-94.
- Tedlock, Dennis. 1983. *The Spoken Word and the Work of Interpretation* (Söylenen Söz ve Yorumlama Çalışması). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Trawick, Margaret. 1990. *Notes on Love in a Tamil Family* (Bir Tamil Ailesi İçinde Sevgi Üzerine Notlar). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

- Turner, Edith. 1987. *The Spirit of the Drum: A Memoir in Africa* (Davulun Ruhü: Afrika Anıları). Tucson: University of Arizona Press.
- Tyler, Stephen. 1986. "Post-modern Ethnography: From Document of the Occult to Occult Document." *Writing Culture* (Kültürü Yazmak) içinde, der. James Clifford ve George Marcus, 122-40. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- . 1987. "On 'Writing-Up/Off' as 'Speaking-For.'" *Journal of Anthropological Research* 43(4):338-42.
- Visweswaran, Kamala. 1988. "Defining Feminist Ethnography." *Inscriptions* 3/4:27-44.
- Wagner, Roy. 1981. *The Invention of Culture* (Kültürün İcadı). Chicago: University of Chicago Press.
- Watson, Lawrence ve Maria-Barbara Watson-Franke. 1985. *Interpreting Life Histories* (Yaşam Tarihçelerini Yorumlamak). New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Weintraub, Karl Joachim. 1978. *The Value of the Individual: Self and Circumstance in Autobiography* (Bireyin Değeri: Özyaşamöyküsünde Ben ve Koşul). Chicago: University of Chicago Press.
- Wolf, Eric. 1982. *Europe and the People Without History* (Avrupa ve Tarihsiz İnsanlar). Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Wolf, Margery. 1968. *The House of Lim* (Lim Evi). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Young, Roberts. 1990. *White Mythologies: Writing History and the West* (Beyaz Mitolojiler: Tarihi ve Batıyı Yazmak). London: Routledge.

New York Üniversitesi'nde Antropoloji dersleri vermekte olan Profesör Lila Abu-Lughod'un etnografik yapıtları gözlemlediği kadın yaşantılarını toplumbilimsel bir mercek altında, öykü ve roman tadında sunuyor okura; yazar antropolojiyi, yalnız uzmanların değil, bütün aydınların ilgi alanına sokmayı başarıyor.

"Kadınların Dünyası"nda Bedevi kadınlar kendi yaşantılarını anlatıyorlar... Uluslararası kadın araştırmaları alanındaki önemini daha uzun yıllar koruyacak bir yapıt bu. Kadınları "sömürge yurttaşı olmaktan çıkarmak" ve Batılı okurun Araplar ve Müslüman kadınlar hakkındaki önyargılı fikirlerini değiştirmek yönünde gösterilen mükemmel bir çaba.

Women's Rev. of Books

Birey yaşantılarının dokusunun ve zenginliğinin canlı olarak yansıtıldığı farklı bir etnografi bu. Abu-Lughod, antropolojinin bizimle başkaları arasındaki ayrılığı vurgulamadığını, dikkatlerimizi kendi insanlığımıza yöneltmemizi de sağladığını son derece etkileyici bir biçimde gözler önüne seriyor.

New York Times

Gerçek tarihi belki de aslında kadınlar yazıyor... Kadınların yaşantıları, yüklendikleri toplumsal sorumluluk, altında ezildikleri çeşitli baskılar, kumalar, aldatılmalar, canların feda edildiği çocuklar yazıyor resmi olmayan tarihi...

Promohobi Kitapları

<http://www.epsilonyayinevi.com>